

DOBBELT TEMANUMMER

Tema 1: Antropologien i samfundet

Tema 2: Frontlinjediplomatiet i forandring

INDHOLD

- 3** Redaktionelt forord
Martin Marcussen

Tema 1: Antropologien i samfundet

- 5** Temaredeaktørernes introduktion: Antropologiske bidrag
Kasper Tang Vangkilde, Pernille Hohnen & Simon Lex
- 16** Køn, kroppe og kontroverser i håndværksfagene
Maia Ebsen
- 27** Frisk luft på skolebænken: Antropologiske bidrag til den smarte by
Simon Lex
- 38** Gældsforhandlinger i creditsamfundet: En antropologisk analyse af gældshåndtering i Danmark
Pernille Hohnen
- 50** Fra håndboldbanen til erhvervslivet: Nye antropologiske perspektiver på ledelse og præstation
Kasper Pape Helligsøe & Kasper Tang Vangkilde
- 62** Når værdighed rimer på uafhængighed: En antropologisk analyse af ældrepolitikens fordringer om aktivitet og selvhjælp
Bjarke Oxlund
- 72** Kalibrering af nabostøj: Kunsten at finde en fælles standard
Adam Veng, Sandra Lori Petersen & Thea-Maria Sørensen

Tema 2: Frontlinjediplomatiet i forandring

- 83** Danmarks status ved FN i New York
Milan K. Jha
- 104** Med fare for at blive tabt mellem to stole. Forsvarsattachéerne som en integreret del af udetjenesten
Line Lindegaard Christensen, Sofie Amalie Juhl-Rasmussen & Caroline Thoby
- 123** Paradiplomatiske relationer i Rigsfællesskabet
Eva Victoria Arpe Østergaard, Mathilde Agerskov & Morten Muff Pedersen
- 140** De danske klimafrontposter – bastioner uden våben?
Mille Poulsen Jepsen & Andreas Bøgh Rønberg
- Kronik**
- 155** Fremtidens lederprofil i udenrigstjenesten er musikalsk
Sofus Goldschmidt Pedersen, Simon Hermann Hein & Jens Ole Haahr Vibild
- Anmeldelse**
- 164** Infrastrukturens antistruktur for arbejdsmigranter i Danmark?
Astrid Stampe Lovelady
- 169** Abstracts

Redaktion og bestyrelse

Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi, Formand:
Peter Nedergaard, Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet

Ansvarshavende redaktør

Professor Martin Marcussen, Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet, Øster Farimagsgade 5,
Postboks 2099, 1014 København K,
E-mail: mm@ifs.ku.dk

Redaktionsudvalg

- Lektor emeritus Lars Bille, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet
- Professor Peter Thisted Dinesen, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet
- Professor Bent Greve, Institut for Samfund og Globalisering, Roskilde Universitetscenter
- Lektor Mads Dagnis Jensen, Institut for International Økonomi, Politik og Business, Copenhagen Business School
- Adjunkt Wiebke Marie Junk, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet
- Lektor emeritus Troels Østergaard Sørensen, Økonomisk Institut, Københavns Universitet
- Lektor Jan Pedersen, SAXO-Instituttet, Københavns Universitet
- Professor MSO Asmus Leth Olsen, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

HERMED INDKALDES TIL GENERALFORSAMLING I

Selskabet for Historie og Samfundsøkonomi

Mandag den 31. maj 2021, kl. 16.00
i Djøf Forlags mødelokale
Gothersgade 137, 1123 København K

Dagsorden i henhold til vedtægterne.

Redaktionelt forord

Dobbelt temanummer

I denne særlige udgave af *Økonomi & Politik* præsenterer vi en nydannelse i tidsskriftets historie: to temasektioner i ét samlet nummer. Ét tema vedrører den antropologiske analyses landvindinger og resultater i mødet med centrale problemstillinger i det danske samfund, og et andet tema retter fokus mod den diplomatiske frontlinje på de danske ambassader og multilaterale repræsentationer. Umiddelbart er der ikke det store sammenfald mellem de to temaer, men i praksis er det tydeligt, at de to temaer i høj grad fletter sig ud og ind af hinanden og til sammen udgør ét formfuldendt hele. Hvor grundessensen i antropologien er at studere, hvordan mennesker lever med hinanden på tværs af forskellige kulturer, handler studiet af frontlinjediplomatiet om mødet mellem den diplomatiske markarbejder og den lokale kontekst i et værtsland. Man kan næsten sige, at studiet af ”frontlinjediplomatiet i forandring” er et antropologisk studie, hvor diplomati som social adfærd og en kompleks myriade af dynamiske regler, normer, kulturer og kognitive processer bliver de centrale studieobjekter.

I den første temasektion – Antropologien i samfundet, der er redigeret af Kasper Tang Vangkilde, Pernille Hohnen og Simon Lex, alle tilknyttet Institut for Antropologi ved Københavns Universitet – er formålet at tegne konturerne af en problemløsende antropologi og bringe denne i anvendelse på vidt forskellige områder. Ved hjælp af den etnografiske metode kommer vi med på feltarbejde på byggepladserne, i skoleklasserne og omklædningsrummet hos en professionel håndboldklub, og vi tilbringer tid sammen med vores ældre medborgere og de gælds- og støjplagede danskere. Alle steder er der konflikter, som har fået lov at ulme og udvikle sig. Antropologiens bidrag er at synliggøre konturerne af disse konflikter: forstå hvad der er på spil for forskellige interessenter: intervenere med henblik på at finde brugbare og holdbare løsninger: og endeligt at trække læresætninger ud, der kan gøre os klogere på det helt centrale omdrejningspunkt i antropologien: at forstå menneskers levede liv i al dets mangfoldighed. Antropologien demonstrerer på den måde sin relevans i analysen af Danmark og danskere og indbyder andre forskningsdiscipliner til samarbejde.

I anden temasektion – Frontlinjediplomatiet i forandring - rettes opmærksomheden mod den danske udetjeneste, som i disse år udfordres på en række forskellige måder. Den danske udetjeneste – det vil sige den samlede mængde af danske, diplomatiske repræsentationer verden over – er kendetegnet ved, at den er bred og tynd på samme tid. Bred, fordi der er forholdsvis mange diplo-

**MARTIN
MARCUSSEN**
Ansvarshavende
redaktør for
Økonomi & Politik

matiske repræsentationer spredt ud over de fem kontinenter. Tynd, fordi disse mange repræsentationer er ganske små. I gennemsnit er der ca. 3,5 udsendte danske diplomater på hver af disse repræsentationer. Til 25 af disse repræsentationer er dog kun udsendt én eller to danske diplomater.

På trods af den skrøbelige repræsentationsstruktur har skiftende regeringer ikke nedjusteret deres forventninger til, hvilke udenrigspolitiske resultater der kan opnås via en diplomatisk indsats i frontlinjen. Den faldende diplomatiske kapacitet i frontlinjen og den generelt stigende forventning til udenrigspolitikens effektivitet betyder naturligvis, at udetjenesten er presset. Det er reaktionerne på dette pres, der undersøges fra forskellige vinkler i anden temasektion. I ét bidrag rettes opmærksomheden mod den danske FN-mission i New York, hvor man arbejder hen imod at få valgt en dansk diplomat ind i FN's Sikkerhedsråd fra 2024. Dette vanskeliggøres i betydelig grad af Danmarks faldende status i FN. Et andet bidrag reflekterer over, hvad andre danske ministerier end Udenrigsministeriet kan bidrage til på de diplomatiske repræsentationer. Det konkluderes, at Forsvarsministeriets udsendte forsvarsattachéer spiller en betydelig rolle i en periode, hvor den aktivistiske udenrigspolitik i høj grad tager form af militære operationer forskellige steder i verden. En tredje artikel studerer, hvorvidt udnævnelsen af udvalgte diplomatiske repræsentationer til klimafrontposter kan bidrage til at gøre Danmark til en global frontspiller i klimakrisen. Endelig diskuterer et fjerde bidrag, hvilken betydning det har for dansk udenrigspolitik, at både Grønland og Færøerne ikke bare har taget sig flere friheder i udenrigspolitikken, men også er blevet givet betydelig mere plads i den diplomatiske praksis. Generelt opsummeres disse forandringer i den diplomatiske frontlinje i en kronik, der foreslår, at den moderne ambassadør først og fremmest er kendetegnet ved, at vedkommende kan jonglere med et utal af forskellige kontekster og udfordringer på én gang. Det er den sammenhængende forståelse af disse komplekse og ofte konfliktfyldte omgivelser, der viser, om ambassadøren har musikalitet.

Antropologiske bidrag

Tema 1: Antropologien i samfundet

Antropologien vokser frem og vinder indpas i stadig flere områder af samfundet. Hvor antropologer til tider er blevet udkældt – også af antropologer selv – for ikke at tage aktivt del i væsentlige samfundsmæssige diskussioner og problemstillinger, er der en klar tendens i antropologien i dag til at engagere sig i aktuelle samfundsudfordringer. Hvad end det drejer sig om klima, sundhed, kriminalitet, digitalisering, bæredygtighed, økonomi, integration, aldring eller noget helt andet, er der antropologer til stede.

Men hvad er det, antropologien har at byde på? I dette temanummer stiller vi skarpt på antropologiens bidrag til samfundsmæssige udfordringer og spørgsmål. Gennem seks konkrete casestudier viser vi, hvordan antropologien kan bidrage med såvel kritiske indsigter som konstruktive indspark. I denne introduktion til temanummeret udfolder vi de antropologiske bidrag, idet vi særligt søger at udkrystallisere nogle af de centrale måder, hvorpå antropologien kan gøre en forskel i samfundet.

Antropologi er et fag, som for mange mennesker skaber særlige billeder på nethinden. Ofte er disse billeder relativt stereotypiske, men også ganske humoristiske. Mens nogle ser antropologer som eventyrere, der iført tropehjelme lever blandt eksotiske folkeslag langt væk fra internet og smartphones, forestiller andre sig antropologer som flippede hippie-typer med sokker i sandalerne (jf. Strang, 2009: 1). Andre og mere flatterende beskrivelser findes dog også. Tom Kelley (2005), en af partnerne hos den profilerede designvirksomhed IDEO, fremhæver eksempelvis antropologen som den ”største kilde til innovation hos IDEO” (2005: 16, oversat af forfatterne), mens også branding-guruen Martin Lindstrøm (2016: 11) beskriver, hvordan han i forsøget på at opdage store trends ser sig selv som en antropolog, der observerer og sammenfletter livets ”små data” til en større og meningsfuld fortælling.

Sådanne portrætter kan være mere eller mindre genkendelige for antropologer selv, men pointen her skal være, at de illustrerer, hvordan antropologi får opmærksomhed fra folk, som selv står udenfor eller på kanten af faget. I de senere år er interessen for antropologi kun tiltaget, så det nu ikke længere kun er antropologer, der synes, at antropologer har noget at bidrage med. Den administrerende direktør for Novo Nordisk, Lars Fruergaard Jørgensen (citeret i Vangkilde og Vangkilde, 2021), har eksempelvis for nylig påpeget, at det antropologiske arbejde i Novo Nordisk ”bidrager til, at vi kan gå på opdagelse i patienternes måder at leve, tænke og agere på, hvilket udfordrer os og hjælper os til at se nye muligheder for patienterne og fremtider for Novo Nordisk.” Med sådanne udtalelser synes det at give god mening, når antropologerne Christina Garsten og Anette Nyqvist (2013: 241) argumenterer for, at antropologien i dag oplever et *momentum* ikke alene på universiteterne, men også bredt i offentlige og private organisationer i samfundet.

KASPER TANG VANGKILDE

lektor og leder af
Antropologisk Analyse,
Institut for Antropologi,
Københavns Universitet,
kasper.vangkilde@anthro.ku.dk

PERNILLE HOHNEN

professor,
Institut for Antropologi,
Københavns Universitet,
pernille.hohnen@anthro.ku.dk

SIMON LEX

tenure track adjunkt,
Institut for Antropologi,
Københavns Universitet,
simon.lex@anthro.ku.dk

Dette momentum er imidlertid ikke kun skabt af interessen fra forskellige sektorer i samfundet. Også blandt antropologer på universiteterne er der i stigende grad fokus på at tage aktivt del i forståelsen og løsningen af vigtige samfundsmæssige udfordringer. I en ny antologi med den opsigtsvækkende titel *Why the World Needs Anthropologists* (Podjed o.a., 2021) er fokus på antropologiens sociale værdi og praktiske anvendelse i forsøget på at forandre verden til det bedre, som der står på bogens bagside. Som sådan er der i store dele af antropologien i dag – fra forskere og studerende på universiteter til antropologer i den private, offentlige og civile sektor – en klar tendens til at ville bringe faget meningsfuldt i spil i forhold til konkrete udfordringer både lokalt og globalt.

Imidlertid er der, som Thomas Hylland Eriksen (citeret i Podjed og Gorup, 2021: 9) lidt sarkastisk har understreget, både en dårlig og en god nyhed: ”Den dårlige nyhed er, at antropologi aldrig kommer til at løse den globale krise, men den gode nyhed er, at uden os kommer *ingen* til det, fordi vores viden er en afgørende brik i puslespillet” (oversat af forfatterne). Mens denne udtalelse på den ene side viser, at det ikke skorter på faglig selvtillid i antropologien, vidner den på den anden side om, at et antropologisk fokus på samfundsudfordringer indebærer samarbejde med andre aktører og fagligheder. Som også Tim Ingold (2018: 3) påpeger, er der ingen videnskab, der alene ligger inde med nøglen til fremtiden. For antropologien betyder dette ikke blot, at nye arbejdsområder, problemstillinger og samarbejdspartnere kommer til, men også at antropologer selv må reflektere over, hvordan disse forhold former fagets udfoldelse og udvikling; herunder ikke mindst hvordan faget både udfordres og beriges i mødet med andre professioner og perspektiver, hvordan det spiller en aktiv rolle i samfundet, og hvordan det kan udvikles med henblik på at opnå større gennemslagskraft.

Der er ingen videnskab, der alene ligger inde med nøglen til fremtiden. For antropologien betyder dette ikke blot, at nye arbejdsområder, problemstillinger og samarbejdspartnere kommer til, men også at antropologer selv må reflektere over, hvordan disse forhold former fagets udfoldelse og udvikling; herunder ikke mindst hvordan faget både udfordres og beriges i mødet med andre professioner og perspektiver, hvordan det spiller en aktiv rolle i samfundet, og hvordan det kan udvikles med henblik på at opnå større gennemslagskraft

Dette temanummer fokuserer på antropologiske bidrag til samfundsrelevante spørgsmål og udfordringer. Gennem seks forskellige casestudier af en konkret problematik – køn i arbejdslivet, udvikling af smarte byer, gæld i kreditsamfundet, ledelse af præstationer, værdighed på ældreområdet og håndtering af nabostøj – er vores formål at vise, hvordan antropologien kan bidrage til for-

ståelse og løsning af udfordringer i samfundet gennem både kritiske indsigter og konstruktive indspark. I forlængelse af Eriksens pointe nærer vi ingen naive illusioner om, at antropologi vil løse verdens problemer, men vi finder samtidig, at der i lyset af fagets udbredelse er behov for at eksplicitere, hvori de antropologiske bidrag består – og kan bestå. Dette temanummer er et forsøg på dette.

I denne introduktion sætter vi scenen for de følgende artikler. Vi begynder med at sætte flere ord på det antropologiske engagement i samfundsmæssige spørgsmål, hvorefter vi søger at udkrystallisere et udvalg af de centrale måder, hvorpå antropologien kan gøre en forskel. For alle artikler i temanummeret gælder det, at de er skrevet af antropologer, der gennem deres forskning har engageret sig i danske forhold og problemstillinger.

Antropologisk engagement

Antropologi har altid involveret et konkret engagement i kraft af mindst to forhold. For det første udgør antropologi en videnskab om mennesker og deres sociale og kulturelle fællesskaber og forskelle, hvorved faget søger at forstå menneskers levede liv i al dets mangfoldighed. Hvor nogle fag fortrinsvist har fokus på det enkelte individ eller større systemer og strukturer, retter antropologien opmærksomhed mod det enkelte menneske *som del af større fællesskaber* (Hastrup, 2003: 9). Følgelig engagerer antropologer sig i problemstillinger og spørgsmål, som har betydning i disse fællesskaber. For det andet er antropologiens metode først og fremmest det etnografiske feltarbejde, der indebærer, at antropologen placerer sig iblandt og tager aktiv del i de menneskers levede liv, som man ønsker at forstå. Som sådan er det ganske enkelt umuligt *ikke* at være engageret, idet tilgangen beror på antropologens personlige involvering. Som James Leach (2010: 194) har udtrykt det, er det ”gennem sociale relationer, at vi [antropologer] studerer sociale relationer” (oversat af forfatterne).

Foranlediget af fagets metode og historie har antropologer således altid engageret sig i væsentlige samfundsforhold. Eksempelvis har antropologer bidraget til at bekæmpe racisme og diskrimination, forsvare lokale gruppers rettigheder, blotlægge økonomisk og social ulighed, udfordre dominerende (vestlige) forståelser eller mere kontroversielt at understøtte koloniale og militære handlinger, for nu blot at nævne enkelte eksempler (se f.eks. Low og Merry, 2010). Dette har fundet sted på flere forskellige måder. Hvor nogle antropologer har deltaget i aktivisme, protestbevægelser og ”advocacy”, har andre fungeret som sociale kritikere og offentlige debattører, mens endnu andre har formidlet antropologiske indsigter gennem film, tv og andre medier. Nogle antropologer har også forsøgt at påvirke udviklingen af ny politik og lovgivning, mens andre har bidraget til den såkaldte anvendte antropologi, hvor antropologisk viden, metode og teori bruges til at løse konkrete problemer, ofte i tilknytning til offentlige eller private organisationer.

I de senere år har der været en ambition om at styrke antropologers samfundsmæssige engagement i samarbejde med andre aktører i samfundet. Eriksen understreger f.eks. i bogen *Engaging Anthropology: the Case for a Public Presence* (2006), at antropologer belyser en lang række vigtige emner, men ”deres sofistikerede perspektiver, komplekse analyser og spændende feltmateriale forbliver ukendt for alle undtagen de indviede” (2006: 1, oversat af forfatterne). På denne måde argumenterer Eriksen for, at dele af antropologien udgør en form for faglig boble, hvor antropologer er mere interesserede i at bidrage til interne faglige begreber og diskussioner end i at forandre verden og tage del i offentlige debatter. Ambitionen hos Eriksen såvel som hos andre (f.eks. Bringa og Bendixsen, 2016; Low og Merry, 2010) er at prikke hul på denne boble med henblik på at bringe antropologien meningsfuldt i spil i forhold til emner og problemstillinger af bredere samfundsmæssig relevans. Vores vurdering er, at denne ambition er tiltagende blandt antropologer i Danmark.

Ambitionen er at bringe antropologien meningsfuldt i spil i forhold til emner og problemstillinger af bredere samfundsmæssig relevans. Vores vurdering er, at denne ambition er tiltagende blandt antropologer i Danmark

Ambitionen synes at knytte sig tæt til, at antropologer siden 1980'erne er begyndt at beskæftige sig mere og mere med sociale og kulturelle forhold i deres egne samfund – overvejende med de samme metodiske tilgange og teoretiske perspektiver, som de har studeret og fortsat studerer forhold i fjernere dele af verden. Af denne årsag er antropologi ikke alene blevet mere iøjnefaldende for andre end antropologer, men også mere optaget af spørgsmål og problemer, der har relevans for og dermed ofte er udpeget af andre end antropologer. I disse tilfælde bidrager antropologer ofte ved at udfordre og omdefinere kendte problemstillinger for derefter at undersøge dem med brug af fagets etnografiske og eksplorative tilgang (mere herom nedenfor). Det er således i tæt interaktion med andre aktører og fagligheder såvel som med en ambition om at bidrage til håndteringen af aktuelle samfundsspørgsmål, at megen antropologi i dag udfolder sig. Antropologiske projekter opstår med andre ord nok så meget udenfor som indenfor den faglige boble – som altså derved slet ikke længere udgør en egentlig boble.

Det antropologiske momentum bygger bl.a. på en efterspørgsel fra private og offentlige organisationer. At kunne forstå ”brugerne” af et produkt eller en service eller at kunne afdække ”kulturen” i en organisation eller social gruppe udgør f.eks. nogle af de typiske forventninger, som samarbejdspartnere og arbejdsgivere kan have til antropologer. På trods af at antropologer ofte selv vil formulere sådanne spørgsmål anderledes – f.eks. ved at overveje om mennesker eller borgere er bedre betegnelser end ”brugere” eller ved at tale om kulturelle mønstre snarere end kultur i ental – er det denne efterspørgsel på indsigter i menneskelige, sociale og kulturelle forhold, der er blevet et væsentligt

omdrejningspunkt i det antropologiske engagement i samfundsrelevante udfordringer og anliggender. Det centrale spørgsmål forbliver imidlertid, hvad det mere præcist er, som antropologi kan bidrage med.

Antropologiske bidrag

I den resterende del af denne introduktion søger vi at udkrystallisere nogle af de måder, hvorpå antropologien kan gøre en forskel. Der er ikke tale om et entydigt bidrag, men snarere om en vifte af perspektiver i et spænd mellem kritiske indsigter, som adresserer og udfordrer grundlæggende antagelser og praksisser, og konstruktive indspark, som foreslår nye og konkrete tiltag og løsninger (Jöhncke, 2002; Svendsen, 2009). Ofte vil antropologer bidrage på forskellig vis afhængigt af det givne emne, problem og formål.

Den empiriske fordring: At komme tæt på det studerede

Den første form for bidrag relaterer sig til det grundlæggende forhold, at antropologien er empirisk forankret. Den etnografiske metode ses ofte som definerende for faget, og i den klassiske antropologi var etnografi ensbetydende med langvarigt feltarbejde langt væk fra egne breddegrader. I begyndelsen af forrige århundrede blev etnografi derfor defineret som ”beskrivende beretninger om folkeslag uden skriftsprog” (Kuper, 1996: 2). Idéen med feltarbejdet var at komme tæt på den lokale befolkning med henblik på at generere viden om verden, som den blev levet og forstået det pågældende sted. Som metode gjorde deltagerobservation det muligt at følge det sociale liv i praksis og inddrage fortolkninger heraf.

I dag udfolder antropologien sig i stadig højere grad i antropologens eget samfund, men baserer sig fortsat i vid udstrækning på feltarbejdet. Antropologer inkluderer dog en bredere vifte af metoder, der udvider, hvor og hvordan feltarbejde kan finde sted. Dette omfatter bl.a. kortere besøg i felten (Jones, 2010), flerstedet etnografi (Marcus, 1995), digitale metoder (Miller og Horst, 2012), studier af magtfulde sociale grupper (Nader, 1972), at følge netværk og forbindelser (Garsten, 2013) og såkaldte polymorfe former for engagement (Gusterson, 1997). Antropologiske studier i dag kræver ofte nye metodiske tilgange, fordi de studerede fænomener sjældent kan afgrænses til en enkelt lokalitet, men snarere er flydende og omskiftelige samt indimellem vanskelige at opnå adgang til.

➤➤ **Antropologiske studier i dag kræver ofte nye metodiske tilgange, fordi de studerede fænomener sjældent kan afgrænses til en enkelt lokalitet, men snarere er flydende og omskiftelige samt indimellem vanskelige at opnå adgang til**

I feltarbejdet bruger antropologen sig selv som et redskab ved at interagere med og lære fra de pågældende mennesker i felten. Ganske ofte udlægges det faktisk som netop dét, antropologer kan. Hvis man vil forstå andre mennesker

i dybden – forbrugere, kunder, patienter osv. – må man placere og opholde sig iblandt dem, hvor de lever deres liv. Det antropologiske bidrag består således ofte (men sjældent kun) i den nære opmærksomhed på forståelser, praksisser og strukturer, som de kommer til udtryk i det levede liv. Det handler altså ikke alene om, hvad folk siger, men nok så meget om, hvad de gør. Den empiriske fordring muliggør på denne måde at udvikle en form for viden, som søger at komme så tæt som muligt på at forstå de mangfoldige måder, som mennesker anskuer og lever i verden på. Det hænger uløseligt sammen med det følgende.

Den åbne tilgang: At tage andre alvorligt

Bestræbelsen på at forstå andre indebærer en åben og respektfuld tilgang. Som Margaret Mead (citeret i Gammeltoft, 2020: 237) har udtrykt det, forudsætter antropologien ”en åbensindethed, med hvilken man må se og lytte og med undren og forundring optegne alt det, som man ikke ville have været i stand til at gætte.” Den antropologiske tilgang består med andre ord i at forholde sig åbent til verden i form af at udvide horisonter og forståelser snarere end at begrænse dem. I interaktionen med de studerede mennesker lærer antropologen, hvordan verden *også* kan forstås, og livet *også* kan leves – og uden denne åbenhed for forskellighed ville antropologien ikke være til.

Et uomgængeligt element i dette er at tage andre alvorligt. Dette indebærer ikke bare, at antropologen må observere, lytte og lære, men lige så vigtigt at ens egne forståelser og selvfølgheder må lade sig udfordre og destabilisere. At tage andre alvorligt, skriver Ingold (2018: 14-15), er at lade de andres perspektiver og praksisser udfordre ”vores antagelser om, hvordan tingene er, hvordan den verden, vi bebor, hænger sammen, og hvordan vi relaterer til den” (oversat af forfatterne, kursivering tilføjet). Dette betyder ikke nødvendigvis, at antropologer altid er enige med dem, der studeres, men opgaven er at sætte sig ud over egne perspektiver og praksisser i bestræbelsen på at forstå de gode grunde, som andre måtte have for at sige det, de siger, og gøre det, de gør. Det, der betragtes som ”rigtigt”, ”meningsfuldt” og ”fornuftigt”, fremtræder altid kun sådan fra et bestemt perspektiv.

Antropologien har et innovativt potentiale, fordi faget ikke alene beskriver, hvordan menneskeligt liv i al sin mangfoldighed udfolder sig, men ligeledes hvordan det kunne udfolde sig

Åbenheden implicerer således en destabilisering af etablerede forståelser og praksisser, idet den åbenbarer, at verden *kan* forstås og leves anderledes. Dette peger på et egentligt innovativt potentiale i antropologien, fordi faget dermed ikke alene beskriver, hvordan menneskeligt liv i al sin mangfoldighed udfolder sig, men ligeledes hvordan det *kunne* udfolde sig. At tage andre alvorligt er at forsøge at forstå verden fra deres perspektiv og således åbne sig for andre, nye

og mulige forståelser og perspektiver, der kan bidrage til at gentænke problemer og udfordringer.

Den teoretiske praksis: At skabe nye forståelser og kritik

Den empiriske fordring og den åbne tilgang genererer specifik viden på mikroniveau, men gennem antropologisk analyse udvikles de ”små” detaljer til ”større” indsigter. Denne idé om at forstå overordnede samfundsmæssige forestillinger og forhold gennem detaljeret empirisk analyse af konkrete handlinger, udsagn og begivenheder set i relation til bredere forbindelser og kontekster er definerende for antropologisk analyse. Som sådan handler antropologi ikke blot om etnografisk beskrivelse, men også om analytisk og teoretisk praksis.

Den teoretiske praksis inddrager både specifikke antropologiske teorier og en bred vifte af alment kendte samfundsteorier. Gennem den antropologiske teorihistorie har der altid været en tæt udveksling af begreber, idéer og tilgange mellem antropologien og andre fag, i særdeleshed de samfundsvidenskabelige. Derudover er interessen for tværfaglig vidensudvikling stigende, og antropologer er i en fortløbende dialog med forskere fra andre discipliner indenfor deres respektive forskningsfelter. Dog har antropologien også sin egen særlige teoretiske praksis. Ifølge Kirsten Hastrup (1992) er omdrejningspunktet i det antropologiske projekt en ”forbløffelse” over verdens mangfoldighed, og Billy Ehn, Orvar Lövgren og Richard Wilk (2016) taler om at gøre det velkendte ”fremmed.” Begge perspektiver peger på antropologiens potentiale til at skabe nye indsigter gennem distance til kendte måder at forstå verden på. Overordnet inkluderer denne praksis en række kulturteoretiske og kulturkritiske teknikker, der beror på idéen om at begribe og tilgå et givent forskningsfelt gennem kritisk distance og såkaldt ”defamiliarisering.”

En anden og ofte anvendt praksis er at følge mennesker, genstande, begreber eller andre fænomener, når de bevæger sig på tværs af forskellige steder og domæner for dermed at beskrive og analysere sammenhængene mellem disse (Marcus, 1995). Denne teknik har f.eks. været brugt af antropologer i empiriske studier af, hvordan forestillinger knyttet til neoliberale styringsteknologier i én kontekst viser sig at have utilsigtede konsekvenser i en anden (Shore og Wright, 2000). At følge fænomener og forbindelser udgør således en måde at generere viden på, der rækker ud over enkelte lokaliteter og felter i forsøget på at belyse bredere netværk, sammenhænge og strukturer. En sådan teoretisk viden kan bibringe såvel nye forståelser som radikal kritik.

Den komparative ambition: At sammenligne og sammenstille

Et vigtigt bidrag beror også på det komparative element i antropologien. Siden fagets begyndelse har komparation stået centralt, eftersom et væsentligt formål har været at søge generelle indsigter om menneskers måder at leve på gennem sammenligninger af forskellige samfund og kulturer. De studerede fænomener er således blevet beskrevet og analyseret i lyset af lignende fænomener i andre kontekster, som f.eks. når udveksling af gaver i Melanesien,

Polynesien og Nordvestamerika er blevet set i forhold til hinanden med henblik på at udvikle en teoretisk forståelse af gavens natur (Mauss, 2000 [1925]). I den forstand var mange af de første antropologer drevet af en klar ambition om at tænke på tværs af samfund og kulturer for at nå frem til brede generaliseringer eller almengyldig viden. Ligeledes ligger der allerede et komparativt element i antropologens møde med "de andre." idet antropologens egne forståelser og perspektiver uundgåeligt vil påvirke, hvad der lægges mærke til, ligesom indsigterne om "de andre" vil kaste nyt lys på netop disse forståelser og perspektiver.

Disse aspekter af komparation har George E. Marcus og Michael M. J. Fischer (1986) fremhævet i form af to særlige former for kulturel kritik indenfor antropologien. Den ene er muligheden for at udvikle forståelsen af et bestemt socialt fænomen ved at se på, hvordan et lignende fænomen udfolder sig i en eller flere andre kontekster. Her er der imidlertid ikke tale om en "klassisk" sammenligning i form af at søge efter forskelle og ligheder, men snarere om en *sammenstilling* af tilsvarende fænomener, som i lyset af hinanden kan generere nye indsigter. Den anden form for kulturel kritik består i at bruge empiriske indsigter om et fænomen hos andre, f.eks. om slægtskab og familieforhold, til at "skabe ravage i vores etablerede måder at tænke og begrebsliggøre på" (Marcus og Fischer, 1986: 138, oversat af forfatterne). Det komparative element tjener således til at udfordre og destabilisere, hvad vi ellers tager for givet, ligesom det viser, at vi "lever i lige så kulturelt konstrueret og ikke-'naturlig' en virkelighed, som de gør" (Marcus og Fischer, 1986: 138, oversat af forfatterne). I begge former for kulturel kritik bidrager komparationen til at skabe distance til og "nye øjne på" et fænomen eller en praksis.

Komparationen indeholder således et kreativt potentiale. Pointen er ikke nødvendigvis at nå frem til brede generaliseringer, men at bringe kontekster og fænomener sammen med henblik på at tænke nye perspektiver frem. Lidt karikeret kan man derved sige, at komparationens kvalitet afhænger af, om den er god at tænke med. Det handler om at se forbindelser og de analytiske *effekter*, som opstår fra dem. På denne måde genererer det komparative element erkendelser og idéer, som ellers ikke ville være fremkommet.

Den eksperimenterende tendens: At foreslå og medskabe

Som beskrevet har antropologer traditionelt set taget på feltarbejde for at opnå indsigt i mennesker og deres fællesskaber, som efterfølgende bliver analyseret med et formål om at skabe forståelse for andre kontekster og fænomener. Antropologens positionering i felten er således et middel til at generere data, der bibringer ny viden om eksisterende spørgsmål og forhold. Dette er ikke mindst efterspurgt indenfor design og innovation, hvor antropologer typisk foretager feltarbejde blandt borgere, brugere, patienter mv. for at opnå indsigt i deres levede liv. Herefter overleverer antropologer ofte deres indsigter til designere, ingeniører eller andre udviklere, der i de næste faser af innovation- og designprocessen (måske) indarbejder dem i udviklingen af nye produkter eller services.

I de seneste årtier har antropologer i højere grad sat fokus på de konkrete effekter, som tilstedeværelsen i felten har på mennesker, organisationer og samfund. Der forekommer i mødet mellem antropologen og de studerede en løbende interaktion og dialog, som indvirker på de konkrete relationer og steder, som antropologen befinder sig i (Ingold, 2013). Antropologens tilstedeværelse i et fællesskab eller en organisation har således i sig selv en intervenserende og medskabende karakter (Maurer og Mainwaring, 2012). På det grundlag eksperimenterer antropologer i disse år med nye former for engagement, hvor formålet ikke begrænser sig til at dokumentere sociale og kulturelle sammenhænge i nutiden, men også konstruktivt og intervenserende at indgå i design af mulige fysiske og sociale forhold i fremtiden (Gunn, Otto og Smith, 2013; Smith o.a., 2016). En del nyere antropologi handler derfor om at udvikle viden i aktivt samspil med andre.

 Antropologen bidrager med en udforskende og åben tilgang til verden, en empirisk viden, som er tæt på mennesker og fællesskaber, en analytisk evne til at skalere indsigter om lokale forhold op til viden om bredere samfundsspørgsmål samt en kreativ skabelse af idéer om nye fremtidige måder at leve på

På denne måde er formålet ikke alene at udvikle antropologisk viden *om* nogen, men også *med* nogen, enten ved at inddrage borgere, brugere eller andre mere aktivt eller ved at indgå i et tværfagligt samarbejde, hvor antropologer og andre professioner udforsker og løser udvalgte problemstillinger (Lex og Nejrup, 2018). I dette samarbejde bidrager antropologen med en udforskende og åben tilgang til verden, en empirisk viden, som er tæt på mennesker og fællesskaber, en analytisk evne til at skalere indsigter om lokale forhold op til viden om bredere samfundsspørgsmål samt en kreativ skabelse af idéer om nye fremtidige måder at leve på. Særligt det sidste forhold har krævet en meto- disk nytænkning, hvor workshops, prototyper, visualiseringer mv. har tilført faget en mere intervenserende og medskabende karakter. Fokus er ikke blot på, hvordan noget *allerede er*, men hvordan det *kunne være*.

Seks artikler med antropologiske bidrag

De seks artikler i nærværende temanummer kan alle læses som eksempler på, hvordan etnografiske metoder og antropologiske teorier bringes i spil med henblik på at udvikle nye forståelser og løsninger på konkrete samfundsmæssige spørgsmål og udfordringer. Hver artikel rummer flere af de ovenfor beskrevne bidrag, der typisk vil overlappe og gives forskellig vægt afhængigt af emne, problemstilling og formål. På denne måde giver artiklerne indsigt i en variation af antropologiske bidrag, som kommer til udtryk i undersøgelser og engagement indenfor en række forskellige temaer og spørgsmål.

Temanummeret stiller således skarpt på kønsproblematikker i håndværksfagene og på byggepladser (Ebsen), udvikling af nye teknologiske løsninger i form af ”smarte byer” (Lex), forhandlinger af kredit og gæld blandt unge voksne og frivillige gældsrådgivere i kreditsamfundet (Hohnen), forståelser og tilgange indenfor præstationsledelse i sport og erhvervsliv (Helligsøe og Vangkilde), ældrepolitikens fokus på aktivitet, selvhjælp og uafhængighed (Oxlund) samt problemer med nabostøj blandt beboere i etagebygninger (Veng, Petersen og Sørensen). På tværs af disse forskelligartede problemstillinger er det vores håb, at antropologiens samfundsmæssige bidrag vil træde tydeligt frem.

Litteratur

- Bringa, Tone og Synnøve Bendixsen, red., (2016), *Engaged Anthropology: Views from Scandinavia*, Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan.
- Ehn, Billy, Orvar Lövgren og Richard Wilk (2016), *Exploring Everyday Life: Strategies for Ethnography and Cultural Analysis*, New York: Rowman & Littlefield.
- Eriksen, Thomas Hylland (2006), *Engaging Anthropology: The Case for a Public Presence*, Oxford & New York: Berg.
- Gammeltoft, Tine M. (2020), ”Margaret Mead: Det menneskelige mange muligheder” i Kirsten Hastrup, red., *Klassiske og moderne antropologiske tænkere*, København: Hans Reitzels Forlag, pp. 233-50.
- Garsten, Christina (2013), ”All About Ties: Think Tanks and the Economy of Connections” i Christina Garsten og Anette Nyqvist, red., *Organisational Anthropology: Doing Ethnography in and among Complex Organisations*, London: Pluto Press, pp. 139-155.
- Garsten, Christina og Anette Nyqvist (2013), ”Momentum: Pushing Ethnography Ahead” i Christina Garsten og Anette Nyqvist, red., *Organisational Anthropology: Doing Ethnography in and among Complex Organisations*, London: Pluto Press, pp. 241-50.
- Gunn, Wendy, Ton Otto og Rachel Charlotte Smith, red., (2013), *Design Anthropology: Theory and Practice*, London & New York: Bloomsbury.
- Gusterson, Hugh (1997), ”Studying Up Revisited”, *Political and Legal Anthropology Review*, 20(1): 114-9.
- Hastrup, Kirsten (2003), ”Introduktion: Den antropologiske videnskab”, i Kirsten Hastrup, red., *Ind i verden: En grundbog i antropologisk metode*, København: Hans Reitzels Forlag, pp. 9-33.
- Hastrup, Kirsten (1992), *Det antropologiske projekt – om forbløffelse*, København: Gyldendal.
- Ingold, Tim (2018), *Anthropology: Why It Matters*, Cambridge: Polity Press.
- Ingold, Tim (2013), *Making: Anthropology, Archaeology, Art and Architecture*, London & New York: Routledge.
- Jones, Julie Scott (2010), ”Origins and ancestors: a brief history of ethnography”, i Julie Scott Jones og Sal Watt, red., *Ethnography in Social Science Practice*, London: Routledge, pp 13-28.
- Jöhncke, Steffen (2002), ”I den gode sags tjeneste? Om antropologi, stofmisbrugere og lodrette forbindelser”, *Tidsskriftet Antropologi*, 45: 29-48.
- Kelley, Tom (2005), *The Ten Faces of Innovation. IDEO's Strategies for Beating the Devil's Advocate & Driving Creativity Throughout Your Organization*, New York: Doubleday.
- Kuper, Adam (1996), *Anthropology and Anthropologists: The Modern British School*, London: Routledge.
- Leach, James (2010), ”Intervening with the social? Ethnographic practice and Tarde's image of relations between subjects” i Matei Candea, red., *The Social after Gabriel Tarde: Debates and assessments*, London & New York: Routledge, pp. 191-207.
- Lex, Simon og Christoffer Nejrup (2018), ”Designprocesser i antropologien”, i Helle Bundgaard, Hanne Overgaard Mogensen og Cecilie Rubow, red., *Antropologiske projekter: En grundbog*, Frederiksberg: Samfundslitteratur, pp. 137-48.
- Lindstrom, Martin (2016), *Small Data. The Tiny Clues That Uncover Huge Trends*, London: Hodder & Stoughton.
- Low, Setha M. og Sally Engle Merry (2010), ”Engaged Anthropology: Diversity and Dilemmas”, *Current Anthropology*, 51(S2): S203-26.
- Marcus, George E. (1995), ”Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography”, *Annual Review of Anthropology*, 24: 95-117.
- Marcus, George E. og Michael M. J. Fischer (1986), *Anthropology as Cultural Critique: An Experimental Moment in the Human Sciences*, Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Maurer, Bill og Scott D. Mainwaring (2012), ”Anthropology with Business: Plural Programs and Future Financial Worlds”, *Journal of Business Anthropology*, 1(2): 177-96.

- Mauss, Marcel (2000 [1925]), *Gaven: Gaveudvekslingens form og logik i arkaiske samfund*, København: Spektrum.
- Miller, Daniel og Heather A. Horst (2012), "The Digital and the Human: A Prospectus for Digital Anthropology" i Daniel Miller og Heather A. Horst, red., *Digital Anthropology*, London & New York: Routledge, pp. 3-39.
- Nader, Laura (1972), "Up the Anthropologist: Perspectives Gained from Studying Up", i Dell Hymes, red., *Reinventing Anthropology*, New York: Vintage Books, pp. 284-311.
- Podjed, Dan og Meta Gorup (2021), "Introduction: Why does the world need anthropologists?", i Dan Podjed o.a., red., *Why the World Needs Anthropologists*, London & New York: Routledge, pp. 1-16.
- Podjed, Dan, Meta Gorup, Pavel Borecký og Carla Guerrón Montero, red. (2021), *Why the World Needs Anthropologists*, London & New York: Routledge.
- Shore, Chris og Susan Wright (2000), "Coercive accountability: The rise of audit culture in higher education" i Marilyn Strathern, red., *Audit Cultures*, London & New York: Routledge, pp. 57-89.
- Smith, Rachel Charlotte, Kasper Tang Vangkilde, Mette Kjærsgaard, Joachim Halse, Ton Otto og Thomas Binder, red., (2016), *Design Anthropological Futures*. London & New York: Bloomsbury.
- Strang, Veronica (2009), *What Anthropologists Do*, Oxford & New York: Berg.
- Svendsen, Mette Nordahl (2009), "Kritisk engageret videnskab: Erfaringer fra forskning om gen- og forplantningsteknologierne", *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*, 10: 37-57.
- Vangkilde, Eva Tang og Kasper Tang Vangkilde (2021), "Antropologiens innovative potentiale: Perspektivskifte i arbejdet hos Novo Nordisk", i Steffen Jöhncke og Hanne Overgaard Mogensen, red., *Antropologien på arbejde: En grundbog om den antropologiske kunnen*, København: Samfundslitteratur.

Køn, kroppe og kontroverser i håndværksfagene

Tema 1: Antropologien i samfundet

Diskussioner omkring køn rykker i stigende grad ind på danske arbejdspladser. Den offentlige debat problematiserer især den vertikale kønsopdeling på arbejdsmarkedet, dvs. kønsfordelingen i de enkelte arbejdspladser hierarki, hvorimod den horisontale kønsopdeling, dvs. kønsfordelingen inden for erhvervssektorer og fag, i mindre grad er genstand for debat. Men hvad kan vi lære om kønsproblematikker i arbejdslivet gennem antropologisk feltarbejde, der

går tæt på arbejdsforholdene for kvindelige ansatte i en såkaldt mandsdomineret branche? I denne artikel kigger jeg inden for hos en håndværksvirksomhed, som søger at ansætte flere kvindelige håndværkere. Jeg undersøger relationen mellem køn, krop og faglighed og viser herigennem, hvordan de kvindelige håndværkeres tilgang til faget problematiseres, samtidig med at de bidrager til en nytænkning af byggearbejdet.

”Hvis der kommer en kvinde og søger læreplads”, sagde Finn og knipsede med fingrene, ”så er hun ansat. Der er ikke nogen tøven. Der er nogen, der bare skal ind, ikke?”. Finn var ved at forklare mig, hvordan den virksomhed, hvor han arbejder, ansætter nye lærlinge. På dette tidspunkt havde virksomheden 10 kvindelige ansatte ud af en medarbejderstab på 70 personer. Syv af dem arbejdede på byggepladser og tre på kontor. Selv om Finn fik det til at lyde som en selvfølgelighed, er kvindelige håndværkere ikke kutyme i Danmark. Det vil Finn og hans kollegaer ændre på. Derfor kommer kvindelige håndværkere og lærlinge først i køen, når de søger arbejde i virksomheden.

Trods et historisk stærkt fokus på ligestilling er der i Danmark et udpræget kønsopdelt arbejdsmarked (Emerek og Holt, 2008; Bloksgaard, 2010). I visse fag udgør ét køn 80 procent eller mere af arbejdskraften; disse betegnes som ”stærkt kvindedominerede” eller ”stærkt mandsdominerede” (Emerek og Holt, 2008). Sidstnævnte gælder blandt andet for bygge- og anlægsbranchen, hvor det estimeres, at ca. 90 procent af alle ansatte er mænd (Pihl og Høj, 2019). I de sidste årtier har man forsøgt at tiltrække flere kvinder til de håndværksfaglige uddannelser for at fremme ligestillingen i disse erhverv samt sikre et stabilt ansøgertal til uddannelserne. Om end uddannelsesvalg og køn vedvarende er til debat i forskningen (f.eks. Hutters o.a., 2013; Madsen og Thiemer, 2019), fokuserer nyere studier af de håndværksfaglige uddannelser primært på det høje frafald blandt visse grupper af mænd (f.eks. Larsen og Thingstrup, 2013; Jørgensen, 2016). Til gengæld er der kun foretaget enkelte undersøgelser af kvindelige ansattes arbejdsliv i håndværksfagene eller i de såkaldte mandsdominerede brancher bredt set. Disse undersøgelser er ofte interviewbaserede og analyserer de kvindelige ansattes beskrivelser af deres arbejdsliv (f.eks. Bloksgaard og Faber, 2004; Liversage og Knudsen, 2011).

MAIA EBSEN

ph.d.-stipendiat,
Institut for Antropologi,
Københavns Universitet,
me@anthro.ku.dk

Den eksisterende forskning om håndværksfagene og de dertilhørende uddannelser fokuserer således ofte empirisk på ét køn. Til forskel fra dette præsenterer jeg i denne artikel en bredere undersøgelse af, hvilke betydninger køn tilskrives i det daglige arbejde på byggepladser.

Studiet af køn har en lang historie i antropologisk og socialvidenskabelig forskning. I 1970'erne begyndte flere antropologer at fokusere på kvinder og køn som selvstændige forskningsområder (f.eks. Rosaldo og Lamphere, 1974; Reiter, 1975). Her tog man afsæt i en skelnen mellem to kønsforståelser: *sex* som det biologiske køn og *gender* som det sociale køn. Fremkomsten af performanceteori i kønsstudier i 1980'erne, herunder særligt Judith Butlers klassiker *Gender Trouble* (1990), stillede sig imidlertid kritisk over for denne distinktion og anfægtede, hvorvidt køn overhovedet kan betragtes som en iboende essens i mennesker. I stedet fremhævede Butler den nu velkendte pointe, at køn er performativt; altså at det *gøres*.

 Jeg viser, hvordan kvindelige håndværkere udfordrer etablerede krops- og kønsforestillinger og derigennem bidrager til en nytænkning af faget

Nærværende artikel henter inspiration fra denne tænkning og undersøger, hvordan kulturelle kategorier som køn løbende produceres gennem konkrete handlinger og forhandlinger, der udspiller sig gennem ulige magtrelationer. Analysen lægger sig i forlængelse af den eksisterende forskning om køn og arbejdsliv i Danmark, hvor det argumenteres, at kønnede normer og praksisser opstår i sociale relationer mellem mennesker på arbejdspladser. Køn er med andre ord en måde at være sammen på fremfor noget, der findes i den enkelte krop (Juul o.a., 2018). Artiklen viser, hvordan fagligheden i håndværksfagene i vid udstrækning defineres og praktiseres ud fra bestemte krops- og kønsforestillinger, som i særlig grad kompromitterer de kvindelige håndværkere. Jeg viser, hvordan de kvindelige håndværkere udfordrer disse og derigennem bidrager til en nytænkning af faget. Desuden fremhæver jeg, at de udfordringer, som de kvindelige håndværkere har, ikke nødvendigvis er kønsbetingede, selv om de overvejende bliver forklaret gennem kønsforskelle. Med afsæt i analysen påpeger jeg, at *antallet* af kvinder på de erhvervsfaglige uddannelser ikke alene kan ændre på, hvordan kønnede uligheder opstår og reproduceres i håndværksfagene. Denne pointe er væsentlig i diskussioner om arbejdstyrkens fleksibilitet, da kønnede uligheder alt andet lige begrænser mobiliteten på arbejdsmarkedet.

Grundlaget for artiklen er 11 måneders feltarbejde i den ovennævnte byggevirksomhed foretaget i 2019. Under feltarbejdet havde jeg min daglige gang i virksomheden, hvor jeg deltog i det praktiske arbejde såvel som i møder og sociale aktiviteter. Derudover foretog jeg semistrukturerede interviews med 20 ansatte. Under feltarbejdet havde jeg således ikke udelukkende fokus på kvindelige håndværkere, men nærmere på den generelle arbejdsoplevelse

blandt alle håndværkerne. I en antropologisk optik er det en vigtig pointe, at kønsproblematikker netop ikke tages for givet, men inddrages i det omfang de fremstår relevant for at forstå den pågældende kontekst.

Med afsæt i dette materiale vil jeg i de følgende tre hovedafsnit beskrive, hvordan køn aktualiseres, praktiseres og debatteres blandt håndværkerne. Vi skal begynde med at se på de kvindelige håndværkeres motivationer for at vælge netop håndværksfaget som uddannelses- og arbejdsvej, herunder de barrierer, de møder, når de træder ind i faget. Derefter bevæger vi os ud på byggepladserne for at undersøge samspillet mellem køn, faglighed og kropslighed. Her ser vi, hvordan de kvindelige håndværkere bidrager til en omfortolkning af byggearbejdets roller og rutiner. Endelig fremhæves situationer, hvor køn direkte eller indirekte problematiseres i det daglige arbejde. Gennem artiklen bliver det tydeligt, hvordan køn bruges til at betvivle de kvindelige håndværkeres bidrag til arbejdet, hvorfor de søger fællesskab med hinanden og derved – utilsigtet – reproducerer en kønssegregering.

Uddannelsesvalget: Vejen og viljen til håndværksfaget

De kvindelige håndværkere, som jeg mødte under feltarbejdet, arbejder som snedkere eller tømrere. De er mellem 25-35 år og er enten i gang med eller har færdiggjort deres byggefaglige uddannelse. De har foretaget det, der i uddannelsespolitiske sammenhænge betegnes som et ”kønsutraditionelt uddannelsesvalg” (Madsen og Thiemer, 2019: 10-11). I forskningslitteraturen fremhæves det, at sådanne uddannelsesvalg er svære at træffe, da omverdenen ofte kræver en særlig legitimering af beslutningen (Nielsen og Sørensen, 2004; Liversage og Knudsen, 2011). Ingen af disse kvindelige håndværkere er gået den direkte vej. De har alle taget en gymnasial uddannelse – og nogle endda universitetsuddannelser – før de søgte en håndværksfaglig uddannelse.

Dette gjaldt også Frida. Frida er tæt på de 30 og bor i København. Hun er en frimodig kvinde med fødderne solidt plantet på jorden. Hendes statur er, som de fleste andre af de kvindelige håndværkere, ganske almindelig. Faktisk er det kun den sprækkede, ru hud på hendes hænder, der afslører hendes erhverv. Da jeg mødte Frida, var hun i slutningen af sit lærlingeforløb. Selv om det havde taget tid at vælge uddannelsen, overraskede det hende ikke, at hun trives med tømrerarbejdet. Hun har nemlig altid været optaget af at bygge. ”Det ligger mig lige til højrebent,” fortalte hun. ”Min far har altid bygget ting, og jeg har bygget ting med min bror.” Mens Fridas uddannelsesvalg ikke kom bag på hendes far, havde arbejdets fysiske anstrengelser bekymret hendes mor. Men hun er også den bekymrede type, forklarede Frida, og alting behøver ikke at være let. ”Det skal jo være lidt hårdt. Det er sjovt, når det er lidt hårdt.” Tømrerarbejdet giver Frida afløb for ”den der byggetrang,” som hun formulerede det, og det giver hende mulighed for at forfølge en konkret drøm. ”Jeg har en idé om, at jeg skal bygge et hus. Det kan jeg. Det er da for fedt at kunne sige, at jeg kan udleve min egen drøm, hvis jeg vil det.”

Lærke, en anden kvindelig håndværker, fremhævede ligeledes evnen til at bygge et hus som noget særligt. ”Der er noget spændende over det der med at tilkæmpe sig en helt konkret magt over ens liv ved at overtage en fysisk produktion af noget. Jeg kan selv fremstille et hus, hvis jeg har lyst til det.” For Nanna, som arbejder i samme firma som Lærke og Frida, giver det at bygge en følelse af uafhængighed. ”Jeg vil gerne kunne forsørge mig selv. Og det indebærer også at kunne bygge mit eget hus,” forklarede hun. For disse kvindelige håndværkere giver tømrerfaget således en oplevelse af frihed, selvstændighed og uafhængighed.

Deres selvsikkerhed fik dog i visse tilfælde et knæk, når de skulle finde lærepladser. Efter et grundforløb skal eleverne på de erhvervsfaglige uddannelser igennem fem perioder af skiftende skoleophold og virksomhedsoplæring. Eleverne tilbydes vejledning, men er i sidste ende selv ansvarlige for at finde en læreplads, hvorfor langt de fleste pladser fordeles gennem personlige netværk (Jørgensen, 2018: 181). Frida, Lærke og Nanna havde fået lærepladser hos samme byggefirma, hvorimod Anna havde været hos andre virksomheder, før hun havde fået plads i denne virksomhed. Hun fortalte, at hun havde opsøgt praktikvejlederen på skolen for at få hjælp med at finde en plads, og hun gengav den samtale, som hun havde haft med vejlederen. Han havde sagt, at han kendte et par virksomheder, der muligvis kunne tilbyde hende en læreplads. Dog ville han lige forhøre sig hos dem, om de var interesserede i en lærling. Anna havde undrende spurgt, om hun ikke selv kunne kontakte dem. Til dette havde praktikvejlederen tøvende svaret, at han skulle høre, om de ville have en *kvindelig* lærling. Anna havde forbløffet spurgt ham, om han da var bange for, at hun ville få brysterne i klemme.

Annas samtale med praktikvejlederen belyser en udfordring ved de erhvervsfaglige uddannelser: Eleverne er afhængige af, at virksomhederne udbyder lærepladser. Dermed har virksomhederne overhånden, og de kan således vælge og vrage, når de skal ansætte lærlinge. Dette går særligt ud over unge med anden etnisk baggrund end dansk samt kønsminoriteter (Jørgensen, 2018: 181). Kvindelige håndværkere kan således, som Anna, ende i en knibe, når de skal søge læreplads.

Jeg blev ofte fortalt, at virksomheder benytter den samme forklaring, når de afviser kvindelige lærlinge eller håndværkere: Manglen på omklædnings- og badefaciliteter. Omklædning foregår i skurvognen, som består af et åbent omklædningsrum med skabe. Herudover er der et toilet, badefaciliteter samt et spiserum i åben forlængelse. I løbet af 2019 rasede en debat om skurvognens indretning. Kvindelige håndværkere kunne på dette tidspunkt kræve særskilte badefaciliteter, hvormed en arbejdsgiver skulle betale for en ekstra skurvogn. En århusiansk håndværker kendt som ”Murer-Mette” satte dette på den offentlige dagsorden, hvilket resulterede i, at det fra 2021 bliver lovpligtigt at have en låselig dør til baderummet, så alle kan bade i fred.

Denne diskussion er eksemplarisk for debatten om køn og håndværksfagene. Det er ofte kroppen – altså kulturelle forståelser af biologiske forskelle – der præsenteres som årsagen til at ekskludere kvindelige håndværkere. Her fremhæves alt fra bryster, der kan komme i klemme, til bedefaciliteter på byggepladserne, hvormed det understreges, at kvinder ikke har en naturlig plads i fagene. Fokusset på biologiske forskelle peger på en general opfattelse af, at *alle* mænd hører naturligt til i branchen, mens *alle* kvinder udgør et unaturligt element. Der skabes således to køns kategorier, som begge betragtes som homogene og afgrænsede.

Det er ofte kroppen – altså kulturelle forståelser af biologiske forskelle – der præsenteres som årsagen til at ekskludere kvindelige håndværkere. Her fremhæves alt fra bryster, der kan komme i klemme, til bedefaciliteter på byggepladserne, hvormed det understreges, at kvinder ikke har en naturlig plads i fagene

Byggepladsen: At bevæge sig som en mand

Men hvordan håndterer de kvindelige håndværkere disse kønsproblematikker i praksis? For at blive klogere på dette må vi ud på byggepladserne. I antropologien forsøger man typisk at placere sig iblandt dem, man gerne vil undersøge. Man bruger med andre ord sig selv som forskningsredskab, hvormed man opnår indsigt i andet end sproglige fremstillinger, da man er tilstede med hele sin krop. Forskerens eget køn kan derfor også være afgørende for de videnskabelige erkendelser, der søges (Hasse, 2000). Gennem den kropslige erfaring kan man studere kønnede normer, men ens egen kønnede krop kan også sætte grænser for, hvad der kan erfares (Mohr og Hansen, 2016). I dette afsnit tager jeg udgangspunkt i, hvordan min egen kønnede krop både muliggjorde og udfordrede min undersøgelse af, hvilke betydninger køn tilskrives i det daglige byggearbejde.

En typisk arbejdsdag på byggepladsen indledes i skurvognen. Nogle møder op i deres arbejdstøj, mens andre begynder dagen med at klæde om. På min første dag fik jeg udleveret arbejdstøj og sikkerhedssko. Jeg ikklædte mig min nyerhvervede uniform. Bukserne hang, og det, der foregav at være knæene, sad på mine skinneben. Jeg prøvede en størrelse mindre. Efter at have smøget buksebenene op sad de nogenlunde. Det gik hurtigt op for mig, at alle i virksomheden var ikklædt samme arbejdstøj. En dag sagde Frida i en utilfreds tone: ”Man burde også lave arbejdstøj til kvinder.” Jeg delte Fridas frustration. Når jeg på kolde dage tog en ekstra trøje på, sad den løst og hang fast i stiger eller mellem byggematerialer. Selv om kendte mærker har lanceret arbejdstøj til kvinder, er det ikke bredt tilgængeligt. Det meste arbejdstøj er således stadig designet efter en stereotyp mandekrop. Frida og Nanna fortalte, at dette

også gælder værktøj, som i udgangspunktet er designet efter en stereotyp mandehånd.

Arbejdstøj, sikkerhedssko og til tider hjelm og handsker er påkrævet på en byggeplads. Buksernes mange lommer bruges til opbevaring af skruer, tomestok, blyant og værktøj. Således holdes hænderne frie, og kroppen kan følge arbejdets bevægelser. Disse bevægelser skulle jeg lære at kende under mit feltarbejde. Man klatrer på stiger, stilladser og tage, og man løfter sig i armene og kravler på alle fire, når man skal nå sværttilgængelige hjørner og afkroge. I studier af håndværksarbejde er det gængs viden, at kroppen spiller en afgørende rolle i arbejdet. Antropologen Charlotte Baarts (2003: 39) beskriver f.eks., hvordan hendes feltarbejde blandt jord- og betonarbejdere påvirkede hendes kropslige fremtoning: ”Jeg havde inkorporeret en kropslig erfaring: tyngden fra sømbæltet på mine hofter og mit ene lår, armene let ud fra kroppen og et bestemt skub på hjelmen.” En kollega på byggepladsen kommenterede, at hun gik ”næsten som en mand.” Det fysiske arbejde og arbejdstøjet sætter altså spor på kroppen.

Selv om de fleste er enige om, at kroppe ikke er ens, kan disse forskelligheder være en udfordring, når man skal lære håndværkets bevægelser. Dette talte jeg med Andreas, en svend, om en formiddag på byggepladsen, mens han tilså en mandlig lærlings arbejde. Andreas fortalte, at han havde haft flere kvindelige lærlinge. ”Er der forskel på mandlige og kvindelige lærlinge?”, spurgte jeg. Han tøvede lidt. ”Tjo, man skal jo nok afholde sig fra at være en gentleman,” sagde han nølende. ”Selv om man har lyst til at hjælpe med at løfte, så skal alle jo selv klare at håndtere de tunge løft.” Som Andreas’ forklaring indikerer, er de teknikker og metoder, som lærlinge oplæres i, baseret på en bestemt fysisk formåen, hvor der til stadighed er fokus på den individuelle styrkepræstation. Lidt karikeret kan man ved at bruge Baarts’ observation sige, at oplæringen i håndværksfag indebærer, at man skal lære at bevæge sig som en mand.

Om end de kvindelige håndværkere sjældent drøftede arbejdets fysiske anstrengelser, virkede det til at bekymre flere af dem. Nanna havde fra begyndelsen tvivlet på, om hun kunne gennemføre en uddannelse, ”der virker så hardcore,” som hun udtrykte det. Hun var blevet glad for arbejdet, selv om det krævede mere, end hun havde forventet. Mit generelle indtryk fra byggepladserne var, at de kvindelige håndværkere til tider ydede en ekstra indsats for at overkomme eventuelle fysiske begrænsninger. Som andre studier ligeledes påpeger, kan kvindelige håndværkere muligvis føle sig presset til at demonstrere, at de har den fornødne fysiske styrke til at klare arbejdet, hvilket kan medføre ekstra nedslidning (Liversage og Knudsen, 2011: 61, 109). De udsættes med andre ord for et ekstra præstationspres i deres arbejdsliv.

Mit feltarbejde viste dog, at alle undertiden kæmper med fagets fysiske krav. Tunge løft er en udfordring på tværs af køn, og fysisk styrke forebygger ikke nødvendigvis dårlige arbejdsstillinger og slid. Mandlige håndværkere var i lige så høj grad sygemeldte med ondt i ryggen, og de blev også udsat for ar-

bejdsskader. Som statistiske undersøgelser viser, udmærker byggebranchen sig ved det høje antal arbejdsulykker (Arnholtz o.a., 2015). Selv om de fleste håndværkere virker til at være bekendte med arbejdets risici, var de kvindelige håndværkere mere optagede af at passe på sig selv. Frida talte om dette, da hun forklarede, hvorfor det gør en forskel at have kvindelige kollegaer. ”Jeg har brug for noget sparring for, at jeg kan være i det her fag, fordi jeg kender ikke min egen styrke,” forklarede hun. ”Jeg gør jo bare som mændene. Det duer jo ikke – man bliver nødt til at tænke. Selvfølgelig kan jeg være tømrer som kvinde. Jeg skal bare lige finde min egen styrke i det.”

Ligesom Frida var flere af de kvindelige lærlinge opmærksomme på, at de skulle finde deres styrke eller kyndighed i faget, da dette til tider stod i kontrast til forventningerne til dem. Som Frida fremhæver, kan det være svært at løse denne opgave alene, hvorfor de har brug for hinanden. Eksempelvis gik nogle af dem til gymnastik sammen, hvor der er fokus på at forebygge de styrkemæssige udfordringer og kropslige spændinger, som dårlige arbejdsstillinger og udendørsarbejde året rundt kan forårsage. I løbet af arbejdsdagen minder de ligeledes ofte hinanden om at passe på under tunge løft, ligesom de forsøger at systematisere arbejdet, så arbejdsstillinger er gennemtænkte og mest skånsomme. Nanna bruger f.eks. ofte tid på at gennemtænke arbejdsprocessen. Hun tilpasser rullestilladsets højde, så hun ikke udfordrer sine skuldre unødigt, og hun bygger kasser, der kan sidde på stilladset, så hun har nem adgang til det rette værktøj og skruer. Nanna havde nemlig erfaret, at byggearbejde handler om andet end fysisk styrke. ”Efterhånden har jeg fundet ud af, at det virkelig ikke er særlig meget [styrke], det kommer an på – eller overhovedet ikke faktisk. Selvfølgelig er der nogle situationer, hvor det er lidt irriterende for folk, at jeg ikke kan løfte det samme, og så skal de måske løfte lidt mere. Men så er der nogle andre ting, som jeg kan komme med. Sådan vil det altid være.”

 (...) de kvindelige håndværkere udfordrer præmissen om, at godt håndværk udelukkende bygger på råstyrke. Deres anderledes uddannelses- og arbejds erfaringer gør, at de kan bidrage med nye perspektiver på håndværksarbejdet. De redefinerer herigennem bl.a. forståelsen af effektivitet i arbejdsprocessen

Morten, den daglige leder af virksomheden, fremhævede også de kvindelige håndværkeres tilgang til arbejdet. Ifølge ham har de et særligt talent for ”det organisatoriske,” altså for organiseringen af arbejdet. Både Nanna og Morten påpeger således, at de kvindelige håndværkere udfordrer præmissen om, at godt håndværk udelukkende bygger på råstyrke. Deres anderledes uddannelses- og arbejds erfaringer gør, at de kan bidrage med nye perspektiver på håndværksarbejdet. De redefinerer herigennem bl.a. forståelsen af effektivitet i arbejdsprocessen. Dette værdsættes i den virksomhed, hvor de har besluttet

at ansætte flere kvindelige håndværkere. Men ikke alle møder de kvindelige håndværkere med lige så åbne arme, hvilket vi skal kigge nærmere på i næste afsnit.

Konfrontationer: "Damerne i firmaet"

En morgen fortalte Anna, at hun var glad for ikke længere at blive kaldt "sveske." Hvem havde kaldt hende det, spurgte jeg forundret. Det havde en svend fra en virksomhed, hvor hun tidligere havde været i praktik. "Men han ville bare have en reaktion," sagde hun, "så jeg kaldte ham snuske." Flere af de kvindelige håndværkere kunne ligesom Anna fortælle historier om, hvordan andre håndværkere kaldte dem for "prinsesser," hvordan skolekammerater kaldte dem for "mor," eller hvordan kunder blev overraskede, når håndværkeren var en "hun." Nanna fortalte yderligere om en særlig form for "mansplaining," som gør hende rasende. "Hvis nogle skal overforklare ting, eller hvis folk antager, at jeg ikke har lært at bruge en tommestok eller et eller andet grundlæggende. Nogle gange er jeg bare nødt til at sige 'okay stop – slip mit værktøj, du lige har taget ud af hænderne på mig.'" At tonen i håndværksfagene kan være barsk, og at der er en risiko for at møde ubehagelig og grænseoverskridende adfærd, er ikke noget nyt (Liversage og Knudsen, 2011: 92). Imidlertid blev jeg overrasket over den rolle, som den rå tone spiller i evalueringer af arbejdet på byggepladsen. Denne erkendelse fik jeg på en regnfuld formiddag under et besøg hos en anden byggevirksomhed, hvor jeg lavede et kortvarigt komparativt feltarbejde.

Jeg havde tilbragt en uge på en byggeplads, hvor der udelukkende var mandlige håndværkere. Det var et større byggeprojekt, hvorfor flere forskellige virksomheder arbejdede på pladsen. En formiddag blev jeg sendt ned for at tage imod stilladsliften. Stilladslifte bremser et stykke over gadeplan af sikkerhedshensyn, hvorefter en høj tone lyder, så alle advares om dens ankomst. Normalt holdes knappen inde, mens lyden toner frem, hvorefter liften kører ned. Det undrede mig derfor, at lyden fortsatte, uden at liften bevægede sig. Jeg slap knappen og kiggede op i regnen. En håndværker råbte, at jeg skulle holde knappen inde. Jeg prøvede forfra, men liften forblev stilstående. Han råbte atter: "For helvede – hold den nu inde" og tilføjede efter et par sekunders pause: "Ellers skal jeg tage dig med ned i kælderen og vise dig, hvordan man holder den inde." Den pågældende håndværker var ansat i et andet firma og vidste ikke, at jeg var på pladsen i forskningsøjemed. Så meget desto mere kom hans bemærkning bag på mig. Samtidig overraskede det mig, at ingen af de fem personer, der stod omkring os, reagerede på hans kommentar. Situationen viste, at det kan være svært at fejle som kvindelig håndværker, da fejl kan blive mødt af brutale – og kønnede – irettesættelser.

Virksomheden, som jeg fokuserer på i denne artikel, er opmærksom på sådanne konfrontationer. De reagerer prompte, når det sker. En underentreprenør blev eksempelvis opsagt, efter nogle håndværkere fra firmaet havde talt nedladende til et par kvindelige håndværkere. Finn, som vi mødte i artiklens

indledning, gav mig et andet eksempel. For et par år siden var de blevet trætte af at modtage materiale med letpåkledte damer fra deres materialeleverandør. De havde sagt, at hvis den næste reklame indeholdt et billede af en ung kvinde med en stram T-shirt og store bryster, så handlede de ikke hos dem mere. Ved aktivt at tage afstand til situationer som beskrevet her er denne virksomhed blevet et helle for de kvindelige håndværkere. Nanna fortalte, at hun netop derfor havde søgt læreplads her. ”Jeg vidste, at nogle ting ikke blev tolereret, f.eks. sexistiske jokes,” forklarede hun. ”Jeg tænker, at andre også har valgt aktivt at søge ind det her sted, fordi de har taget nogle politiske standpunkter, som også beskytter vores position og gør det nemmere for os at komme ind i faget.”

Beslutningen om at ansætte flere kvindelige håndværkere skabte dog visse interne udfordringer i virksomheden, hvoraf én blev beskrevet for mig gentagende gange. En gruppe af de kvindelige ansatte havde sagt, at de nødigt ville kaldes ”pigerne.” Ytringen var blevet taget blandet imod. Morten, den daglige leder, fortalte, at han havde kløet sig i håret. Han foretrak selv denne betegnelse fremfor ”kvinderne” eller ”damerne.” Men han ville gerne efterleve deres ønske. Andre anså diskussionen som overflødig. Dette gjaldt bl.a. Daniel, som generelt følte sig udfordret af de kvindelige håndværkere. ”Nogle af dem [de kvindelige håndværkere] har et stort behov for at bevise, at de kan være en kvinde i et mandefag. Så de går lidt hurtigere, de tager lige lidt ekstra fat, og nogle gange går de ind foran og tager det arbejde, man skal til at lave.” Ifølge ham er nogle af de kvindelige håndværkere drevet af overmod, som i hans optik kunne resultere i farlige situationer på byggepladsen. Daniel er dog påpasselig med at kommentere på dette. ”Jeg tager slet ikke den der diskussion, for de er heller ikke sådan nogle typer, man kan diskutere med.” Selv om ovenstående kampe fyldte i hans hverdag, havde Daniel ifølge eget udsagn lagt censur på sig selv. Uden at dvæle ved det kommenterede Finn også i en bisætnings, at nogle nok skulle sluge nogle kameler, når en kvindelig håndværker blev sat til at styre arbejdet. Fra både Daniels og Finns beskrivelser ses det, at håndværkerne bøvlede med have en åben drøftelse af kønsforskelle.

Den manglende åbenhed omkring kønsuligheder kan på visse punkter minde om det, antropologerne Marie Leine, Henrik Hvenegaard Mikkelsen og Atreyee Sen (2019) beskriver som en ”fornægtelsespolitik.” Gennem en analyse af mediedebatter i Danmark viser de, hvordan diskrimination mod kvinder reduceres til en ekstraordinær og afvigende handling fremfor en strukturel problematik. De peger på, at diskussioner om kønsdiskrimination forlægtes på baggrund af dominerende idéer om Danmark som et foregangsland for lighed mellem køn. Hvis vi kigger på nogle af de ovenstående situationer gennem denne optik, ses det tilsvarende, hvordan konfrontationer gøres til afvigende handlinger frem for strukturelle problematikker. I Annas forklaring på, hvorfor hun blev kaldt ”sveske,” understreger hun eksempelvis, at den pågældende svend blot ville have en reaktion. Ligeledes reduceres snakken omkring ”piger” til en diskussion af én specifik betegnelse fremfor en snak omkring interne uligheder.

Hvor efterlader dette de kvindelige håndværkere? Som vist i ovenstående beskrivelser bliver de kvindelige håndværkere ofte nødsaget til aktivt at tage stilling til deres køn og position i håndværksfagene, også selv om de i udgangspunktet ikke betragter dette som relevant. Frida beskrev dette dilemma, da hun forklarede mig, hvorfor hun til at begynde med ikke gik så meget op i ligestillingsdiskussionerne. ”Det er også, fordi at så bliver jeg lige pludselig centrum i mit fag, fordi jeg er kvinde i et mandsdominerende fag,” fortalte hun. ”Jeg bryder mig egentlig ikke så meget om at være sådan én, der skal kigges på, fordi hun er den, der er damen i firmaet.” I begyndelsen af læreperioden havde hun derfor ikke opsøgt de andre kvindelige ansatte. Det har dog ændret sig. ”Nu er jeg lidt mere sådan: Ja, jeg er en kvinde i et mandsdominerende fag. Yeah, vi holder sammen.” Som Fridas udsagn viser, ender de kvindelige håndværkere altså med at reproducere betydningen af en kønskategori, som de i udgangspunktet ikke fandt relevant. Ydmygende kommentarer minder dem om, at de ikke blot er håndværkere, men *kvindelige* håndværkere. Samtidig bruges køn, som vi så i Daniels forklaring, til at betvivle deres faglige arbejdsindsats. Derfor holder de sig til hinanden, hvormed de utilsigtet reproducerer en kønssegregering. De kan med andre ord ikke undslippe at være ”damerne i firmaet.”

Kvindelige håndværkere udfordrer fastgroede køns- og kropsforestillinger

Danmark har brug for en fleksibel arbejdsstyrke for at forebygge en fremtidig mangel på arbejdskraft, men fleksibiliteten begrænses i dag af en stærk kønsopdeling af arbejdsmarkedet (Larsen o.a., 2016). I byggefagene vil man ændre på dette ved at tiltrække flere kvinder til de erhvervsfaglige uddannelser. Således forventes det, at antallet af kvinder i fagene i sig selv vil gøre en forskel. Men hvis fleksibilitet skal øges, skal der ikke blot være fokus på, hvordan køn definerer uddannelsesvalg, men også på hvordan kønnede uligheder opstår og reproduceres i arbejdssammenhænge. Som denne artikel viser, er den professionelle identitet i byggefagene tæt knyttet til bestemte køns- og kropsforestillinger. Kvindelige håndværkere udfordrer disse og bidrager derved til en nytænkning af faget. Samtidig bruges forestillingerne, som vi har set, til at betvivle deres bidrag til arbejdet, hvorfor de søger fællesskab med hinanden og derved – utilsigtet – reproducerer en kønssegregering. Det er derfor nødvendigt at nedbryde dominerende kønsforestillinger, hvis den diversitet, der søges skabt på uddannelserne, også skal komme til at definere den fremtidige arbejdsstyrke.

Litteratur

- Arnholtz, Jens, Jakob Krause-Jensen og Ida Juul (2015), "Introduktion til forandringer i bygge- og anlægsbranchens arbejdsliv", *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 17(2): 5-9.
- Baarts, Charlotte (2003), "Håndværket – Opbygning af viden" i Kirsten Hastrup, red., *Ind i verden: En grundbog i antropologisk metode*, København: Hans Reitzels Forlag, pp. 34-49.
- Bloksgaard, Lotte (2010), "Maskuliniteter, femininiteter og arbejde – den horisontale kønsopdeling på det danske arbejdsmarked", *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 12(2): 19-35.
- Bloksgaard, Lotte og Stine Brock Faber (2004), *Køn på arbejde: En kvalitativ undersøgelse af mandlige sygeplejerskers og kvindelige politibetjentes arbejdsliv*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.
- Butler, Judith (1990), *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, New York: Routledge.
- Emerek, Ruth og Helle Holt (2008), *Lige muligheder – Fri valg?*, SFI rapport, København: SFI.
- Hasse, Cathrine (2000), "Overvejelse om positioneret deltagelse-observation – sexede astronomer og kønnede lærereprocesser", *Kvinder, Køn & Forskning*, 4: 39-51.
- Hutters, Camilla, Mette Lykke Nielsen og Anne Görlich (2013), *Drenge og piger på ungdomsuddannelserne*, Århus Universitet: Center for Ungdomsforskning.
- Juul, Ida, Jakob Krause-Jensen og Sebastian Mohr (2018), "Mandearbejde – Indledning", *Tidsskrift for Arbejdsliv*, 20(2): 5-9.
- Jørgensen, Christian Helms (2016), "'Jeg er født med det i blodet': Drenge traditionelle uddannelsesvalg i en senmoderne tid", *Dansk Pædagogisk Tidsskrift*, (1): 34-48.
- Jørgensen, Christian Helms (2018), "The Modernisation of the Apprenticeship System in Denmark 1945-2015", i Svein Michelsen og Marja-Leena Stenström, red., *Vocational Education in the Nordic Countries – The Historical Evolution*, London: Routledge, pp. 171-190.
- Larsen, Lene og Signe Hvid Thingstrup (2013), *Rum for mænd? – en vidensopsamling om drenge og mænd i uddannelse*, Roskilde: Roskilde Universitet.
- Larsen, Mona, Helle Holt og Malene Rode Larsen (2016), *Et kønsopdelt arbejdsmarked: Udviklingstræk, konsekvenser og forklaringer*, SFI rapport, København: SFI.
- Leine, Marie, Henrik Hvenegaard Mikkelsen og Atrayee Sen (2019), "'Danish Women Put up with Less': Gender Equality and the Politics of Denial in Denmark", *European Journal of Women's Studies*, 27(2): 181-95.
- Liversage, Anika og Louise Leelo Knudsen (2011), *Kvinder i byggefag: En interviewundersøgelse*, SFI rapport, København: SFI.
- Madsen, Mia Uth og Maria Thiemer (2019), *Køn og uddannelsesvalg i 9. klasse*, EVA rapport, København: EVA.
- Mohr, Sebastian og Rasmus Præstemand Hansen (2016), "Kønsetnografi – én mulig historie om at udforske køn og etnografi", *Kvinder, Køn & Forskning*, 2(3): 3-11.
- Nielsen, Steen Baagøe og Aase Rieck Sørensen (2004), *Unge valg af uddannelse og job: Udfordringer og veje til det kønsopdelte arbejdsmarked*, Roskilde: Roskilde Universitetscenter.
- Pihl, Louise og Helene Høj (2019), *Flere kvinder i bygge- og anlægsbranchen: Anbefalinger og afrapportering fra Byggeriets Kvinderåd*, København: Byggeriets Kvinderåd.
- Reiter, Rayna R. (1975), *Toward an Anthropology of Women*, New York: Monthly Review Press.
- Rosaldo, Michelle Zimbalist og Louise Lamphere (1974), *Woman, Culture, and Society*, Stanford, California: Stanford University Press.

Frisk luft på skolebænken: Antropologiske bidrag til den smarte by

Tema 1: Antropologien i samfundet

Foranlediget af en stærk politisk teknologioptimisme fremhæves "den smarte by" ofte som en vigtig brik i den grønne omstilling i Danmark. Innovative teknologier og digitale systemer skal sikre en klimavenlig udvikling af byens bygninger og infrastrukturer. I forsøget på at realisere den smarte by fremkommer der imidlertid en diskrepans mellem de teknologiske forhåbninger og dagligdagens praktikaliteter. Derfor involveres antropologer, som ved at dokumentere menneskers måder at leve på i byen kan udvide en markant teknisk orienteret tilgang til den smarte by.

Et studie af smarte byer i Øresundsregionen viser, at antropologer kan bidrage til en forståelse af forskellige positioner og interesser i byen, hvormed en konstruktiv relation imellem borgere, lokale organisationer og centralt styrede institutioner opbygges. Med en empatisk tilgang og flersidet analyse introducerer antropologien forståelser, som hjælper med at tænke og agere på tværs af organisatoriske skel og derved giver et bedre grundlag for en bæredygtig byudvikling.

"Vi ønsker at skabe et samfund, hvor ingen behøver at bekymre sig ... Smarte teknologier og bygninger vil stå for arbejdet. I stedet for hele tiden at bekymre os skal vi bare nyde vores liv."

Ordene kommer fra Asger, som er dataingeniør på Danmarks Tekniske Universitet (DTU). På et seminar i det Skandinaviske forsknings- og innovationsprojekt *Smart Cities Accelerator* (SCA) fremlægger han sit arbejde med at etablere digitale systemer i "den smarte by." Han forklarer, at smarte byer består af tekniske sensorer, der er installeret i bygninger og infrastrukturer for at generere data om den daglige drift af energi-, transport- og affaldssektorerne. Asger fortæller videre, at målsætningen er at indsamle store mængder data, som i et intelligent og selvregulerende system skal styre byens sektorer i en bæredygtig retning. Med et eksempel fra energilandskabet i Danmark fortæller han, at de smarte styringsteknologier vil sikre et større forbrug af vedvarende energi udvundet af sol, vind og vand. Mens han peger på en monitor, som viser en dias med en vaskemaskine, der er forbundet til en vindmølle, tilføjer han, at de datadrevne systemer vil køre af sig selv uden menneskelig indgriben. Herefter gentager han, at mennesker i den smarte by vil leve et ubekymret liv i det bæredygtige samfund. Asger afslutter sit oplæg til klapsalver fra publikum, som består af forskere fra DTU og Københavns Universitet (KU) samt medarbejdere fra kommuner og forsyningselskaber i Øresundsregionen.

En anden medarbejder fra DTU, Ina, takker Asger for oplægget og spørger ind til de mennesker, som bor i bygningerne og byerne og deres forhold til de

SIMON LEX

tenure track adjunkt,
Institut for Antropologi,
Københavns Universitet,
simon.lex@anthro.ku.dk

smarte teknologier. ”Hvad med brugerne af de smarte teknologier? Hvordan sikrer vi, at de bruger teknologierne rigtigt?” Asger drejer sit blik over på en antropolog fra KU, som sidder blandt publikum, og svarer: ”Her får vi brug for antropologerne til at hjælpe os. Det er faktisk et kæmpe problem. Vi er nødt til at forstå dem... brugerne... Vi har svært ved at få teknologierne til at fungere ordentligt, hvis vi ikke har brugerne med.”

Siden begyndelsen af 2010'erne er den smarte by af politiske ledere, dataingeniører og byplanlæggere blevet udpeget som en løsning, der kan fremme en bæredygtig omstilling af det danske samfund (Lex og Rasmussen, 2021). Som Asger udtrykker, er ambitionen at skabe klimavenlige bymiljøer ved at implementere nye teknologier og datadrevne systemer i alle byens bygninger og infrastrukturer (Angelidou, 2014; Eriksen, 2016). Dog fremkommer en række praktiske hindringer, når byens udviklere forsøger at anvende de smarte teknologier til at styre driften af bygninger og infrastrukturer, så den sker økonomisk effektivt og med mindst mulig CO₂-udledning. Dels anvender brugerne ikke teknologierne som forventet, og dels er de nye tekniske apparater og systemer i mange tilfælde ikke kompatible med eksisterende digitale systemer, juridiske forhold og organisatoriske procedurer (Lex o.a., 2019; Hollands, 2008).

For at bygge bro over kløften mellem den forestillede anvendelse af teknologier og det praktiske liv i byen bliver antropologer ofte involveret i den smarte teknologiudvikling med en forventning om, at de vil kunne dokumentere menneskers adfærd og derigennem etablere kvalitative byggesten for udvikling af brugbare løsninger. Som forklaret af Luca Mora, Mark Deakin og Alasdair Reid (2019) har de seneste års smarte byudvikling dog ikke afstedkommet en forbindelse mellem forskellige tilgange og forståelser, men nærmere frembragt problemfyldte dikotomier. For det første opbygges systemiske top-down-idealiser for fremtidens by, som står i kontrast til bottom-up-tilgange med fokus på borgerinddragelse og lokale initiativer; og for det andet fremstår ”hårde” aspekter som økonomi, teknologi og data i modsætning til ”bløde” aspekter som socialitet, kultur og læring. Om end de to dikotomier i praksis overlapper, konkluderer Mora, Deakin og Reid (2019: 71-3), at de forskellige tilgange gør det vanskeligt for beslutningstagere og byplanlæggere at udføre sammenhængende tiltag i forsøg på at fremme en smart og bæredygtig byudvikling.

 Ved at undersøge og dokumentere menneskers måder at leve på i byens inde- og uderum udvider og komplementerer antropologer en markant teknisk orienteret tilgang til den smarte by. Antropologien kan være med til at opbygge en konstruktiv relation imellem borgere, lokale organisationer og centralt styrede institutioner

Denne artikel har til formål at udforske, hvad antropologer kan bidrage med til den smarte byudvikling. Jeg beskriver først den smarte by som en teknologioptimistisk vision, der skal sikre fremtidige bæredygtige samfund. Derefter præsenterer jeg et eksempel, hvor antropologer i partnerskab med kommunale klimamedarbejdere og dataingeniører arbejder på at udvikle smarte systemer til styring af indeklimaforhold i Øresundsregionen. I min analyse argumenterer jeg for, at antropologer ved at undersøge og dokumentere menneskers måder at leve på i byens inde- og uderum udvider og komplementerer en markant teknisk orienteret tilgang til den smarte by. Desuden anfører jeg, at antropologien kan sikre en forståelse af forskellige positioner og interesser i byudviklingen, hvilket kan være med til at opbygge en konstruktiv relation imellem borgere, lokale organisationer og centralt styrede institutioner. Jeg argumenterer altså for, at antropologer med en empatisk og flersidet analyse af byens dele og helheder kan introducere forståelser, som hjælper med at tænke og agere på tværs af organisatoriske skel og interesser. Derved dokumenterer antropologer ikke alene lokale brugermønstre i en given organisation eller bygning, men medierer også til tider modsatrettede organisatoriske, faglige og politiske interesser og positioner i den smarte byudvikling.

Teknologioptimistiske visioner

Asger fremlagde sit arbejde med den smarte by på et seminar i København i foråret 2017. Han var en del af det tværfaglige projekt SCA, der strakte sig fra september 2016 til februar 2020. Målsætningen for projektet var at forbinde forskere fra forskellige fagligheder med praktikere fra kommuner og den private energisektor og derigennem udvikle smarte systemer, som kan mindske CO₂-udledningen fra offentlige bygninger. SCA var finansieret af EU og involverede fem kommuner, fire universiteter og tre private energileverandører fra Øresundsregionen. Som en del af SCA indgik i alt fem antropologer fra Institut for Antropologi på Københavns Universitet, som udførte feltarbejde i kommuner, på skoler og i udvalgte byrum i Øresundsregionen. Ud over løbende interviews med aktører i felten fulgte vi med metoden deltagerobservation udviklingen af projektet. Jeg indgik desuden som en del af projektets styregruppe og daglige ledelse.

Ved at beskæftige sig med smarte systemer indgik Asger og andre deltagere i SCA i en international debat om smart byudvikling. Den smarte by beskrives som et byrum, der er struktureret omkring digitalt forbundne netværk af tekniske sensorer, installeret i alt fra private huse til større offentlige faciliteter såsom lufthavne, hospitaler og skoler (Hollands, 2008; Morozov, Evgeny og Brie, 2018). Målsætningen er at skabe et fremtidigt liv i byen, hvor toiletter, køleskabe, lysmaster og skraldespande "taler" sammen i et intelligent og selv-kørende "system af systemer" (Nam og Pardo, 2011; Ahvenniemi o.a., 2017). Ved at generere og sammenkoble større mængder af data om byens daglige "gøren og laden" bliver det ifølge visionerne muligt at drifte bygninger og infrastrukturer omkostningseffektivt samt at reducere f.eks. uholdbar trafikbe-

lastning og luftforurening (Dameri og Rosenthal-Sabroux, 2014; Neirotti o.a., 2014).

Den smarte by indgår desuden i en regional kontekst af teknologioptimisme. Offentlige og private organisationer i Danmark har i flere årtier fremhævet innovative teknologier og digitalisering som midler til at sikre økonomisk vækst i et bæredygtigt samfund. Dette har medført massive investeringer i en digital omstilling af både offentlige og private sektorer, der omhandler alt fra handel, finanser og kommunikation til uddannelse, sundhed og sikkerhed. Her indgår også en forhåbning om at anvende teknologier og digitale systemer til at optimere og effektivisere byernes drift, hvilket bl.a. er materialiseret i konkrete afdelinger og projekter for smart byudvikling i landets kommuner.

Ud over en teknologioptimistisk politisk agenda i Danmark relaterer SCA sig til globale diskussioner om, hvordan den digitale udvikling introduceres i nye dele af samfundet, og hvad dette betyder for menneskers levede liv. En af de mere radikale, men også indflydelsesrige forudsigelser for den digitale udvikling fremlægges af datalogen Ray Kurzweil (2010), der hævder, at den menneskelige subjektivitet inden for de næste 50 år ikke længere vil knytte sig til en bestemt position i tid og rum. Som en ivrig tilhænger af det, han kalder "singularitarisme," mener han, at en digitaliseret "virkelighed" vil gøre mennesker i stand til at leve ubekymret i en verden uden fattigdom, forurening og knaphed – og uden fysiske og tidlige begrænsninger. Selv om denne konklusion synes at være af utopisk karakter, indgår de optimistiske visioner i den digitale omstilling af byer og samfund og, som eksemplet med Asger viser, konkret i arbejdet i SCA.

Dog peger de seneste års debatter om den smarte by på vigtigheden i at komplementere tekniske og digitale tilgange med studier af byens mennesker, organisationer og politiske rammer. Internationale forsøg på at operationalisere visioner for den smarte by viser, at der igen og igen opstår praktiske hindringer, som udfordrer et sammenfattet og intelligent system af systemer (Hollands, 2008). Der findes med andre ord en gennemgående diskrepans mellem forventninger til fremtidens digitale byer og den praktiske realisering heraf (Appio, Lima og Paroutis, 2019). Dette har foranlediget en bred kritik af den smarte by, der f.eks. er blevet fremlagt som en urealistisk historiefortælling om ønskværdige fremtider (Söderström, Paasche og Klauser, 2014), der ikke har meget at gøre med byens daglige praksisser og fungerende systemer. På den baggrund foreslår byplanlæggere og forskere at supplere teknologidrevne systemer med lokale fællesskaber, som i langt højere grad inkluderer de borgere, som lever i byen og forventeligt skal anvende de smarte faciliteter (Corsini o.a., 2019). Andre uddyber, at et dominerende politisk fokus på data, styring og økonomi bør udvides med områder som kultur, læring og livskvalitet (Lex o.a., 2019; Vanolo, 2014). Vito Albino, Umberto Berardi og Rosa M. Dangelico (2015) argumenterer desuden for, at social integration bør prioriteres i alle smarte politikker, mens andre forskere fremhæver vigtigheden i at udvikle smarte byer, der løser klimatiske og sociale problemstillinger (Neirotti o.a.,

2014). I den forstand findes der et teoretisk opråb om i stadig højere grad at involvere socialvidenskabelige discipliner, herunder antropologien, med henblik på at sikre en dybere forståelse af kulturelle, sociale og organisatoriske aspekter af byens udvikling. Denne åbning for at inddrage socialvidenskaben ”blødgør” idéen om et teknologisk fremskridt løsrevet menneskelig handling, som det f.eks. kommer til udtryk i Kurzweils (2010) indflydelsesrige forudsigelser af singulære fremtider.

Skolernes indeklima: Misforhold mellem vision og praksis

SCA forsøgte at koble de hårde og bløde tilgange til udviklingen af den smarte by ved at inkludere kommunale byudviklere, tekniske dataingeniører og antropologer. Mere specifikt etablerede Asger fra DTU Compute, Tue fra afdelingen Teknik og Miljø i Høje Taastrup Kommune (HTK) og jeg (Simon) fra Institut for Antropologi, KU (Ant KU) et samarbejde, som udforskede udviklingen af smarte systemer til styring af indeklima i offentlige skolebygninger. Vi mødtes typisk på Rådhuset i Høje Taastrup, hvor vi talte om smarte teknologier, grøn byudvikling og kommunale politikker. Med sine faglige og organisatoriske interesser og forpligtelser i baghovedet fremhævede Asger vigtigheden af at opsætte tekniske instrumenter på skolerne, så vi kunne få kvantitative målinger af indeklimaet i udvalgte bygninger. Ligeledes med udgangspunkt i vores respektive organisatoriske ophav var både Tue og jeg interesserede i at studere oplevelsen af indeklimaet blandt skolens personale. På den måde etablerede vi et tværfagligt forløb med kvalitative og kvantitative undersøgelser, som omhandlede tekniske, sociale og organisatoriske omstændigheder for indeklimaet. I løbet af senforåret 2017 gik vi i gang med arbejdet, som indledningsvist bestod af koordinerende møder med ledere, lærere og teknisk personale på tre skoler, hvor vi på én af skolerne, Borgerskolen, fik lov til at sætte sensorer op samt at udføre kvalitative interviews med personalet. Derudover var vi løbende ude på skolen for få et indtryk af dagligdagens oplevelser af indeklimaet. Den følgende feltnote beskriver et sådant besøg på Borgerskolen.

”Den er ikke så dårlig, vel? Der er heller ikke koldt herinde. Kan du mærke det?” Skolens tekniske servicemedarbejder Bob går ind i klasse-lokalet og peger op i luften. Han trækker vejret dybt ind og siger: ”Der er faktisk en ret god luft, synes I ikke?” Svenne, som er bygningsingeniør fra DTU Byg og den seneste forsker, der er blevet tilknyttet samarbejdet, nikker, mens han går hen til en radiator. Han glider hånden over dens overflade og giver den et bank på toppen.”Står de altid på 5. Den står på 5. Kom og se. Kan eleverne selv skrue på dem?” Vi går hen til radiatoren. Svenne peger triumferende og tilføjer: ”Det er slet ikke optimalt. Og vinduet virker heller ikke til at være godt isoleret.” Tue giver termostaten et blødt spark og siger: ”De [eleverne] sparker dem af. Vi har fået ødelagt fem af de smarte termostater, efter de blev installeret i tilbygningen. De ser smarte ud med fint design, men det virker jo ikke, når de bliver øde-

lagt. Jeg ville hellere have, at de var grå med et industrielt præg. Rigtigt grimme. Så skal børnene nok holde sig væk.”

Vi er på rundtur på Borgerskolen for at inspicere indeklimaet. Jeg spørger Bob, hvordan lærernes oplevelser af luften i klassen er. Han svarer, at de generelt brokker sig over indeklimaet, men at det er svært for ham at gøre så meget ved det: ”Jeg synes ikke, at det er så galt. Vi har få lokaler, hvor det bliver varmt, når solen står på... [Og] når der sidder en masse elever i lokalene, kommer der nemt dårlig luft, men det kan jeg ikke gøre så meget ved. Det er dem, som sidder inde i kommunen, som kan ændre på det.” Skolelederen, Esben, stikker hovedet ind, og med et bredt smil spørger han: ”Nå, hvordan går det? Har I fundet noget?” Svenne svarer: ”Nej, ikke det store. Men vi vil gerne en tur ned i varmerummet.”

Med de antropologiske undersøgelser af skolen udforskede vi indeklimaet som en personlig oplevelse, der var påvirket af det sociale liv på skolen. Samtaler med personalet viste, at der var opstået et udfordret arbejdsmiljø, da lærerne ikke følte, at de kunne overbevise den lokale servicemedarbejder om, at der var et reelt problem med indeklimaet. Derudover viste undersøgelsen, at skoleledelsen havde svært ved at handle på de dårlige forhold, da det var kommunen, der som ejere af bygningerne kunne igangsætte optimerende tiltag. I vores tekniske dataindsamling oplevede vi endvidere løbende ”forstyrrelser.” For eksempel frakoblede elever og lærere gentagne gange indeklimasensorer i undervisningslokalerne for at få adgang til strøm til deres smartphones og tablets. En række af lærerne var også skeptiske over for integrationen af nye teknologier i bygningerne, da de blev oplevet som distraherende i den daglige undervisning. Derudover havde skolen i årtier gennemgået forskellige renoveringer, hvilket betød, at bygningerne bestod af et virvar af standarder og lokale løsninger, som gjorde det svært at finde hoved og hale i skolens forskellige udluftnings- og varmesystemer. Dette vanskeliggjorde forsøget på at producere en kontinuerlig strøm af data, som skulle indgå i et intelligent og automatisk styringsredskab til forbedring af indeklimaet, og det ledte frem til en nærmest komisk kontrast mellem projektets visioner og hverdagens praktikaliteter. Vi blev således igen og igen opmærksomme på et misforhold mellem den forventede opsætning af et større integreret teknisk system og de daglige praksisser, som udspillede sig på skolen.

Tekniske forventninger: ”Brugeren” i fokus

Efterhånden som kløften mellem visionen om et smart system og de daglige praktikaliteter blev mere og mere åbenbar, gav forskerne på DTU udtryk for, at antropologerne i højere grad skulle hjælpe dem med at overvinde forhindringerne ved at skabe en forståelse for personale og elever på skolerne. Dette fremgår i næste afsnit, som indleder med en feltnote fra en samtale mellem dataingeniøren Jonas fra DTU Compute og antropologen Jesper fra Ant KU, som begge i løbet af efteråret 2018 blev tilknyttet samarbejdet.

”Du skal prøve at forestille dig flere computere, der er forbundet via internettet,” forklarede Jonas opmuntrende. På dette tidspunkt i samtalen var hans animerede og livlige strøm af ord bremsset, og hans hænder tegnede ikke længere diagrammer i luften, men holdt knugende fast i en kaffekop. ”Altså,” fortsatte han, ”en af computerne kan placeres i Tyskland eller i USA. Det betyder ikke noget. Det er skyen. Det hele er i skyen.” Jesper forklarede næsten undskyldende, at dette ikke gjorde det tydeligere for ham, hvad ”skyen” var. ”Ok,” forsøgte Jonas igen, ”hvis du har en server, og strømmen går, vil trafikken blive omdirigeret i en anden retning. Det betyder, at hvis du f.eks. ’bomber’ en server, så finder den en vej rundt. Vidste du, at Internettet er en militær opfindelse? Det hele er decentraliseret af den nøjagtige årsag. Det er den vej, det hele går – alle ting vil være i stand til at kommunikere!”

Selv om Jonas, som forsker i statistiske modeller, er ansat til at udvikle komplekse algoritmer til forudsigelse af fremtidig energiproduktion og forbrug, reflekterede han ofte over, hvordan han kunne oversætte de statistiske modeller til et forståeligt format, der kunne formidles ikke alene til den akademiske verden, men også blive implementeret i ”rigtige” bygninger og dermed skabe værdi i samfundet. Generelt var Jonas åbenlyst frustreret, når han diskuterede udledningen af naturgasser, og især bekymrede det ham, at hans familie fortsatte med at tage på ferie med fly og bil. Han oplevede et misforhold mellem den viden, som han fik på universitetet, og de handlinger, som udspillede sig i hans privatliv. Han havde ikke meget tro på, at politikerne kunne overbevise borgerne om at ændre deres måder at leve på. Snarere mente han, at systemiske, teknologiske løsninger for alvor ville fremme den grønne omstilling. På trods af at have stødt på praktiske barrierer, når han forsøgte at anvende de statistiske modeller i bygninger og infrastrukturer, forblev Jonas optimistisk i sin tro på, at hans arbejde kunne fremskynde overgangen til smarte byer.

En af de ting, som især tiltrak ham ved SCA, var muligheden for at arbejde med antropologer. Han havde aldrig ”været god til det med mennesker,” fortalte han, og med antropologerne mente han, at han kunne få en fornemmelse af menneskers adfærd. Dette fremgik også i samtalen med Jesper, hvor han bl.a. forklarede: ”I antropologer kan hjælpe os [forskere ved DTU] med at forstå rigtige menneskers adfærd. Vores modeller fungerer ikke som forventet. Vi har ingen idé om, hvordan folk opfører sig. Du kan vise os, hvad folk har brug for. Dette vil gøre det meget lettere for os at implementere de smarte teknologier.” Han var således ivrig efter at samarbejde med antropologer for at dokumentere folks adfærd i bygninger og byer, hvilket han forventede kunne give et stærkt fundament for udvikling af anvendelige tekniske systemer. Denne ambition om at involvere antropologer for at få indsigt i menneskelig adfærd blev gentagne gange pointeret af også andre medlemmer af SCA fra både DTU og de offentlige kommuner. Selv om det ofte er blevet hævdet, at antropologen i tværfaglige sammenhænge, som administreres af ingeniører, økonomer og IT-folk, marginaliseres til blot en ”tilføjelse” eller ”hjælper” (Carrier og Miller, 1999), blev vi gentagne gange tildelt hovedrollerne i SCA. Med andre ord

blev vores meninger og perspektiver i høj grad taget i betragtning på trods af det faktum, at antropologiske metoder blev anset som mindre systematiske og grænsende til det tvivlsomme sammenlignet med de tekniske videnskaber.

”Aben” i kommunen og skoleklima.dk

”Vi kan ikke have alle mulige folk til at pille ved bygningerne. Det forstyrrer driften. Vi bliver nødt til at have styr på de ting, som foregår på skolerne.” Til et møde på Rådhuset i Høje Taastrup er Jes, som er leder af bygningsafdelingen, ikke tilfreds med de undersøgelser, som SCA udfører på Borgerskolen. Han mener ikke, at hans folk er blevet informeret om arbejdet, og han retter sin kritik mod Tue, som har ansvaret for projektledelsen. Tue anerkender, at kommunikationen ikke har været den bedste, men kommer Jes i møde ved at foreslå, at bygningsafdelingen kan deltage i arbejdet. Jes ryster på hovedet, hvorefter han siger, at han selv ikke har tid, men at han godt kan inkludere Yasin, som til dagligt sidder med driften af skolebygningerne.

Som nævnt var forventningen fra Jonas, Asger og andre af deltagerne i SCA, at antropologerne kunne levere en forståelse af den daglige brug af teknologier i skolebygningerne. Selv om dette var en central del af det antropologiske arbejde, stod studierne af hverdagen på skolen ikke alene, men blev komplementeret af undersøgelser af kommunens arbejdspraksisser og politikker. Som ejer af bygningerne var HTK ansvarlig for den daglige drift af skolebygningerne. Det var altså op til de kommunale medarbejdere, om der skulle allokere midler til f.eks. et nyt ventilationssystem, der kunne optimere luftkvaliteten, eller om vinduer skulle efterisoleres og derved forbedre temperaturen om vinteren. Desuden var det kommunens politikere, som var med til at fastlægge de økonomiske rammevilkår, som medarbejderne havde at gøre godt med. I samarbejde med to andre forskere og en gruppe studerende fra Ant KU udførte jeg derfor et feltarbejde i forskellige afdelinger i kommunen. Vi interviewede medarbejdere og fulgte Tue og de andre ansatte i Teknik og Miljø. På den måde komplementerede vi de tekniske og kvalitative målinger på skolen med et antropologisk organisationstudie af kommunen.

Undersøgelserne i kommunen viste, at der var et manglende samarbejde på tværs af kommunens afdelinger, som besværliggjorde udviklingen af løsninger på skolernes indeklimaproblemer. Da én afdeling havde ansvar for bygningsdriften, en anden for skolens læring og en tredje for kommunens miljøpolitikker, havde de enkelte medarbejdere svært ved på tværs af de organisatoriske skel at gøre noget samlet ved problemerne. Dertil stod det klart, at kommunens politikere udtrykte tvivl om, hvorvidt der nu også var et reelt problem med skolernes indeklima, hvilket gav dem en anledning til ikke at afsætte midler til investeringer indenfor området. Konklusionen var, at oplevelser af og holdninger til indeklimaet var styret af politiske, organisatoriske og økonomiske interesser og positioner, hvilket gjorde det svært at finde et fælles udgangspunkt til at gøre noget konkret ved problemet. ”Aben” blev så at sige sendt fra den ene aktør til den anden, alt imens elever og lærere på skolen befandt i lokaler med indeklimaforhold, som de oplevede som kritisable.

Med udgangspunkt i de beskrevne undersøgelser og analyser af indeklimaets tilstand i skole og kommune udviklede SCA en digital platform, Skoleklima.dk, der kunne visualisere direkte målinger af skolelokalernes luftkvalitet, temperatur og lydniveauer. Gruppen af forskere fra DTU og KU samt klimamedarbejdere fra HTK mødtes og talte om resultaterne af de respektive undersøgelser. Samtalerne gav softwareudviklerne fra DTU et både kvalitativt og kvantitativt fundament til at udvikle en digital prototype, som efterfølgende blev valideret af gruppen og senere testet på skolen.

Ambitionen med Skoleklima.dk var at give politiske beslutningstagere, kommunale medarbejdere, lærere og skoleledelse på tværs af de institutionelle positioner og interesser et fælles dynamisk og rettidigt overblik over de lokale indeklimaforhold. Indledningsvist havde vi problemer med at få en ledelsesgodkendelse fra HTK til at vise platformens målinger til både kommunens medarbejdere og skolens personale på grund af politiske bekymringer for negative historier i pressen. Efter en periode med lukkede målinger lykkedes det dog at få igangsat en bred og åben test af platformen. I månederne efter gav platformen skolens personale og kommunens medarbejdere et overblik over indeklimaet i bygningerne, hvilket i første omgang resulterede i en positiv effekt på arbejdsmiljøet, da lærerne og servicepersonalet nu hurtigt nåede til enighed om indeklimaets udfordrede tilstand. Lærerne fandt desuden overblikket over de direkte målinger brugbart, da de ganske enkelt kunne åbne vinduerne, når de kunne se, at der var dårlig luftkvalitet i lokalet. Skoleklima.dk gav også det tekniske personale i kommunen et indblik i de konkrete lokaler, hvor der over tid var uhensigtsmæssige temperaturer eller dårlig luftkvalitet. Dette gav dem en mulighed for at forbedre lokalt uden at skulle igangsætte en større kostbar reovering af hele skolen. På den måde havde skoleklima.dk en positiv effekt på arbejdsmiljø og indeklima, da den på tværs af interesser, positioner og forståelser gav et konkret overblik over indeklimaets tilstand, som forskellige aktører i og omkring skolen kunne reagere på.

Nuancerede forståelser af den smarte by

Med en politisk teknologioptimisme i ryggen er den smarte by blevet fremhævet som en vigtig brik i den grønne omstilling i Danmark. Innovative teknologier og digitale systemer skal sikre en effektiv og klimavenlig udvikling og drift af byens bygninger og infrastrukturer. De teknologioptimistiske forhåbninger er indlejret i byer og kommuners politikker og projekter, hvilket SCA er et eksempel på. Her arbejdede vi – forskere og kommunalt ansatte i Øresundsregionen – på at udvikle digitale systemer til at forbedre indeklimaforhold i byens offentlige skolebygninger. Dog, som beskrevet, kunne vi langt fra realisere forventningerne om at etablere et intelligent og automatisk digitalt indeklimasystem. Dagligdagens praktikaliteter på skolen og i kommunen stod så at sige i vejen for realiseringen af de forkromede visioner.

For at finde en løsning på diskrepansen mellem projektets visioner og hverdagens praktikaliteter efterspurgt dataforskerne en dybere viden om skolens

brugere og deres behov, hvilket fik dem til at inddrage os antropologer som en form for ”behovsjægere”, der kunne fremmane kvalitative byggeklodser til opbygningen af det smarte system. Forventningen var, at vi kunne dokumentere brugernes behov og komprimere disse til immaterielle byggeklodser i opbygningen af den smarte by. Dog viste det sig hurtigt, at denne forhåbning var en utopi, da personalets og de kommunalt ansattes måder at arbejde på – med eller uden antropologiske indsigter – ikke bare sådan lige kunne styres i retning af de tekniske forventninger. På den baggrund drejede vi fokus væk fra den forkromede vision om at skabe den smarte by. Ved at fokusere på de lokale praksisser og politikker, som udfoldede sig på skolen og i kommunen, tog vi i stedet en mere praksisnær tilgang til indeklimaspørgsmålet. På skolen opbyggede vi en viden om både de tekniske indeklimaniveauer og om personalets dagligdag på skolen. Vi udførte desuden en analyse af kommunens arbejde med indeklima for at sikre en forståelse af de organisatoriske, økonomiske og politiske omstændigheder for styringen af de kommunale bygningers indeklima.

 Vores dataindsamling gav altså plads til både tekniske målinger og antropologisk feltarbejde, efterfulgt af en komparativ analyse af kvalitative indsigter og tekniske resultater fra forskellige aktører i byen. Derudover fungerede vores løbende interaktion og dialog med folk på skolen og i kommunen som et eksperimenterende samarbejde, hvor vi løbende fik input til og accept af vores aktiviteter og tiltag

Vores dataindsamling gav altså plads til både tekniske målinger og antropologisk feltarbejde, efterfulgt af en komparativ analyse af kvalitative indsigter og tekniske resultater fra forskellige aktører i byen. Derudover fungerede vores løbende interaktion og dialog med folk på skolen og i kommunen som et eksperimenterende samarbejde, hvor vi løbende fik input til og accept af vores aktiviteter og tiltag. På den måde så vi ikke det tværfaglige arbejde som en udvanding af vores fagligheder, men som en givende sammenslutning af forskellige tilgange, metoder og forståelser, hvilket ledte frem til en nuanceret viden, der var med til at informere designet af den digitale platform. Vi kunne med andre ord udvikle platformen med en kontekstnær viden om feltets politiske, økonomiske, organisatoriske og sociale omstændigheder i bagagen. I samarbejdet bidrog vores antropologiske arbejde, for det første, til at udforske menneskers måder at leve på i byens inde- og uderum, hvilket udvidede en ellers markant tekniskdrevet smart byudvikling. For det andet udfoldede vi en flersidet analyse af byens dele og helheder og var derigennem med til at opbygge forståelser, som gik på tværs af organisatoriske positioner, skel og interesser. På den baggrund kunne vi opnå en kontekstnær og nuanceret viden af skolernes indeklima og derved også et stærkere fundament for en bæredygtig udvikling af området.

Litteratur

- Ahvenniemi, Hannele, Aapo Huovila, Isabel Pinto-Seppä og Miimu Airaksinen (2017), "What are the differences between sustainable and smart cities?", *Cities*, 60(A): 234-45.
- Albino, Vito, Umberto Berardi og Rosa M. Dangelico (2015), "Smart cities: definitions, dimensions, performance, and initiatives", *Journal of Urban Technology*, 22: 3-21.
- Angelidou, Margarita (2014), "Smart city policies: a spatial approach", *Cities*, 41(S1): 3-11.
- Appio, Paolo F., Marcos Lima og Sotirios Paroutis (2019), "Understanding Smart Cities: Innovation ecosystems, technological advancements, and societal challenges", *Technological Forecasting and Social Change*, 142: 1-14.
- Carrier, James G. og Daniel Miller (1999), "From Private Virtue to Public Vice" i Henrietta Moore, red., *Anthropological Theory of Today*, Cambridge: Polity Press, pp. 24-47.
- Corsini, Filippo, Chiara Certomà, Mark Dyer og Marco Freya (2019), "Participatory energy: Research, imaginaries and practices on people's contribute to energy systems in the smart city", *Technological Forecasting and Social Change*, 142: 322-32.
- Dameri, Renata P. og Camille Rosenthal-Sabroux (2014), *Smart City: How to Create Public and Economic Value with High Technology in Urban Space*, Berlin: Springer.
- Eriksen, Thomas Hylland (2016), *Overheating. An Anthropology of Accelerated Change*, London: Pluto Press.
- Hollands, Robert G. (2008), "Will the real smart city please stand up?" *City*, 12(3): 303-20.
- Kurzweil, Ray (2010), *The Singularity is Near*, London: Gerald Duckworth.
- Lex, Simon, Davide Calí, Morten K. Rasmussen, Peder Bacher, Magnus Bachalarz og Henrik Madsen (2019), "A cross-disciplinary path to healthy and energy efficient buildings", *Technological Forecasting and Social Change*, 142: 273-84.
- Lex, Simon og Morten K. Rasmussen (2021), "Afløste effekter: Antropologiske bidrag til et tværfagligt samarbejde mellem forskere og kommuner", i Hanne Overgaard Mogensen og Steffen Jöhncke, red., *Antropologien på arbejde: En grundbog om den antropologiske kunnen*, København: Samfundslitteratur.
- Mora, Luca, Mark Deakin og Alasdair Reid (2019), "Strategic Principles for Smart City Development: A Multiple Case Study Analysis of European Best Practices", *Technological Forecasting and Social Change*, 142: 70-97.
- Morozov, Evgeny og Francesca Brie (2018), *Rethinking the Smart City: Democratizing Urban Technology*, New York: Rosa Luxemburg Stifting.
- Nam, Taewoo og Theresa A. Pardo (2011), "Conceptualizing Smart City with Dimensions of Technology, People, and Institutions", i *Proceedings of the 12th Annual Digital Government Research Conference*, pp. 282-91.
- Neirotti, Paolo, Alberto De Marco, Anna C. Cagliano, Giulio Mangano og Francesco Scorrano (2014), "Current Trends in Smart City Initiatives: Some Stylised Facts", *Cities*, 38(2): 25-36.
- Söderstrom, Ola, Till Paasche og Francisco Klauser (2014), "Smart Cities as Corporate Storytelling", *City: analysis of urban trends, culture, theory, policy, action*, 18(3): 307-20.
- Vanolo, Alberto (2014), "Smartmentality: The Smart City as Disciplinary Strategy", *Urban Studies*, 51(5): 883-98.

Gældsforhandlinger i kreditsamfundet: En antropologisk analyse af gældshåndtering i Danmark

Tema 1: Antropologien i samfundet

Kredit og gæld er klassiske temaer indenfor antropologien, og antropologer beskæftiger sig i stigende grad med kulturelle og moralske forståelser af gæld og kredit i den finansialiserede økonomi. I et antropologisk perspektiv ses gæld både som socialt konstrueret og som moralsk og socialt bindende. Det betyder, at selv om gæld opleves som forpligtende, er tildelingen af denne forpligtelse ikke helt så givet, som vi ofte tror. I nogle sammenhænge stigmatiseres gæld og gældsramte, i andre sælges gæld som

en vare. Nogle former for gæld italesættes ovenikøbet som "et rådighedsbeløb" og behandles som en indtægt. Artiklen sætter fokus på denne variation i håndtering af gæld i en dansk kontekst med udgangspunkt i feltarbejde blandt unge voksne og frivillige gældsrådgivere. Gennem tre empiriske eksempler vises, hvordan forhandlingen vedrørende gæld varierer, men også hvordan de mest gældsudsatte grupper har det mindste forhandlingsrum.

Under mit feltarbejde blandt gældsrådgivere og gældsramte i Danmark var der flere forhold, der overraskede mig. Det første var variationen i fortolkningen af kredit, lån og gæld blandt unge voksne – både dem med og dem uden gældsproblemer. Det andet var, hvordan frivillige gældsrådgivere i nogle tilfælde optrådte som psykoterapeuter, der forsøgte at lære folk at "leve med gælden," mens de i andre situationer optrådte som taktiske forhandlere, der udnyttede deres professionelle viden om markedet med "handlet gæld." Endelig var jeg overrasket over mine egne reaktioner, når jeg skulle besøge gældsrådgivningerne. Ofte følte jeg en overvældende trang til at sige: "Neeej, altså, det er ikke mig, der har gæld. Jeg er bare en forsker, der interesserer sig for området."

Disse eksempler peger på, hvordan både gæld og de moralske implikationer af gæld i nogle tilfælde er til forhandling og i andre ikke er. Kredit og gæld er klassiske temaer indenfor antropologien, hvor økonomisk udveksling ses som en integreret del af sociale og moralske relationer (Mauss, 2011 [1954]). En del antropologisk forskning diskuterer den tætte forbindelse mellem gæld og moralsk økonomi og den omstændighed, at gæld ikke er givet, men at der altid er nogen, der definerer andres gæld (Graeber, 2011). Gæld er dermed *både* bindende og til forhandling. Dertil kommer, at gæld i den finansialiserede økonomi er blevet en vare på et marked, hvilket igen skaber nye forståelser af gæld (Maurer, 2014). Med dette som udgangspunkt ser denne artikel på, hvordan gæld håndteres i en dansk sammenhæng, og hvilke forhandlingsrum og forbindelser der skabes socialt, moralsk og økonomisk.

PERNILLE HOHNEN

professor,
Institut for Antropologi,
Københavns Universitet,
pernille.hohnen@anthro.ku.dk

Mit feltarbejde om kreditforbrug og gæld i hverdagslivet startede som et studie af gældsproblemer blandt unge voksne i Danmark, relateret til et udviklingsprojekt med Forbrugerrådet TÆNK, finansieret af TrygFonden. Dette har senere udviklet sig til et antropologisk studie af kreditforbrug og gældshåndtering i Danmark. Projektet er baseret på 16 kvalitative interviews med unge gældsramte, samtaler og fokusgrupper med unge, TV-programmer og nyhedsartikler om forbrug og gæld samt feltarbejde i tre frivillige gældsrådgivninger.

I artiklen giver jeg en kort beskrivelse af udviklingen af kredit og gæld i Danmark samt af de antropologiske indsigter og perspektiver, der anvendes i analysen. Derefter følger den empiriske analyse i tre dele. Første del omhandler kreditforbrug samt forhandling af kredit og gæld blandt danske unge, som ikke selv har gæld. I anden del vises, hvordan gældsproblemer for andre unge vedvarende griber ind i dagligdagen, uden at de har mulighed for at undslippe eller forhandle. Endelig diskuteres i det sidste afsnit, hvordan frivillige gældsrådgivere håndterer gælden på vegne af deres gældsramte klienter, og hvordan gæld forhandles økonomisk, betydningsmæssigt og moralsk. I konklusionen fremhæves, hvordan et antropologisk blik kan bidrage til at forstå udviklingen af gældens "elasticitet" i kreditsamfundet.

Finansialisering af hverdagslivet – antropologiske perspektiver

Ligesom de fleste andre europæiske lande har Danmark været en del af en udvikling, hvor det er blevet både lettere og mere legitimt at låne penge til forbrug (Poppe og Jakobsen, 2009). Flere forskere taler om denne udvikling som en "finansialisering af hverdagslivet" (Martin, 2002; Langley, 2014; Borgeraas o.a., 2016). Selv i de skandinaviske velfærdsstater, som traditionelt er udsat for en høj grad af politisk regulering, har der gennem de seneste årtier været en udbredt liberalisering af kreditmarkederne, som har ført til en større udbredelse af kredit og lån blandt private (Danmarks Statistik, 2018; Poppe og Jakobsen, 2009). I Norge har 85 procent af befolkningen et eller flere lån, mens Danmark er blevet udråbt til intet mindre end "verdensmestre i gæld" (Børsen, 2010). Udviklingen på de finansielle markeder har dermed gjort forbrugerkredit tilgængelig for store dele af befolkningen (Økonomi og Erhvervsministeriet, 2010; Hohnen og Hansen, under udgivelse). Særlig *kviklånsmarkederne* oplever høj vækst, men også de mere traditionelle udlån til forbrug fra banker stiger (Danmarks Statistik, 2018).

Indenfor antropologien ses kredit og gæld som sammenvævet med sociale relationer, moralsk økonomi og temporalitet. Gustav Peebles (2010) definerer med udgangspunkt i Max Weber kredit som en udveksling, der indebærer et løfte om en fremtidig overførsel. Med henvisning til Karl Marx definerer han desuden kredit som "fiktiv kapital" *på grund af relationen til en "spekulativ" fremtid*. Pointen er både tidslig og rumlig. Ved at optage gæld udvider man handlemuligheder i nutiden imod en fremtidig indskrænkning eller begrænsning. Peebles' (2010) komparative studie peger derfor på en udbredt forståelse af gæld som socialt og moralsk problematisk.

Ordet "kredit" anvendes, når vi taler om "god gæld," mens betegnelsen "gæld" anvendes ved de former for kredit, vi tager afstand fra. Dermed bliver anvendelsen af begreberne et udtryk for gældende moralske diskurser og sociale hierarkier snarere end en faktisk beskrivelse af kredit eller gæld

Med dette som udgangspunkt har den australske antropolog Chris Gregory (2012) undersøgt, hvordan forholdet og grænsedragningen mellem kredit og gæld ændres i, hvad han kalder den nuværende "kreditkortøkonomi." To pointer er værd at hæfte sig ved her. Den første er en udvikling af mere komplicerede og "flydende" kreditformer. Gregory viser med udgangspunkt i Victor Turners (1969) begreb "liminalitet," hvordan der i kreditkortøkonomien installeres en mere uklar relation mellem kredit og gæld. Han ser i kreditkortøkonomien en etablering af en række "mellemstationer" i optagelsen af kredit og udviklingen af forfalden gæld. Denne forlængelse udspiller sig i tre faser. Den første, "preliminale" fase henviser til den situation, hvor en kreditramme er bevilget, men endnu ikke er udnyttet. Den anden, "liminale" fase henviser til det tidspunkt, hvor man benytter kreditten, og hvor den så bliver til gæld. Den tredje, "postliminale" fase er, når kredit er blevet til gæld, men hvor gælden ikke nødvendigvis er forfalden til betaling. Udbredelsen af sådanne "forlængede" kreditformer, som f.eks. kreditkort og afbetalingsordninger, gør det dermed vanskeligere at forstå, hvornår man rent faktisk har gæld. Den anden væsentlige pointe er, at selv om de faktuelle kreditprodukter har ændret sig, anses gæld stadig for moralsk problematisk. Da det er mindre oplagt, hvornår noget kan betegnes som gæld, bliver *anvendelsen* af disse begreber både mere *åben* og mere afgørende. Gregory (2012) fremhæver *således*, at der er sket en semantisk forandring i brugen af begreberne kredit og gæld. Ordet "kredit" anvendes, når vi taler om "god gæld," mens betegnelsen "gæld" anvendes ved de former for kredit, vi tager afstand fra. Dermed bliver anvendelsen af begreberne et udtryk for gældende moralske diskurser og sociale hierarkier snarere end en faktisk beskrivelse af kredit eller gæld.

David Graeber (2011: 8) understreger derudover, hvordan gæld er tæt knyttet til magt og dermed, hvordan der ikke er tale om nogen fri forhandling, hverken af italesættelsen af kredit versus gæld eller i adgangen til forhandling af gæld i øvrigt. Det forhold, at gæld ses som socialt konstrueret, udfordrer derfor forestillingen om gæld som noget "givet," men indebærer ikke, at gæld bliver mindre gældende eller mindre stigmatiserede for gældsramte. I det følgende skal vi med udgangspunkt i opfattelsen af gæld i dette spændingsfelt mellem "forhandlet", "gældende" og moralsk stigmatiserende se nærmere på, hvordan gæld *håndteres i en dansk kontekst*.

Hvornår har man gæld? Unge voksnes forhandling af kredit og lån

Én ud af ti unge danske voksne mellem 18 og 30 år har gentagne gældsproblemer, og selv om andelen af unge registreret i RKI er faldet i de seneste år, er omkring fem procent i aldersgruppen registreret som dårlige betalere (Forbrugerrådet TÆNK, 2018). Men hvordan ser de unge selv på det at låne penge, og på hvornår man har gæld? I dette afsnit er fokus på, hvordan en gruppe unge mellem 18 og 30 år, der har optaget forskellige lån, men som (endnu) ikke har særlige gældsproblemer, opfatter og italesætter forskellige måder at låne penge på.

”... hvis jeg havde taget et lån, så var det ligesom om, at jeg har vedtaget, at jeg ikke har styr på det, eller at jeg bruger for mange penge. Men med en kassekredit, så kan man sige ’det er bare, fordi det lige er lidt hårdt i denne her måned; det tager vi lige den næste måned’” (Karen, kvinde uden gældsproblemer).

På linje med andre unge skaber Karen oven for en klar semantisk skelnen mellem et lån og en kassekredit. Et lån ses som et udtryk for mangel på kontrol, mens en kassekredit ses som en løsning på mere ”naturlige” udsving i økonomien. Hvor et lån tillægges en bestemt problematisk moralsk betydning, opfattes kassekrediten her som moralsk neutral. Karen peger på, at det er mere *illegitimt* at tage et lån end at benytte en kassekredit. Men udover at lån opfattes som mere moralsk problematisk, er der også en anden betydningsmæssig forskel på lån og kassekredit. Denne opdeling kan ses i den måde, som Aske beskriver, hvad en kassekredit er:

”Jeg vil sige, [kassekredit] er som en buffer, altså sådan et rådighedsbeløb, fordi det altid går i nul igen, eller det kommer selvfølgelig an på, hvad for en indstilling man har, men man vil altid gå efter at skulle betale igen. Så jeg vil sige et udvidet rådighedsbeløb” (Aske, mand uden gældsproblemer).

Kassekrediten ses her som en særlig form for kredit. Den betegnes som både et rådighedsbeløb og en buffer. Man ser i Askes forklaring en opfattelse af kassekrediten som en udvidelse af grænsen for ”egne penge” – et *udvidet* rådighedsbeløb, som dermed ikke er helt det samme som et rådighedsbeløb, men tæt på. Derudover ”går det altid i nul igen,” dvs. det betaler sig selv tilbage. Der er åbenbart noget særligt ved kassekrediten, som gør, at den opfattes som lettere at betale tilbage i forhold til andre typer af lån.

Forestillingen om en kassekredit som penge, der er *til rådighed*, kan også ses hos Kasper:

”... min bankrådgiver sagde, ’skal du ikke have sådan en kassekredit også?’ Men jeg havde ikke rigtig noget at bruge den til [...] men så tænkte jeg, ’jo jo, så bare gi’ mig en også’. Så jeg fik den gratis, så det var jo lige

meget, ikke? Så jeg tænkte jo bare 'herre gud', ikke? Og så brugte jeg den så, fordi jeg brugte flere penge, end jeg tjente i min rejse, ikke? Der røg alle pengene, jeg havde, inklusive min kassekredit også" (Kasper, mand uden gældsproblemer).

Bevilliget overtræk på dankortet og tilsvarende mere usynlige kreditrammer rangerer for de unge betydningsmæssigt på linje med kassekreditten. Den ses som et udvidet rådighedsbeløb og bliver ikke betegnet som et "rigtigt" lån, hvorfor pengene også opleves som en særskilt kategori – tæt på at være ens egne og derfor også lettere at bruge. Som Michael og Jens på hver sin måde formulerer det:

"... kreditkort og sådan noget, det er lidt mere noget, du kan trække på, når du lige har lyst til noget" (Michael, mand uden gældsproblemer).

"... jeg fik mit første Mastercard. Det skulle jeg have for at være med i sådan en pakkeordning-ting [...] Jeg har brugt det som regulært overtræk, fordi jeg var på røven nogle måneder, og så havde man nogle ekstra penge i de måneder, ikke? (Jens, mand uden gældsproblemer).

Hvor hovedparten af de unge er meget opmærksomme på ikke at tage lån – særligt ikke kviklån, som mange anser som direkte "farlige" – er der altså en tendens til, at nogle af de mere "flydende" kreditformer ses som en form for indtægt snarere end som et lån.

Hvor hovedparten af de unge er meget opmærksomme på ikke at tage lån – særligt ikke kviklån, som mange anser som direkte "farlige" – er der altså en tendens til, at nogle af de mere "flydende" kreditformer ses som en form for indtægt snarere end som et lån

Dermed opstår der ikke alene en betydningsmæssig opdeling i "god" og "dårlig" kredit, men også en tendens til, at det udelukkende er de "dårlige" kreditformer, der associeres med gæld, mens de "gode" bliver til en form for ekstra penge, der fiktivt ændrer det økonomiske nulpunkt – og som heller ikke betegnes som "et lån." Pointen er, at disse kreditformer, som i Kaspers tilfælde, konkret fører til, at man bruger flere penge, end man har, samtidig med at forestillingen om, hvornår man skylder penge væk, forandres. Som Anton formulerer det, så får man simpelthen en ny forestilling om nul:

"Jeg syntes, at det i starten, hvor jeg havde den der kassekredit ... der vil jeg sige, det var svært. Så fik jeg et nyt nulpunkt, og så får man måske en tendens til lige at give en omgang mere" (Anton, mand uden gældsproblemer).

Endelig skal det bemærkes, at disse unge, som ikke selv havde gældsproblemer, havde en fordømmende indstilling over for gældsramte. En del henviste til TV-programmet Luksusfælden:

”... det er folk, der ikke har en forståelse for, hvad det vil sige at have penge, og at det, at man kan bruge penge, jo hænger sammen med, at man skal have penge. Fordi som [...] med Luksusfælden, det er jo folk med lav indkomst og med høj indkomst, der sidder i gæld, så det er jo ikke indkomstbettinget. Det er folk, der kaster penge ud på fuldstændigt håbløse ting” (Jesper, mand uden gældsproblemer).

Fortællingerne viser, at kredit ikke bare er kredit, og gæld ikke bare er gæld. I stedet ses det, hvordan de unge forbinder bestemte identiteter og forbrugsmønstre til bestemte former for kredit, og at de har tendens til kun at anse bestemte former for kredit som gæld. Som Karen i starten af afsnittet beskriver det, forstår de unge betydningsmæssigt en kassekredit som mere uforpligtende end et lån, og som både Aske og Anton oven for nævner, har kassekreditten tendens til at blive anset som penge, man har til rådighed, hvorved den etablerer et nyt *økonomisk* nulpunkt. Pengene fra kassekreditten inkluderes som en del af de penge, man har, og dermed som en form for indtægt. Dette skaber ikke alene nye grænser for, hvornår man har penge. Der etableres også nye forestillinger om, at kreditforbrug ikke er lån og derfor ikke associeres med gæld.

Hvad Gregory (2012) ovenfor betegner som en friere *anvendelse* af betegnelserne for kredit og gæld, ses således materialiseret hos disse unge. De er ikke alene forbrugere af kredit, men forhandler også betydningen af forskellige former for gæld – og har held til at holde deres *egne* kreditvaner frie af gældende moralske forestillinger associeret med gæld. Samtidig er de også med til at stigmatisere ”dem med gæld” ved at beskrive dem som irrationelle mennesker, der bruger penge på ”fuldstændig håbløse ting.” I det følgende afsnit skal vi se på en anden gruppe af unge: nemlig dem, som har *gældsproblemer*, og som ikke har mulighed for at forhandle, hverken økonomisk, betydningsmæssigt eller moralsk. Denne gruppe er ligeledes mellem 18 og 30 år.

De gældsramte unge – den moralske og sociale gæld

”Vi har ikke haft overskud – altså haft det godt. Altså [vi har] haft det dårligt i syv år, ikke? Så forfalder alting i ens liv. Det er ikke kun økonomien, ikke? Det er også oprydning og rengøring – det hele sejlede, ikke? Det føltes som én lang deroute” (Peter, gældsramt mand).

Som ovenstående citat viser, griber gældsproblemer ind i centrale dele af det sociale liv.

Derudover viser interviewene, at unge med gældsproblemer ikke fortæller om deres gæld til andre. De skammer sig og synes, at det er flovt, hvilket indebærer, at de på forskellig måde trækker sig socialt, og at mange bliver ensomme.

Gældsproblemerne påvirker derfor deres sociale relationer. Det gælder særligt og ikke så overraskende i forhold til dem, de skylder penge. *Én af de måder*, som dette kommer til udtryk på, er, at de ”gemmer sig.”

» Unge med gældsproblemer fortæller ikke om deres gæld til andre. De skammer sig og synes, at det er flovt, hvilket indebærer, at de på forskellig måde trækker sig socialt, og at mange bliver ensomme. Gældsproblemerne påvirker deres sociale relationer

”Jeg tager ikke telefonen, hvis ikke jeg er næsten sikker på, hvem det er, der ringer. Fordi jeg tænker, ’åh nej, er det nu en eller anden forfærdelig regning, jeg ikke har betalt, eller et eller andet jeg har overset’” (Malene, gældsramt kvinde).

Som Malene beskriver, forsøger de gældsramte unge at undgå at blive konfronteret med deres kreditorer. Telefonen bliver ikke taget, og breve (både online og offline) bliver ikke besvaret og sågar gemt væk i skabe og skuffer eller simpelthen smidt ud. Både konkret og mentalt forsøger de unge at ”gemme sig” fra gælden. Dette er helt i tråd med andre etnografiske analyser af gælds sociale betydning, hvor man ofte ser, hvordan gældsramte flygter fra inddrivere af gælden, og hvordan dette i nogle tilfælde kan påvirke hele det sociale landskab (Pedersen, 2017). Flere af de gældsramte unge oplever også, at pengeproblemerne betyder, at de bliver isolerede fra vennekredsen. Denne følelse af isolation bliver værre af, at de ikke synes, at de kan fortælle om deres pengeproblemer til venner og familie, fordi de er bange for, at det i fremtiden vil påvirke relationen negativt.

”Også fordi altså min mor og far kender ikke til det [...] Og jeg kan bare endnu ikke få mig selv til og sige, at jeg har gjort sådan og sådan og sådan [...] fordi min far har bare altid været så stolt af, at jeg har arbejdet siden, at jeg måtte lovligt, ikke? Så der har jeg det sådan, det vil jeg næsten ikke ødelægge” (Sally, gældsramt kvinde).

Eksemplet viser gældens indirekte sociale rækkevidde. Gældsproblemer påvirker ikke alene relationerne til den, man konkret skylder penge, men forplanter sig også til andre relationer. Her får moralske forestillinger om gældsramte som skyldige i gælden derfor en social betydning.

Gæld er derudover indgribende, fordi det kan føre til en reorganisering af tid. Som nævnt i starten af artiklen definerer antropologer kredit som en udveksling, der indebærer et løfte om en *fremtidig* overførsel (Peebles, 2010). Når man optager gæld, udvider man sine handlemuligheder i nutiden på bekostning af en fremtidig begrænsning. Selv om dette umiddelbart kan forekomme abstrakt, kan man se, hvordan gæld medfører forskellige former for tidslig

reorganisering, hvis man nærlæser de unge gældsramtes fortællinger om at leve med gæld.

”Så flyttede jeg hjem, du ved sådan på mit gamle værelse. Jeg vil gerne ud. Man føler ikke, man er voksen, når man er så afhængig af sine forældre, vel? Fordi det er lidt som om, at man er teenager igen, fordi du bor hjemme [...] Nogle gange så føler jeg mig stemplet som hende ’taberdatteren’, der stadig bor hjemme” (Bella, gældsramt kvinde).

I Bellas tilfælde betyder gældsproblemerne, at hun må opsig sin lejlighed og flytte hjem til sine forældre. Historien viser, hvordan flytningen ikke kun er fysisk, men også udfordrer udviklingen fra barn og teenager til selvstændig voksen. At flytte hjem opleves som uforeneligt med at være voksen og som en tilbagevenden til teenagelivet. Livet går baglæns i stedet for fremad. I Danmark er overgangen til voksenlivet i høj grad associeret ved at gøre sig uafhængig fra forældrene, bl.a. ved at kunne klare sig selv, hvilket indebærer fysisk adskillelse (egen bolig) og økonomisk og social uafhængighed (Blenstrup, 2015: 249). Set i dette lys har gælden vidtrækkende konsekvenser for Bellas livsforløb. Når hun udråber sig selv til ”taberdatteren”, skal det ses som en manifestation af en tilbagevenden til barndommen, som hun oplever ved at flytte ind i sit gamle værelse. Dette er samtidig et brud på den forventede overgang til voksenlivet. For andre unge har gældsproblemer tilsvarende betydning for deres livsforløb. Det kan være i form af at have afbrudt uddannelser eller ikke at have mulighed for at etablere sig i egen lejlighed. I disse tilfælde oplever de unge at være ”sat tilbage” eller forsinket i forhold til både deres kammerater og etablerede forestillinger om at blive voksen.

Interviewene viser endvidere, at gældsproblemer har vidtrækkende betydning for hverdagslivet. Unge med gæld isolerer sig og har svært ved at tale med andre om deres gæld. For disse unge er gælden umulig at komme udenom. Gælden bliver definerende for ikke alene deres liv, men også deres identitet. For Bella er det selvfølgelig et problem, at hun ikke kan gå i byen, men det værste er alligevel at blive til ”taberdatteren.” Det samme gælder Sally, som er bekymret over sin fars opfattelse af hende på grund af gælden. For disse unge er det de sociale og moralske forestillinger, der knyttes til gælden, som udgør det største problem. Dette ses både ved, at de er bange for at blive dømt af andre, men også ved, at de dømmer sig selv. Ingen af disse unge stiller spørgsmålstegn ved gælden eller udfordrer de moralske konnotationer. Tværtimod ser det ud til, at de identificerer sig som ”skyldnere” og dømmer sig selv. For denne gruppe kan tilskrivningen af det moralske ansvar og de sociale konsekvenser ikke forhandles eller undslippes.

Forhandling af gæld blandt rådgivere

I de to ovenstående afsnit har jeg set på, hvordan gæld opleves og forhandles af forskellige grupper af unge, og hvordan gæld i nogle tilfælde er fastlagt og umulig at undslippe, mens den i andre er genstand for forhandling. I dette af-

snit vender jeg blikket mod den forhandling, der foretages af gældsrådgivere, som forsøger at hjælpe gældsramte af med deres gæld.

Noget af det første, der slog mig, da jeg begyndte mine observationer i gældsrådgivningerne, var, at mange rådgivere gav udtryk for, at de ofte ikke kunne hjælpe gældsramte med deres gæld. ”Jeg synes, det er svært at lave løsninger for dem, som kommer her,” fortalte f.eks. Jeanette, en frivillig gældsrådgiver i Nykøbing Falster. Oplevelsen af disse manglende muligheder var tydeligt frustrerende for rådgiverne, særligt fordi de fleste rådgivere havde stor professionel viden om både privatøkonomi, inkassovirksomhed og lovgivning på området.

De fleste gældsramte, der henvendte sig til gældsrådgivningerne, havde i udgangspunktet en forhåbning om at opnå gældssanering. Men det var langt fra alle, der kunne komme i betragtning. Erik, som er gældsrådgiver i København, mente, at han havde haft omkring otte ”succesfulde” gældssaneringsager i løbet af de fire år, som han havde arbejdet som gældsrådgiver. Det var særligt vanskeligt for de personer, der havde en meget lille indtægt eller var på en midlertidig ydelse, f.eks. kontanthjælp eller sygedagpenge. For at komme i betragtning til gældssanering skal man have en fast indtægt, som gør det muligt at betale et fast beløb af på gælden i en begrænset årrække, typisk fem år.

”Fordi i det øjeblik du får en gældssanering, så skal du afvikle et fast beløb over fem år, ikke? [...] Og sidder du i en situation, hvor du simpelthen ikke har økonomien. Der er slet ikke hul i økonomien, ikke også? Så kan det ikke lade sig gøre” (Søren, frivillig gældsrådgiver, Nykøbing Falster).

I mange tilfælde fandt rådgiverne, at økonomien ville blive for stram, hvorfor de rådede borgerne til at sige nej til tilbuddet. Flere rådgivere gav udtryk for, at de mente, at lovgivningen om gældssanering var for ufleksibel. For hovedparten af de personer, der kom i rådgivningen, blev gældssanering ikke anset som en mulig løsning. Gældssanering etableres hermed betydningsmæssigt som noget, der ”ikke er for alle,” samt som noget, man skal gøre sig fortjent til.

En anden mulighed, som rådgiverne benyttede var direkte forhandling med kreditorerne. Der var stor forskel på, i hvilken udstrækning dette lykkedes. Flere rådgivere fandt det vanskeligt at få kreditorerne til at forhandle og oplevede det som frustrerende. Derfor udviklede rådgiverne forskellige taktikker. En af de mest benyttede var at få den gældsramte til at stoppe med at betale af på gælden.

”Og alt efter om borgeren har afdraget på gælden for nyligt, så er kreditor ikke så villig til at kigge på noget nedslag i renter eller ingen renter osv. Men er det ved at være lang tid siden, og der har været stor usikkerhed, om pengene ville komme, så er der flere kreditorer, der er åbne for at sige okay, så laver vi en aftale på, at der bliver afdraget, mod at der ikke rigtigt bliver tilskrevet renter” (Erik, frivillig gældsrådgiver, København).

Dette gav både mulighed for, at den gældsramte i stedet kunne spare penge op til en senere forhandling og gjorde kreditorerne mere "sultne." Enkelte rådgivere gik noget længere ved at gå ind og forhandle på borgerens vegne. Denne strategi var knyttet til rådgivernes viden om udviklingen på de danske inkassomarkeder, hvor forfalden gæld i stigende grad handles, og hvor nye og større inkassofirmaer er blevet aktive opkøbere af gæld.

"Og det er klart, når gælden begynder at blive solgt videre, så ... En professionel, som køber de her fordringer, køber dem jo ikke til fuld pris [...] så det er klart, hvis jeg på nogle måder finder ud af, at den er købt videre [...] så går vi ud og siger, hvis du allerede har købt gælden, så tror jeg, vi skal til at snakke... Så er jeg egentlig ligeglad med, om hovedstolen hedder 100.000, og der kun kan afdrages 16.000" (Erik, frivillig gældsrådgiver, København).

Gældsrådgiverne udnytter her deres viden om præmisserne ved videresalg af gælden til at forhandle gælden ned. Forhandlingen handler dermed om at forstå og udnytte forandringen i gæld i kreditsamfundet, hvor gæld er blevet en vare på et marked (Maurer, 2014). I disse nye markeder er gældens økonomiske værdi til forhandling. Samtidig med denne "varegørelse" etableres der også en anden opfattelse af gæld. For aktørerne, der handler gæld, er gæld netop *ikke* fastlagt, personlig eller moralsk stigmatiseret, men en neutral "vare," hvis værdi afhænger af markederne. Gældsrådgivernes ageren viser dermed, hvordan det finansialiserede marked også flytter gæld betydningsmæssigt både økonomisk og moralsk.

På trods af omhyggelige forsøg på at hjælpe gældsramte borgere af med gælden enten ved at søge gældssanering eller ved at forhandle med kreditorerne var disse løsninger kun mulige for en del af de gældsramte borgere. Gældsrådgiverne stod dermed tilbage med en gruppe, de ikke umiddelbart kunne finde løsninger for. I disse tilfælde prøvede rådgiverne ikke at løse problemet økonomisk, men snarere psykologisk ved at overbevise de gældsramte om "at leve med gælden."

"Så er det mange gange, hvis vi så sætter ord på at, jamen altså, man skal tænke på sig selv. Det er kun døde ting, de penge, ikke? Det kan jeg godt finde på at sige til folk. Altså, tænk på jer selv og få en tålelig tilværelse, ikke? Det er ærgerligt at gå hen og ødelægge sit liv på en situation, man ikke kan [...], som ikke er selvforskyldt" (Merete, frivillig gældsrådgiver, København).

Rådgiverne, der selv havde en økonomisk baggrund, var selv ret overraskede over, hvor meget af deres indsats der handlede om at rådgive folk om, hvordan de skulle leve med gælden, snarere end om at give økonomisk rådgivning. Denne rådgivning handlede om at overbevise gældsramte om, at de ikke risikerede at komme i fængsel samt fortælle dem, hvordan de skulle tackle kreditorer, der dukkede uanmeldt op eller ringede på alle tider af døgnet. Flere af rådgiverne brugte udtrykket at blive en "glad skyldner" som en overordnet

betegnelse for målet med denne indsats. Udover at udtrykket viser noget om, hvor vanskeligt det kan være at komme af med gæld, viser det også en betydningsmæssig dobbelthed i rådgivernes håndtering af gældsramte. På den ene side ses de stadig som ”skyldnere,” som skal betale deres gæld, men på den anden side opfordres de til at se bort fra gælden, at blive ”glade” og at undlade at føle sig moralsk skyldige. Eksemplet udgør en form for ”double bind” (Bateson, 1972), fordi begge dele ikke kan lade sig gøre. Det er svært at forestille sig, hvordan man på én gang vedkender sig at skyldes og dermed være ”skyldig,” samtidig med at man ikke har denne forpligtelse.

➤➤ **Flere af rådgiverne brugte udtrykket at blive en ”glad skyldner.”**
 På den ene side ses de stadig som ”skyldnere,” som skal betale deres gæld, men på den anden side opfordres de til at se bort fra gælden, at blive ”glade” og at undlade at føle sig moralsk skyldige

Gældende moral og flydende kredit

”De havde jo lånt pengene! Selvfølgelig må man da betale sin gæld” (Graeber, 2011: 2, oversat af forfatter). Dette citat fra indledningen til Graebers bog *Debt: the First 5,000 Years* (2011) om gældens historie set i et antropologisk perspektiv bruger Graeber til at udfordre forestillingen om, at man ”selvfølgelig” er forpligtet til at betale sin gæld. Graebers pointe er, at det netop *ikke* er selvindlysende, at gæld er moralsk bindende. Gældsforpligtelser *optræder* som sådan, hvilket gør det muligt at fastholde gældsramte såvel som alle andre i en forestilling om, at gæld er ens egen skyld, og at gæld altid skal betales tilbage.

Gennem at anlægge et antropologisk blik har denne artikel søgt at afdække, hvordan den dobbelthed ved gæld, som Graeber skriver om, udspiller sig i en dansk kontekst, hvor udviklingen af det kreditdrevne samfund skaber nye muligheder for privat forbrug af kredit. Den antropologiske analyse af gældsbehandling blandt unge danskere og i de frivillige gældsrådgivninger har vist, hvordan forestillingen om gæld som en personlig moralsk forpligtelse i høj grad er til stede, men også hvordan der i kølvandet på udviklingen af nye kreditprodukter og inkassomarkeder udvikles nye betydninger af gæld. Kredit og gæld er i den finansialiserede økonomi varer på et marked, hvor normalisering af forbrugslån og udbredelsen af ”flydende” kreditformer ændrer forestillingerne om, hvad lån og gæld er, hvornår man har penge, og hvornår man skylder penge væk. Når grænserne mellem kredit og gæld bliver uklare, øger det mulighederne for en betydningsmæssig forhandling af disse grænser. Ikke alene bliver nogle lån udnævnt som ”gode” og andre som ”dårlige”, nogle former for lån løsrives betydningsmæssigt helt fra gæld. I kreditsamfundet skabes der dermed andre mere moralsk neutrale og fleksible konventioner om gæld. Disse går dog samtidig hånd i hånd med en vedvarende forestilling om, at personlig gæld er moralsk og social forkastelig. Selv i Danmark, et klassisk

eksempel på den skandinaviske velfærdsmodel, anses personlig gæld derfor som et individuelt anliggende, også for dem der aldrig vil kunne betale. ”Selvfølgelig må man betale sin gæld.”

Litteratur

- Bateson, Gregory (1972), *Steps to an Ecology of Mind*, New York: Chandler.
- Blenstrup, Lene T. (2015), "Familien", i Bent Greve, Anja Jørgensen og Jørgen Elm Larsen, red., *Det Danske Samfund*, København: Hans Reitzels Forlag, pp. 231-263.
- Borgeraas, Elling, Christian Poppe og Randi Lavik (2016), "Consuming the Home. Walking the Thin Line between Welfare and Catastrophe", *Italian Sociological review*, 6(1): 87-111.
- Børsen (2010), "Danske husholdningers gæld er størst", 25. februar.
- Danmarks Statistik (2018), "Forbrugerkredit, ultimo kvartalet efter type" <https://www.statistikbanken.dk/statbank5a/default.asp?w=1920>.
- Forbrugerrådet TÆNK (2018), *Unge voksnes økonomiske udfordringer. Økonomisk adfærd og betalingsproblemer blandt 18-30 årige unge i Danmark*, København: Forbrugerrådet Tænk.
- Graeber, David (2011), *Debt: the First 5,000 Years*, London: Melville House.
- Gregory, Chris A (2012), "On Money, Debt and Morality: Some Reflections on the Contribution of Economic Anthropology", *Social Anthropology*, 20(4): 380-96.
- Hohnen, Pernille og Anders R. Hansen (under udgivelse), "Credit consumption and financial risk among Danish households: A register-based study of the distribution of bank debt and credit card debt", *Journal of Consumer Policy*.
- Langley, Paul (2014), "Consuming Credit", *Consumption, Markets and Culture*, 17(5): 417-28.
- Martin, Randy (2002), *Financialization of Daily Life*, Philadelphia: Temple University Press.
- Maurer, Bill (2014), "Postscript: is there money in credit?", *Consumption, Markets & Culture*, 17(5): 512-8.
- Mauss, Marcel (2011 [1954]), *The Gift. The Form and Reason for Exchange in Archaic Societies*, Mansfield Centre, CT: Martino Publishing.
- Pedersen, Morten Axel (2017), "Debt as an Urban Chronotope in Mongolia", *Ethnos*, 82(3): 475-91.
- Peebles, Gustav (2010), "The Anthropology of Credit and Debt", *Annual Review of Anthropology*, 39(1): 225-40.
- Poppe, C. og T. Böcker Jakobsen (2009), *Lånefest?: Betydningen af kreditfinansieret forbrug blandt udvalgte grupper i den danske middelklasse*, København: Thomson Reuters.
- Turner, Victor (1969), *The Ritual Process. Structure and Anti-Structure*, New York: Aldine de Gruyter.
- Økonomi- og Erhvervsministeriet (2010), *Analyse af markedet for forbrugslån i Danmark*.

Fra håndboldbanen til erhvervslivet: Nye antropologiske perspektiver på ledelse og præstation

Tema 1: Antropologien i samfundet

Det sker jævnligt, at der drages paralleller mellem sport og erhvervsliv. Som oftest er det tidligere eliteudøvere, der reflekterer over deres egne erfaringer og relevansen af disse i en erhvervsmæssig sammenhæng. Men hvad kan vi lære, hvis denne parallel udsættes for en detaljeret undersøgelse, hvor sport og erhvervsliv belyses, analyseres og sammenstilles? I denne artikel inviterer vi indenfor i den professionelle håndboldklub Bjerringbro-Silkeborg Håndbold (BSH) med det formål at beskrive, hvordan ledelse og præstation i håndboldklubben finder sted, og hvor-

dan dette kan bringes konstruktivt i spil i erhvervslivet, her i softwarevirksomheden Systematic. Ambitionen er at udvikle nye indsigter og tiltag indenfor ledelse af teams i præstationsmiljøer såvel som mere bredt at vise sammenligningens kreative potentiale. Men er sammenligning af håndbold og softwareudvikling ikke ligesom at sammenligne æbler og pærer? Jo delvist, men det er netop en del af pointen. Det skal vi vise ved at trække på antropologiens tradition for at sammenligne forskellige samfund og fællesskaber.

I den kølige og tomme håndboldhal i Jysk Arena er intensiteten høj. Træningen er i fuld gang, og både spillere og trænere er tændte. Alle ved de, at de skal levere præstationer på topniveau hele sæsonen, hvis de skal opnå deres målsætning om at spille med om det danske mesterskab. Blandt de mange råb på banen runger Peters højere end alle andres:

”Kom. Kom. Kom. Ja. Det er godt. Godt. Nemlig. Løft. Løft. Godt. Han må ikke komme igennem dér. Kom. Kom. Kom, kom, kom, kom. Op af Lassen. Nemlig. God højde. Dér. Dér. Dér. Godt. Dér. Dér.

Kan du se det, Lassen? Det er vigtigt, at du ikke bliver hængende nede på seks meter! Godt, vi kører igen.”

Peter er cheftræner i BSH, en af de dominerende klubber i dansk herrehåndbold. Med adskillige pokaler i skabet og medaljer i skuffen har Peter og spillerne vundet mange håndboldkampe, rigtigt mange faktisk. Men i Peters øjne kan man ikke sige, at vinderen altid har ret. ”Jeg har jo set de største tosser vinde det hele, og så har jeg set nogle rigtigt arbejdsomme og dygtige jyder aldrig vinde en skid,” fortæller Peter med et smil. Som træner og leder er Peter således langt mere optaget af *præstationen* end af resultatet, for man kan altid arbejde på at forbedre præstationen, mens man ikke altid kan kontrollere resultatet. Dette betyder selvfølgelig ikke, at resultatet er ligegyldigt. Peter er fuldt ud bevidst om, at både han og spillerne lever af at vinde håndboldkampe. Men hvorfor så denne principfasthed i forhold til ikke at lade sig styre af sejre og nederlag, når det i sidste ende er resultaterne, de lever af?

KASPER PAPE HELLIGSØE

ph.d.-stipendiat,
Afdeling for Antropologi,
Institut for Kultur og Samfund,
Aarhus Universitet,
kph@cas.au.dk

KASPER TANG VANGKILDE

lektor og leder af
Antropologisk Analyse,
Institut for Antropologi,
Københavns Universitet,
kasper.vangkilde@anthro.ku.dk

Peter forklarer, at problemet med resultater er, at de ikke følger i direkte forlængelse af den præstation, der ligger bag dem. Der kan ligge en god præstation bag et nederlag og en dårlig præstation bag en sejr. Dette gør det vanskeligt at anvende resultaterne i et udviklingsperspektiv, fordi de ikke udgør en særlig god målestok for, hvordan holdet har præsteret. Nogle sejre må man kæmpe hårdt for, mens andre kommer lettere, og nogle gange taber man, selv om man har præsteret sit bedste. Resultater kan man med andre ord ikke altid kontrollere. Eller som den amerikanske fodboldtræner Bill Walsh (2010) har udtrykt det: "The score takes care of itself."

I mange private og offentlige organisationer har der i flere år været fokus på en anden form for præstationsledelse: "Performance management." Kort fortalt er "performance management" en tilgang eller et system, der søger at styre og påvirke medarbejderes og organisationers præstationer (Fletcher, 2001). I denne form for præstationsledelse sætter ledelsen typisk en række klare (og ofte kvantitative) resultatmål op for medarbejdere og teams, som løbende monitoreres og vurderes. Lever medarbejderen eller teamet op til forventningerne ved at indfri de definerede målsætninger, belønnes det ofte økonomisk for at anerkende den gode præstation (den Hartog, Boselie og Paauwe, 2004). Således kan man lidt firkantet sige, at "performance management" er en ledelsestilgang, hvor præstationen søges styret ved at opsætte, monitorere og vurdere indfrielsen af konkrete resultatmål.

I modsætning til tilgangen indenfor "performance management" er fokus her på det, som spillere og medarbejdere gør, snarere end resultatet af det, de gør

I denne artikel præsenterer vi en tilgang til præstationsledelse, der søger at udfordre et sådant fokus på resultater. Artiklen tager afsæt i Kasper Pape Helligsøes (Kasper PH) igangværende ph.d.-projekt, hvor håndboldklubben BSH og softwarevirksomheden Systematic belyses, analyseres og sammenlignes i en undersøgelse af, hvordan stærke præstationsmiljøer udvikles, fastholdes og ledes. I modsætning til tilgangen indenfor "performance management" er fokus her på det, som spillere og medarbejdere gør, snarere end resultatet af det, de gør. Med dette fokus har vi tre formål med artiklen. For det første udfolder vi centrale indsigter i, hvordan præstationsledelse foregår i praksis hos BSH. For det andet viser vi, hvordan disse indsigter kan skabe nye perspektiver og tiltag indenfor ledelse og præstation i Systematic. Og for det tredje argumenterer vi for, at sammenligning af forskelligheder mere generelt kan generere nye måder at anskue og tilgå bestemte fænomener på – som f.eks. præstationsledelse.

Sammenligningen af sport til erhvervsliv udgør imidlertid ingen én-til-én bevægelse, hvor taktikker og handlinger fra håndboldens verden overføres direkte til erhvervslivet. Snarere skal vi vise, at sammenligningen fungerer som en kreativ nytænkning, hvor de forskellige kontekster *i lyset af hinanden*

fremprovokerer erkendelser og idéer, der ellers ikke ville være fremkommet. Der er således ikke tale om at søge brede generaliseringer gennem sammenligning, men snarere om at *sammenstille* forskelligheder og ligheder. Ifølge vores kendskab er denne tilgang til udvikling af præstationsledelse den første af sin slags, men den beror på et af antropologiens centrale elementer: nemlig bestræbelsen på at skabe nye indsigter ved at sammenligne forskellige samfund og fællesskaber.

Vi indleder med at uddybe sammenligningen af sport og erhvervsliv, herunder hvordan et antropologisk blik herpå kan skabe nye forståelser og perspektiver. Dernæst beskriver vi, hvordan præstationsledelse foregår i BSH, inden vi præsenterer et konkret eksempel på, hvordan dette kan bringes i spil i udviklingen af ledelse og præstation i Systematic – og for den sags skyld i en lang række andre virksomheder og organisationer.

Sport og erhvervsliv: Fra personlige erfaringer til antropologisk komparation

For nogen kan koblingen mellem sport og erhvervsliv måske virke tilfældig, men den professionelle del af det danske sportsliv har længe været tæt knyttet til erhvervslivet. De fleste professionelle sportshold er sponsoreret af private virksomheder, og topledere fra erhvervslivet indtager ofte centrale positioner i klubbernes bestyrelser. Det er også et velkendt fænomen, at succesfulde sportspersoner forsøger at overføre deres erfaringer fra sportens verden til erhvervslivet. Den tidligere håndboldtræner Ulrik Wilbeks bog *Gå forrest* (2012) og den tidligere kanoroer Arne Nielssons bog *Viljen til sejr* (2003) er to af de mest udbredte eksempler i Danmark på, hvordan elitesport og erhvervsliv ofte kobles sammen indenfor populærlitteraturen. Gennemgående for denne litteratur er, at den sædvanligvis er skrevet af en profileret vinder, som i en bagudskuende refleksion beskriver omstændighederne for sine mange sejre og søger at overføre disse personlige erfaringer til virksomheder og organisationer.

Indenfor sportspsykologien er der desuden en del faglitteratur, som peger på potentialet i at tænke sport og erhvervsliv sammen (se Fletcher, 2011). I de fleste tilfælde bliver det dog ved tænkningen, idet denne litteratur primært består af teoretiske og spekulative refleksioner over, hvordan elementer fra sportens verden kunne tænkes at bidrage til erhvervslivet (f.eks. Ievleva og Terry, 2008; De Haan og McCarry, 2016). Flere psykologer beskriver også, hvordan de anvender deres tidligere erfaringer fra sportspsykologien i deres nuværende arbejde som erhvervspsykologer (f.eks. Jones, 2002). Med undtagelse af få interviewbaserede artikler (Weinberg og McDermott, 2002; Jones og Spooner, 2006) findes der stort set ingen empiriske studier af, hvordan sport og erhvervsliv kan inspirere hinanden, hvilket ifølge David Fletcher (2011: 144) sandsynligvis skyldes, at forskere ofte har begrænset adgang til professionelle sportsmiljøer.

I populærlitteraturen og sportspsykologien sammenlignes sport og erhvervsliv således relativt jævnlige. Indenfor antropologien har lige præcis denne sammenligning ikke fået nogen opmærksomhed, men sammenligning udgør generelt ét af fagets konstituerende elementer. Ifølge Matei Candea (2019: 16) er dette kommet til udtryk på især to måder: (1) sammenligninger, hvor to eller flere samfund eller kulturelle fællesskaber analyseres side om side og (2) sammenligninger, hvor et ”fremmed” samfund kontrasteres med antropologens ”eget” samfund. På denne måde har antropologi ikke alene fokus på at forstå ”de andre”, men nok så meget på at undersøge forskelle og ligheder på tværs af kulturelle kontekster og at bruge indsigterne om ”de andre” som et kritisk perspektiv på ”os selv.”

Antropologi har ikke alene fokus på at forstå ”de andre”, men nok så meget på at undersøge forskelle og ligheder på tværs af kulturelle kontekster og at bruge indsigterne om ”de andre” som et kritisk perspektiv på ”os selv.” Hvad kan vi med andre ord lære, hvis ledelse og præstation i erhvervslivet anskues fra håndboldens perspektiv – og vice versa?

Ikke mindst det sidstnævnte forhold – sammenligningers kritiske potentiale – har fået opmærksomhed. I bogen *Anthropology as Cultural Critique* påpeger George E. Marcus og Micheal M. J. Fischer (1986), at antropologiens traditionelle interesse for fremmede kulturelle fællesskaber har fungeret som en ”defamiliarisering” (eller fremmedgørelse) af det kendte; dvs. indsigter om ”de andre” gør os ikke alene klogere på dem, men også på ”os selv,” fordi det ukendte og det anderledes tydeliggør det kendte og etablerede. Marcus og Fischer (1986: 138) påpeger således, at en sammenligning af fænomener på tværs af kulturelle kontekster kan skabe kulturel kritik, hvis ”væsentlige indsigter om en anden kultur [anvendes] til at undersøge specifikke indsigter om et emne af relevans hjemme” (oversat af forfatterne). Her skal kulturel kritik ikke forstås som normative vurderinger af gode og dårlige kulturelle forhold, men som en selvkritisk refleksion, der opstår, når forståelser og handlinger, som ellers tages for givet, *defamiliariseres* og således gøres tilgængelige for eftertanke og gentænkning. Ifølge Marcus og Fischer realiseres dette potentiale i sammenligninger bedst, hvis disse beror på grundige undersøgelser af begge sammenlignede kontekster.

Vores tilgang til sport og erhvervsliv er inspireret af dette argument. Hvor Marcus og Fischer fokuserer på de indsigter, der opstår i en sammenligning mellem antropologens egne forståelser og de studerede menneskers perspektiver, er vi imidlertid optagede af de potentialer, der kan skabes gennem antropologens sammenligning af to forskellige kontekster: her BSH og Systematic. Hvad kan vi med andre ord lære, hvis ledelse og præstation i erhvervslivet anskues fra håndboldens perspektiv – og vice versa? I denne artikel har vi alene fokus på at bringe indsigter fra BSH i spil i Systematic, selv om det modsatte

principielt er lige så interessant. I det følgende vender vi derfor blikket mod håndboldens verden.

Præstationsledelse i BSH: Et blik ind i håndboldens verden

Som én af de dominerende klubber i dansk herrehåndbold med tidligere og nuværende landholdspillere på holdet er livet i BSH på flere måder velbelyst. Lokale dagblade og landsdækkende medier følger tæt med i kampe, træninger, bestyrelsesmøder og alt andet omkring klubben. Denne mediedækning er typisk baseret på momentvise indblik, hvor den gode historie driver nyhederne. Som antropolog har Kasper PHs tilgang og engagement været anderledes. Ad flere omgange har han kontinuerligt opholdt sig blandt spillere, trænere, ledere og andre i klubben, hvor han har observeret og deltaget i træningsøvelser, kampforberedelser, busture, taktikmøder, styrketræninger, sociale aktiviteter, og hvad der ellers foregår i hverdagen i en ambitiøs håndboldklub. Hvis der er én ting, der står frem i dette feltarbejde, er det et udpræget fokus på præstation. Figurerer den ikke i forgrunden, lurer den konstant i baggrunden. Dette uddyber vi i det følgende.

Den klare og umiddelbare feedback

I indledningen til denne artikel hørte vi Peters stemme under en træningsøvelse i BSH. Som det fremgik, er hans ledelse på banen både synlig og hørbar. Han kommenterer konstant på, hvad han ser, og lader ikke spillerne være i tvivl om, hvad han mener om deres arbejde. Feedback er med andre ord en helt central og kontinuerlig del af enhver aktivitet på banen, hvor tiden, der går fra, at spillerne bliver anvist en opgave og udfører den, til, at de får feedback på den, er yderst kort. Alt sammen sker indenfor få minutter. Spillerne er således sjældent usikre på, hvad Peter mener om deres bidrag i en konkret situation. Det gælder til træning såvel som i kamp.

”Kom så gutter! Vær klar til at tage imod dem!” Peter står ved sidelinjen og råber opmuntrende ind til sine spillere på banen. Man kan høre ham helt op på de bagerste rækker i en næsten fyldt Jysk Arena. Han vil have spillerne til at være mere aggressive i deres tacklinger – et bevidst fokuspunkt i den nye sæson. På et taktikmøde et par dage forinden viste Peter videoklip af, hvordan spillerne skulle tage fat i forsvaret. Der var bl.a. et klip, hvor en forsvarsspiller satte en hård, men ren tackling ind på modspilleren, som blev liggende og ømmede sig på gulvet. ”Det der, det er omsorg!”, sagde Peter muntert. ”Det skal vi have noget mere af.” Tilbage på bænken i Jysk Arena ser Peter endelig noget aggressivitet. En back i BSH-forsvaret sætter en tackling ind og skaber et spilstop. Peter råber begejstret: ”Sådan! Det er kærlighed, det der!”

Peters klare og umiddelbare feedback bidrager til, at spillerne hele tiden ved, hvordan deres individuelle og fælles præstationer vurderes. Men det er ikke kun Peter, der holder spillerne op på at præstere deres bedste. Spillerne stiller ligeledes høje krav til sig selv og hinanden. Dette ses tydeligt, når en spillers halvsloje indsats under en træningsøvelse resulterer i, at han omgående giver

sig selv en verbal skideballe. Dét er også en form for feedback. Om end den i udgangspunktet er indadrettet, tydeliggør selvkritikken udadtil for træneren og medspillerne, at man forventer et højere præstationsniveau af sig selv, og at de derfor kan forvente det samme. Ligeledes gælder det f.eks., at forsvarsspillerne indimellem driller og håner angrebsspillerne, hvis de ikke formår at bryde igennem og score mål. Dét er også en form for feedback.

Den sociale omgangsform i BSH er selvsagt mangefacetteret og involverer også andre måder at omgå hinanden på. Men feedback indtager en kerne-rolle i forhold til at skabe tydelighed omkring forventninger, ansvarsområder og roller både på og udenfor banen. Den umiddelbare feedback på håndboldbanen er en central del af det daglige arbejde i BSH, men det er på ingen vis den eneste måde, hvorpå der arbejdes med feedback og evaluering. Snarere gælder det, at stort set alle forhold, der kan have indflydelse på præstationen, må evalueres: individet og teamet, de sociale relationer, det korte og det lange sigte samt naturligvis præstationen før, under og efter hver eneste kamp. Som en særlig form for kommunikation understreger og tydeliggør feedback den konstante jagt på forbedring, som hersker i BSH. Det uddyber vi i det følgende.

“Intet er ligegyldigt!”

Mange samtaler og aktiviteter i en klub som BSH foregår naturligvis på håndboldbanen i form af kampe og træninger, hvor en intensiv og koncentreret indsats for at forbedre præstationen er i fokus. Men denne jagt på forbedring lader sig på ingen måde begrænse til spillet på banen. I opstartssæsonen 2019 deltog Kasper PH sammen med spillerne i en ombygning af holdets omklædningsfaciliteter, hvor en del af ombygningen bestod i at fastgøre et bord til væggen i det aflange omklædningsrum. I de efterfølgende dage viste det sig dog, at et par af spillerne ikke var helt tilfredse med bordets skarpe kanter. En af spillerne foreslog derfor at afrunde bordets kanter, og Peter erklærede sig enig. Dagen efter medbragte spilleren sit værktøj, rundede bordets kanter af og klistrede en belægning på den afsavede overflade, så den matchede resten af bordet.

For Kasper PH virkede denne umiddelbart trivielle hverdagsaktivitet ganske ligegyldig i forhold til at vinde håndboldkampe. En dag spurgte han derfor Peter, hvorfor de – i en *professionel* håndboldklub – brugte tid på at afrunde bordkanter. “Intet er ligegyldigt,” sagde Peter kortfattet, inden han fortsatte:

”Hvis kanterne på bordet er vigtige, så er der rigtig mange andre ting, som også er vigtige. Hvis de derimod er ligegyldige, så kan det måske også være ligegyldigt, om kaffen er god, eller om vi sidder godt i bussen, eller om vi overhovedet møder ind til tiden. Ligegyldighed er for mig et symptom på uopmærksomhed og mangel på engagement, og det gider jeg simpelthen ikke!”

Peters svar illustrerer den særegne måde, som han og spillerne går til deres arbejde på. Med en stærk tro på, at alt, man gør, har indflydelse på den samlede præstation, er der et minutiøst fokus på både de store linjer og de små detaljer. Eksemplet med bordkanten er blot et af mange, og Peter har siden hen fortalt, hvordan holdet har brugt søvneksperter, fodterapeuter, statistikere og andre eksperter med henblik på at forbedre mulighederne for at præstere på topniveau. Således handler eksemplet heller ikke så meget om selve bordkanten, men snarere om, hvad afrundingen af bordkanten repræsenterer: En tilgang og en norm i BSH, hvor der er en vedvarende jagt på forbedring af alle aspekter, der kan tænkes at påvirke den samlede præstation.

➤➤ **Med en stærk tro på, at alt, man gør, har indflydelse på den samlede præstation, er der et minutiøst fokus på både de store linjer og de små detaljer. Såvel på som udenfor banen hersker der med andre ord en form for "forbedringsnorm"**

Såvel på som udenfor banen hersker der med andre ord en form for "forbedringsnorm." Da snakken igen en dag falder på ombygningen af omklædningsrummet, stiller Peter selv et retorisk spørgsmål: "Betyder det så, at man ikke kan vinde håndboldkampe i det gamle kommunale omklædningsrum? Nej, det kan man godt, og det har vi faktisk også gjort." Peter fortsætter: "Betyder det, at FC Barcelona ikke ville mene, at der mangler en jacuzzi? Nej, det gør det heller ikke." Han holder en kort pause, inden han præcist opsummerer sin pointe: "Det her var så godt, vi kunne gøre det indenfor de rammer, vi har tilgængelige, og det er egentlig det, vi prøver at gøre i alt, hvad vi foretager os."

På den ene side giver den konstante jagt på forbedring god mening. Lever man af at vinde håndboldkampe, er det ikke så underligt, at præstationen er i fokus. På den anden side er både Peters og spillernes ihærdige bestræbelser på at arrangere deres omgivelser (omklædningsrummet, bussen, kaffen osv.) på en måde, der forøger chancerne for at præstere på topniveau, en ganske særlig tilgang i et kulturelt fællesskab.

Det stramme fokus på det kontrollerbare

I håndboldhallen og på tv-skærmen er fokus sædvanligvis på det, der foregår på banen. Fjerner man imidlertid øjnene fra kampen og retter blikket mod sidelinjen, vil man snart bemærke, hvordan både træner-team og spillere er stærkt optagede af at forbedre deres præstation gennem at "coache" dem, der sidder på bænken. I en kamp må hvert hold have syv spillere på banen ad gangen, mens øvrige aktører som trænere, spillere, holdledere og sundhedspersonale befinder sig på bænken, hvor der er stor aktivitet og debat kampen igennem. Et uddrag fra Kasper PHs feltnoter fra en hjemmekamp i Jysk Arena illustrerer intensiteten på sidelinjen:

"Peter står op gennem hele kampen. Han går frem og tilbage mellem spillerne, mens han forklarer, peger og viser fagter. Det, som han ser på

banen, bruger han til at coache spillerne på bænken, så de er klar til at komme på banen. Der er fokus på alle de ting, som han kan kontrollere. Det samme gælder for spillerne. Så snart de kommer ud på bænken, diskuterer de mulige løsninger på de problemer, som de oplever i kampen. 'Vi er nødt til at holde bunden,' råber en spiller til sin holdkammerat. 'Vi kommer alt for højt på deres backs.' Holdkammeraten nikker og laver fagter, mens han svarer noget, som jeg ikke kan høre. Jeg går med ud i omklædningsrummet i pausen. Kampens stilling nævnes ikke med et ord. Det eneste, der er fokus på, er præstationen på banen. Peter viser korte videoklip af situationer, som spillerne løser godt, og situationer, som de kunne løse bedre. Der er en rolig og fokuseret stemning, mens de snakker om, hvad de kan forbedre til anden halvleg."

Med dette blik på bænken snarere end på banen er det tydeligt, hvordan Peter bruger sin energi på at betragte og analysere kampens forløb med henblik på at coache spillerne på bænken. Ofte kommenterer han ikke på kamphandlingerne, som han alligevel ikke har direkte indflydelse på. I stedet holder han et stramt fokus på det domæne, som han bedre kan styre; nemlig hvorvidt spillerne på bænken er så godt forberedte som muligt til at præstere på banen, når de bliver skiftet ind. Fokus er med andre ord på de elementer, som er kontrollerbare, mens det opfattes som spild af energi at forsøge at styre noget, der alligevel er udenfor ens kontrol. Efter en halvskidt start på sæsonen udtrykte Peter det selv på denne måde: "Hvorfor skulle vi bruge tid på at bekymre os om stillingen i håndboldligaen, selv om vi ligger en plads eller to lavere, end vi gerne vil? Det eneste, vi kan ændre på, er vores egen præstation."

Fra BSH til Systematic: Sammenligning som kreativ nytænkning

I det foregående har vi beskrevet, hvordan præstationsledelse kommer til udtryk i BSH, og hvordan ledelsesformer, forståelser og handlinger er med til at forme de normer, som er dominerende i klubben. Med afsæt heri flytter vi nu opmærksomheden fra BSH mod Systematic, idet vi søger at vise, hvordan indsigterne fra håndboldens verden kan skabe nye perspektiver og tiltag i softwarevirksomheden. Her er det væsentligt at minde om, at dette ikke udgør en simpel én-til-én bevægelse, hvor indsigterne kan overføres direkte, men at det netop er i *sammenligningen* – og dermed i lyset af forskelle og ligheder – mellem de to kontekster, at nye forståelser og idéer opstår. Det er altså ikke nok at have indgående kendskab til BSH, da et tilsvarende indgående kendskab til Systematic er påkrævet for at etablere en overbevisende sammenligning. Dette viser vi i det følgende, idet vi præsenterer et konkret eksempel på, hvordan det har fundet sted.

Den omsorgsfulde tackling

Systematic er i dag Danmarks største privatejede softwarevirksomhed med cirka 1.000 medarbejdere fordelt på kontorer i 11 lande. Virksomheden blev etableret i 1985 og har siden haft hovedsæde i Aarhus. I en årrække har Systematic arbejdet indgående med at udvikle sine ledere og medarbejdere, og

herunder iværksat en række indsatser, der bl.a. skal sikre en fælles forståelse af god ledelse på tværs af organisationen. En grundidé i dette er at udnytte medarbejdernes højt specialiserede viden ved at uddelegere ansvar og beslutningskraft til medarbejdere med den relevante viden. ”Flyt beslutningskraften hen, hvor informationen er, i stedet for at flytte informationen hen, hvor beslutningskraften er,” som et af principperne lyder. Gennem sammenligningen med BSH er det formålet at styrke disse indsatser yderligere, så det bliver klarere end nu, hvad der i teams skaber præstationer på højt niveau, og hvordan der kan arbejdes aktivt med dette.

Som et led i denne indsats præsenterede Kasper PH for nyligt en række af de ovenfor beskrevne indsigter fra BSH for ledelsen i Systematic. En af indsigterne fik overskriften ”den omsorgsfulde tackling.” Den blev af Kasper PH beskrevet på følgende måde:

”En ’omsorgsfuld tackling’ er en tackling, som ikke lader modtageren i tvivl om, hvad afsenderen vil og mener med denne. Det er en tackling, der kan mærkes, men den er også omsorgsfuld, da man med tacklingen hverken ønsker at skade modstanderen eller få en udvisning for urent spil. På håndboldbanen bruges omsorgsfulde tacklinger til at dominere modstanderen, få det psykologiske overtag og tage greb om kampen. På kontoret eller i mødelokalet kan den omsorgsfulde tackling bruges til at skære igennem forskellige lag af forbehold, berøringsangst og uklarheder. Den omsorgsfulde tackling på kontoret er en respektfuld og tydelig talehandling, hvormed man tager styring og sætter retning – for mødet, projektet eller teamet.

Pakker I tingene ind for at undgå at dominere hinanden og sige hinanden imod – eller tackler I uden omsorg?”

I forhold til andre begreber som ”taktikmøde” eller ”timeout” er det særegne ved ”den omsorgsfulde tackling,” at dette begreb ikke var et eksplicit værktøj i håndboldklubben forud for projektet, men netop opstod i sammenligningen af BSH og Systematic. I sine observationer noterede Kasper PH sig, at Peter indimellem brugte udtrykket – f.eks. da han på taktikmødet ovenfor viste videoklip af ”omsorgsfulde” tacklinger – i forsøget på at få spillerne til at være mere kontante i deres forsvarsspil. Den slags tacklinger, forklarede Peter, kan vinde håndboldkampe.

Imidlertid var det først i kraft af sin interaktion med medarbejdere og ledere under sit feltarbejde i Systematic, at Kasper PH reflekterede over potentialet i ”den omsorgsfulde tackling” som ledelsesmæssigt begreb og praksis. Et par dage før det nævnte taktikmøde i BSH havde Kasper PH haft en samtale om feedback og evalueringskultur med Rikke, lederen af afdelingen People & Culture i Systematic. I deres samtale var det kommet frem, at der i organisationen kunne være en vis berøringsangst i forhold til at give og modtage kritisk feedback. En berøringsangst, som muligvis gjorde, at medarbejdere og ledere nogle gange gik på kompromis med præstationen. Samtalen sad i baghovedet

på Kasper PH, da han på taktikmødet lyttede til Peters kampforberedelse, der på en meget forskellig, men alligevel sammenlignelig måde italesatte en form for berøringsangst hos spillerne i deres forsvarspil. Godt nok en langt mere fysisk og direkte berøringsangst, men ikke desto mindre en berøringsangst med betydning for deres præstation. Hvordan ville en omsorgsfuld tackling mon se ud i Systematic?

Blandt lederne hos Systematic skabte begrebet umiddelbart forundring, men også en vis genklang. ”Da jeg læste det første gang, tænkte jeg, ’nej, det er sgu alligevel for langt ude,’” fortalte Michael, grundlægger og CEO, og fortsatte: ”Men efter jeg så læste det igen her til morgen og tænkte lidt mere over det, så kan jeg faktisk godt se, hvordan det måske kan hjælpe os til at være lidt mere ærlige og kontante overfor hinanden.” På mødet med lederne var der enighed om at arbejde videre med begrebet, som også senere blev udgangspunkt for en episode i en podcastserie om projektet (Ladegaard, 2020). Heri forklarer Rikke, lederen af People & Culture, hvorfor begrebet kan være et godt værktøj i Systematic:

”Jeg tror, at tillid nogle gange godt kan blive misforstået som, ’hvis vi har tillid til hinanden, så må jeg ikke kritisere dig’. Man må ikke tale om noget, der kan gøre os bedre, for vi har jo tillid til hinanden. Men i virkeligheden, så skal tillid være platformen; fundamentet for at vi netop kan tale om, hvad det er, der skal fungere på en anden måde [...] Hvis vi kan gøre det på en ægte måde og gøre det med en intention om, at noget kan blive bedre, så kan vi flytte noget, og så er vi lidt ovre i det her med den omsorgsfulde tackling.”

At flytte en indsigt og et begreb som den omsorgsfulde tackling fra BSH til Systematic skaber således en en form for forstyrrelse, der igangsætter nye refleksioner over egen praksis og åbner op for nye tilgange. I sammenligningen af sociale omgangsformer og kritisk feedback opstår der en ny måde at snakke om, tænke over og forholde sig til en velkendt udfordring i organisationen; nemlig håndteringen af lederes, medarbejderes og teams præstationer. Gennem antropologens indgående kendskab til såvel BSH som Systematic opstod med andre ord spørgsmålet om, hvordan kritisk feedback og social interaktion blandt ledere og medarbejdere i erhvervslivet ville udfolde sig, hvis det blev anskuet fra håndboldtræneres og -spilleres perspektiv.

Gennem antropologens indgående kendskab til såvel BSH som Systematic opstod med andre ord spørgsmålet om, hvordan kritisk feedback og social interaktion blandt ledere og medarbejdere i erhvervslivet ville udfolde sig, hvis det blev anskuet fra håndboldtræneres og -spilleres perspektiv

Projektet med at udforske dette er stadig i gang. Hvorvidt ”den omsorgsfulde tackling” med tiden bliver en fast del af Systematics vokabular, står derfor fort-

sat hen i det uvisse. Sikkert er det dog, at sammenligningen med BSH har åbnet op for nye refleksioner og samtaler om, hvordan både ledere og medarbejdere kan give kritisk feedback uden at tilsidesætte omsorgen for hinanden – og dermed sikre, at berøringsangst og misforstået høflighed ikke står i vejen for den konstante jagt på forbedring af præstationen. Som Rikke sagde, da begrebet blev præsenteret: ”Jeg kan godt se, at det måske kan være nemmere [at give kritisk feedback], hvis man italesætter det. Altså hvis man siger: ’nu giver jeg dig lige en omsorgsfuld tackling.’”

Forandring i Systematic: Sammenligningens kreative potentiale

Med inspiration fra den afdøde tyske dramatiker Bertolt Brecht beskriver Anne Line Dalsgaard (2008: 149) i artiklen ”*Verfremdung* and Business Development,” hvordan der ligger et kreativt potentiale i at flytte en karakter eller handling ud af dens normale kontekst, så dens mening ikke længere fremstår åbenlys. Når dette sker, skabes der en *verfremdungseffekt*, idet man tvinges til at reflektere over, hvordan den karakter eller handling, man ellers tog for givet, passer ind. På lignende vis gælder det i nærværende kontekst, at ”den omsorgsfulde tackling” har skabt en *verfremdungseffekt* i form af at destabilisere og omkalfatre eksisterende perspektiver i Systematic, således at et nyt sprog og nye refleksioner er opstået.

Med fokus på dette har vi i denne artikel udfoldet en tilgang til præstationsledelse, der bryder med det dominerende fokus på resultater inden for ”performance management.” I BSH rettes opmærksomheden først og fremmest mod *præstationen*, og herunder mod at forbedre alle de forskellige aspekter, der kan påvirke denne – hvad end det drejer sig om at give konstruktiv feedback, udvikle bedre tacklinger, coache spillerne på bænken eller sågar afslibe skarpe bordkanter. Baseret på feltarbejde i såvel BSH som Systematic har vi argumenteret for, at indsigter fra sportens verden kan bringes produktivt i spil i erhvervslivet, idet de forskellige kontekster i lyset af hinanden kan generere erkendelser og idéer, som ellers ikke ville være opstået: som nu f.eks. ”den omsorgsfulde tackling.”

I bredere forstand peger dette på sammenligningers kreative og konstruktive potentialer. Med afsæt i antropologiens tradition for at sammenligne samfund og fællesskaber, som umiddelbart kan synes ganske usammenlignelige, er vores pointe, at sammenligning af forskelligheder muliggør at se nye forbindelser og tænke nye perspektiver frem, der kan åbne op for en forandring i måder at tilgå bestemte fænomener på. Således gælder det, at sammenligningers kvalitet (delvist) afhænger af, om de er gode at tænke med. Dette følger i forlængelse af antropologiens generelle bestræbelse på at udvide horisonter og forståelser snarere end at begrænse dem. Blandt ledere og medarbejdere hos Systematic udgør sammenligningen og den *nytænkning*, som den indebærer, et væsentligt skridt på vejen mod at skabe nye initiativer og nye praksisser i jagten på organisatorisk udvikling og bedre præstationer.

Litteratur

- Candea, Matei (2019), *Comparison in Anthropology: The Impossible Method*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dalsgaard, Anne Line (2008), "Verfremdung and Business Development: The Ethnographic Essay as Eye-opener", *Proceedings of the Ethnographic Praxis in Industry Conference*, 1: 146-59.
- De Haan, Erik og Pat McCarry (2016), "The sports coach meets the executive coach: what can we learn from sports coaching?" *Coaching Today* (October), 20: 6-11.
- Den Hartog, Deanne N., Paul Boselie og Jaap Paauwe (2004), "Performance Management: A Model and Research Agenda", *Applied Psychology: An International Review*, 53(4): 556-69.
- Fletcher, Clive (2001), "Performance appraisal and management: The developing research agenda", *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 74(4): 473-87.
- Fletcher, David (2011), "Applying Sport Psychology in Business: A Narrative Commentary and Bibliography", *Journal of Sport Psychology in Action*, 1(3): 139-49.
- Ievleva, Lydia og Peter C. Terry (2008), "Applying sport psychology to business", *International Coaching Psychology Review*, 3(1): 8-18.
- Jones, Graham (2002), "Performance Excellence: A Personal Perspective on the Link Between Sport and Business", *Journal of Applied Sport Psychology*, 14(4): 268-81.
- Jones, Graham og Kirsty Spooner (2006), "Coaching High Achievers", *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*, 58(1): 40-50.
- Ladegaard, Thomas (2020), "Projekt Vinderkultur #2: Feedback, blå isbjørne og 'den omsorgsfulde tackling'", *Mediano*, 11. november, www.mediano.nu/oversigt/2020/11/10/projekt-vinderkultur-2-feedback-bl-isbjørne-og-den-omsorgsfulde-tackling
- Marcus, George E. og Michael M. J. Fischer (1986), *Anthropology as Cultural Critique: An Experimental Moment in the Human Sciences*, Chicago: The University of Chicago Press.
- Nielsson, Arne (2003), *Viljen til sejr: Harmoni i job, familie og fritid*, København: Peoples Press.
- Walsh, Bill med Steve Jamison og Craig Walsh (2010), *The Score Takes Care of Itself: My Philosophy of Leadership*, New York: Portfolio.
- Weinberg, Robert og Matthew McDermott (2002), "A Comparative Analysis of Sport and Business Organizations: Factors Perceived Critical for Organizational Success", *Journal of Applied Sport Psychology*, 14(4): 282-98.
- Wilbek, Ulrik (2012), *Gå forrest: Om at lede andre og skabe vinderkultur*, København: Lindhardt og Ringhof.

Når værdighed rimer på uafhængighed: En antropologisk analyse af ældrepolitikens fordringer om aktivitet og selvhjælp

Tema 1: Antropologien i samfundet

Dansk ældrepolitik har det seneste årti været præget af stærke idéer om aktiv alderdom, uafhængighed og værdighed. Med afsæt i etnografiske indsigter om ældre danskere viser denne artikel, hvordan ældrepolitikens fordringer om aktivitet og selvhjælp har gjort det delvist illegitimt at være svækket og plejekrævende. Artiklen argumenterer dermed for, at æl-

drepolitik, der primært baserer sig på aktivitetsteori, risikerer at bryde med den sociale kontrakt mellem individ og samfund, som har kendetegnet den danske velfærdsstat siden 1950'erne. Den viser også, at den sociale relation mellem plejekrævende ældre og omsorgsmedarbejdere ændrer sig som en konsekvens heraf.

”Livet er jo dejligt som ældre, hvis man har hørelse og forstand og helbred til at komme igennem. Og man kan rejse, og man kan gå derhen, hvor man vil. Så er det jo dejligt. Men den dag der kommer en stopklods for det, så tror jeg i hvert fald for mit eget vedkommende, at det vil blive skrækkeligt. Det kredser jo hele tiden om det der. Vi er ræd for at blive ensomme, ikke også.”

”Hvis jeg kan holde mig selv i gang og have kræfter og energi og psyke til at ville være der i mit liv, hvor jeg er nu – selv om jeg bliver ældre... Det er et værdigt liv for mig, hvis jeg må være så heldig. Og så hvis jeg får brug for sundhedsvæsenet, så vil jeg håbe, at det er så godt indrettet, at jeg ikke bare er et nummer, når jeg skal bruge det. Så er det der for mig i det øjeblik, jeg skal bruge det” (Gurli, 75 år).

I de indledende citater ovenfor udtrykker Gurli nogle klare idéer om uafhængighed og aktivitet som centrale elementer i det gode ældreliv. Samtidig betoner hun, at tab af funktionsevne vil kunne sætte en stopper for det gode ældreliv med dalende livskvalitet og ensomhed til følge. I få sætninger opsummerer Gurli således det skisma i forståelsen af ældrelivet, som både teoretikere, politikere og praktikere over tid har haft svært ved at rumme og håndtere: At ældre kan være ressourcestærke, selvhjulpne, sunde og aktive det ene øjeblik, men at de kan blive svækkede, syge og plejekrævende det næste (Grøn, 2018: 351).

Idéer om aktiv, sund og succesfuld aldring har henover det sidste årti fået stor betydning i dansk plejepolitik, særligt gennem hverdagsrehabilitering eller *Fredericiamodellen*. Ud fra en devise om ”længst muligt i eget liv” arbejdes der i modellen med at yde hjælp til selvhjælp. *Fredericiamodellen* understøtter

BJARKE OXLUND

professor MSO og institutleder, Institut for Antropologi, Københavns Universitet, bjarke.oxlund@anthro.ku.dk

dermed en forestilling om ”det gode ældreliv” som værende aktivt, uafhængigt og selvstændigt – og uden megen fokus på afhængighed, pleje og svækkelse.

Idéer om aktiv, sund og succesfuld aldring har henover det sidste årti fået stor betydning i dansk plejepolitik, særligt gennem hverdagsrehabilitering eller Fredericiamodellen. Ud fra en devise om ”længst muligt i eget liv” arbejdes der i modellen med at yde hjælp til selvhjælp. Fredericiamodellen understøtter dermed en forestilling om ”det gode ældreliv” som værende aktivt, uafhængigt og selvstændigt – og uden megen fokus på afhængighed, pleje og svækkelse

Interessant nok har der i samme periode rejst sig en bekymring om, hvorvidt ældre i Danmark bliver behandlet med værdighed. I EU’s charter om grundlæggende rettigheder omhandler artikel 25 ældres rettigheder. Her lyder det: ”Unionen anerkender og respekterer ældres ret til et værdigt og uafhængigt liv og til at deltage i det sociale og kulturelle liv” (Christoffersen o.a., 2018: 308). Chartret indeholder imidlertid ikke specifikke svar på, hvordan værdighed skal fortolkes i forhold til plejekrævende ældre, som er afhængige af hjælp til hverdagens mest almindelige gøremål.

I dansk sammenhæng udløste Folketinget i forbindelse med finansloven 2016 en såkaldt ”værdighedsmilliard”, i og med at der blev afsat 1 mia. kr. om året i perioden 2016-2019 til udbredelse og implementering af en såkaldt værdighedspolitik i alle kommuner. Pengene fra værdighedsmilliarden var øremærket de svageste ældre, og det var en betingelse, at den enkelte kommune skulle formulere en værdighedspolitik med beskrivelser af overordnede værdier og prioriteringer på ældreområdet i henhold til så forskellige områder som livskvalitet, selvbestemmelse, kvalitet, tværfaglighed og sammenhæng i plejen, mad og ernæring, en værdig død, pårørende og bekæmpelse af ensomhed. De enkelte kommuner har i forlængelse heraf udarbejdet deres egen værdighedspolitik på ældreområdet. Eksempelvis indeholder Holbæk Kommunes værdighedspolitik (2019) indledningsvis en sætning, som sætter fokus på prioriteringen af værdighed, idet der står: ”At have behov for hjælp og støtte må aldrig betyde tab af værdighed.” Men selv om kommunens politik indeholder overvejelser om værdighed, eksempelvis selvbestemmelse og en værdig død, står der ikke meget om, hvordan man opretholder værdighed i relationen mellem plejepersonale og plejekrævende borgere, der lever i afhængighed.

Denne artikel ser nærmere på, hvordan dette skisma mellem aktiv alderdom på den ene side og alderdom som svækkelse på den anden finder udtryk i lyset af det beskrevne fokus på værdighed i dansk ældrepolitik. Hvor værdighed for aktive og selvhjulpne borgere er relativt let at definere, sådan som også Gurli gjorde det i det indledende citat, udgør værdighed i forhold til plejekrævende borgere en større udfordring. Ofte står begrebet selvbestemmelse i

centrum for definitioner af værdighed, men som denne artikel viser, rækker svækkede ældre danskeres selvbestemmelse ikke til at modsætte sig aktiviteter med hverdagsrehabilitering. For at blive betragtet som værdigt trængende skal svækkede ældre først gennemleve hjælp til selvhjælp. Artiklens antropologiske analyse viser således, hvordan hverdagsrehabilitering afkobler svækkelse og afhængighed fra aldring og ældrelivet. Rehabiliteringstilgangen, som er inspireret af idéer og teorier om aktiv aldring, har dermed ikke alene konsekvenser for relationerne mellem den ældre borger og det kommunale plejepersonale, men også for mere overordnede forestillinger om den sociale kontrakt mellem borger og velfærdsstat; herunder især den danske velfærdsstat som noget man kan regne med – en slags udvidet familie eller nabo (Jenkins, 2012; Carsten, 2000).

Artiklen trækker særligt på interviewmateriale genereret af Simon Meggers Matthiesen (2017) i samarbejde med Bjarke Oxlund. Materialet bygger primært på etnografiske feltstudier blandt 56 ældre borgere i Thisted, Horsens og Faaborg-Midtfyn kommuner (20 mænd og 36 kvinder) i alderen 66-94 år. Herudover inddrages også materiale og indsigter fra en række nyere antropologiske studier af aldring i Danmark, som har analyseret ældres sociale virkelighed og læst den op imod ældrepolitiske paradigmer og politikker såvel nationalt som internationalt. Nærværende artikel indskrives sig i denne tradition.

Efter et kort rids af eksisterende forskning i aldring og aktivering ser artiklen på ældres forestillinger om det gode seniorliv. Herefter følger en kritisk analyse af de teorier om aktiv og succesrig aldring, der har inspireret modellen for hverdagsrehabilitering, som dernæst diskuteres i det efterfølgende afsnit. Artiklen slutter med en række overvejelser om, hvordan hjælp til selvhjælp forandrer relationen mellem plejekrævende ældre og plejepersonale, hvilket udfordrer grundlæggende forestillinger om den sociale kontrakt mellem borger og velfærdsstat.

Aldring og aktivering

I løbet af det 20. århundrede udfordrede aldringsforskningen opfattelsen af alderdom som en mørk og udsigtsløs periode alene kendetegnet ved tab af social, mental og fysisk funktionsevne (Settersten og Gannon, 2005: 48). Med John Rowe og Robert Kahns idé om den succesfulde aldring (1987) og Peter Lasletts begreb om den tredje alder (1989) blev den negative forståelse af aldring omsat til noget langt mere positivt og håbefuldt, mens den plejekrævende alderdom blev henvist til en mindre prominent fjerde alder (Lamb, 2017: 14). På det internationale politiske niveau blev idéen om succesfuld aldring omsat til begrebet aktiv aldring, der har udgjort overskriften for både WHO og EU's indsats i forhold til den ændrede demografi med flere ældre og lavere fødselstal (Lamb, 2017: 1). Aktiv aldring er en omskrivning af alderdommen, så der kommer fokus på, hvordan ældre kan udfolde sig aktivt både socialt og fysisk og dermed opnå en foryngende effekt (Lassen og Jespersen, 2015: 3). Samtidig er forståelsen af alderdom som funktionstab, forfald og sygdom gledet

i baggrunden, hvilket indebærer en risiko for, at behovet for hjælp og støtte kan ende med at fremstå illegitimt eller selvforskyldt (Oxlund o.a., 2019: 7).

Stephen Katz (2000: 137) har overbevisende argumenteret for, at aktivitetsteorien inden for nordamerikansk gerontologi så at sige vandt over tilbagetrækningsteorien tilbage i 1960'erne og 1970'erne. Dette endte med at gøre aktivitetsteori til den førende policy-strategi fra 1980'erne og frem (Walker, 2002). I løbet af 1990'erne kom aktivitetsteori ifølge Alan Walker (2002) til at spille en betydelig rolle i håndteringen af ældre i beskæftigelsespolitikken på europæisk plan, mens WHO (2002) umiddelbart efter årtusindeskiftet udbredte teorien til hele sundheds- og ældreområdet.

Forestillinger om det gode seniorliv

Idéerne om aktiv aldring, selvbestemmelse og uafhængighed som grundlag for det gode seniorliv eksisterer ikke kun i aldringsforskningen, men er også blevet optaget af ældre selv. Således fortæller Birthe eksempelvis:

”Bare det med, at du kan nogle ting og bestemme nogle ting selv – og selv sige fra og til – at nu gør jeg det, og nu vil jeg derhen, og nu kommer jeg tilbage igen. Jeg vil bestemt ikke spise klokken tolv hver eneste dag. Jeg vil selv bestemme, hvornår maden skal i munden. Og sådan i det hele taget den der personlighed, man har. Hvis man ligesom ikke selv kan bestemme over sin krop og sit liv, så synes jeg nok, at jeg ville føle, at – jamen så giver man jo lidt op, og så mister man livsånden” (Birthe, 74 år).

Ud fra citatet kan man udlede, at der til Birthes forestilling om den gode alderdom knytter sig værdier som aktivitet, uafhængighed, selvbestemmelse og frihed, sådan som også antropolog Marie Konge Nielsen (2010) har beskrevet det i sine studier af ældre danskere. Birthe lægger op til, at et tab af funktionsevne vil udgøre en eksistentiel udfordring for lysten til livet. Gurli på 75 år, som blev citeret først i artiklen, beretter også om, hvad der i hendes øjne karakteriserer et godt ældre liv:

”Jamen det er, at jeg kan komme ud af mit hus og være noget for andre. Komme ud og snakke og drøfte – og være sammen med venner og bekendte og min familie. Så længe jeg kan rejse hen til familie og venner, der bor længere væk – og stadigvæk har gode venner, der gider mig. Og så håber jeg, at jeg kan holde mig selv i gang. Det er det gode liv for mig” (Gurli, 75 år).

Gurlis udsagn betoner i højere grad end Birthes den sociale dimension af livet i form af relationer til andre. Men for begge kvinder gør det sig gældende, at der bag den positive vision af ældre livet findes et skræmmebillede, hvor aldring ses som uløseligt forbundet med fysisk og socialt forfald samt afhængighed af andre. Gurli er således opfyldt af tanker om, hvad der vil ske rent socialt i det øjeblik, hun ikke længere er aktiv og ydende. Hun ønsker at være noget for sine nærmeste, mens hun stadig er frisk, ”så de også har lyst til at

være noget for mig, så vi kan få den der ligeværdige bytten over,” som hun siger. Denne idé om gensidighed hænger også sammen med en bekymring om, at hun på et tidspunkt ikke længere vil kunne ”bruges til noget”:

”Det handler lidt om, at hvis jeg går rundt i mit hus hver dag og tænker, at jamen nu er der ingen, der har brug for mig længere, fordi jeg kan ikke så meget længere, og jeg er ikke med i noget længere. Så sidder jeg måske og synes, at jamen ’kan jeg nu gå hen og besøge dem i dag?’ eller ’jeg har lige været der, og kan de nu orke, at jeg kommer igen?’ eller ’skal jeg nu ringe til mine børn igen?’ Det er sådan nogle ting, som jeg gør mig tanker om. Om man kan blive en belastning. Der kan jeg godt have sådan en indre angst for, at jeg skulle ende som sådan en gammel belastningsdame” (Gurli, 75 år).

Gurlis brug af udtrykket ”belastningsdame” er en tydelig markering af ønsket om at være uafhængig af hjælp fra andre, så man ikke skal ligge andre til last. På den vis er belastningsdame nærmest at regne for en individualiseret og kønnet internalisering af det aldersstigmatiserende begreb ældrebyrde, der tidligere har været anvendt i debatter om velfærdsstatens udgifter (Glasdam o.a., 2010: 43). Her er der imidlertid tale om, at Gurli bekymrer sig om at udgøre en byrde for sine nærmeste relationer, til trods for at den danske velfærdsstat er indrettet på at løfte størstedelen af alle pleje- og omsorgsopgaver, så de pårørende f.eks. ikke behøver at yde intim pleje i hjemmet. Så selv om familien i kraft af velfærdsstatens fremvækst ikke længere spiller den centrale rolle i omsorgen for plejekrævende ældre (Jensen og Møberg, 2015: 232), bekymrer de ældre sig stadig i udpræget grad om at være en byrde for dem.

➤➤ Gurlis brug af udtrykket ”belastningsdame” er en tydelig markering af ønsket om at være uafhængig af hjælp fra andre, så man ikke skal ligge andre til last. På den vis er belastningsdame nærmest at regne for en individualiseret og kønnet internalisering af det aldersstigmatiserende begreb ældrebyrde

Rehabilitering og hjælp til selvhjælp

Under paroler som ”længst muligt i eget hjem” og ”længst muligt i eget liv” har det offentlige Danmark i forlængelse af aktivitetsteorien omstillet sig til i langt højere grad at levere rehabilitering og hjælp til selvhjælp end traditionel pleje og omsorg. I dette afsnit skal vi se på, hvordan det udspiller sig ude i den kommunale ældrepleje.

I sin ph.d.-afhandling om hjemmepleje i Vordingborg Kommune analyserer Loa Teglgaard Christensen (2020: 6-13), hvordan paradigmet for rehabiliterende pleje sætter sig igennem i ældre danskeres hverdagsliv, og hvordan det grundlæggende forandrer relationen mellem borgere og kommunalt ansatte.

Læseren introduceres bl.a. til Gyda, som er over 80 år gammel. Hun er ved at komme sig efter et benbrud, der har gjort hende berettiget til et ophold på en aflastningsafdeling. Det bekymrer Tina, som er ansvarlig for Gydas genoptræning, for hun mener, at Gyda har ladet sig lulle i søvn af aflastningsafdelingens høje serviceniveau. Gyda skal nemlig hjem og fungere i sin lejlighed på anden sal, hvor hun vil have behov for at kunne gå på trapper, hvilket kræver genoptræning, som hun finder udmattende og frustrerende. Godt nok forbedres Gydas mobilitet, men hun har svært ved at forlige sig med relationen til Tina, som hun finder kommanderende og umyndiggørende. Christensen konkluderer på den baggrund, at det er svært at operere med en entydig definition af, hvilken støtte der skaber gode ældreliv.

Selv om den fysiske funktionsevne rehabiliteres i Gydas eksempel, sættes relationen på spil. Den plejeservice, som Tina leverer, er rehabilitering i form af et sundhedspædagogisk pres for genoptræning, mens Gyda forventede traditionel pleje og omsorg i form af konkret, praktisk hjælp. På tilsvarende vis har Henrik Hvenegaard Mikkelsen (2019) vist, hvordan 72-årige Herman, der også lever i Vordingborg Kommune, indgår i en forhandling med hjemmehjælpen i et forsøg på at modsætte sig social aktivitet og rehabilitering. Også i dette tilfælde lykkes rehabiliteringen så at sige, idet Herman socialt lever op, da han kommer på plejehjem. I udgangspunktet havde Herman imidlertid et udtalt ønske om social tilbagetrækning (2019: 120). Hvis vi ihukommer definitionen af værdighed som tæt knyttet til selvbestemmelse, rejser eksemplerne med Gyda og Herman nogle centrale spørgsmål. Her tilsidesættes individets selvbestemmelse til fordel for rehabilitering, hvilket kan forklares med, at rehabilitering har indtaget en dominerende rolle i dansk ældrepleje over det seneste årti.

Ifølge Barbara Fersch (2015: 252) var hensigten med hverdagsrehabilitering at (gen-)etablere plejemodtagerens evne til at varetage personlig pleje og praktiske opgaver i hjemmet under vejledning af plejepersonale. Fredericia Kommune var i 2008 den første kommune i Danmark, der begyndte at tilbyde hverdagsrehabilitering frem for almindelig hjemmehjælp. Evalueringer dokumenterede, at projekt *Længst muligt i eget liv*, som senere blev kendt som *Fredericiamodellen*, havde en positiv indvirkning på borgernes selvhjulpenhed. Den talmæssige dokumentation for succes var, at blandt 404 ældre, som var visiteret til rehabilitering, blev 45 procent afsluttet til ingen hjælp, 40 procent til mindre hjælp, end de ellers ville have fået, og 15 procent til samme hjælp, som de ellers ville have fået, hvilket sparede Fredericia Kommune for et tocifret millionbeløb (DSI, 2014: 7).

Ifølge Bodil Hedegaard Ludvigsen (2016) har rehabiliteringsmodellen fået en direkte indvirkning på de ældres liv, fordi det løbende skal vurderes, hvorvidt pleje og bistand skal fortsætte, eller om de ældre kan klare sig selv. Ludvigsens informanter i Gentofte var ikke glade for, at de tildelte ydelser ikke nødvendigvis var blivende, og flere forsøgte derfor at fastholde hjælpen gennem forhandling, selv om de overordnet havde et ønske om at klare sig selv (2016:

92). Helt i tråd med besparelserne identificeret i Fredericia har rehabiliteringsmodellens effekt kunnet aflæses på det nationale niveau. I en rapport fra VIVE har Tine Rostgaard og Mads Ulrich Matthiesen således vist, at der er sket et fald i hjemmehjælp til praktiske opgaver for 67-87-årige fra 43 procent i 2007 til 25 procent i 2017, uden at der samtidig er sket en tilsvarende stigning i hjælp fra de nærmeste (VIVE, 2019: 6). Ud fra en økonomisk optik er *Fredericiamodellen* med dens fokus på aktivitet og rehabilitering således en stor succes. Spørgsmålet er imidlertid, hvordan det rehabiliteringsparadigme, der er blevet gennemført på ældreområdet de sidste 10 år, påvirker forholdet mellem borger og stat. Det er emnet for næste afsnit.

Rehabilitering som udfordring af velfærdsstatens sociale kontrakt

I artiklens indledning citeres 75-årige Gurli for at håbe på, at systemet er der for hende, hvis hun en dag får brug for det. Denne forventning deler Gurli med andre danskere, som har en vedvarende og stærk social forventning om, at det offentlige leverer sundheds-, pleje-, og omsorgsydelser af højeste kvalitet, når svækkede ældre har brug for det (Petersen o.a., 2007). I sin analyse af forskellige velfærdsstatsmodeller har Gøsta Esping-Andersen (1990) da også understreget, at universelle ydelser på ældreområdet er helt centrale for forståelsen af den skandinaviske velfærdsstat (1990: 27-8), hvor hele sundhedsvæsenet har udviklet sig i tæt tilknytning til ældreomsorgen (Alvsvåg, 2018).

For danskerne udgør en stærk identifikation med velfærdsstaten og offentlige systemer en kollektiv, følelsesmæssig struktur, der udlevs og erfares, skabes og genskabes og helt generelt tages for givet som "sådan tingene nu engang er." (...) Alene derfor er forestillingen om afhængighed uforlignelig med begrebet værdighed for flertallet af ældre danskere

Denne sociale kontrakt mellem borger og stat er også blevet diskuteret i antropologien. I sine studier af danskhed foretaget med udgangspunkt i den jyske provinsby Skive har Richard Jenkins (2012), der selv er brite, konkluderet, at en stærk identifikation med velfærdsstaten og offentlige systemer for danskere udgør en kollektiv, følelsesmæssig struktur, der udlevs og erfares, skabes og genskabes og helt generelt tages for givet som "sådan tingene nu engang er" (2012: 159). Jenkins fremhæver betydningen af det centrale personregister (CPR), som tildeler hver enkelt borger et ticifret personnummer, der danner grundlag for alle offentlige, men også en lang række private serviceydelser. Som udlænding forundres Jenkins over, at danskere accepterer et statsapparat, der besidder så kraftfuldt et overvågningsredskab som CPR-registret, men han understreger, at de er forholdsvis tilfredse: "På den ene side leverer staten mere eller mindre konsekvent et moderne velfærdssystemes ydelser, mens der på den anden side er meget ved måden at indrette sig på, der harmonerer med

veletablerede normer og praksisser og lægger vægt på en ligeværdig overenskomst” (2012: 168, oversat af forfatter).

Jenkins ender med at konkludere, at for en dansker er staten at regne for en god nabo, hvilket yderligere forstærkes af det offentlige Danmarks decentrale organisering, hvor den kommunale medarbejder opfattes som tilhørende det lokale ”kød og blod” (2012: 169). Denne iagttagelse overlapper med langt tidligere beskrivelser af den danske stat som en slags udvidet familie (Westergaard, 1926) og er med til at understrege, at der knytter sig særlige opfattelser af og forventninger til offentligt ansatte i Danmark.

Fra sine studier af danske plejehjem og leve-bo-miljøer beretter Jens Kofod (2008) om en ældre kvinde, Ritta, der med stor glæde taler om ”min hjemmehjælp”, som fast kommer hos hende, er god til at lytte og ofte spiser morgenmad i hendes lejlighed (2008: 56). Den følelse står i skærende kontrast til en af ferieafløserne, som får Ritta til at føle sig som et gammelt vrage (2008: 35). Rittas relation til den faste hjemmehjælper analyserer Kofod med brug af antropologen Janet Carstens begreb forbundethed (2000), som giver mulighed for at forstå relationer, der kan minde om slægtskab, men som skabes udenfor familiens rækker. Oddrunn Sortland (2018), der skriver om både Danmark, Sverige og Norge, beskriver tilsvarende, hvordan en plejer, der arbejder i en ældre persons hjem, nemt kan få tildelt eller indtage rollen som den udvidede slægtning (2018: 397).

Spørgsmålet er, om der i opfattelsen af den skandinaviske velfærdsstat vitterlig findes en implicit forståelse af, at der med overdragelsen af pleje- og omsorgsopgaver fra pårørende til professionelle også overdrages en social og relationel opgave af familiært tilsnit? I så fald kaster det lys over, hvor revolutionerende en tilgang hverdagsrehabilitering er på det relationelle plan, idet den sundhedspædagogiske og rehabiliterende tilgang med krav om at præstere selvhjælp konfigurerer en helt anden type relation langt fra det familiære – eller fra ”en god nabo”, som Jenkins beskrev det.

Kritiske antropologiske perspektiver

Det er vigtigt at påpege, at den tætte kobling mellem begreberne værdighed og uafhængighed, som blev introduceret først i denne artikel, på ingen måde er et universelt fænomen. I nogle kulturer regnes det for et privilegium at være placeret i relationer af afhængighed, hvilket kan være en markør for højstatus og værdighed (McInosh, 2017). Ikke alle steder gør ældre sig således bekymringer om at udgøre en byrde eller en belastning, sådan som Gurli var citeret for i starten af denne artikel. Men både EU’s charter for grundlæggende rettigheder og de danske kommuners værdighedspolitik fremhæver uafhængighed og selvbestemmelse som hjørnesten i definitionen af værdighed for ældre. Alene derfor er forestillingen om afhængighed uforlignelig med begrebet værdighed for flertallet af ældre danskere. Denne tendens forstærkes yderligere af et overdrevent fokus på sund og succesrig aldring, som har rødder i aktivitetsteorier.

Inspireret af aktivitetsteori har den danske model for hverdagsrehabilitering ført til en revolution i den danske ældrepleje, hvor der er sket en radikal forskydning fra pleje- og omsorgsydelser i retning af hjælp til selvhjælp. Hvor succesrig modellen end har været i økonomisk og fysiologisk forstand, vidner denne artikel om, at rehabiliteringen af et brækket ben kan være akkompagneret af en omkostning, som man med en vis ret kunne kalde et socialt benspænd. Sådan som dansk ældrepleje har været organiseret siden velfærdsstatens fremvækst, spiller plejepersonalet en uhyre væsentlig social rolle i plejekrævende ældres hverdagsliv. Af samme grund har såvel teoretikere som de ældre selv en tendens til at omtale relationen mellem plejer og plejemodtager i en udvidet slægtskabsterminologi, hvilket understreger, at det er vigtige relationer, der er under forandring, når sundhedspædagogiske mål om rehabilitering sættes forrest. Mere end 80 organisationer i Folkebevægelsen mod Ensomhed fremhæver ensomhed som tidens største udfordring på især ældreområdet. Det vidner om, at det kunne være nyttigt at få knæsat nogle mere positive forståelser af afhængighed, hvilket fordrer et opgør med aktivitetsteoriens dominans på ældreområdet.

Litteratur

- Alvsvåg, Herdis (2018), "Den skandinaviske velfærdsstat – udvikling af sundhedsvæsenet med vægt på ældreomsorgen", oversat af Marianne Hjortsø, i Stinne Glasdam og Frode F. Jacobsen, red., *Gerontologi. Perspektiver på ældre mennesker*, København: Gads Forlag, pp. 71-88.
- Carsten, Janet, red., (2000), *Cultures of Relatedness: New Approaches to the Study of Kinship*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Christensen, Loa Teglgård (2020), *Crafting Valued Old Lives: Quandaries in Danish Home Care*, PhD Dissertation, Department of Anthropology, University of Copenhagen.
- Christoffersen, Jonas, Lasse Højlund Christensen, Lasse Lund Madsen, Louise Halleskov Storgaard, Henrik Skovgaard-Petersen og Maria Ventegodt (2018), *EU's Charter om Grundlæggende Rettigheder*, København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- DSI – Dansk Sundhedsinstitut (2014), *Fra pleje og omsorg til rehabilitering. Viden og anbefalinger*, udarbejdet af Pia Kürstein Kjellberg, Rikke Ibsen og Jakob Kjellberg, København: Dansk Sundhedsinstitut.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990), *Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton, NJ: Princeton University Press & Cambridge: Polity Press.
- Fersch, Barbara (2015), "Det nye ord rehabilitering' – lokale policy-aktørers syn på hverdagsrehabilitering som (nyt) koncept i ældreplejen", i Per H. Jensen og Tine Rostgaard, red., *Det aldrende samfund: Udfordringer og nye muligheder*, København: Frydenlund, pp. 252-69.
- Glasdam, Stinne, Janne Meisner og Signe Rasmussen (2010), "Klokkesnorens funktioner på en geriatrisk afdeling – ikke bare et spørgsmål om at kunne få hjælp", *Klinisk Sygepleje*, 24(4): 42-52.
- Grøn, Lone (2018), "Sårbarhed i ældrelivet mellem kategorisering og erfaring. Hvem er de sårbare ældre?" i Stinne Glasdam og Frode F. Jacobsen, red., *Gerontologi. Perspektiver på ældre mennesker*, København: Gads Forlag, pp. 336-53.
- Holbæk Kommune (2019), Værdighedspolitik. <https://holbaek.dk/politik/politikker-og-strategier/politikker/vaerdighedspolitik/>
- Jenkins, Richard (2012), *Being Danish: Paradoxes of identity in everyday life*, Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Jensen, Per H. og Rasmus Juul Møberg (2015), "Ældrepleje: fra uformelt til formelt arbejde i et komparativt perspektiv", i Per H. Jensen og Tine Rostgaard, red., *Det aldrende samfund: Udfordringer og nye muligheder*, København: Frydenlund, pp. 232-51.
- Katz, Stephen (2000), "Busy Bodies: Activity, aging, and the management of everyday life", *Journal of Aging Studies*, 14(2): 135-52.
- Kofod, Jens (2008), *Becoming a Nursing Home Resident: An Anthropological Analysis of Danish Elderly People in Transition*, Ph.d.-afhandling, Institut for Antropologi, Københavns Universitet.
- Lamb, Sarah, red. (2017), *Successful aging as a contemporary obsession. Global perspectives*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press.

- Laslett, Peter (1989), *A fresh map of life*, London: Weidenfeld & Nicholson.
- Lassen, Aske Juul og Astrid Pernille Jespersen (2015), "Ældres hverdagspraksisser i aldringspolitikken: Om synkroniseringsarbejdet imellem hverdag og politik", *Tidsskriftet Kulturstudier*, 1: 79-99.
- Ludvigsen, Bodil Hedegaard (2016), "Når ældre mennesker bliver gamle. Betydningen af velfærdsstaten og medborgerskabet", *Tidsskriftet Antropologi*, 73: 89-110.
- Matthiesen, Simon Meggers (2017), *Hvad er det gode seniorliv? En kvalitativ undersøgelse af ældre borgeres oplevelse af livskvalitet i Thisted, Faaborg-Midtfyn og Horsens Kommune*, København: Center for Sund Aldring.
- McIntosh, Janet (2017), "Depreciating Age, Disintegrating Ties: On Being Old in a Century of Declining Elderhood in Kenya", i Sarah Lamb, red., *Successful aging as a contemporary obsession: Global perspectives*, New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, pp. 185-202.
- Mikkelsen, Henrik Hvenegaard (2019), "Potentialets politik", *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*, 16(30): 107-22.
- Nielsen, Marie Konge (2010), "Det gode liv før døden", *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*, 7(12): 51-74.
- Oxlund, Bjarke, Lone Grøn og Susanne Bregnbæk (2019), "Introduktion: Sund aldring og sociale relationer", *Tidsskrift for Forskning i Sygdom og Samfund*, 30: 5-18.
- Petersen, Michael Bang, Rune Slothuus, Rune Stubager og Lise Tøgeby (2007), "Hvem fortjener velfærd? Danskernes syn på kontanthjælp til unge, ældre og indvandrere", *Politica*, 39(1): 31-48.
- Row, John og Robert Kahn (1987), "Human aging: usual and successful", *Science*, 237(4811): 143-149.
- Settersten, Richard og Lynn Gannon (2005), "Structure, agency and the space in between: On the challenges and contradictions of a blended view of the life course", *Advances in Life Course Research*, 10: 35-55.
- Sortland, Oddrunn (2018), "Arbejdsdeling og organisering af hjælp til ældre hjemmeboende – et spændingsfelt mellem den ældre, familien og hjemmeplejen", oversat af Marianne Hjortsø, i Stinne Glasdam og Frode F. Jacobsen, red., *Gerontologi. Perspektiver på ældre mennesker*, København: Gads Forlag, pp. 390-406.
- VIVE – det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd (2019), *Hjælp til svage ældre*, udarbejdet af Tine Rostgaard og Mads Ulrich Matthiesen, København: VIVE.
- Walker, Alan (2002), "A strategy for active aging", *International Social Security Review*, 55(1): 121-39.
- Westergaard, Harald (1926), "Spørgsmålet om aldersrente", *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, 64: 233-39.
- WHO (2002), *Active ageing. A policy framework*, Geneva: World Health Organization.

Kalibrering af nabostøj: Kunsten at finde en fælles standard

Tema 1: Antropologien i samfundet

Denne artikel baserer sig på antropologisk interventionsforskning blandt beboere i en etagebygning med nabostøjsproblemer. Den illustrerer, hvordan udbredelsen af nabostøjsproblemer i Danmark knytter sig til hjemmets særlige betydning som et sted for dyrkelsen af egne, private, "indre" værdier og som et værn mod offentlighedens "ydre." Dette "indre" fungerer ofte som beboeres standard for, hvordan deres naboers lydskabende adfærd bør justeres. I en sådan "kalibrering" udvikler nabostøj sig ofte til nabokonflikt. I vores intervention undersøger vi mu-

lige tilgange til at håndtere sådanne konflikter ved at give beboerne byggeteknisk viden om lydisoleringen i deres ejendom samt at facilitere, at de sammen lytter til lyde fra nablejlighederne. I forflytningen af nabostøj fra problematisk, udefrakommende adfærd til et bygningsmaterielt forhold viser vi, at mens visse beboere fortsætter deres kalibrering i henhold til egne, indre standarder, åbner andre beboere op for at "re-kalibrere" deres håndtering af nabostøj i henhold til bygningens lydisolerede kvaliteter som en fælles, ydre standard.

En eftermiddag er ni personer samlet på en altan i København. Altanen tilhører Gerda, som sidder sammen med fem naboer fra opgangen, to antropologer og en akustiker. De er samlet på vores, antropologernes, initiativ. Anledningen er en workshop om nabostøj, der er en del af et antropologisk forsknings- og interventionsprojekt, som har til formål at udvikle råd til forebyggelse og forbedring af problemer med nabostøj i lejligheder. Gerda er bestyrelsesformand i andelsboligforeningen, og hun besvarede på foreningens vegne invitationen til at deltage i workshoppen ved at understrege, at de i opgangen oplever "store støjproblemer" med "nabouvenskab" til følge.

Beboerne i Gerdas opgang er langt fra alene om at opleve gener i forbindelse med naboers lyde. 70 procent af konflikter mellem naboer i etagebyggeri bunder i støj (A&B Analyse, 2016), mens 35 procent af alle danskere, der bor i etagebyggeri, fortæller, at de er generet af nabostøj (Udesen o.a., 2019). WHO (2018) har desuden fremhævet støj som det næststørste europæiske forureningsproblem efter partikelforurening, og man har stadig stigende evidens for især trafikstøjens mange negative helbredseffekter.

 Konstitueringen af grænser imellem hjemmets indre og omgivelsernes ydre hænger tæt sammen med selve hjemmets kvalitet som et sted for privat væren og med personlig identitet. Det er disse kvaliteter, som Jens og andre, der føler sig generet af nabostøj, kan opleve udfordret.

ADAM VENG

videnskabelig assistent,
Institut for Antropologi,
Københavns Universitet,
adamveng@protonmail.com

SANDRA LORI PETERSEN

post doc,
Institut for Antropologi,
Københavns Universitet,
sandralpetersen@gmail.com

THEA-MARIA SØRENSEN

videnskabelig assistent,
Institut for Antropologi,
Københavns Universitet,
tms@rambøll.dk

På altanen er stemningen god, og beboerne taler om den lytteworkshop, vi netop har udført med dem. Tre af beboerne var i Gerdas lejlighed, mens de øvrige tre gik ovenpå i overboen Pernilles hjem. Deroppe blendede de is i køkkenet, støvsugede og spillede musik i stuen, eksperimenterede med vibrerende telefoner i soveværelset og hældte Duplo-klodser på gulvet i børneværelset. Imens forestillede de tre beboere nedenunder sig, at de lyttede til lydene i situationer fra deres hverdag; f.eks. at de lige var kommet hjem fra arbejde og havde sat sig i stuen for at læse en bog eller netop var stået op og gået ud i køkkenet. Efter omkring tyve minutter gik de ovenpå og producerede samme typer af lyde, mens de andre gik nedenunder og lyttede.

Denne artikel trækker på flere års antropologisk forskning i, hvornår beboere i lejligheder i Danmark oplever lydene af deres naboer som støj, og hvordan det former deres oplevelser af hjemlighed.¹ Vi undersøger, hvad der ligger i ”støjproblemer” mellem naboer, og hvordan det kan lede til ”nabouvenskab”, som Gerda formulerede det. Artiklens analyse er informeret af generelle indsigter fra omkring 65 interviews med hhv. lejlighedsbeboere og fagfolk fra bygge- og boligsektoren samt materiale fra tre beboerworkshops. Sidstnævnte har vi udviklet på baggrund af vores viden fra interviews og øvrig research som et eksperiment udi, hvordan vi ved at engagere beboere i en fælles intervention kan udvikle nye tilgange til håndtering af nabostøj. I artiklen udforsker vi det rum, som bliver skabt i én af disse workshops, hvor nogle beboere indleder en ny form for dialog, der har mindre fokus på nabostøj som et spørgsmål om adfærd og mere fokus på fælles løsninger. Andre beboere demonstrerer imidlertid nærmere deres eksisterende, personlige uoverensstemmelser overfor workshoppens øvrige deltagere.

Vi indleder artiklen med at beskrive vores forskningsbaserede forståelse af nabostøj, som ligger til grund for udformningen af workshopformatet. Herefter gør vi rede for fænomenet ”hjem” og de konsekvenser, som nabostøj kan få for beboeres oplevelser af hjemlighed. Dernæst viser vi, hvordan uenigheder mellem naboer, der bunder i støj, ekspliciterer centrale aspekter af beboeres ønsker til deres hjem, herunder deres forskellige normer og standarder for hjemlige lydlandskaber (se Schafer, 1993). Vi analyserer beboeres håndtering af nabostøj som en form for ”kalibrering” – en måde, hvorpå de søger at få fænomener, der foregår i forskellige rum eller på forskellige præmisser, til at passe sammen ud fra en særlig standard eller normal (se Rea, 2018). Slutligt viser vi, hvordan workshoppens mulighed for sammen at opleve og forstå nabostøj på tværs af hjem giver nogle beboere mulighed for at re-kalibrere deres divergerende standarder og gøre nabostøj til et fælles, akustisk-materielt anliggende.

Store støjproblemer

I beboernes fælles samtale efter lytteworkshoppen understreger de især, at de er overraskede over, hvor meget lyd der bevæger sig imellem lejlighederne, og de fremhæver særligt lyden af Duplo-klodser, der bliver tabt på gulvet, som

ubehagelig i lejligheden nedenunder. Rasmus, som er specialist i bygningsakustik,² forklarer, at etageadskillelsen i bygningen fra 1894 består af få træplader og lerindlæg, der siden opførelsen givetvis er eroderet med forringet lydisolierende effekt til følge. Han fortæller ydermere, i overensstemmelse med beboernes erfaringer, at de lyde, som tydeligst kan høres på tværs af lejligheder, vil være såkaldte trinlyde; dvs. lyde, der forplanter sig gennem vibrationer i bygningen. Rasmus konkluderer, at lydene mest effektivt kan formindskes ved at hæve de eksisterende gulve og lægge et nyt lydisolierende dække ind under dem. Imens Rasmus forklarer, at sådan en løsning kræver, at døre, lister og stikkontakter hæves for at gøre plads til nye gulve, tegner der sig en slukøret stemning blandt beboerne. ”Lydisolering er ikke umuligt, men man skal også ville det,” opsummerer Rasmus. To af beboerne ser på hinanden, mens de gnidder fingrene sammen for at signalere, at det koster mange penge.

Beboernes skepsis overfor lydisolierende løsninger er udbredt. Vores forskning viser tydeligt, at både beboere og store dele af bygge- og boligbranchen i Danmark anser nabostøj for at være et problem, som primært skyldes, at beboere opfører sig uhensigtsmæssigt larmende, eller at dem, der oplever gener, simpelthen ikke er rummelige nok. Selv om begge dele givetvis forekommer, er det også tydeligt, at en stor del af de problemer, der opstår i forbindelse med nabostøj, skyldes ringe lydisolering imellem lejligheder – særligt i ældre byggerier, hvor det meget sjældent prioriteres at forbedre lydisoleringen, når resten af bygningen renoveres. I København gælder det, at omkring halvdelen af alle etagebyggerier er opført inden 1961, hvor de første regler for lydisolering blev indført i bygningsreglementet (Rasmussen og Hoffmeyer, 2015).

➤➤ **Mange beboere oplever imidlertid også de selvsamme type lyde som behagelige, fordi de giver dem følelse af at være en del af et socialt fællesskab, samtidig med at de værdsætter at være lidt på afstand af disse sociale andre i deres eget private hjem**

Vores forskning peger på, at beboere typisk er generet af helt almindelige hverdagslyde fra deres naboer, som opleves som grænseoverskridende, når de bevæger sig på tværs af hjem. Mange beboere oplever imidlertid også de selvsamme type lyde som behagelige, fordi de giver dem følelse af at være en del af et socialt fællesskab, samtidig med at de værdsætter at være lidt på afstand af disse sociale andre i deres eget private hjem. Det at kunne høre sine naboer er i den forstand både en fuldstændig integreret del af at føle sig hjemme i byen, men også en potentiel forstyrrelse af selvsamme hjemlighed.

Hjemmets indre og naboens lyde

Når Gerda taler om ”nabouvenskab i foreningen,” refererer hun særligt til Jens og hans overbo John. Jens bor i en fireværelses lejlighed med sin kone og deres to teenagedøtre. Han har boet i bygningen stort set hele sit liv, men siden John

og hans familie flyttede ind for otte år siden, har Jens i mere eller mindre grad været generet af deres lyde. Da vi mødes til et interview hos Jens, beskriver han, hvordan overboernes trin får væggene til at vibrere og billederne derpå til at hænge skævt, ligesom lyde fra deres køkken og liv i det hele taget generer ham i dagligdagen. De mange lyde får ham til at føle, at hans hjem ikke giver ham "fred og ro," og at han ikke føler sig hjemme i sin egen lejlighed.

Lydene fra Johns familie udgør en forhindring for, at Jens' hjem kan være det rolige sted, som han ønsker. At han ikke føler sig hjemme i lejligheden, er eksistentielt problematisk i den forstand, at han kommer til at mangle en base, eller hvad andre beboere har kaldt "fast grund under fødderne." Antropologen Mark Vacher (2011: 31) kalder det "et udgangspunkt at bevæge sig ud i verden fra og vende tilbage til."

Hjemmets centrale betydning i Skandinavien beskrives eksempelvis af antropologen Marianne Gullestad (1991). Hun forklarer med udgangspunkt i sit studie af hjemlandet Norge, at udviklingen af velfærdsstaten har betydet, at den sociale organisering af den enkeltes personlige livsverden (jvf. Habermas, 1981) i stadig stigende grad er blevet rodfæstet i det, hun kalder "hverdagslivet" inden for hjemmets fire vægge fremfor som tidligere i nærmiljø og lokalsamfund (Gullestad, 1991: 484). Et udtryk for denne udvikling er, at indbyggere overalt i Skandinavien bruger markant mere tid på kontinuerligt at indrette deres private hjem end folk andre steder i verden (1991: 484). Gullestad (1991: 489) argumenterer, at hjemmet i Skandinavien er blevet befolkningens bastion mod en tiltagende modernisering, regulering og rationalisering af samfundet. Regulering og rationalisering har medført etableringen af et dominerende egalitært middelklasseideal om, at det er i hjemmet og privatlivets "indre" og ikke gennem vores formelle status i offentlighedens "ydre", at mennesker bliver hele (1991: 494). Selve den personlige identitet som et helt menneske er altså afhængig af hjemmet som en privat base adskilt fra offentligheden. Dette hjem som et "indre" i modsætning til det omgivende "ydre" må ifølge Gullestad kontinuerligt konstitueres gennem det, som hun beskriver som opretholdelsen af "sirlige, men i en vis udstrækning fiktive grænser imellem sfærer" (1991: 494, oversat af forfatterne). Konstitueringen af grænser imellem hjemmets indre og omgivelsernes ydre hænger i denne forstand tæt sammen med selve hjemmets kvalitet som et sted for privat væren og med personlig identitet. Det er disse kvaliteter, som Jens og andre, der føler sig generet af nabostøj, kan opleve udfordret.

Nabouvenskab og forskellige standarder

Ligesom Jens bor overboen John sammen med sin kone og deres to børn. I deres hjem kan de tydeligt høre naboernes lyde, men det generer dem ikke. For John er overboens søn, der løber hen over loftet, og Gerda, der flittigt bruger køkkenmaskiner, samt beboerne på første sal, som indimellem har venner på altanen til sent om aftenen, blot "en del af det at bo i byen." John synes, at de "alle sammen har lov til at være her."

Derfor finder John og hans kone også de behov, som Jens udtrykker – såvel som den måde Jens giver udtryk for dem på – både urimelige og unormale. De undrer sig over, at Jens vil bruge energi på, hvad andre foretager sig i deres private hjem. ”Hvis man har det godt, klager man ikke over andre,” siger Johns kone, der ikke selv vil ”gå rundt og tænke over, hvad de andre [i bygningen] laver.” For at understrege Jens’ urimelighed fremhæver de, at han har klaget over lyde fra deres lejlighed på tidspunkter, hvor de ikke var hjemme, og at de stadig savner familiens hund, som de så sig nødsagede til at skille sig af med på grund af Jens’ vedholdende klager over den.

Jens såvel som John og hans kone er af den opfattelse, at de har forsøgt at imødekomme modpartens behov. Jens er gået til sine naboer med det, som han selv anser som en konstruktiv tone, og John og hans kone har skilt sig af med deres hund. Ingen af parterne har imidlertid øje for den andens indrømmelser og kompromisser, og de er fortsat uenige om, hvordan de skal forholde sig til den lyd, der bevæger sig på tværs af deres hjem.

Jens er i vildrede om, hvordan han skal håndtere støjgenerne i sit hjem. I bygningen har de en fælles husorden, som henviser til, at beboere undlader støjende aktiviteter mellem kl. 22 og 07 om morgenen. Udenfor det tidsrum findes der, som Jens bemærker, ”ikke nogen autoritet,” der kan afgøre, hvornår beboeres adfærd i eget hjem skaber for meget lyd. ”Vi lever i et gennemreguleret samfund, men der er ingen regler for, hvordan vi skal opføre os i vores hjem,” påpeger Jens og forklarer, at han føler sig ubekvem ved at henvende sig til Johns familie og omtale deres hverdagsaktiviteter som et problem.

Fordi Johns familie ikke deler Jens’ opfattelse af, at de har en støjende adfærd, ser Jens sig nødsaget til selv at påtage sig autoritet og træde ”ind i en rolle som selvbestaltet sherif,” som han selv formulerer det. Dermed søger Jens at håndhæve, hvad Gullestad (1991: 494) kalder den ”fiktive grænse” imellem deres private sfærer ud fra, hvor han selv mener, at den bør være. Jens bryder sig ikke om at påtage sig denne rolle, men ser ingen anden udvej. I mangel på en ydre definition af en passende lydproduktion, lader Jens sine ønsker til lydlandskabet i sit eget hjem være definerende for, hvad han søger at håndhæve over for Johns familie.

Fordi lyde bevæger sig på tværs af hjemmenes indre og ydre, kommer oprettholdelsen af den ”fiktive grænse” til at handle om mere end blot en skillelinje imellem to hjem. Den bliver også en strid om, hvad der opleves som støj, og hvad der er acceptabel lydskabende adfærd i beboernes respektive hjem. Det lykkes ikke for Jens’ og Johns familier at forhandle sig frem til en fælles forståelse af sådan en normal adfærd. I stedet agerer de ud fra deres egne forståelser ved hhv. at fortsætte med at producere samme lyd som vanligt og ved at søge at håndhæve en selvbestaltet sherifrolle. Begge parter insisterer således på at definere normerne for adfærd inde i deres eget hjem, og de betragter modpartens måde at agere på som udenfor normen. I Gullestads terminologi etablerer

de en skarp grænse mellem deres hjem; en grænse, der i praksis fortsat gennemtrænges af Johns families lyde og Jens' klager.

Jens' og Johns hjem kan i denne kontekst forstås som to sfærer, inden for hvilke der hersker forskellige normer for det indre lydlandskab. Vi foreslår at forstå deres uoverensstemmelse som et udtryk for manglende eller mislykket *kalibrering*. Begrebet kalibrering kan betegne en proces, hvor man søger at få fænomener, der eksisterer på forskellige præmisser eller i forskellige sfærer til at passe sammen (se Rea, 2018: 501). I forbindelse med akustik udgør kalibrering en proces, hvor måleredskabers præcision justeres i forhold til en "normal" eller "standard" for den givne måleenhed. I finansverdenen kalibreres modeller for at sikre, at de simulerer reelle finansielle dynamikker så præcist som muligt. I antropologien er begrebet blevet benyttet til at beskrive, hvordan personer justerer deres handlinger i forhold til en "normal" eller "standard," som formes dels af personen selv, dels af de strukturelle omstændigheder, som vedkommende befinder sig i (Rea, 2018).

Jens og John opererer med hver deres normal eller standard for acceptable lyde i hjemmet. Jens forventer ro i sit hjem, mens John og hans familie mener, at naboers lyde i hjemmet er en del af at bo i byen. De har med andre ord hver deres standard for det hjemlige lydlandskab. Når Jens er opmærksom på, hvordan andre opfører sig i deres private hjem, opfatter John og konen ham som direkte unormal. De søger at komme ham i møde i en vis grad, men anerkender kun delvist hans forsøg på at etablere en standard ved hjælp af hans selvbestaltede sherif-autoritet. Med afskaffelsen af deres hund har de mødt grænsen for, hvor meget de vil lade Jens' standard påvirke deres eget hjem, mens Jens fortsat ønsker, at de skal indordne sig efter den.

På grund af den fysiske beskaffenhed af etageadskillelsen imellem beboeres lejligheder bevæger lyde sig let imellem dem. Når beboerne hver især kalibrerer deres hjemms lydlandskab efter deres egne standarder, påvirker de uundgåeligt deres naboers hjem

På grund af den fysiske beskaffenhed af etageadskillelsen imellem beboeres lejligheder bevæger lyde sig let imellem dem. Når beboerne hver især kalibrerer deres hjemms lydlandskab efter deres egne standarder, påvirker de uundgåeligt deres naboers hjem. De konfronteres således dagligt med, at de har forskellige oplevelser af, hvad der er normal lydlig adfærd i hjemmet, og hvordan lydlandskabet i et hjem i byen bør være.

Workshop i et ydre-indre

Jens og John deltager begge i workshoppen. De befinder sig her i forskellige lejligheder, således den ene er med til at producere lyde, mens den anden befinder sig i lejligheden nedenunder for at lytte. Jens deltager ivrigt og poin-

terer for de andre deltagere, hvad han selv gør for ikke at larme, alt imens han fremhæver John, der befinder sig i den anden lejlighed, som et eksempel på det modsatte. ”Hvis jeg nu skal gå som min overbo,” siger Jens f.eks. og karikerer en hængende kropsskitur og ansigtsudtryk, mens han med fire-fem bestemte, højlydte tramp i gulvet udfører en parodi på Johns motorik, mimik og angiveligt støjende adfærd. Særligt da han befinder sig nedenunder og lytter, er John tilbageholdende overfor øvelsen. Han beskriver de fleste af de producerede lyde som nogle, han i hverdagen kun ville lægge mærke til, ”hvis jeg valgte at koncentrere mig om det.” I lytteøvelsen karikerer Jens altså John som den hensynsløst støjende overbo, mens John fremstiller selve det at være opmærksom på hverdagslyde som et udtryk for overdreven opmærksomhed.

Som nævnt er workshoppens udformning motiveret af vores viden om, at boligens akustiske beskaffenhed sjældent indgår i beboeres forståelse af nabostøj. For at finde ud af, om vi kan påvirke deres indbyrdes forhandlinger af fælles standarder, eksponerer vi dem for viden om deres bygnings lydisolering og fælles oplevelser med at producere og lytte til lyde på tværs af en etageadskillelse. Vi er bekendte med, at der i opgangen hersker forskellige opfattelser af ønskværdige lydniveauer, men medbringer ikke en standard for, hvad sådant et niveau bør være. I stedet søger vi at skabe et rum for en fælles forståelse at forhandle standarder ud fra. Med vores egen tilstedeværelse som udefrakommende og Rasmus’ tilstedeværelse med sin akustiske viden søger vi at forskyde den hjemlige og velkendte ramme en smule for beboerne. Vi bringer beboerne sammen for at lytte til en kombination af både velkendte og mere generiske lyde som f.eks. de medbragte Duplo-klodser, som ikke sædvanligvis var en del af det eksisterende lydlandskab i bygningen.

Ved således at kombinere elementer af hjemlighed med noget udefrakommende søger vi både metodisk og analytisk at intervenere i beboernes eksisterende opfattelser af nabostøj og skabe et rum for en midlertidig suspendering af, hvad de hver især plejer at betragte som normalt. Metoden er som nævnt udviklet med afsæt i vores etnografiske interviews med lejlighedsbeboere, som viser, at konflikter om nabostøj intensiveres, når de udvikler sig til et moralsk spørgsmål om, hvordan naboer kan og må have hjemme i forhold til hinanden. Ligesom i konflikten mellem Jens og John føler mange ikke blot, at deres hjemms fysiske grænser, men også deres personlige grænser bliver overtrådt af naboers lyde eller krav om adfærdsændringer. Denne antropologiske analyse peger på uhensigtsmæssige dynamikker mellem naboer, og med workshopforløbet forsøger vi at udvikle måder at håndtere dette på ved at skabe rum for en re-kalibrering af normalen for lydlandskaber mellem hjem.

Med inspiration fra Gullestads terminologi kan man beskrive workshoppens rum som et ”ydre-indre”: dvs. et sted, hvor beboerne ikke er hjemme, men heller ikke *ikke*-hjemme. Intentionen med at skabe et sådant ”ydre-indre” rum for håndtering af nabostøj er at etablere et særligt rum, der tillader deltagerne at eksperimentere med bevægelser af lyd på tværs af lejligheder. Fordi workshoppen åbner et rum for samtale, er der mulighed for at diskutere stan-

darder og normaler, uden at nogen behøver at påtage sig en særlig autoritet. Et konkret formål med workshopforløbet har været at finde løsninger på, at uoverensstemmelser om støj mellem naboer ofte eskaleres, og at samtaler mellem parterne opgives og erstattes af fastlåste opfattelser af modparten. Denne tendens ses også i konfliktmægleres beskrivelser af nabostøjssager (Jensen, 2020). Interventionens format er således udformet for at virke deeskalerende i forhold til allerede eksisterende konflikter såvel som præventivt for konflikter, der endnu ikke er udtalte.

For Jens og John bliver workshoppen ikke den ønskede anledning til at genoverveje og re-kalibrere deres respektive normal-forståelser. Det bliver i stedet en mulighed for, at de overfor deres naboer hver især kan give udtryk for deres etablerede opfattelser af, hvad der udgør normal adfærd i forhold til lyde i hjemmet. Dette ses både direkte – som når Jens karikerer John – og indirekte – som når John antyder Jens' overdrevne opmærksomhed. Som sådan fik workshoppen ikke den ønskede effekt. Imidlertid skal vi i næste afsnit vise, hvordan workshoppen for andre åbnede et rum for re-kalibrering af endnu udtalte nabostøjsgener mellem workshoppens to værter, Gerda og Pernille.

Den mulige re-kalibrering

Efter workshoppens formelle afslutning fortsætter samtalen på Gerdas altan, indtil Gerda og Pernille er de eneste tilbageværende beboere. Stemningen er god, og beboerne fortsætter snakken om bygningens lydte forhold, mens Gerda byder på kaffe og flødebolle. ”Jeg ved da godt,” siger Gerda til Pernille, ”at det er et kæmpe indgreb i jeres privatsfære, at jeg har bedt jer gå uden sko på indenfor, og at I skal henvende jer til mig, hvis I får gæster. Det ved jeg da godt, at jeg ikke kan forvente mig af jer.”

Allerede inden Pernilles familie var flyttet ind, og umiddelbart efter de var gået i gang med at renovere deres nyerhvervede lejlighed, henvendte Gerda sig til dem for at informere dem om, at hun er ”en støjsensitiv person,” og at hun nok fremover ville have behov for at lave særlige aftaler med Pernille og familien for at kunne holde deres lyde i hverdagen ud. I vores interviews med de to naboer inden workshoppen stod det klart, at Gerda og Pernille havde vidt forskellige opfattelser af håndteringen af lydforholdene mellem deres hjem. Mens eneboeren Gerda er af den opfattelse, at hun med sin såkaldte ”pro-aktive tilgang,” hvor hun med det samme påpegede problemer og foreslog løsninger, har etableret en fin balance, fylder hensynet til Gerda meget i Pernilles hverdag. Der er musik, som Pernille ikke lytter til, og hun irettesætter sine børn ud fra en fornemmelse af, hvornår Gerda vil føle sig generet. Pernilles datter må kun have overnattende veninder på besøg i weekenden for ikke at genere Gerda på en hverdag, og hvis familien spontant får middagsgæster, skynder hun sig at sende Gerda en sms, ligesom hun jævnligt tænker over, om de taler højt, når snakken går henover middagsbordet. Med alle disse hensyn forsøger Pernille at foregribe de irettesættende sms'er fra Gerda, som hun får tilsendt ved pludselige lyde fra hjemmet. Når Pernille forklarer sine veninder

om disse hensyn, forstår de ikke, hvordan hun kan ”strække sig så langt i sit eget hjem,” som Pernille fortæller. Men hun har svært ved at finde en måde at tage samtalen op på, forklarer hun.

På altanen bliver lydforholdene imidlertid et samtaleemne for Gerda og Pernille, da Gerda tilsyneladende for første gang pointerer, at hun sætter pris på Pernilles og familiens hensyn. Pernille fortæller herefter, at hun godt kunne tænke sig at teste, hvor meget Gerda kan høre, hvis hun spiller musik, fordi hun ”altså godt [kan] savne lige at sætte et godt nummer eller to på om eftermiddagen.” ”Man kan jo så også bare have høretelefoner på,” pointerer Gerda straks, men Pernille påpeger, at ”det ikke giver samme følelse i hele rummet.” Gerda nikker forstående og siger, at Pernille er velkommen til at komme ned og afprøve, om lyden kan høres. Kort efter takker Pernille af og går op til sig selv, men hun vender kort efter tilbage. Hendes søn spiller computerspil på sit værelse og kommer med udråb, når det går både godt og dårligt i spillet. Hun vil derfor høre, om det faktisk kan høres hos Gerda. Ingen af os har bemærket noget, og det overrasker Pernille, for hun ville normalt tisse på sønnen af frygt for, at Gerda ville kunne høre ham.

Pernille har tidligt vurderet, at det er lettere at være påpasselig med ikke at være til gene end at risikere at skabe en konflikt med Gerda. Det har de facto tilladt hensynet til Gerdas velbefindende at trænge langt ind i Pernilles fysiske hjem. Konsekvensen af Pernilles trang til at undgå konflikt er med andre ord, at hun har taget det på sig kontinuerligt at kalibrere sin egen og familiens adfærd, så den passer til Gerdas standard for lydlandskabet i hendes hjem. Man kan dermed sige, at Pernilles håndtering minder om det, som Stephen C. Rea (2018: 508) kalder en ”mis-kalibrering,” hvor tilpasningen af sig selv i forhold til et rum, Gerdas hjem, har gjort det vanskeligt at være optimalt til stede i et andet rum, sit eget hjem.

Under workshoppen har beboerne ikke bare forholdt sig til lyde fra nabo-lejlighederne i en sfære løsrevet fra hjemmets værdier. De har også gjort det sammen og med et nyt, akustisk-materielt fokus på sparsom lydisolering. I dette forsøg på at forflytte nabostøj fra et individuelt, adfærdsbestemt fænomen til et socio-materielt forhold sætter Gerda ord på sit og Pernilles lydige naboskab på en måde, hvor nabostøj ikke er genstand for konflikt, men snarere for observation og refleksion. Dette giver Pernille mulighed for at re-kalibrere den standard, som hun accepterede ved Gerdas henvendelse forud for familiens indflytning, så den på sigt måske kan komme tættere på hendes og familiens behov. I modsætning til Jens og John optræder Gerda og Pernille med åbenhed over for hinanden, og selv om Pernille har været udfordret i sit forsøg på at efterleve Gerdas standard, befinder de to sig ikke i en fastlåst konflikt med hinanden. Det er her bemærkelsesværdigt, at Pernille foreslår at genforhandle deres nuværende håndtering af nabostøj gennem fælles eksperimenter fremfor at tage udgangspunkt i hendes egen standard for et hjemligt lydlandskab. Den begyndende re-kalibrering af Gerdas og Pernilles lydige naborelation udformer sig således som en processuel standard af fælles lyt-

ning, samtale og gensidig forhandling. En kalibrering, der er karakteriseret ved et engagement med de konkrete lyde mellem deres lejligheder fremfor en rigid grænsedragning mellem hjem.

Samtale eller selvbestaltede sheriffer

I denne artikel har vi beskrevet og diskuteret en specifik workshop med fokus på nabostøj. Workshoppens er udviklet på baggrund af antropologiske forskningsresultater, der viser, at nabostøj typisk forstås som et problem, der vedrører menneskers adfærd, mens bygningers lydisolerende kvaliteter sjældent ses som en del af problemet eller løsningen, når beboere i etageejendomme generes af de lyde, der bevæger sig på tværs af hjem.

Ved at skabe et rum med fokus på bygningens fysiske beskaffenhed og en fælles lytning udfordrede vi beboeres forståelser af nabostøj som et adfærdsbetinget problem, idet vi viste, hvordan etageadskillelser og vægge også er en del af ligningen. I workshoppens konkluderede beboerne hurtigt, at lydisolering er for omkostningsfuldt, og at løsninger må findes gennem adfærdsændringer. I den forstand bekræftede interventionen, hvad vi allerede havde erfaret gennem interviews med såvel beboere som professionelle i bygge- og boligbranchen. I sidstnævnte understøttes opfattelsen af lydisolering som omkostningsfuld typisk af en forståelse af, at den ikke ”bør” være nødvendig, da nabostøjsproblemer ”burde” kunne løses gennem ændret adfærd beboerne imellem.

Selv om Jens og John begge deltog i workshoppens, bidrog den ikke til at løse deres verserende konflikt, som var eskaleret til et punkt, hvor den ikke længere handlede om støj, men om at parterne betragtede hinanden som ”for forskellige.” De anså ikke længere dialog for en mulighed og havde brug for hjælp til at løse op for konflikten snarere end assistance til at genforhandle deres standarder for lyd og støj i hjemmet (jvf. Jensen, 2020: 36).

For Gerda og Pernille skabte den fælles lytning og refleksion til gengæld muligheden for en ny samtale mellem dem. Ved at etablere et rum imellem hjemme og ikke-hjemme fik Pernille mulighed for at re-kalibrere sin hensynsfuldhed, som efterhånden fyldte meget i hendes hjem. Workshoppens peger således på, at nabokonflikter om støj kan forebygges ved at skabe rum for, at beboere sammen lytter til og taler om den fysiske beskaffenhed af deres fælles bygning og om deres individuelle ønsker og behov.

I langt de fleste etageejendomme udgør husordenen den eneste formulerede standard for lydlig adfærd i bygningen. Den indeholder oftest blot et tidsrum, hvor der ønskes ro i ejendommen og eventuelt en anmodning til beboere om at tale med hinanden i tilfælde af gener. For i fremtiden at undgå, at sådanne samtaler indebærer flere selvbestaltede ”sheriffer,” der som Jens håndhæver en personlig standard over for naboen, kan ejendomsbestyrelser og -administrationer af etagebyggerier med fordel tage første skridt i at formidle viden om bygningens akustiske beskaffenhed til beboerne og initiere en samtale om, hvordan man generelt ønsker at håndtere problemer med nabostøj.

Vores forskning viser, at etablering af et fælles rum for re-kalibrering af standarder for lyd i hjemmet kan fremme en forståelse af nabostøj som et ”ydre,” fælles ansvar snarere end et ”indre,” personligt anliggende. En sådan opfattelsesændring kan medvirke til, at færre problemer med nabostøj udvikler sig til egentlige nabokonflikter med betydelige gener for de involverede (se mere i Petersen, 2020; Veng, Sørensen og Petersen, 2021).

Slutnoter

- 1 Forskningsprojekterne ”Hvad er nabostøj” og ”Sammen om nabostøj”, som er forankrede på Institut for Antropologi ved Københavns Universitet, er begge støttede af Grundejernes Investeringsfond og Realdania. Projekterne løber fra 2018-2021 og udføres af Sandra Lori Petersen i samarbejde med Adam Veng og Thea-Maria Sørensen m.fl.
- 2 Rasmus Stahlfest Holck Skov er ansat i GTS'en FORCE Technology og er tilknyttet projektet som konsulent. Han optræder med sit eget navn, mens vi for at opretholde beboernes anonymitet har givet dem pseudonymer.

Litteratur

- A&B Analyse (2016), Naboskab, BL – Danmarks Almene Boliger.
- Gullestad, Marianne (1991), ”The Transformation of the Norwegian Notion of Everyday Life”, *American Ethnologist*, 18(3): 480-99.
- Habermas, Jürgen (1981), *Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankfurt: Suhrkamp.
- Jensen, Tanja Storm (2020), ”Konfliktmægling kan dæmpe gemytterne”, i Sandra Lori Petersen, red., *Nabostøj – en fælles udfordring*, København: Københavns Universitet, pp. 34-9.
- Petersen, Sandra Lori (2020), *Nabostøj – en fælles udfordring*, København: Københavns Universitet, <https://gi.dk/publikationer/2020/hvidbog-nabostoj>
- Rasmussen, Birgitte og Dan Hoffmeyer (2015), *Lydisolation mellem boliger i etagebyggeri – Kortlægning og forbedringsmuligheder*, 27, København: SBI forlag.
- Rea, Stephen C. (2018), ”Calibrating Play: Sociotemporality in South Korean Digital Gaming Culture”, *American Anthropologist*, 120(3): 500-11.
- Schafer, R. Murray (1993), *The Soundscape: Our Sonic Environment and the Tuning of the World*, Rochester, Vt: Destiny Books.
- Udesen, Caroline Holt, Heidi Amalie Rosendahl Jensen, Michael Davidsen, Anne Illemann Christensen og Ola Ekholm (2019), *Boligmiljø – Sundheds- og sygelighedsundersøgelsen 2017*, Statens Institut for Folkesundhed, SDU.
- Vacher, Mark (2011), ”Et udråbstegn, der fortæller mig at jeg er til: en antropologisk introduktion til beboelse”, i *Arkitekturens grænser III-IV: Living*. Louisiana Museum for Moderne Kunst, pp 30-5.
- Veng, Adam, Thea-Maria Sørensen og Sandra Lori Petersen (2021), *Håndbog: Gode råd om nabostøj – til beboere, bestyrelser og administratorer*, Københavns Universitet, www.gi.dk/publikationer/2021/haandbog_nabostoj
- WHO, Regional Office for Europe (2018), *Environmental Noise Guidelines for the European Region*, Copenhagen: WHO Europe.

Danmarks status ved FN i New York

Tema 2: Frontlinjediplomatiet i forandring

Denne artikel analyserer Danmarks status relativt til de tre største nordiske konkurrenter ved FN i New York: Norge, Sverige og Finland. FN er siden 2001 blevet nedprioriteret af gentagne danske regeringer, og undersøgelsen forsøger vha. en statusteoretisk analyseramme at afdække, om disse ændringer har haft konsekvenser for Danmarks status internt i den nordiske kreds. Fra et dansk perspektiv er status særligt relevant i øjeblikket, da Danmark i 2024 planmæs-

sig skal vejes på FN's mest markante statusvægt: Valget til FN's Sikkerhedsråd. Analysen konkluderer, at Danmarks relative status siden 2001 overordnet er faldet på de to undersøgte felter – det udviklingspolitiske og militære område. Der er derfor brug for en ændret strategi og et fornyet fokus såfremt sandsynligheden for at blive valgt til Sikkerhedsrådet i tilfælde af kampvalg skal højnes.

Danmark har været en del af FN siden organisationens spæde start i 1945. Det er der mange gode grunde til. FN er verdens mest omfattende multilaterale organ, hvor repræsentanter fra 193 medlemsstater dagligt mødes i og omkring hovedkvarteret i New York. Det betyder hurtig adgang til centrale beslutningstagere, kort mellem møderne og gode vilkår for småstater som Danmark. I FN er de afgørende forhandlingsvåben nemlig ikke atommissiler og tusindvis af kampklare soldater, men i særlig grad teknisk viden, diplomatisk kunnen og evnen til at se kompromisset. Parametre som Danmark kan konkurrere på. Fra midten af 1950'erne etablerede Danmark sig da også som en central aktør i FN. Sammen med de andre nordiske lande deltog vi aktivt i FN's fredsbevarende missioner under den kolde krig, udviklingsbistanden blev en central del af den udenrigspolitiske værktøjskasse, og danske ministre begyndte efterhånden at valfarte til hovedkvarteret i New York under FN's åbningsuge. Danmarks handlekraftige medlemskab gav os status og med status muligheden for at påvirke afgørende forhandlinger, resolutioner og aftaler – mest tydeligt som medlem af Sikkerhedsrådet i 2005-06, hvortil Danmark i skrivende stund planmæssigt stiller op for perioden 2025-26. Status tager tid at bygge op og skal vedligeholdes for at vare ved. Til gengæld kan status give småstater som Danmark muligheden for at opnå indflydelse på områder, hvor vi i kraft af vores størrelse ellers burde stå uden for.

Danmarks aktive FN-engagement fortsatte dog ikke. I 2001 brød VK-regeringen med Anders Fogh Rasmussen i spidsen den hidtidige udenrigspolitiske konsensus, bl.a. ved at skære i udviklingsbistanden, fokusere skarpt på forholdet til amerikanerne og i højere grad end tidligere at omdirigere de danske militærbidrag væk fra FN og over mod NATO- og USA-ledede koalitioner.

MILAN K. JHA
cand.scient.pol.,
milan_jha@hotmail.com

Politiske prioriteringer, som de efterfølgende regeringer i det store og hele har taget til sig. Det oplagte spørgsmål er i den forbindelse, om Danmarks status har taget skade af de ændrede politiske prioriteringer efter 2001 – ikke i forhold til Stillehavsnationerne eller små udviklingslande, men relativt til vores nærmeste nordiske naboer og konkurrenter: Norge, Sverige og Finland? Med udgangspunkt i en statusteoretisk analyseramme og et undersøgelsesdesign, der kombinerer såvel kvantitative som kvalitative data, tyder mine resultater på, at disse ændrede udenrigspolitiske prioriteringer *har* påvirket Danmarks relative status ved FN i New York, når der sammenlignes med de tre andre nordiske lande. Fra at have været med helt fremme hvad angår udsendte diplomater, udviklingspolitiske ressourcer og støtte til fredsbevarende missioner, ser det i dag ud til, at Danmark på disse områder ikke længere kan bryste sig af samme status som tidligere – og dét er problematisk, hvis ønsket er at sikre dansk indflydelse i FN.

Status som forskningsfelt

Som begreb har status længe været en central del af International Politik. Litteraturen henviser til statusreferencer hos Hobbes, Machiavelli og Thukydid (eks. Rensohn, 2017: 9; Neumann og de Carvalho, 2014: 2), herunder sidstnævntes beskrivelse af spartanernes bekymring over Athens voksende styrke, der truede Spartas "identitet som leder af den græske verden", og dermed statens statusposition (Wohlforth, 2009: 31, oversat af forfatter). Også Napoleon var i hvert fald delvist drevet af ønsket om status (Wohlforth, 2009: 31f; Renshon, 2017: 2), mens der ligeledes er nyere eksempler på britiske, tyske og russiske ønsker om at bibeholde status (Renshon, 2017). Som analysefokus er status dog et væsentligt nyere og fortsat underbelyst fænomen med "mindre end et halvt dusin [forsknings]artikler i amerikanske statskundskabstidsskrifter" over de sidste 40 år (Neumann og de Carvalho, 2014: 3, oversat af forfatter). Blandt den sparsomme statuslitteratur har fokus i overvejende grad været på stormagter. De specifikke definitioner varierer – Michael Wallace fokuserer, med inspiration fra Melvin Small og David Singer, på "de mest aktive og indflydelsesrige nationer", der tilsammen udgør "det centrale system" (Singer og Small, 1966 i Wallace, 1971: 24, oversat af forfatter), mens Volgy et al., som et nyere eksempel bl.a. fokuserer på "... ualmindelige fysiske kapaciteter, villigheden til at forfølge omfattende udenrigspolitiske interesser på tværs af store geografiske områder, og andre stater anerkendelse af deres stormagtsposition" (Volgy et al., 2011: 12 oversat af forfatter). Hertil kommer forskning i regionale magters status (bl.a. Cline et al., 2011; Volgy et al., 2014). Fælles er, at denne del af forskningen ikke beskæftiger sig med mindre stater. De senere år har der dog kunnet konstateres en vis udvikling, hvor det klassiske stormagtsfokus suppleres både af forskning i organisationsspecifik status (eks. Pouliot, 2016, se også Schia og Sending, 2014) og hos småstater. Som eksempler på sidstnævnte kan nævnes Baxter, Jordan og Rubin, der ved hjælp af social netværksanalyse undersøger småstater, som påtager sig mæglerroller (Baxter et al., 2018), Pedersen, der fokuserer på de nordiske stater brug af militær støtte til USA-ledede koalitioner med henblik på at opnå status (Peder-

sen, 2018), og Neumann og de Carvalhos fokus på Norge som statussøgende småstat (Neumann og de Carvalho, 2014). Følgende analyse er et forsøg på empirisk at bidrage til denne del af statuslitteraturen.

Status som analyseredskab

Status defineres som et lands placering i et socialt hierarki – her FN i New York (se eks. Neumann og de Carvalho, 2014: 4; Pouliot, 2016: 2). Danmark forstås i denne sammenhæng som Danmarks Faste Mission ved FN i New York (FN-missionen), men begrænses ikke hertil. Ny politik med implikationer for FN kan derfor også påvirke Danmarks status. Jeg antager her, at de danske diplomater, i interaktionen med andre landes udsendte, anses som repræsentanter for Kongeriget, og at de enkelte individers status derfor opfattes som en del af Danmarks samlede status (Pouliot, 2016: 9).

Status som begreb er ikke statisk, men modellérbart, relationelt og et produkt af en intersubjektiv proces (Neumann og de Carvalho, 2014: 4, 7). Status kan derfor ændre sig over tid. Når småstaters status undersøges, er forventningerne: A) At de *kan* forbedre deres plads i hierarkiet og B) At det at søge status er et centralt element i deres udenrigspolitiske strategier (Neumann og de Carvalho, 2014: 1-16). Konkret forstås det at søge status som ”handlinger udført for at fastholde eller forbedre [statens] placering [i hierarkiet]” (Neumann og de Carvalho, 2014: 5, oversat af forfatter). Statussøgen er dermed handlingsorienteret.

Opnåelse af status

For at opnå status skal stater anerkendes. Anerkendelse fører med andre ord til status, og når stater *søger* status, ønsker de derfor at *opnå* anerkendelse (Neumann og de Carvalho, 2014: 7; se også Baxter et al., 2018: 196). Der er i statuslitteraturen forskellige opfattelser af, *hvem* man skal opnå status hos. Ifølge Neumann og de Carvalho er det særligt stormagterne, som småstaterne skal søge anerkendelse fra (ibid.: 11), mens Pouliot understreger nødvendigheden af at opnå anerkendelse fra ens tætteste konkurrenter (Pouliot, 2016: 57). Denne analyse vil fokusere på sidstnævnte – konkret Sverige, Norge og Finland.

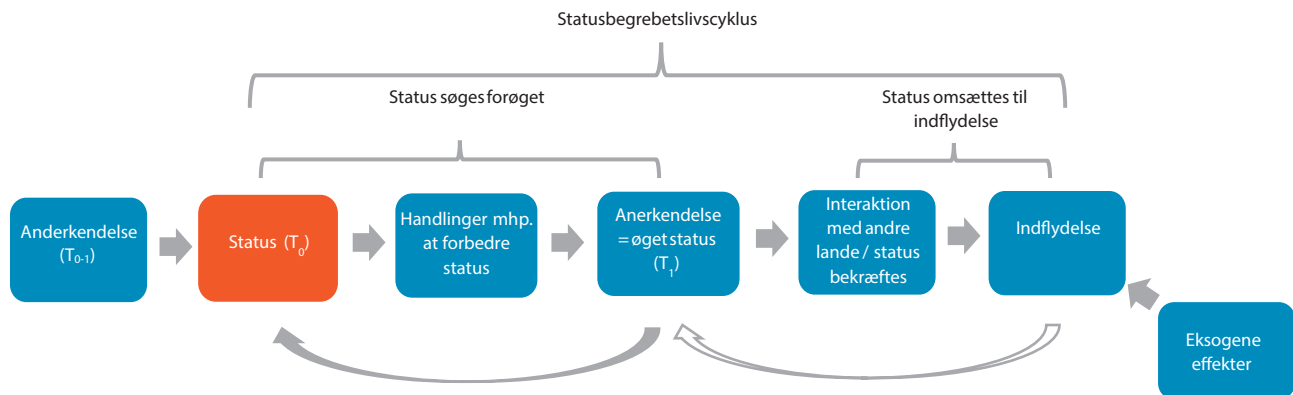
Det er bl.a. via anerkendelsen, at statussøgende stater opnår status, men det er først i interaktionen med andre lande – hvor denne anerkendelse bekræftes – at den højere status kan oversættes til indflydelse (Neumann og de Carvalho, 2014: 11, 16; Pouliot, 2016: 79). Anerkendelse for en given indsats vil variere alt efter område: Hvad der giver anerkendelse og øget status i NATO-sammenhæng, vil ikke nødvendigvis udløse samme point på et klimatopmøde. Kriterierne for status varierer altså afhængigt af kontekst, og de kan ikke ændres af småstaterne, som derfor er tvunget til at navigere efter dem (Schia og Sinding, 2014: 74).

Jeg vil her argumentere for, at anerkendelse også kan opnås på andre måder end gennem statussøgen. Anerkendelse – og dermed status – kan ligeledes

være et resultat af indflydelse (men er det ikke nødvendigvis). Indflydelse kan i sig selv være et produkt af eksogene effekter, herunder ressourcer investeret (se eks. Pouliot, 2016: 79). Statusbegrebets succesfulde livscyklus er illustreret nedenfor. Jeg vil i analysen forsøge at måle Danmarks status i 1997-2001, 2001-2007 og 2015-2020. Fokus er dermed ikke på Danmarks status*søgen*, men på den i de enkelte perioder samlede status (T_0) som produkt af den tidligere og nuværende anerkendelse (markeret med rødt i figur 1).

Figur 1: Statusbegrebet illustreret

Kilde: Frit efter Neumann og de Carvalho (2014) og Pouliot (2016)

Et lands status opdateres ikke løbende, men sporadisk – det vil sige i ryk. Enkelte fejltrin vil derfor ikke ændre på det store billede (Røren og Wivel, *forthcoming*: 18). Analytisk betyder det, at en eventuel nedgang i status, eksempelvis som resultat af ressourcereduktioner, ikke bør kunne aflæses i den første tid efter igangsættelsen, *såfremt landet i forvejen har en høj status på området*. Omvendt vil forsøg på at *øge* et lands status ligeledes skulle finde sted over en længere periode, før ændringerne rodfæstes.

Status i FN

Med inspiration fra Pouliots organisationsspecifikke statusforståelse vil jeg i analysen tage udgangspunkt i to måder, hvorpå et givent lands regering har mulighed for at påvirke sine faste repræsentationers muligheder for at udføre deres arbejde og derigennem hierarkiet: for det første ved at regulere antallet og kvaliteten af udsendte medarbejdere på FN-missionerne (”faste missioners ressourcer”) og for det andet ved at bidrage økonomisk til, at den enkelte organisation (her FN) har mulighed for at fungere (”funktionelle bidrag”) (Pouliot, 2016: 194). Jeg antager her, at alle udsendte medarbejdere ved de nordiske landes FN-missioner gennemsnitligt er lige kvalificerede og vil derfor alene fokusere på antallet af diplomater som indikation for de faste missioners ressourcer.

Opsummerende vil Danmarks relative status blandt de nordiske lande i FN forsøges målt som funktion af:

- 1) Faste missioners ressourcer, forstået som antallet af udsendte diplomater
- 2) Funktionelle bidrag, dvs. økonomiske midler
- 3) Anerkendelse fra Norge, Sverige og Finland.

Udenrigspolitiske ændringer i dansk FN-politik efter 2001

I 2001 ændrede Danmarks udenrigspolitiske fokus karakter. For det første medvirkede terrorangrebet den 11. september og den efterfølgende ”War on Terror” til at reducere betydningen af FN (Boulden og Weiss, 2005, refereret i Andersen, 2019: 112). Krigen mod terror ”forstærkede den danske præference for NATO- og USA-ledede fredsoperationer” (Jakobsen, 2016: 750, oversat af forfatter), og fra 2001-2016 har de danske bidrag til FN’s fredsoperationer været nede på ca. 40-60 udsendte (Jakobsen, 2016: 741). For det andet betød regeringsskiftet, at Danmark, fra i en længere periode at have været præget af udenrigspolitisk konsensus med bred opbakning fra det meste af Folketinget, nu ændrede kurs (Andersen, 2019: 112). Med Anders Fogh Rasmussen ved roret begyndte Danmark i væsentlig højere grad end tidligere at orientere sig mod USA, mens bevillingerne til bl.a. udviklingsbistand – et centralt mål i FN-sammenhæng – og udenrigstjenesten mindskedes (ibid.). Udviklingsbistanden faldt således for første gang siden 1962 (Olesen, 2015: 31), mens sikkerhedspolitik og udviklingsbistand blev tættere sammenvævet, tydeligst illustreret ved Danmarks deltagelse i både Irak- og Afghanistan-krigen og de dertilhørende bistandsbidrag (Olesen, 2015: 32; Kjær, 2020: 132). Den danske krigsdeltagelse i Irak beskrives som et opgør med ”Danmarks traditionelle, nordiske, udenrigspolitiske identitet”, bl.a. grundet det manglende FN-mandat (Andersen, 2019: 112, oversat af forfatter). Samlet set er de bistandspolitiske ændringer efter 2001 blevet beskrevet som et ”delvist paradigmeskift” (Olesen, 2015: 35). Hvad angår udenrigstjenesten som helhed, fremgår de ændrede vilkår særligt af budgetterne: Fra 2000-2009 faldt Udenrigsministeriets driftsbevilling med over 30 pct., og fra 2000-2015 styrtdykkede antallet af udsendte til fordel for de billigere lokaltansatte (Taksøe-Jensen, 2016: 20; Marcussen, 2019).

 Med Anders Fogh Rasmussen ved roret begyndte Danmark i væsentlig højere grad end tidligere at orientere sig mod USA, mens bevillingerne til bl.a. udviklingsbistand – et centralt mål i FN-sammenhæng – og udenrigstjenesten mindskedes

Tiden efter Fogh resulterede ikke i en tilbagevenden til den foregående periodes politiske linje. Hverken Lars Løkke Rasmussen eller Helle Thorning-Schmidt ændrede Foghs tilgang til FN-området markant. Thorning-Schmidt italesatte ganske vist et ønske om højere bistand og øget aktivisme, men bistandsprocenterne forblev relativt stabile indtil 2015, hvor Lars Løkke Ras-

mussen i sin anden regeringsperiode gennemførte en yderligere beskæring heraf (Olesen, 2015: 27, 33f; Jakobsen og Kjærsgaard, 2017: 390). Heller ikke Mette Frederiksen har indtil videre igangsat mærkbare ændringer i Danmarks FN-engagement, selvom udenrigsminister Jeppe Kofods ønske om en tilbagevenden til en værdibaseret udenrigspolitik på overfladen lyder som delvist nye toner (Kofod, 2020).

Overordnet set er der altså tale om tre centrale udenrigspolitiske ændringer med potentielle konsekvenser for Danmarks status på FN-niveau: Færre udenrigsministerielle ressourcer, mindre udviklingsbistand og et militært fokus, der er flyttet væk fra FN og over mod USA og NATO. Det er disse tre ændringer, jeg i det følgende vil tage udgangspunkt i.

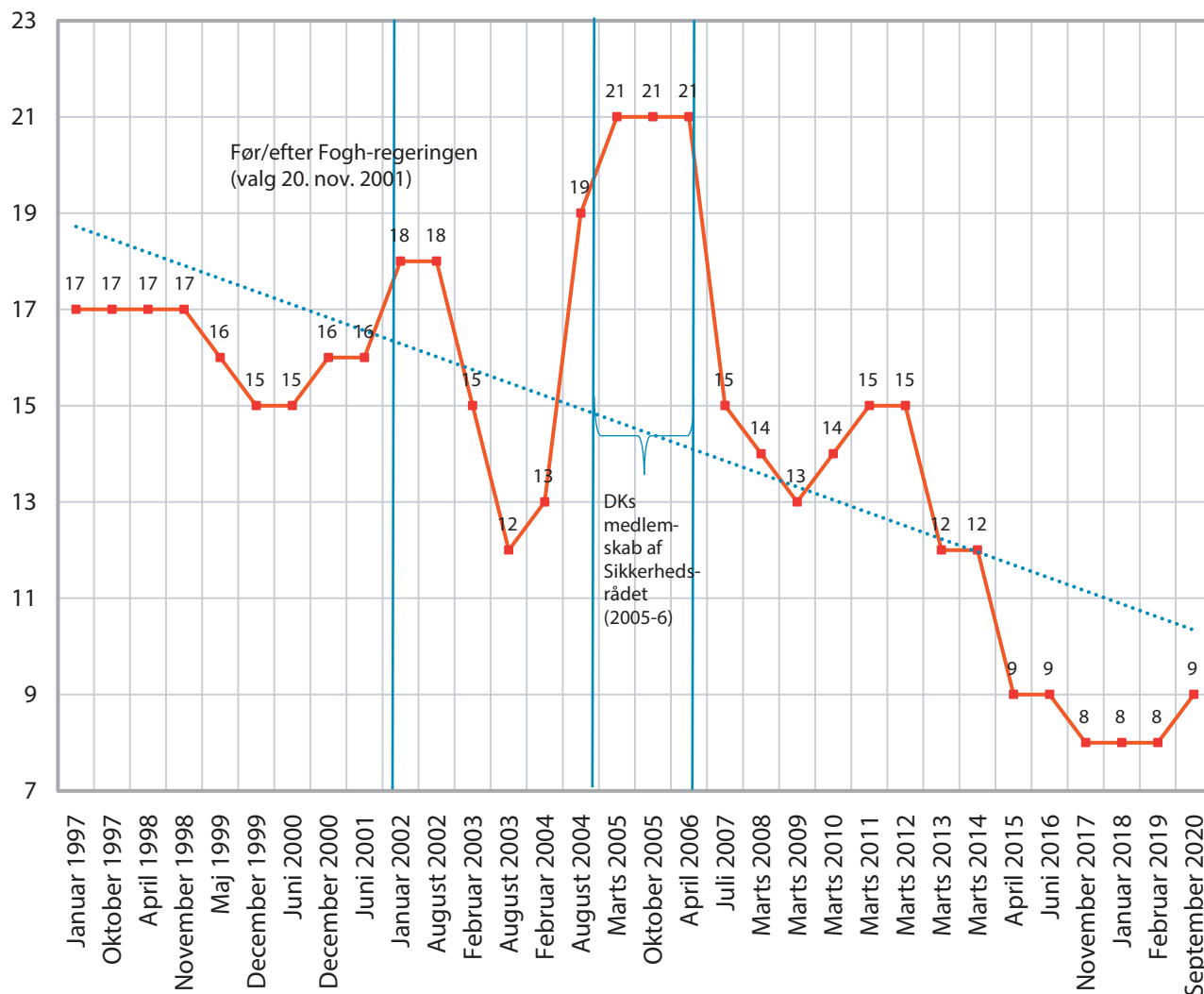
For at måle om de nye udenrigspolitiske strømninger efter 2001 har haft konsekvenser for Danmarks status ved FN i New York, har jeg taget afsæt i ambassadørperioderne lige omkring valget og i tiden efter 2015, konkret 1997-2001, 2001-2007 og 2015-2020. Jeg har derved forsøgt at sikre mig, at eventuelle ændringer i status er et resultat af ændringerne efter 2001 og ikke ligger forud i tid. Da status opdateres sporadisk er forventningen, at de ændrede politiske prioriteter ikke vil kunne måles i de første år (2001-2007), men omvendt *vil* kunne måles i 2015-2020, *hvis* de har betydet noget. Status er forsøgt målt vha. et omfattende kvantitativt datamateriale fra åbne registre og oversigter, foruden andenhåndskilder og tidligere forskning i/om FN. Jeg har i tillæg her til gennemført 11 interviews med nuværende og tidligere danske, svenske, norske og finske FN-diplomater. Alle interviewpersoner er af fortrolighedshensyn anonymiseret. I det følgende gennemgås først de kvantitative data, hvorefter centrale kvalitative ekspertindsigter fremlægges.

Ændringer i udsendte medarbejdere, udviklingsbistand og militær støtte

Markant færre udsendte diplomater

FN-missionens ressourcer måles gennem en kvantificering af diplomater (men ikke lokaltansatte) i samtlige tilgængelige første udgaver af FN's protokollære opslagsværk over udsendte ved organisationens hovedkvarter i New York, *UN Blue Book*, i perioden 1997-2020. Kvantificeringen viser overordnet set en klar nedadgående tendens. Med undtagelse af perioden lige før og under 2005-2006, hvor Danmark var medlem af FN's Sikkerhedsråd, har antallet af udsendte siden 2001 været dalende. Mens der i perioden 1997-2001 gennemsnitligt var 16,22 udsendte årligt, er tallet for 2015-2020 nede på 8,5 – altså tæt på en halvering (figur 2).

Figur 2: Diplomater ved Danmarks FN-mission i New York, 1997-2020

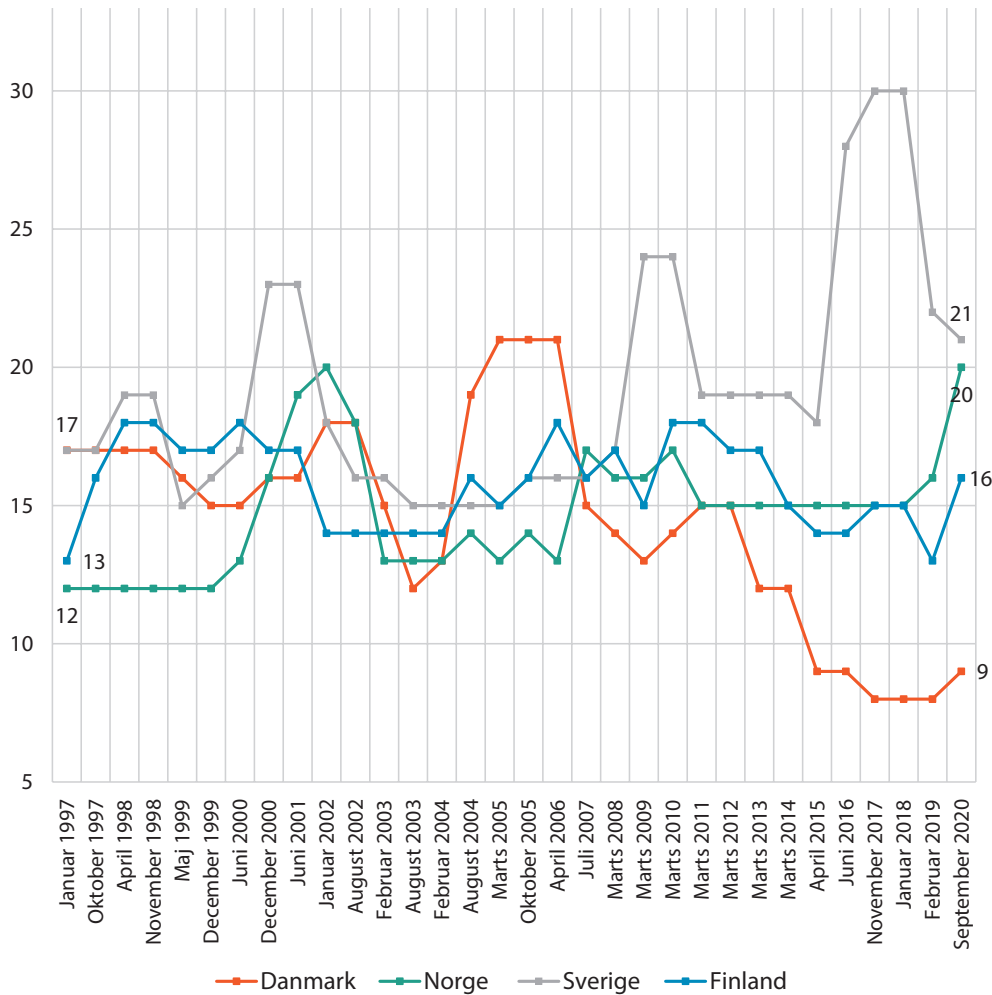

Kilde: UN Blue Book, No. 278-295+297-309 (1997-2020), ikke-reviderede udgaver.

Note: I den tilgængelige data ser det ved første øjekast ud som om, Danmark går fra 16 udsendte i maj 1999/No. 282 til 11 udsendte i hhv. december 1999/No. 283 og august 2000/No. 284, før tallet igen stiger til 16 udsendte i december 2000/No. 285. Ved en nærmere undersøgelse viser det sig dog, at man har fjernet kategorien "Assistant Attaché" – en titel der i dag bliver brugt om praktikanter, men på daværende tidspunkt benævnte ansatte. Da de samme fem assisterende attachéer går igen i april 1998/No. 280 og november 1998/No. 281, fire af dem (ud af fire i alt) i maj 1999/No. 282 og tre (ud af fem i alt) i december 2000/No. 285, har jeg antaget, at de også har været ansatte i den tid, hvor de ikke fremgår af UN Blue Book. Jeg har derfor lagt fire udsendte til i december 1999 og august 2000.

Sammenholdes antallet af udsendte ved Danmarks FN-mission over tid med udviklingen hos de andre nordiske lande, er ændringerne særligt iøjnefaldende. Hvor Danmark, Sverige og Finland fra et år inde i analyseperioden lå relativt tæt (mens Norge havde færre udsendte), var vi i slutningen af 2020 i en situation, hvor Danmark sakkede markant agterud i sammenligningen med vores nordiske naboer.

Figur 3: Diplomater ved de nordiske FN-missioner, 1997-2020

Kilder: UN Blue Book, No. 278-295+297-309 (1997-2020), ikke-reviderede udgaver

Det ses tydeligt, at Danmarks FN-mission – målt på udsendte diplomater – i dag er væsentligt mindre end de tre andre nordiske landes: Danmark har i dag ni udsendte diplomater ved FN i New York, hvor Finland har 16, Norge 20 og Sverige 21. I procent er Finlands FN-mission dermed 78 pct. større end Danmarks, Norges FN-mission 122 pct. større, og Sveriges er 133 pct. større. Samme tendens ses, hvis man analyserer hele perioden fra 2015-2020: Her havde Danmark i gennemsnit 8,5 udsendte, mens de tilsvarende tal var 14,5 for Finland, 16 for Norge og 24,8 for Sverige.

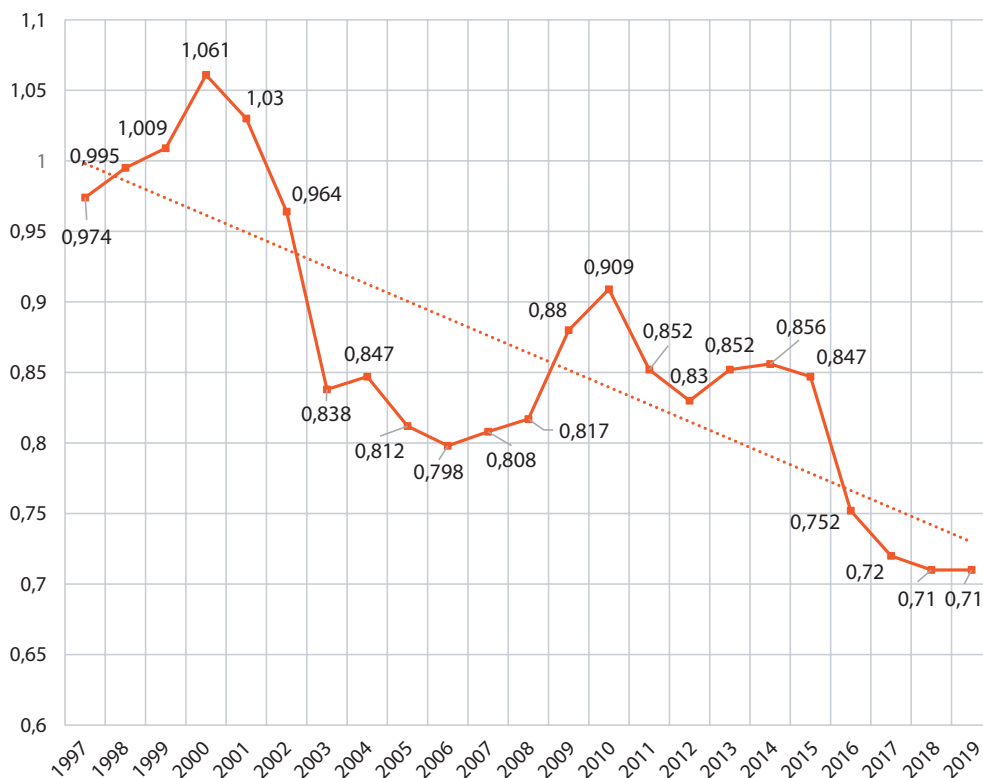
Danmark har i dag ni udsendte diplomater ved FN i New York, hvor Finland har 16, Norge 20 og Sverige 21. I procent er Finlands FN-mission dermed 78 pct. større end Danmarks, Norges FN-mission 122 pct. større, og Sveriges er 133 pct. større

Laveste danske udviklingsbistand siden 1978

Samme tendens ses i den samlede danske udviklingsbistand fra 1997-2019 (målt i procent af BNI) som illustreret nedenfor.

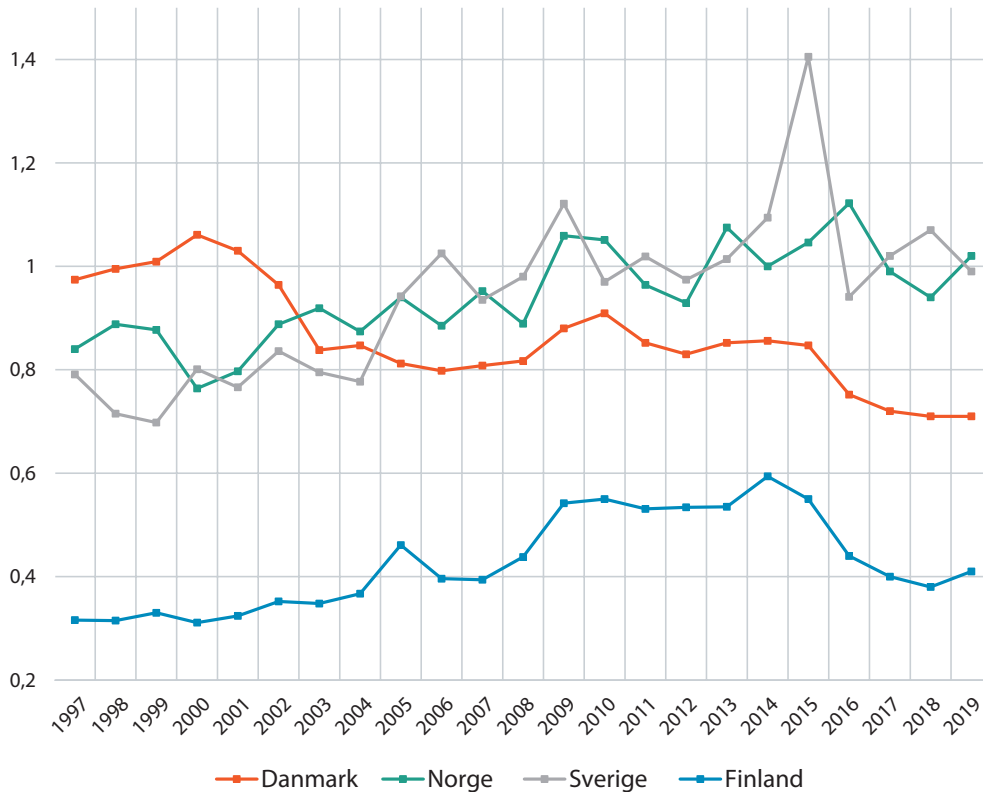
Figur 4: Udviklingsbistand (pct. af BNI), 1997-2019 (DK)

Kilder: Verdensbanken (2020c), Danida OpenAid (2017, 2018, 2019)

Sammenligner man Danmarks bistand i analyseperioden med de andre nordiske lande, ligger vi nu, med 0,71 pct., væsentligt lavere end Norge (1,02 pct.) og Sverige (0,99 pct.), men fortsat højere end Finland (0,41 pct.). Målt som procent af BNI er der tale om den laveste danske udviklingsbistand siden 1978 (Verdensbanken, 2020c; Danida OpenAid, 2017, 2018, 2019). Sveriges bidrag er 39 pct. større end Danmarks, og Norges 44 pct. større, mens Finlands bidrag er 42 pct. mindre end det danske. Sådan har det ikke altid været. Som vist i figur 5 var Danmark i perioden 1997-2002 den største donor blandt de nordiske lande. I tiden efter regeringsskiftet i 2001 ændrede dette sig dog, og i 2005 var Danmarks bistand målt i procent af BNI lavere end både Sverige og Norges bidrag, hvilket den har været siden.

Figur 5: Udviklingsbistand (pct. af BNI), 1997-2019 (DK, NO, SV, FI)

Kilder: Verdensbanken (2020d); Danida OpenAid (2017, 2018, 2019); Donortracker (2020a, 2020b); Ministry for Foreign Affairs of Finland (2017, 2018, 2019).

Med til forståelsen af udviklingen hører, at 45 pct. af den samlede danske bistand i 2001 gik til multilaterale formål, mens tallet i 2008 var nede på godt 33 pct. (Olesen, 2015: 32). I 2019 var det officielle OECD/DAC-tal for den multilaterale udviklingsbistands andel af de danske midler på 30,84 pct.¹ (Danida OpenAid, 2019), og ser man specifikt på den andel af de multilaterale bidrag, der tilgår FN-systemet, viser Peter Viggo Jakobsen og Kristine Kjærsgaard tydeligt, hvordan FN's relative danske midler daler over tid: I 1997 udgjorde FN's andel af dansk udviklingsbistand mere end 20 pct., mens den i 2005 var nede på 15 pct., og fra 2011-2016 har ligget under 10 pct. (Jakobsen og Kjærsgaard, 2017: 391).

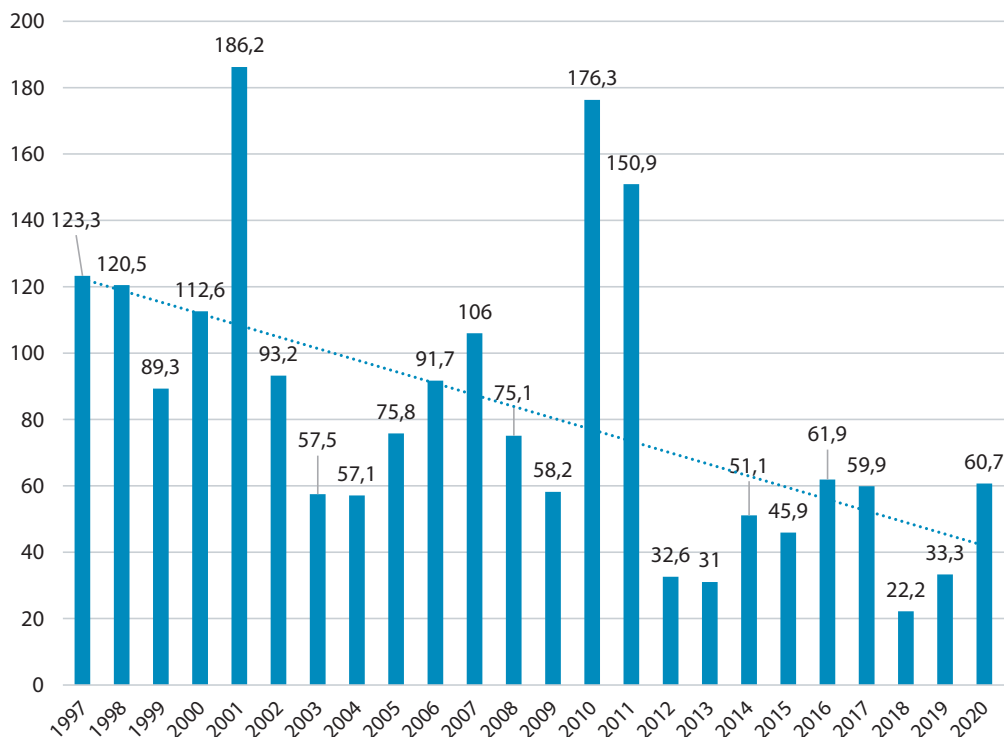
De officielle OECD/DAC-tal fra Udenrigsministeriet viser, at FN's procentandel af bistanden var på 8,85 pct. i 2017, 7,45 pct. i 2018 og 8,52 pct. i 2019 (Danida OpenAid, 2017, 2018, 2019). Tendensen er med andre ord forstærket i FN-sammenhæng.

Danske politi- og troppebidrag til FN mere end halveret

Ser man på Danmarks samlede troppe- og politibidrag til FN's fredbevarende og særlige politiske missioner, er kurven også her aftagende. Oversigten over de danske politi- og troppebidrag er baseret på en kvantificering af UN Peacebuildings i alt 285 tilgængelige månedlige opgørelser over udsendt militært mandskab til FN's fredsbevarende og særlige politiske missioner fra 1997-

2020 – herunder også observatører, eksperter og støttefunktioner. Opgørelsen viser, at antallet samlet set er dalet markant i analyseperioden: Hvor der fra 1997 til og med 2001 i gennemsnit var 126 udsendte danske tropper/politistyrker, var antallet i 2015-2020 (sidstnævnte fra januar-oktober) nede på 47. Der er altså tale om mere end en halvering – konkret et fald på 63 pct.

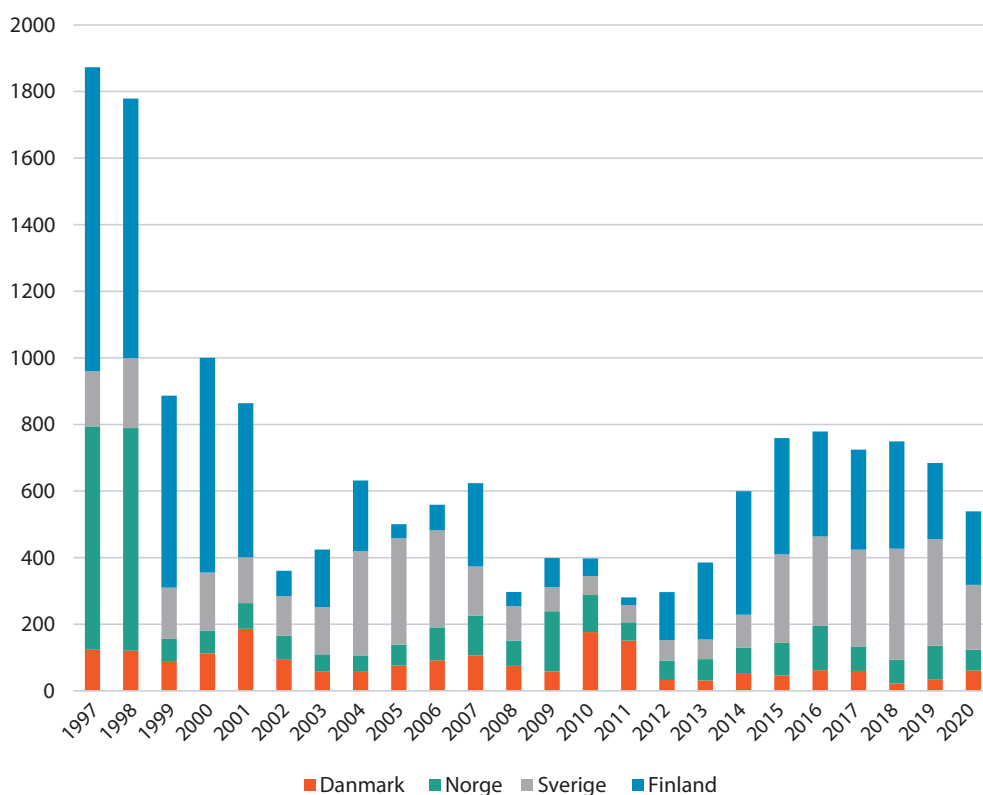
Figur 6: Gennemsnitligt antal udsendte troppe- og politibidrag under FN-flag, 1997-2020 (DK)

Kilde: UN Peacekeeping (2020). United Nations Peacekeeping – Troop and Police Contributors (“Peacekeeping Missions and some Special Political Missions”) pr. 09.12.20. (januar 1997-oktober 2020)

Selvom der er tale om et utvetydigt stort fald i danske politi- og troppebidrag, er det overordnede billede mindre markant sammenlignet med de andre nordiske lande. Fra 1997-2020 har både Danmark, Norge og Finland nemlig reduceret deres samlede politi- og troppebidrag. Kun Sverige har øget antallet.

Figur 7: Gennemsnitligt antal udsendte troppe- og politibidrag under FN-flag, 1997-2020 (DK, NO, SV, FI)

Kilde: UN Peacekeeping (2020), United Nations Peacekeeping – Troop and Police Contributors (“Peacekeeping Missions and some Special Political Missions”) pr. 09.12.20. (januar 1997-oktober 2020)

Ændret selvopfattelse, udviklingspolitisk statustab og manglende militært momentum

De følgende afsnit er baseret på udvalgte citater fra de i alt 11 interviews med nuværende og tidligere nordiske diplomater udsendt ved deres respektive nationale FN-missioner i New York. Citaterne repræsenterer de overordnede analysekonklusioner, da det af pladsmæssige årsager ikke er muligt at fremlægge alle undersøgelsens data.

Tydelige ændringer i Danmarks selvopfattelse: De tomme stole

Mine interviews viser, at det markante fald i antal udsendte medarbejdere har påvirket den danske FN-missions selvforståelse og opgavetilgang. Faldet illustreres tydeligt i en tidligere dansk diplomats (1997-2001) beskrivelse af et af de centrale krav til FN-missionens opgavevaretagelse:

”Den danske stol skal ikke stå tom. Dels stiller det altså nogle krav, til at man har ressourcerne til at gøre det. Det kunne vi nogenlunde leve op til, til og med min periode. Og så kom perioden bagefter med [ambassadør] Ellen Margrethe Løj, og vi var i Sikkerhedsrådet – og der var vi også rimelig velbemandet, selvom det var et virkelig hårdt pres på ressourcerne

at overkomme det. Men siden er der jo blevet reduceret, sådan så det må være vanskeligt for dem, der i de senere år har bemanded FN-missionen, at leve op til kravene om, at den danske stol ikke må stå tom.”

Den sidste pointe – at det må være vanskeligt at leve op til kravene om, at den danske stol ikke må stå tom – er værd at bemærke, for hvor man på mange områder kan dække sig ind under en effektiviseringsdagsorden, er det selvsagt svært at være flere steder på én gang – uanset hvor dygtige diplomater Danmark i øvrigt måtte have. At der er sket et mærkbart skift i selve opfattelsen af nødvendigheden af – og kravet om – at være til stede, afspejles meget præcist af en dansk FN-diplomat udsendt i perioden 2015-2020:

”Jeg plejer at sige, at det er lettere at fortælle, hvad for nogle danske stole der ikke står tomme, end hvad det er for nogle, der står tomme. Så det er klart, det er en masse danske stole, der står tomme. Og det er i udgangspunktet ikke nødvendigvis nogen katastrofe.”

Som man kan ane i citatets sidste linje, problematiserer ingen af de interviewede danske FN-diplomater udsendt i perioden 2015-2020 udviklingen, men omvendt fremhæver alle, at FN-missionen i dag er nødsaget til at prioritere de sparsomme ressourcer. Faldet i antal udsendte medarbejdere har dermed ikke bare en nominel, men også en meget reel effekt på, hvordan FN-missionen tilgår sine arbejdsopgaver. Som én af diplomaterne formulerer det: ”[Antallet af medarbejdere] gør jo en forskel på, hvor meget man kan være til stede, hvor meget man kan dække, altså både i dybden og bredden”. Denne dybde og bredde er umiskendeligt blevet mindre med årene.

Danmarks udviklingsstatus i forandring: Fra frontrunner til backburner

Hvad angår udviklingsmidlerne, har de også haft en betydning for Danmarks anseelse i FN. En højtstående dansk diplomat i perioden 2001-2007 beskriver, hvordan Danmark, Norge og Sverige på daværende tidspunkt var lige langt fremme på det udviklingspolitiske område, mens Finland spillede en mindre fremtrædende rolle. Udviklingspolitisk var der med andre ord tale om en nordisk *frontrunner*-gruppe bestående af Danmark, Norge og Sverige. Udlægningen understøtter en tidligere diplomats (1997-2001) skildring af de nordiske lande, hvor de tre skandinaviske lande var førende, selvom Finland ikke var langt bagefter. Tager man udgangspunkt i den konkrete bistand, lå Finland dog betydeligt under niveau med en bistand, der i perioden 1997-2007 kun én gang oversteg 0,4 pct. af landets BNI, og i reelle tal var på langt under halvdelen af, hvad de andre nordiske lande støttede med (Verdensbanken, 2020d; 2020f).

I dag er Danmark ikke længere en del af frontrunner-gruppen: Hvor Norge og Sverige siden 2013 begge har ligget helt oppe ved (og også over) 1 pct. af BNI doneret til udviklingsbistand, har Danmarks donationer stabiliseret sig et mulehår over FN's officielle målsætning på 0,7 pct., og dermed med bistandsdonationer, der målt i procent af BNI, er tæt på 30 pct. lavere end hos

Norge/Sverige. Det har betydet noget for Danmarks selvforståelse i sammenligningen med vores nabolande. Som en dansk diplomat udsendt i perioden 2015-2020 siger: ”Der er ikke nogen tvivl om, [at] ser man alene på størrelsen af vores bidrag, så er vi bare ikke i den samme liga som Norge og Sverige. Det er vi bare ikke”. At Danmark i dag donerer langt mindre end tidligere, er også blevet konstateret af ikke-danske nordiske diplomater. En højtstående nordisk diplomat udsendt i perioden 2015-2020 formulerer det således:

”... der er visse forskelle mellem de nordiske lande, når man taler om udviklings Samarbejdet. Det er, at to [...] er meget større end de andre hvad angår bidrag. Og det er Sverige og Norge” (oversat af forfatter).

Den reducerede bistand har med andre ord en betydning for Danmarks udviklingspolitiske anerkendelse blandt de nordiske lande i FN, hvor vi altså ikke længere kan siges at være i samme bistandsliga som Sverige og Norge. Det betyder dog langt fra, at Danmark *ingen* indflydelse har: Mine data viser nemlig også, at landet fortsat har en markant udviklingspolitisk profil, hvilket i særlig grad tillægges den danske tradition med at udnævne FN-ambassadører med en fortid som udviklingspolitisk direktør (hvilket har været tilfældet med de seneste tre Faste Repræsentanter) (OECD, 2020; UNFPA, 2020; Danmarks Faste Mission ved FN i New York, 2020a). At Danmarks nuværende status i høj grad er baseret på udviklingskyndige repræsentationschefer, kan dog også vise sig som en udfordring, for hvis kommende FN-ambassadører ikke har samme udviklingsfaglige ballast, vil det givetvis falde negativt tilbage på FN-missionen – og dermed Danmarks status.

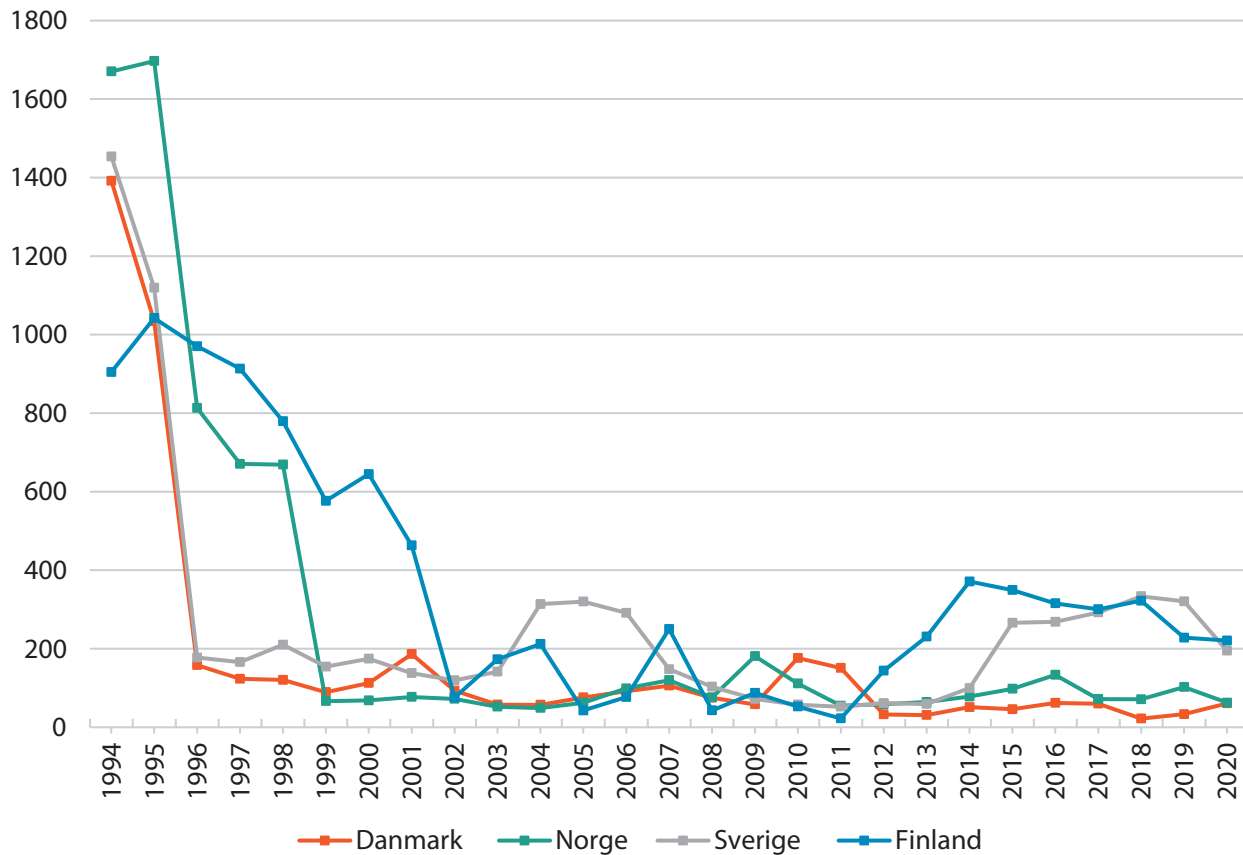

Den reducerede bistand har med andre ord en betydning for Danmarks udviklingspolitiske anerkendelse blandt de nordiske lande i FN, hvor vi altså ikke længere kan siges at være i samme bistandsliga som Sverige og Norge

Danmarks militære status: Lavest blandt de nordiske lande

På grund af begrænsede kvalitative data har det ikke været muligt at fastslå det interne nordiske hierarki i perioderne 1997-2001 og 2001-2007. Overordnet tyder mine resultater dog på, at Danmarks status var høj, og at forskellen i udsendte troppe-/politibidrag blandt de nordiske lande i de to perioder ikke var af afgørende karakter, hvilket givetvis skyldes, at alle fire nordiske lande havde langt flere udsendte indtil ca. 1995. De nordiske lande stod således for op mod 25 pct. af alle FN's fredsbevarende styrker under den kolde krig, og det kollektive fald i udsendte politi- og troppebidrag hang bl.a. sammen med reglerne for, hvem der kunne deltage i operationerne og kravene til de udsendte (Jakobsen, 2007: 458; Jakobsen, 2006). Selvom de nordiske lande ikke længere kan konkurrere på volumen eksternt, er det interne styrkeforhold fortsat relevant i analysen af den relative status.

Figur 8: Gennemsnitligt antal udsendte troppe- og politibidrag under FN-flag, 1994-2020 (DK, NO, SV, FI)

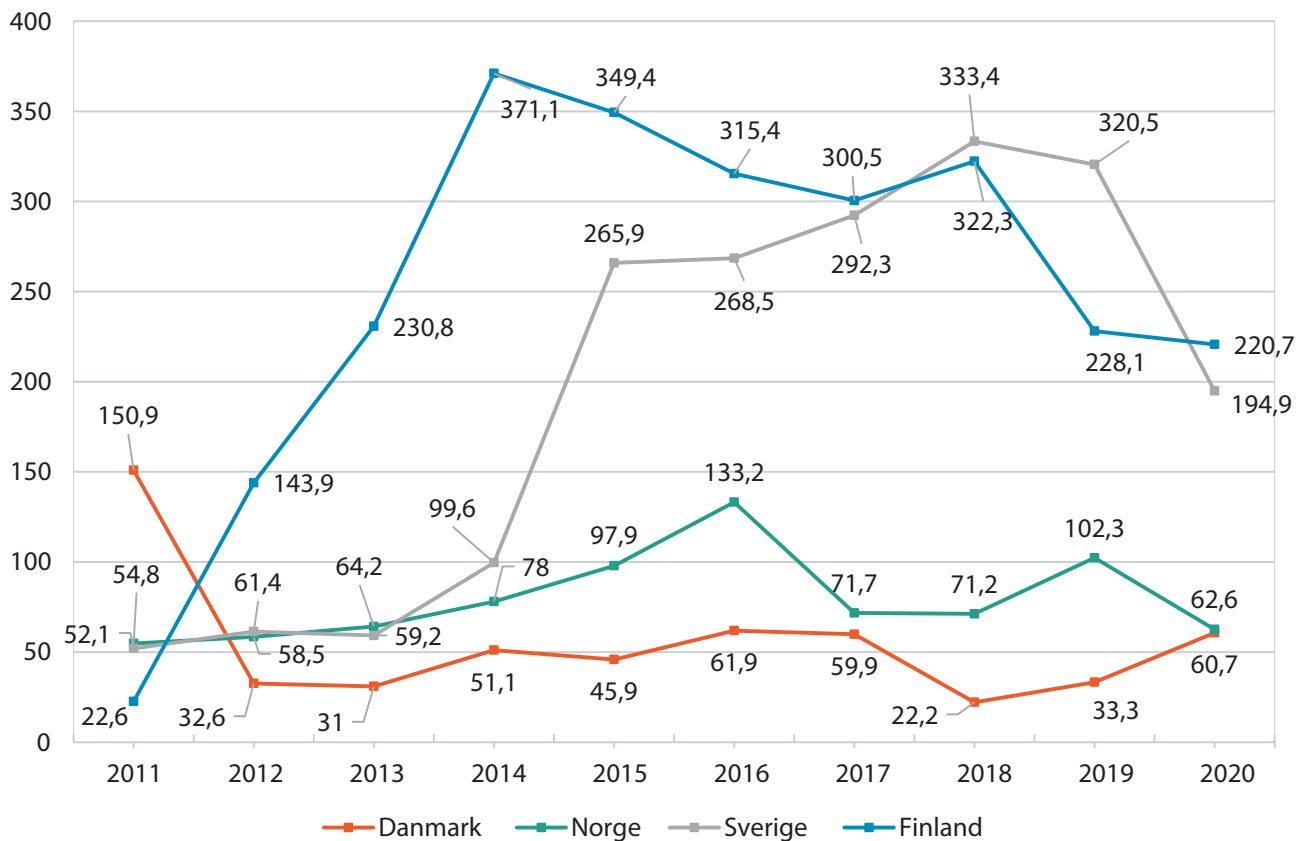
Kilde: UN Peacebuilding (2020). Januar 1994-oktober 2020.

Mens variationen i de nordiske politi- og troppebidrag tilsyneladende var af begrænset betydning tidligere, tyder mine data på, at forskellen i dag betyder noget. Som det fremgår af figur 9, har Danmark og Norge væsentligt færre udsendte bidrag til FN's fredsbevarende operationer, end tilfældet er for Finland og Sverige.

Denne forskel er blevet noteret af flere nordiske udsendte med kendskab til området. Som en af de interviewede diplomater svarer på spørgsmålet om sammenhængen mellem troppebidrag og indflydelse blandt de nordiske lande:

"... hvad angår bidrag, hvilket er et af de afgørende måleredskaber brugt her i FN – hvor mange tropper man bidrager med... Der tror jeg, at jeg vil sige, at Sverige og Finland sandsynligvis er ret lige dér, for hverken Danmark eller Norge har nogle betydningsfulde kontingenter [ude] i øjeblikket" (oversat af forfatter).

Figur 9: Gennemsnitligt antal udsendte troppe- og politibidrag under FN-flag, 2011-2020 (DK, NO, SV, FI)

Kilde: UN Peacebuilding (2020). Januar 2011-oktober 2020.

Samme holdning afspejles af en anden nordisk diplomat:

”Ja, jeg tror, [...] [at Finland og Sverige] har større troværdighed, og folk vil nok lytte mere til [dem], fordi [de] har investeret i [det militære område]” (oversat af forfatter).

Danmarks og Norges væsentligt færre udsendte politi- og troppebidrag har altså haft en direkte betydning for deres anseelse ift. Sverige og Finland.

Troppeantal er dog ikke den eneste måde, et land kan påvirke sin status på FN's militære område på. Generelt viser mine kvalitative interviewdata, at der er i hvert fald fire tilgange, et land kan bruge til at opveje for lave troppeantal: Ved at deltage i højriskommissioner som MINUSMA i Mali, ved at deployere tekniske og/eller specialiserede bidrag efterspurgt af FN, ved at agere proaktivt og innovativt og ved historisk set at have markeret sig på én del af det militære område og fortsætte i dette spor.

Fokuserer man på Norge og Danmark, yder de på papiret stort set det samme i MINUSMA – bl.a. et specialiseret bidrag i form af et C-130-transportfly, der periodisk udsendes til Mali. Danmark bidrog med et fly i 2017 og 2019/2020, mens det norske fly var i MINUSMA i 2016, 2019 og fra december 2020. At

begge lande har bidraget med et C-130-fly, er ikke tilfældigt: Der er tale om en rotationsordning med deltagelse af Danmark, Norge, Portugal og Belgien. Sverige deltog også fra 2016-2018 (NORDEFECO, 2016). Rotationsordningen er af norsk oprindelse, hvilket er blevet bemærket fra FN's side. En nordisk diplomat udlægger det således:

”[Norge] lykkedes med at blive valgt og få et sæde i Sikkerhedsrådet, til trods for at de ikke har et normalt kontingent, men de havde en rotationsordning, og de stod i spidsen for rotationsordningen for C-130'eren, så de [...] fik anerkendelse fra FN for det” (oversat af forfatter).

Dertil har Norge taget initiativ til FN's strategiske efterretningsenhed, *All Source Information Fusion Unit/ASIFU*. Foruden landets tilstedeværelse i højrisikokommissionen i Mali har Norge altså også forsøgt sig med innovative tilgangsmåder, der har været med til at give landet pondus i FN-systemet. Tager man udgangspunkt i oktober 2020, er Norge derudover til stede med to politiansatte i Colombia, 12 eksperter i UNTSO/Mellemøsten (hvor Danmark har 13, og som er den eneste anden FN-mission, danske soldater mv. p.t. deltager i) og i alt 29 udsendte i UNMISS/Sydsudan (UN Peacekeeping, 2020). Norge var involveret i fredsaftalen i Sydsudan og har dermed kombineret den historiske norske identitet som fredsmægler med en efterfølgende fredsbevarende indsats. Samlet set tyder det på, at både Sverige, Finland og Norge i dag er mere aktive på FN's militære område end Danmark. Dette bekræftes af en dansk diplomat, der udtaler følgende:

”Finland og Sverige bidrager med store styrker til FN-missionerne, og jeg vil sige, at [Danmark] nok [er] lidt som lillebroren i forhold til de tre, altså de er meget mere aktive, de har et større engagement... [...]” og lidt senere tilføjer den interviewede: ”...der er ingen tvivl om, at Danmark er den mindst aktive af de fire lande.”

Sikkerhedsrådsvalg i 2024: Danmark skal op i gear

Forskellen mellem de nordiske lande på det militære område er også tydelig i forhold til de afsatte personalemæssige ressourcer ved FN-missionerne. Det militære område varetages primært af militærrådgivere, hvoraf Danmark har én (militærrådgivere er angivet i UN Blue Book og tælles derfor med i opgørelsen over udsendte medarbejdere, mens assistenter/administrative medarbejdere typisk ikke er udsendte). Finland har en militærrådgiver med dertilhørende assistent, Norge en militærrådgiver, en stedfortrædende militærrådgiver og en administrativ medarbejder, mens Sverige har en militærrådgiver, en stedfortrædende militærrådgiver og en assistent på halvtid (Finland Abroad, 2020; Danmarks Faste Mission ved FN i New York, 2020b; Sweden Abroad, 2020; Norway in the UN, 2020; kvalitative interviews). Også her har Danmark altså færre ressourcer, hvilket fremhæves i forbindelse med Danmarks mulighed for at blive valgt til Sikkerhedsrådet i 2024 (for perioden 2025-26). Som en nordisk diplomat siger:

”... både de to sidste år af Sikkerhedsrådskampagnen, og særligt hvis I kommer ind i Rådet, kræver virkelig ressourcer. Så mit råd til [...] Danmark vil være at forsøge at have i hvert fald én [militærrådgiver] mere, et eller to år ud i fremtiden, og måske endda en eller to mere i tillæg hertil, hvis I kommer ind i Rådet” (oversat af forfatter).

Samme forståelse udtrykkes af en anden nordisk diplomat, der – foruden at opfordre til en opnormering på militærrådgiverniveau – ligeledes direkte tilskynder Danmark til at øge den fysiske militære tilstedeværelse på FN-niveau:

“... min anbefaling til Danmark vil være også at se på muligheden for at have et mere traditionelt bidrag, og det giver jer også muligheden for at interagere med sekretariatet, og I bliver også inviteret med til flere møder – det er en naturlig netværksfordel, man får ud af det” (oversat af forfatter).

Statusrelateret må vi antage, at de to nordiske diplomaters opfordring til at opnormere på det militære område bunder i en forståelse af, at Danmark, såfremt den nuværende bemanning bibeholdes, givetvis *ikke* vil være i stand til at opnå indvalg til Sikkerhedsrådet i tilfælde af kampvalg. Overordnet set tyder det dermed på en opfattelse af Danmarks status som værende lavere end de andre nordiske landes på det militære område.

Dansk statustab kræver handling: Behov for opnormering, længerevarende kontingent til Mali og skarp profilering

Ovenstående analyse har forsøgt at bidrage empirisk til den spirende del af statusforskningen, der arbejder med småstater. Ved at måle Danmarks status i FN som funktion af FN-missionens ressourcer, funktionelle bidrag og anerkendelse fra de andre nordiske lande har jeg forsøgt at afdække forskelle i status mellem perioderne 1997-2001, 2001-2007 og 2015-2020. Målet har været at undersøge, om de ændrede udenrigspolitiske strømninger i kølvandet på VK-regeringens tiltræden i slutningen af 2001 har påvirket Danmarks status. Mine resultater tyder på, at det er tilfældet: Antallet af udsendte medarbejdere ved den danske FN-mission er næsten halveret fra 1997-2020, og i dag er Finlands FN-mission hele 78 pct. større end Danmarks, mens Norges og Sveriges repræsentationer er mere end dobbelt så store. De færre medarbejdere har en direkte betydning for, i hvor høj grad FN-missionen kan dække danske prioriteter. Udviklingspolitisk er Danmark gået fra at være en fast del af den nordiske frontrunner-gruppe til nu at befinde sig mellem Norge og Sverige i toppen og Finland i bunden. Også militært er Danmarks politi- og troppebidrag mere end halveret, og andre nordiske diplomater opfordrer nu direkte Danmark til at opnormere, såfremt målet fortsat er at opnå indvalg til Sikkerhedsrådet i 2024. Samlet set tyder mine data derfor på et relativt dansk statustab på det udviklingspolitiske og militære område i FN.

Hvis målet fortsat er et indvalg til Sikkerhedsrådet, er der således behov for aktivt at arbejde på at forbedre Danmarks chancer i tilfælde af kampvalg. Det

kan gøres på flere måder: Ved aktivt at spille på det nordiske brand og dermed ”dække sig ind” under de andre landes tiltag og håbe på, at forskellene mellem Danmark, Sverige, Norge og Finland er svære at få øje på for mange andre lande (Røren og Wivel, *forthcoming*: 11). Men håb er – som bekendt – ikke en strategi, og Danmark bør derfor kombinere denne tilgang med en, eventuelt midlertidig, opnormering af FN-missionen målt på diplomater, et længerevarende kontingent til Mali, foruden innovative løsninger og en skarp profilering à la Norge. Det kan muligvis sikre, at Danmarks statustab ikke også opdages uden for den nordiske kreds.

Noter

- 1 Hvis man vælger at medregne de bilaterale bidrag, der tilgår multilaterale organisationer, såsom øremærkede bidrag (den såkaldte multi-bi-bistand), er tallet for 2019, jf. Globalnyt, på 56,9 pct. (Heldgaard, 2020). Selv hvis stigningen medtages, ændrer den dog ikke på det samlede billede af Danmarks nedadgående bistand målt i procent af BNI.

Litteraturliste

- Andersen, Louise R. (2019), “The UN – a forgotten cornerstone in Danish foreign policy”, *Danish Foreign Policy Review* 2019, 99-128.
- Baxter, Phil, Jenna Jordan og Lawrence Rubin (2018), “How Small States Acquire Status: A Social Network Analysis”, *International Area Studies Review*, 21(3): 191-213.
- Cline, Kirssa, Patrick Rhamey, Alexis Henshaw, Aleisia Sedziaka, Aakriti Tandon og Thomas J. Volgy (2011), “Identifying Regional Powers and Their Status”, i Thomas J. Volgy, Renato Corbetta, Keith A. Grant og Ryan G. Baird, red., *Major Powers and the Quest for Status in International Politics. Evolutionary Processes in World Politics*, New York: Palgrave Macmillan, pp. 133-57.
- Danida OpenAid (2017), “Danmarks officielle bistand til udviklingslandene fordelt på hovedkategorier”, *Openaid.um.dk*, <https://openaid.um.dk/da/oda/main-categories/?Y=2017>.
- Danida OpenAid (2018), “Danmarks officielle bistand til udviklingslandene fordelt på hovedkategorier”, *Openaid.um.dk*, <https://openaid.um.dk/da/oda/main-categories/?Y=2018>.
- Danida OpenAid (2019), “Danmarks officielle bistand til udviklingslandene fordelt på hovedkategorier”, *Openaid.um.dk*, <https://openaid.um.dk/da/oda/main-categories/?Y=2019>.
- Danmarks Faste Mission ved FN i New York (2020a), “Danmarks Faste Repræsentant ved FN”, *FNNNewYork.um.dk*, <https://fnnewyork.um.dk/da/om-os/danmarks-fn-ambassadoer/>.
- Danmarks Faste Mission ved FN i New York (2020b), “Medarbejdere”, *FNNNewYork.um.dk*, <https://fnnewyork.um.dk/da/om-os/medarbejdere/>.
- de Carvalho, Benjamin og Iver B. Neumann (2014), *Small States Status Seeking – Norway’s Quest for International Standing*, London: Routledge.
- Donortracker (2020a), “Norway”, *Donortracker.org*, <https://donortracker.org/country/norway>.
- Donortracker (2020b), “Sweden”, *Donortracker.org*, <https://donortracker.org/country/sweden>.
- Finland Abroad (2020), “Permanent Mission of Finland to the United Nations, New York”, *Finlandabroad.fi*, <https://finlandabroad.fi/web/un/permanent-mission-of-finland-to-the-un>.
- Folketinget (2019), “Forslag til folketingsbeslutning om danske militære bidrag til FN’s fredsbevarende mission i Mali, MINUSMA”, *FT.dk*, www.ft.dk/ripdf/samling/20191/beslutningsforslag/b6/20191_b6_som_fremsat.pdf.
- Forsvaret.no (2020), “Mali”, *Forsvaret.no*, www.forsvaret.no/om-forsvaret/operasjoner-og-ovelser/internasjonale-operasjoner/mali.
- Forsvarsministeriet (2020), “Indsatsen i Sahelregionen”, *FMN.dk*, <https://fnn.dk/da/arbejdsumraader/internationale-operationer/igangvarende-operationer/mali/>.
- Galtung, Johan (1964), “A Structural Theory of Aggression”, *Journal of Peace Research*, 1(2): 95-119.
- Heldgaard, Jesper (2020), “Dansk bistand via multilaterale tordner frem”, *Globalnyt*, <https://globalnyt.dk/content/dansk-bistand-multilaterale-tordner-frem>.

- Jakobsen, Peter V. (2006), "The Nordic peacekeeping model: Rise, fall, resurgence?", *International Peacekeeping*, 13(3): 381-95.
- Jakobsen, Peter V. (2007), "Still Punching Above Their Weight? Nordic Cooperation in Peace Operations after the Cold War", *International Peacekeeping*, 14(4): 458-75.
- Jakobsen, Peter V. (2016), "Denmark and UN peacekeeping: glorious past, dim future", *International Peacekeeping*, 23(5): 741-61.
- Jakobsen, Peter V. og Kristine Kjærsgaard (2017), "Den danske FN-aktivismes storhed og fald", *Politica*, 49(4): 377-400.
- Kjær, Anne M. (2020), "Paradigmeskiftet i dansk udviklingspolitik", *Politica*, 52(2): 125-46.
- Kofod, Jeppe (2020), "Jeppe Kofod: Derfor skal Danmarks nye udenrigsstrategi hvile på socialdemokratiske værdier", *Altinget*, www.alinget.dk/artikel/jeppe-kofod-derfor-skal-danmarks-nye-udenrigsstrategi-hvile-paa-socialdemokratiske-vaerdier.
- Marcussen, Martin (2019), "Professor Martin Marcussen: Danmarks udenrigstjeneste er alt for lille. Kunne vi i det mindste ikke udnytte alle de udenlandske ambassader, der ligger her til lands?", *Ræson*, www.raeson.dk/2019/professor-martin-marcussen-danmarks-udenrigstjeneste-er-alt-for-lille-kunne-vi-i-det-mindste-ikke-udnytte-alle-de-udenlandske-ambassader-der-ligger-her-til-lands/.
- Ministry for Foreign Affairs of Finland (2017), "Development Cooperation Appropriations", *UM.fi*, https://um.fi/documents/35732/48132/infographic_finlands_development_cooperation_appropriations_2017/cb141b03-2f2e-d6c1-b3e3-dc3e82aa0793?t=1525690549961.
- Ministry for Foreign Affairs of Finland (2018), "Development cooperation appropriations 2018", *UM.fi*, https://um.fi/documents/35732/48132/infographic_finlands_development_cooperation_appropriations_2018/31df28f5-31d4-ea3c-b082-4ebc8837c10a?t=1525690550990.
- Ministry for Foreign Affairs of Finland (2019), "Development cooperation appropriations 2019", *UM.fi*, https://um.fi/documents/35732/0/20190423_UM_kyt_en.pdf/5369d6a0-abf7-726e-3fb8-59b07327118a?t=1556099250695.
- Neumann, Iver B. og Benjamin de Carvalho (2014), "Introduction – Small States and Status", i Benjamin de Carvalho og Iver B. Neumann, *Small States Status Seeking – Norway's Quest for International Standing*, London: Routledge, pp. 1-21.
- NORDEFECO (2016), "MINUSMA – Signing of Letter of Intent", *Nordefco.org*, www.nordefco.org/MINUSMA-Signature-of-Letter-of-Intent.
- Norway in the UN (2020), "The Team", *Norway.no*, www.norway.no/en/missions/UN/norway-and-the-un/about-mission/#TheTeam.
- OECD (2010), "Denmark: Ambassador, Permanent Representative to the OECD", *OECD.org*, www.oecd.org/denmark/denmark-ambassador.htm.
- Olesen, Thorsten B. (2015), "Engagement og aktivisme i dansk udviklings- og bistandspolitik 1962-2015", *Politik*, 18(4): 25-36.
- Olesen, Mikkel Runge (2017), "Aktivismen med de nordiske 'brødre': Forsigtig spiren efter lang tids tørke?", *Politica*, 49(4): 358-76.
- Pedersen, Rasmus Brun (2018), "Bandwagon for Status: Changing Patterns in the Nordic States Status-seeking Strategies?", *International Peacekeeping*, 25(2): 217-41.
- Pouliot, Vincent (2016), *International Pecking Orders: The Politics and Practice of Multilateral Diplomacy*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Renshon, Jonathan (2017), *Fighting for Status*, Princeton: Princeton University Press.
- Røren, Pål og Anders Wivel (forthcoming), "King in the North: Evaluating the Status Recognition and Performance of the Scandinavian Countries".
- Schia, Niels Nagelhaus og Ole Jacob Sending (2014), "Status and sovereign equality: Small states in multilateral settings", i Benjamin de Carvalho og Iver B. Neumann, red., *Small States Status Seeking – Norway's Quest for International Standing*, London: Routledge, pp. 73-85.
- Taksø-Jensen, Peter (2016), *Dansk diplomati og forsvar i en brydningstid. Vejen frem for Danmarks interesser og værdier mod 2030*, København: Udenrigsministeriet.
- UN Blue Book (1994-2020), "United Nations Digital Library – Permanent Missions to the United Nations", (No. 278-295 og 297-309), *Digitalibrary.un.org*.
- UNFPA (2020), "Ib Petersen – Assistant Secretary-General, Deputy Executive Director (Management)", *UN.org*, www.un.org/sg/en/content/profiles/ib-petersen.
- UN Peacekeeping (2020), "Troop and Police Contributors", *Peacekeeping.un.org*, <https://peacekeeping.un.org/en/troop-and-police-contributors>.
- Verdensbanken (2020a), "Population, total – Denmark, Finland, Norway, Sweden", *Data.worldbank.org*, <https://data.worldbank.org/indicator/SP.POPTOTL?end=2019&locations=DK-FI-NO-SE&start=1997&view=chart>.
- Verdensbanken (2020b), "GNI (current US\$) – Denmark, Finland, Norway, Sweden", *Data.worldbank.org*, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GNP.MKTP.CD?end=2019&locations=DK-FI-NO-SE&start=1997>.
- Verdensbanken (2020c), "Net ODA provided, total (% of GNI) - Denmark", *Data.worldbank.org*, <https://data.worldbank.org/indicator/DC.ODA.TOTL.GN.ZS?end=2016&locations=DK&start=1960>.
- Verdensbanken (2020d), "Net ODA provided, total (% of GNI) – Denmark, Norway, Sweden, Finland", *Data.worldbank.org*, <https://data.worldbank.org/indicator/DC.ODA.TOTL.GN.ZS?end=2016&locations=DK-NO-SE-FI&start=1997>.

- Verdensbanken (2020f), "Net ODA provided, total (current US\$) – Denmark, Norway, Sweden", *Data.worldbank.org*,
<https://data.worldbank.org/indicator/DC.ODA.TOTL.CD?end=2016&locations=DK-NO-SE-FI&start=1997>.
- Verdensbanken (2020g), "Net ODA provided, total (current US\$) – Denmark, Norway, Sweden, Finland", *Data.worldbank.org*,
<https://data.worldbank.org/indicator/DC.ODA.TOTL.CD?end=2016&locations=DK-NO-SE-FI&start=1997>.
- Volgy, Thomas J., Renato Corbetta, Keith A. Grant og Ryan G. Baird (2011), "Major Power Status in International Politics", i Thomas J. Volgy, Renato Corbetta, Keith A. Grant og Ryan G. Baird, red., *Major Powers and the Quest for Status in International Politics. Evolutionary Processes in World Politics*, New York: Palgrave Macmillan, pp. 1-26.
- Volgy, Thomas J., Renato Corbetta, J. Patrick Rhamey, Ryan G. Baird og Keith A. Grant (2014), "Status Considerations in International Politics and the Rise of Regional Powers," i Thazha V. Paul, Deborah W. Larson og William C. Wohlforth, red., *Status in World Politics*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 58–84.
- Wallace, Michael D. (1971), "Power, Status, and International War", *Journal of Peace Research*, 8(1): 23–35.
- Wohlforth, William C. (2009), "Unipolarity, Status Competition, and Great Power War", *World Politics*, 61(1): 28–57.

Med fare for at blive tabt mellem to stole: Forsvarsattachéerne som en integreret del af udetjenesten

Tema 2: Frontlinjediplomatiet i forandring

Udenrigsministeriet har ikke længere monopol på dansk udenrigspolitik. Derimod ser vi et sektordiplomati i stigende vækst, hvor især forsvarsattachéembedet er højaktuelt i en tid, hvor de tektoniske plader i udenrigspolitikken flytter sig. Vi undersøger det ellers udforskede danske forsvarsattachéembede. Dette gøres med et særlig fokus på de komplekse samarbejdsrelationer, der er vilkåret for forsvarsattachéen både ude på ambassaderne, men også i relationerne til Forsvarsministeriet, Forsvarskommandoen

og Udenrigsministeriet. På trods af forskellige professioner og kulturforståelser fungerer samarbejdet i de fleste tilfælde godt. Som det oftest er i processer med mange forskelligartede aktører, kan der dog opstå misforståelser og videnstab. I en tid, hvor Danmark som småstat forsøger at bibeholde internationalt samarbejde og de diplomatiske dyder, er det vigtigt at tage pulsen på forsvarsattachévirket, så det kan indrettes således, at det bedst muligt kan være med til at fremme danske interesser.

Forsvarsattachéerne er back in business

Traditionelt set har Udenrigsministeriet haft monopol på udenrigspolitikken og diplomatiet, men udviklinger de seneste årtier har udfordret monopolet.¹ Dette skyldes en betydelig sektorisering, da flere ressortministerier nu har internationale ambitioner og i stigende grad udsender specialattachéer til de danske ambassader (Marcussen, 2020: 6). Det er her, at det danske sektordiplomati, det diplomati, som udføres af forskellige ministerier og styrelser, har fået nye betingelser og muligheder (Marcussen og Nielsen, 2019: 127f). Udenrigsministeriets vigtigste opgave i dag er derfor at koordinere andre aktørers internationale aktiviteter, idet de snarere forsøger at forstå helheden i dansk udenrigs- og sikkerhedspolitik frem for diverse sektorspecifikke områder (ibid.).

Det ældste eksempel på sektordiplomatiet er forsvarsattachéembedet (ibid.: 144). Efter den Kolde Krigs ophør gav globaliseringen, *den evige fred* og *historiens endeligt* genlyd. Dette gav anledning til, at flere så forsvarsattachéembedet som værende på vej ud af udenrigspolitikken. I dag ser vi de modsatte tendenser, idet den liberale verdensorden er under opbrud. Det skyldes i høj grad Ruslands stormagtsambitioner, et egenrådigt USA, at Kina vil revitaliseres, samt et EU, der i højere grad står på sidelinjen uden at have etableret sig som en geopolitisk spiller. Den tiltagende betydning af det militære diplomati finder sted på baggrund af forskydninger i de geopolitiske rammevilkår for international politik, hvor Danmark skal forholde sig til et komplekst og foranderligt trusselsbillede. Disse forhold øger relevansen af de danske forsvarsattachéer, der nu er *back in business*.

**LINE LINDEGAARD
CHRISTENSEN**

stud.scient.pol.,
Københavns Universitet,
line-lindegaard@hotmail.com

**SOFIE AMALIE
JUHL-RASMUSSEN**

stud.scient.pol.,
Københavns Universitet,
ku.sofie@gmail.com

CAROLINE THOBY

stud.scient.pol.,
Københavns Universitet,
caroline@thoby.dk

Forsvarsattachéerne er interessante at undersøge nærmere, fordi de bringer *krudt og kugler* til diplomatiet på de danske ambassader. De varetager samtidig et helt specielt virke, hvor komplekse samarbejdsrelationer på tværs af myndigheder kan påvirke, hvorvidt de succesfuldt kan tjene danske interesser og allervigtigst: fremme Danmarks sikkerhed

Forsvarsattachéerne er udsendt af et andet ressortministerium og skal navigere mellem mange forskellige aktører, herunder Forsvarsministeriet, Forsvarskommandoen og Udenrigsministeriet. Samtidig er de en personalegruppe med særlige kompetencer og erfaringer, og det kan resultere i et kultursammenstød mellem det civile og det militære personale på ambassaderne og hjemad til. Forsvarsattachéerne er derfor ikke bare interessante at undersøge nærmere, fordi de bringer *krudt og kugler* til diplomatiet på de danske ambassader, de varetager samtidig et helt specielt virke, hvor komplekse samarbejdsrelationer på tværs af myndigheder kan påvirke, hvorvidt de succesfuldt kan tjene danske interesser og allervigtigst: fremme Danmarks sikkerhed. Dertil kommer, at feltet vedrørende forsvarsattachéer er stort set uoplyst. På baggrund af 25 interviews undersøger vi de samarbejdsrelationer, som forsvarsattachéen indgår i, og hvordan kompleksiteten af disse påvirker attachéens virke (se tekstboks 1).

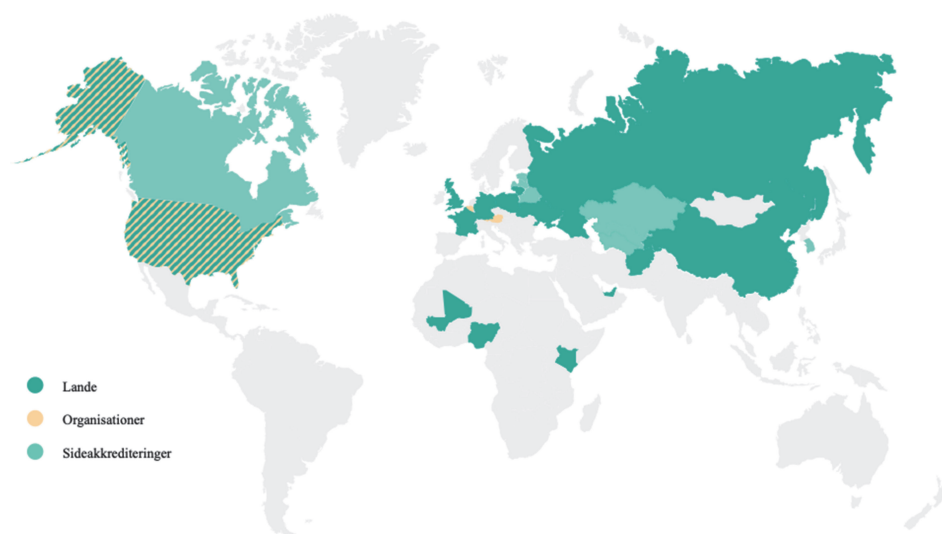
Forsvarsattachévirket - et udforsket felt

Forsvarsministeriet udsender tre forskellige typer af personale til at udføre militærdiplomati på ambassaderne og repræsentationerne: forsvarsattachéer, militærrådgivere og forsvarsrådgivere. Forsvarsattachéerne er akkrediteret til de bilaterale ambassader, og militærrådgiverne er som udgangspunkt udsendt ved de multilaterale repræsentationer. Dog kan der også være udsendt militærrådgivere på bilaterale ambassader, hvor disse fungerer som rådgivere under Freds- og Stabiliseringsfonden.

Forsvarsattachéerne har oftest rang af oberst eller kommandør, og i nogle tilfælde kan Forsvarsministeriet midlertidigt hæve deres rang under deres udsendelse, da en højere rang giver dem nemmere adgang til militære kontakter og informationer i værtslandet. Derudover har Forsvarsministeriet civile forsvarsrådgivere udsendt til Den Danske Repræsentation ved NATO, EU-repræsentationen og ambassaden i Washington. I det følgende omtales forsvarsattachéer, forsvars- og militærrådgivere under ét som *forsvarsattachéer*, medmindre specificering er nødvendig.

Forsvarsattachéernes akkrediteringer og sideakkrediteringer vurderes ift. den sikkerheds- og forsvarspolitiske udvikling (Finansministeriet, 2020: 36). Således har Forsvarsministeriet på nuværende tidspunkt udsendt attachéer til 15 ambassader og fire multilaterale repræsentationer, jf. figur 1.

Figur 1: Kort over Danmarks udsendte forsvarsattachéer og militærrådgivere

Helt overordnet er det forsvarsattachéens rolle at samtænke Forsvarets og diplomatiets indsatser i det land eller den region, som vedkommende er udsendt til. Deres arbejdsopgaver spænder vidt og bredt, men i udgangspunktet laver de indberetninger om forsvars- og sikkerhedspolitiske emner, støtter ambassadøren i forsvars- og sikkerhedsrelaterede spørgsmål, planlægger og afholder besøg fra f.eks. Forsvarsministeren samt indhenter overflyvnings-, landings- og besøgstilladelser.

Når forsvarsattachéerne udsendes, overflyttes de administrativt til Udenrigsministeriets specialattachéordning. Dermed er det Udenrigsministeriet, som håndterer praktiske aspekter såsom bolig, løn og udetillæg, hvilket Forsvarsministeriet faktureres for. Antallet af forsvarsattachéer og omkostningerne hertil fastlægges i Finansloven. Da forsvarsattachéerne udsendes gennem specialattachéordningen, er de formelt set underlagt ambassadørens instruktionsbeføjelse.

Komplekse relationer og divergerende professionslogikker

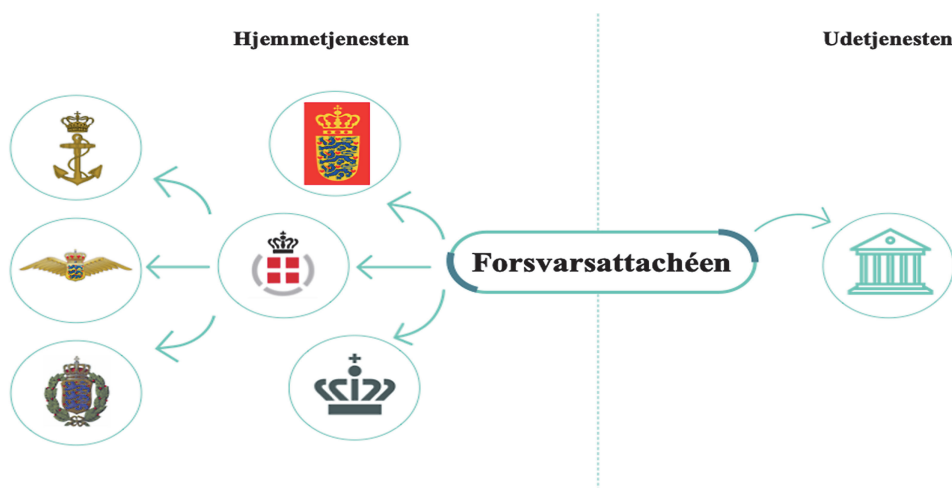
Hierarkiske relationer kan forstås som principal-agent-relationer. Det betyder, at principalen, som den overordnede, uddelegerer opgaverne, mens agenten, som den underordnede, udfører opgaverne på principalens vegne. Det er forventeligt, at principalens og agentens mål divergerer, og at agenten ikke nødvendigvis udfører de delegerede opgaver i overensstemmelse med principalens ønsker (ex. Eisenhardt, 1989). Det er disse principal-agent-relationer, der danner rammen for vores analyse.

➤➤ Militærdiplomati kan ses som et oxymoron, da militæret eksisterer for at føre krige eller afskrække med magt, hvorimod diplomatiet forsøger at nå mål gennem forhandlinger og dialog

Det er vigtigt at være opmærksom på den specielle dynamik, der kan være i relationer mellem aktører af militær og civil karakter. Forsvarsattachéer hører til en speciel gruppe agenter, da de er en del af Forsvaret, hvorimod principalen, altså forsvarsattachéens overordnede myndighed, oftest er civil. Militærdiplomati kan ses som et oxymoron, da militæret eksisterer for at føre krige eller afskrække med magt, hvorimod diplomatiet forsøger at nå mål gennem forhandlinger og dialog. Derfor gælder der andre professionslogikker, hvilket ændrer på forudsætningerne for samarbejdet. Den militære professionslogik er karakteriseret af et højt moralsk engagement og de motiveres af mere end ressourcer og autonomi (Feaver, 2003: 58). I de civil-militære forhold vil forsvarsattachéerne og de civile myndigheder, i dette tilfælde Forsvarsministeriet og Udenrigsministeriet, oftest have samme overordnede mål: nationens sikkerhed. I stedet opstår der oftere divergens i, hvordan Forsvarsministeriet, Udenrigsministeriet og forsvarsattachéerne mener, at målet skal opnås. Den overordnede myndighed kan forsøge at imødekomme dette på forskellige måder, men effekten heraf afhænger i høj grad af den iboende informationsasymmetri mellem forsvarsattachéen og den overordnede myndighed. Divergensen kan eksempelvis mindskes ved at rekruttere medarbejdere, der deler myndighedernes opfattelse af, hvilke mål der skal realiseres, og hvordan disse mål forfølges. Hertil kan den overordnede myndighed vælge at overvåge forsvarsattachéens arbejde, omend dette kan være et problematisk værktøj, da overvågning kan være ineffektiv og demotiverende (Feaver, 2003: 64). Incitament i form af f.eks. løn, bonus, forbedrede arbejdsvilkår med mere kan imidlertid benyttes som en motiverende faktor. Her er det dog relevant at have for øje, at hvis incitamentene benyttes ud fra en resultatorienteret kalkule, kan forsvarsattachéen ligeledes opfatte dem som demotiverende, da de er motiveret af at *gøre det rigtige*. Forsvarsattachéen foretrækker at løse sin opgave med minimal indblanding og tilsyn fra myndighederne. Når Forsvarsministeriet

Figur 2: Illustration af forsvarsattachéernes mange chefer

Note: Figuren illustrerer, hvor mange aktører forsvarsattachéen interagerer med i sit virke, herunder Forsvarsministeriet, Udenrigsministeriet, Forsvarskommandoen, Søværnet, Flyvevåbnet, Hæren og de civile diplomater ude på ambassaden - i høj grad ambassadøren.

eller Udenrigsministeriet skal vælge instrumenter fra denne værktøjskasse, er det essentielt, at de forstår forsvarsattachéen præferencer og mål.

Forsvarsattachéen skal, med andre ord, navigere imellem mange myndigheder, hvilket skaber en række forskellige betingelser og dynamikker. Dette eksemplificeres i figur 2, hvor det klargøres, at forsvarsattachéen både skal agere ift. de hjemlige myndigheders interesser, herunder Forsvarsministeriet, Forsvarskommandoen og Udenrigsministeriet, men også ambassadøren og de civile diplomater på ambassaderne.

Når professionslogikkerne støder sammen på ambassaderne

Forsvarsattachéembedet er et specielt område inden for det danske sektordiplomati, idet forsvarsattachéen er den eneste udsendte diplomat, der ligesom ambassadøren er akkrediteret i sin egen ret til værtslandet. Dermed er forsvarsattachéen sendt til værtsnationen for at repræsentere forsvarsministeren og forsvarschefen og udfører det militære diplomati på deres vegne. Ambassadøren er den administrative leder og chef på ambassaden, og derfor er forsvarsattachéen formelt set underlagt ambassadørens instruktionsbeføjelse, hvilket betyder, at ambassadøren kan uddelegere opgaver til forsvarsattachéen, som ikke nødvendigvis falder inden for dennes ressortområde. Selvom de to embeder principielt er adskilt, finder der en betydelig koordination og dialog sted mellem ambassadøren og forsvarsattachéen, da opgaver og interesser kan overlappe på især det sikkerhedspolitiske område, hvor der både er elementer af udenrigs- og forsvarspolitik.

Vores data peger på, at relationen mellem ambassadøren og forsvarsattachéen som udgangspunkt er god, men der er forhold, der kan forbedres. Det, som ville kunne skabe et reelt kultursammenstød mellem de civile diplomater og forsvarsattachéerne, er deres forskellige professionslogikker og kulturforståelser. Mødet mellem professioner italesættes af en forsvarsattaché ved at vende situationen om: "Forestil dig, at du tager en diplomat fra Udenrigsministeriet og siger til ham: 'nu bliver du forbindelsesofficer i Forsvarskommandoen'. Det er et lidt anderledes sprog."

Overordnet set finder vi tre dynamikker, der kan føre til et kultursammenstød. Først og fremmest sætter forsvarsattachéerne kollektivet over individet. Dernæst er deres beslutningskultur præget af en højere risikovillighed end de civile diplomater, og sidst men ikke mindst divergerer forsvarsattachéens tilgang til opgaveløsningen fra den civile diplomats.

I Forsvaret er der en klar hierarkisk orden, og forsvarsattachéerne har været gennem en lang karriere i Forsvaret, hvor de har lært at træffe beslutninger og lede soldater under vanskelige forhold. I den militære organisationskultur hersker der en stærk fælles korpsånd, hvor de lærer at sætte kollektivet over individet, og at opgaver løses bedst i fællesskab. Når forsvarsattachéerne udsendes til ambassaderne, er de *helt alene* og afkobles fra det militære kollektiv hjemme i Forsvaret. Mødet med diplomatiet og Udenrigsministeriet kan være

en uvant oplevelse, da de skal navigere i en anden kultur. Det er dog vigtigt at pointere, at forsvarsattachéerne er erfarne mennesker, der forstår at tilpasse sig. Derfor løser mange af forsvarsattachéerne situationen ved “at forsøge at lave et kollektiv omkring dem, som er på ambassaden.” Forsvarsattachéerne peger på, at kollektivet både kan skabes i samtaler ved kaffemaskinen, men også i f.eks. krisesituationer, hvor ambassadøren gør brug af deres specielle kompetencer og erfaringer til at bistå ambassaden. En forsvarsattaché beskriver, hvordan han under et terrorangreb, der ramte værtslandet, kunne bruge sine erfaringer fra tidligere udsendelser i konfliktzoner i en *light version*, hvor han hjalp ambassadens medarbejdere med at bearbejde situationen. Fælles for eksemplerne er, at attachéerne føler, at de ved at løse disse opgaver på ambassaden gør *det rigtige*. De bruger deres militære kompetencer og erfaringer til at gøre noget *irrelevant* ift. Forsvaret, men handlingen gavner ambassaden. Dette viser, at forsvarsattachéerne netop har fundet deres nye kollektiv på ambassaden.

Flere af forsvarsattachéerne påpeger, at de civile diplomater er mere fokuserede på individet og ønsker anerkendelse fra ledelsen hjemme i ministeriet. Her er den militære tankegang anderledes. En militærrådgiver sætter det på spidsen og udtaler: “Når jeg skriver hjem, skriver jeg ikke, at jeg har gjort noget. Det er holdet, som har gjort noget”. Dette kan også være et udtryk for, at forsvarsattachéerne ofte har mere erfaring og hviler mere i sig selv end deres civile modstykke. Netop fordi forsvarsattachéerne kommer fra en virksomhedskultur, hvor det er mere naturligt at arbejde med risici, fremstår de mere risikovillige end deres civile kolleger. En af forsvarsattachéerne forklarer, at de er villige til at tage beslutninger “på et kun delvist oplyst grundlag, og vi erkender i den beslutningsproces, at vi kommer til at begå fejl, og at der er risiko indbygget”. Omvendt kan dette ses som en kontrast til den kultur, der trives i Udenrigsministeriets udøvelse af diplomatiet, hvor tilgangen mere er, at “her har vi et problem, her er syv løsninger, men vi tør ikke at sige, hvilken én vi skal bruge.” Med andre ord kan diplomaternes til tider risikoaverse adfærd støde sammen med forsvarsattachéernes risikovillighed.

 Vi hylder et princip omkring, at en 80 procent-løsning til tiden er bedre end en 100 procent-løsning, der kommer for sent.

Dette kultursammenstød kan i nogle tilfælde komme til udtryk i opgaveløsningen. Én attaché beskriver hvordan: “Vi hylder et princip omkring, at en 80 procent-løsning til tiden er bedre end en 100 procent-løsning, der kommer for sent.” For den civile diplomat kan den rigtige proces derimod være et mål i sig selv. I det lys kan forsvarsattachéens mere mål- og resultatorienterede tilgang over for den civile leders procesorienterede tilgang ses som en form for måldivergens. Forskelligheden i opgaveløsningen kommer især til udtryk i indberetningerne, hvor forsvarsattachéerne er “opdraget til at gøre det kort, klart og præcist, så man har pointen med det samme”, hvorimod en civil di-

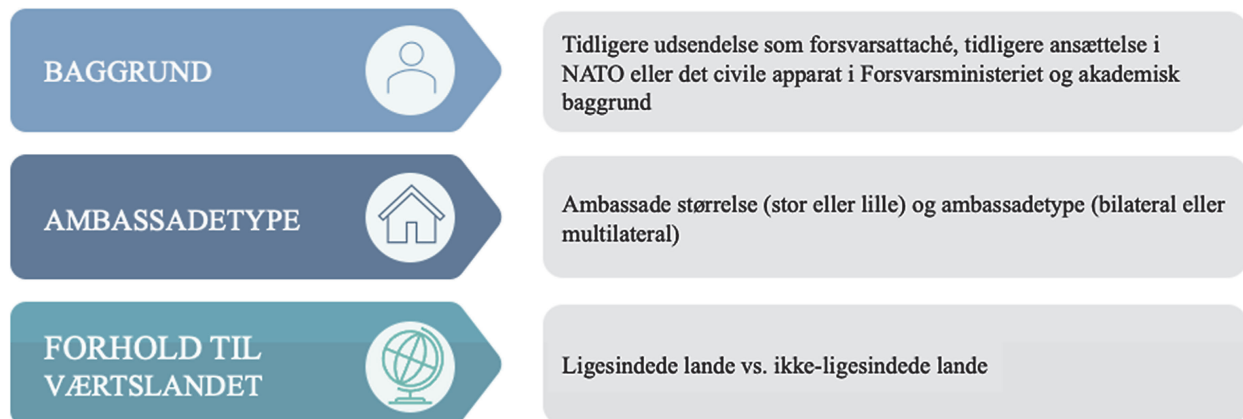
plomat udtaler: “Vi har fra politisk side behov for at brede os mere ud og beskrive kontekster osv.”

Selvom professionslogikkerne langt hen ad vejen kan forklare, hvorfor samarbejdet ude på ambassaderne nogle gange kan være udfordret, spiller personligheder selvfølgelig også en betydelig rolle. Derfor fremhæver forsvarsattachéerne vigtigheden af en forventningsafstemning mellem ambassadøren og forsvarsattachéen, da de netop kommer fra forskellige kulturforståelser. Forventningsafstemningen er med til at sikre, at ambassadøren forstår forsvarsattachéens anderledes tankegang, samtidig med at attachéen får en fornemmelse af ambassadørens mål.

Dynamikken ude på ambassaden

Vores empiri peger på, at der er nogle helt særlige forhold på spil, der kan påvirke dynamikken mellem forsvarsattachéen og ambassadøren, herunder forsvarsattachéens baggrund, ambassadetype og Danmarks forhold til værtslandet, jf. figur 3. Disse forhold kan være med til at påvirke, hvorvidt relationen mellem forsvarsattachéen og ambassadøren bliver succesfuld eller konfliktfyldt.

Figur 3: De underliggende faktorer, der kan påvirke relationen mellem forsvarsattachéen og ambassadøren

Note: Figuren viser de vigtigste påvirkningsfaktorer, som vi har identificeret på baggrund af vores datamateriale.

Forsvarsattachéens baggrund fungerer som springbræt

Et af de vigtigste forhold er forsvarsattachéernes baggrund. De fleste forsvarsattachéer har været i Forsvaret i 25-30 år, og de afviger derfor fra den typiske unge diplomat. Desuden er embedet ofte deres sidste eller næstsidste udsendelse, før de går på pension fra Forsvaret. Udover forsvarsattachéernes lange militære karriere er der flere baggrundsfaktorer, der spiller ind. Det drejer sig om, hvorvidt de tidligere har været udsendt som forsvarsattaché eller arbejdet i NATO, om de tidligere har varetaget civile opgaver i Forsvaret og

Forsvarsministeriet, eller om de har en akademisk baggrund. Alle disse faktorer har indflydelse på, hvordan relationen udfolder sig.

Fem af forsvarsattachéerne, vi har interviewet, har tidligere været udsendt som forsvarsattaché. De har dermed allerede mødt de krav og forventninger, der stilles til en attaché, og de har også lært at navigere i dem. De har lettere ved blive en del af det civile fællesskab på den nye ambassade, da de samme dynamikker og kulturforskelle er på spil. Nogle af forsvarsattachéerne har ligeledes været udsendt i NATO-regi, og de forskellige NATO-stillinger er ofte attachéernes første reelle møde med diplomatiet. En attaché beskriver det således: “[I NATO, red.] lærer man også et helt nyt spil at kende [...] Det var for en hardcore militærplanlægger lidt frustrerende til at begynde med.” Kendskabet til dette *spil* giver gode forudsætninger for at indgå i samarbejdet på de danske ambassader, og NATO kan derfor være en god militærdiplomatisk *legeplads*.

På samme måde kan tidligere ansættelser i Forsvarsministeriet give et indblik i de civile arbejdsprocesser. Kendskabet til centraladministrationen gør det nemmere for dem at koordinere opgaver og samarbejde med Udenrigsministeriets diplomater. Dermed er risikoen for potentielle samarbejdsproblemer reduceret. Hvis attachéen derudover har suppleret deres militære baggrund med en akademisk uddannelse, vil samarbejdsrelationen gå mere gnidningsfrit, da professionslogikken nærmer sig den civile myndighed. De forskellige baggrunde er med til at give forsvarsattachéerne nogle helt andre forudsætninger for samarbejdet med den civile leder.

Fra enmandshær til militær enhed – ambassadetype og størrelse kan påvirke relationerne

Danmark er en småstat, og der er derfor heller ikke ressourcer til at have attachéer til at repræsentere det danske Forsvar på alle ambassader. På samme måde er det de færreste af de ambassader, hvor Danmark har forsvarsattachéer udsendt, at der er en reel forsvarsafdeling, og forsvarsattachéerne sidder oftest som deres egen *enmandshær* på ambassaden. Derudover er der stor forskel på, i hvor høj grad resten af ambassaden eller repræsentationen arbejder med forsvars- eller sikkerhedspolitiske emner. Både ambassadetype, -størrelse og antallet af udsendte fra Forsvarsministeriet kan have betydning for samarbejdet mellem forsvarsattachéen og de civile diplomater.

De fleste af forsvarsattachéerne italesætter, at samarbejde på tværs af ambassaden både er naturligt og nødvendigt, da de typisk er de eneste i uniform. En tidligere forsvarsattaché siger f.eks., at ”det vil fandme være ensomt, hvis man ikke spillede bold med de andre. Så kunne man sidde der i sit hjørne og skrive hjem.” En anden relevant faktor ift. til ambassadetype handler om, hvilke opgaver ambassaden især arbejder med. Der er nogle ambassader, hvor forsvarspolitikken i højere grad overlapper med ambassadens andre opgaver. Her er tæt samarbejde mellem ambassaden og forsvarsattachéen ekstra nødvendigt. På ambassader, hvor sikkerhedspolitik i høj grad er i fokus, kan man

forestille sig, at der er flere samarbejdsvanskeligheder internt grundet overlap i ressortområder. Forsvarsattachéerne på disse ambassader italesætter dog, at da man er alene som attaché og ofte befinder sig på små ambassader, er det forholdsvist nemt ikke at træde andre over tæerne.

da man er alene som attaché og ofte befinder sig på små ambassader, er det forholdsvist nemt ikke at træde andre over tæerne

På de multilaterale repræsentationer vil der ofte være et større opgaveoverlap på tværs og dermed et større behov for intern koordinering. Derudover er der på disse repræsentationer oftest udsendte medarbejdere fra andre ministerier end Udenrigsministeriet og Forsvarsministeriet. Det tværministerielle arbejde er hverdag og professionslogikken dækker ikke kun Udenrigsministeriets diplomater, men en bredere ressortpalette. Sådanne forhold kræver, at alle udsendte forsøger at integrere de forskellige arbejdsgange, der bliver bragt til bordet, så ikke en enkelt attaché skal forsøge at underlægge sin arbejdsmetode Udenrigsministeriets præmisser.

Af alle ambassaderne og repræsentationerne er det dog Den Danske NATO-Repræsentation, der adskiller sig mest. Her er der et højt antal af udsendte fra Forsvarsministeriet i form af både militærrådgivere og civile forsvarsrådgivere.² Samtidig er overlappet mellem de civile og militære opgaver stort, da begge bevæger sig ind og ud af det politiske gråzoneområde, som sikkerhedspolitikken kan ses som. På NATO-repræsentationen er der i alt otte militærrådgivere, som er udsendt af Forsvarskommandoen, hvilket er langt flere end på nogen anden repræsentation. NATO-repræsentationen er dermed ikke karakteriseret af, at militærrådgiveren er en *enmandshær*. Man kan dermed forvente, at relationerne i højere grad kan resultere i misforståelser og uoverensstemmelser, da ingen af parterne lige så naturligt integrerer sig i den andens organisationskultur. Omvendt er informationsasymmetrien ikke nødvendigvis lige så stor mellem de civile og militære aktører i NATO som på andre ambassader, da alle parter trods alt beskæftiger sig med forsvaret – omend det er praktisk eller politisk.

Kulturforskellene på NATO-repræsentationen manifesteres symbolsk ved, at de civile går i jakkesæt, mens de militære går i uniform. Kulturforskellene italesættes tydeligt fra begge sider, hvor det militærfaglige personale beskrives som mere risikovillige, systematiserede, praktiske og virkelighedsnære, omend de også kan opfattes som hierarkiske og "firkantede". Omvendt italesætter en militærrådgiver med et glimt i øjet de civile som papirflyttende "djøffere", der sjældent har været ude i virkeligheden. På trods af kulturforskellene er de på NATO-repræsentationen opmærksomme på hinandens forskelle og de bestræber sig på at overkomme disse, samtidig med at de respekterer hinandens (nødvendige) forskelligheder. En militærrådgiver udtaler således:

”Mit udgangspunkt er jo ikke, at der nu er én af dem i jakkesæt, der bevidst har gjort sig umage på at ødelægge dagen for [mig, red]. Jeg håber alle kommer ind og tænker, nu giver vi den lige gas. Men når det er sagt, så kommer vi fra vidt forskellige baggrunde.”

På samme måde beskriver en diplomat fra Udenrigsministeriet behovet for at samarbejde:

”Vi er gode til at samarbejde, men i og med at den politiske og den militære verden er forskellig, så skal man arbejde på at forstå hinanden i de forskellige verdener [...] hvis vi ikke gør det, forstår vi ikke, hvilke informationer som er nyttige for hinanden [...] Det er et work in progress.”

Begge citater indledes med en forståelse for den anden part, men glider automatisk over i en pointering af, at de forbliver forskellige. Den civil-militære dynamik, er derfor i høj grad til stede i de forhold, der foregår internt på NATO-repræsentationen. Disse tendenser gør sig selvfølgelig gældende på alle ambassader og repræsentationer, men alt andet lige er det nemmere træde nogen over tærne, jo flere medarbejdere, der interageres med.

Det politiske forhold til værtslandet – en kompleks balancegang

Én tredje faktor, der kan påvirke relationerne, er det politiske forhold til værtslandet. De forsvarsattachéer, som befinder sig i et ligesindet eller sågar et allieret land, har lettere adgang til kernen af det militære- og sikkerhedspolitiske maskinrum. Dette skaber en fordel ift. forsvarsattachéens mulighed for at løse opgaverne og muligheden for at dele information med ambassadøren, da viden ikke er klassificeret i lige så stort omfang. Anderledes står det til for forsvarsattachéerne, der befinder sig i om ikke et fjendeland så et potentielt ikke-ligesindet land, hvor man kan forvente, at samarbejdsrelationerne kan være mere konfliktfyldte grundet barrierer i værtslandet. Her er det dog vigtigt at differentiere mellem de forskellige ikke-ligesindede lande. I nogle af disse, såsom Afghanistan, Mali og De Forenede Arabiske Emirater, er adgangen til regeringsorganerne lettere end i Kina og Rusland. Forsvarsattachéernes udgangspunkt i Kina og Rusland er anderledes, fordi de ikke har den samme adgang til værtslandets forsvars- og sikkerhedspolitiske kerne. Alligevel er forsvarsattachéernes rolle på disse ambassader vigtige, da de har lettere adgang til andre ligesindede militære aktører, der kan dele viden. En viden, der giver ambassaden nogle facetter, de ellers ville misse, hvis der ikke var en forsvarsattaché til stede. Derudover er det værd at nævne, at forsvarsattachéen i Kina har en bred akademisk erfaring, hvilket er en fordel, da de kinesiske akademiske kontakter ofte giver større informationsafkast end kontakterne i den kinesiske regering.

Opsummeret kan det konkluderes, at samarbejdsrelationen mellem ambassadøren og forsvarsattachéen fungerer godt, selvom de tilhører forskellige professionslogikker. Deres samarbejdsrelation påvirkes i nogen grad i en positiv eller negativ retning, alt efter hvilke af de ovennævnte faktorer der er på spil.

Det er derfor vigtigt tidligt i attachéembedet at holde en forventningsafstemning med ambassadøren og få klarlagt relationens rammer.

Komplekse relationer til myndighederne derhjemme

Det vil være en forsimplet opfattelse at tro, at attachéen kun *lever* sit liv på ambassaden. Når det kommer til forsvarsattachéens relationer til myndighederne hjemme i Danmark, bliver billedet mere komplekst. Dette skyldes, at forsvarsattachéerne ikke blot skal koordinere og referere til ambassaden, men en hel skare af aktører, såsom Forsvarsministeriet, Forsvarskommandoen, Hæren, Flyvevåbnet og Søværnet. Billedet er derfor langt mere komplekst end ude på de enkelte ambassader. Grundet det komplekse aktørbillede og distancen i tid og rum kan der let opstå misforståelser og divergerende mål mellem forsvarsattachéen og de hjemlige myndigheder, hvorimod man på ambassaderne har større incitament til at indgå kompromisser og skabe et kollegialt fællesskab.

Forsvarsministeriets værktøjskasse til at sikre gnidningsfrie relationer

Formelt set er forsvarsattachéen udsendt af Forsvarsministeriet, og ministeriet er da også den primære hjemlige myndighed, som forsvarsattachéerne refererer til. Her er det relevant at pointere, at Forsvarsministeriet består af både militærfagligt- og civilt personale, og derfor vil samarbejdet ikke i samme grad være kendetegnet af forskellige professionslogikker. Dette er dog ikke ensbetydende med, at samarbejdet forløber uden gnidninger. I samarbejdsrelationen kan Forsvarsministeriet derfor benytte sig af tre grundlæggende instrumenter for at sikre gnidningsfrie relationer mellem dem og forsvarsattachéen. Disse instrumenter er rekruttering, incitament og overvågning.

 Forsvarsattachévirket er kendetegnet ved en enorm arbejdsmæssig frihed, hvilket i sig selv kan være en udfordring, da attachéerne kan begynde at forfølge deres egne mål. Flere af attachéerne påpeger dette problem og udtaler, at de på den ene side trives og gerne vil være attachéer igen, men at de finder det nødvendigt at komme hjem til Forsvaret først

Forsvarsministeriet kan for det første rekruttere forsvarsattachéerne med henblik på de påvirkningsfaktorer, der vedrører attachéernes baggrund. På den måde kan ministeriet forsøge at sikre den bedst mulige opgaveløsning, men i denne rekrutteringsfase er der dog nogle faldgruber. Tidligere udsendelser som forsvarsattaché kan, som nævnt, sikre erfaring. Omvendt er faren ved dette, at forsvarsattachéer, der har været i udetjenesten i mange år, kan blive afkoblet fra Forsvarsministeriet, dets prioriteter og arbejdsgange. Forsvarsattachévirket er kendetegnet ved en enorm arbejdsmæssig frihed, hvilket i sig selv kan være en udfordring, da attachéerne kan begynde at forfølge deres egne mål. Flere af attachéerne påpeger dette problem og udtaler, at de

på den ene side trives og gerne vil være attachéer igen, men at de finder det nødvendigt at komme hjem til Forsvaret først. En militærrådgiver kommer med et skoleeksempel på, hvorfor det er vigtigt for en forsvarsattaché at have været i begge lejre, og hvorfor det er vigtigt at komme hjem til Danmark igen. Han fremhæver, at han havde svært ved at genkende nogle af de beslutninger, han traf, da han sad i administrative funktioner væk fra kampens hede, og at beslutningerne kunne virke helt absurde, når han selv skulle realisere dem i *den virkelige verden*. Dette tydeliggør, hvor hurtigt man bliver socialiseret ind i den kultur, man befinder sig i, og dermed vigtigheden af, at forsvarsattachéerne roterer jævnlige.

Hvor rekruttering er ét instrument i værktøjskassen, kan incitament og sanktioner benyttes til at sikre optimal opgaveudførelse under udsendelsen. I Udenrigsministeriet arbejder de fleste ambassader ud fra et indtjeningsmål, der kan danne grundlag for, at ambassaden får frataget personale eller midler (Marcussen, 2017: 92). Dette gør sig ikke gældende for forsvarsattachéerne, der hverken belønnes eller sanktioneres på baggrund af resultater. Forsvarsministeriet baserer i højere grad deres styringsværktøjer på forsvarsattachéens arbejdsadfærd end på en måling af specifikke resultater. Derfor skal Forsvarsministeriet sørge for at benytte sig af de rette incitament, hvilket både kan være goder, såsom løn, bolig, udetillæg og ægtefællebidrag mm., såvel som goder i form af en høj grad af frihed til at definere egne arbejdsopgaver. Derudover kan Forsvarsministeriet tillægge forsvarsattachéerne en højere militærgrad, når de udsendes, som dog ofte tilbagejusteres, når de kommer hjem igen. I den forbindelse er det også relevant at påpege, at de fleste forsvarsattachéer ikke nødvendigvis ser attachéstillingen som karrierefremmende ift. Forsvaret, da de er *ude af øje, ude af sind* under udsendelse. Dette indikerer, at stillingen oftere er et *valg* i forsvarsattachéernes karriere, end det er et reelt *karrierevalg*.

Forsvarsministeriet kan også benytte overvågning som en styringsmekanisme. Dog vanskeliggøres overvågning af forsvarsattachéen af den geografiske afstand og tidsforskel mellem parterne. Den primære kontakt mellem Forsvarsministeriet og forsvarsattachéen foregår via den landeansvarlige i ministeriet. Derfor er det den landeansvarlige, som har bedst mulighed for at overvåge forsvarsattachéens arbejde. Generelt italesættes samarbejdet mellem den landeansvarlige og forsvarsattachéen som godt og brugbart. Dog kan det være u hensigtsmæssigt, at der til tider er stor udskiftning blandt de landeansvarlige, hvilket øger sandsynligheden for informationsasymmetri og kan medføre et videnstab. Eksempelvis har én forsvarsattaché gennem to år haft fem forskellige landeansvarlige.

Det primære værktøj som Forsvarsministeriet benytter i koordineringen og til dels overvågningen af forsvarsattachéerne er det årlige prioritetspapir. Her nedfældes det på skrift, hvilke prioriteter og opgaver attachéen skal have for det kommende år. Imidlertid anses prioritetspapiret i højere grad som et fokuseringsværktøj, og der er heller ingen belønning eller straf alt efter, om opga-

verne udføres. Det er dog ofte attachéen selv, der udformer prioritetspapiret, hvilket svækker overvågningsaspektet ved værktøjet.

Selv hvis Forsvarsministeriet benytter sig af disse styringsværktøjer, kan andre faktorer fortsat resultere i, at måldivergensen øges. Travlhed hjemme i ministeriet, få instruktioner og manglende politisk opmærksomhed i flere lande kan betyde, at forsvarsattachéen føler, at han bevæger sig ud på usikker grund. En af forsvarsattachéerne beskriver netop kommunikationen mellem ham og Forsvarsministeriet som en ”envejskommunikation” fra hans side, og at det ville ”berige samarbejdet væsentligt, hvis det bliver en tovejskommunikation.” Hvis forsvarsattachéerne skal have mulighed for at udføre deres opgaver i overensstemmelse med ministeriets interesser, er det vigtigt, at Forsvarsministeriet husker at videreformidle deres mål og politiske prioriteringer til forsvarsattachéen – især når politiske prioriteter hurtigt kan ændre sig.

Lige børn leger bedst – Forsvarskommandoen og værnene

Forsvarskommandoen er den overordnede militære kommandomyndighed i Danmark, herunder findes også de tre værn, Hæren, Flyvevåbnet og Søværnet. Ikke alle forsvarsattachéer kommunikerer direkte med Forsvarskommandoen, og graden af kontakt mellem dem afhænger af, hvor meget operativt samarbejde, der er med værtslandet. Forsvarsattachéen og Forsvarskommandoens medarbejdere deler i højere grad den samme professionslogik, hvilket kan styrke samarbejdsrelationen, men der kan stadig opstå udfordringer.

Hvis forsvarsattachéens opgave er operationelt funderet, er det især vigtigt at have et opdateret netværk i Forsvarskommandoen. Én forsvarsattaché påpeger: ”Man kan være nok så dygtig og komme flyvende ind fra højre, men hvis man ikke har et netværk derhjemme, kan det være rigtig svært at fungere.” Dermed er det en klar fordel i opgaveløsningen, hvis forsvarsattachéen har haft en tidligere stilling i Forsvarskommandoen, hvorfor de hurtigere kan animere deres netværk, da de ved, hvem de skal kontakte.

Det kan til tider være svært for forsvarsattachéen at vide, hvilken af de mange myndigheder de skal henvende sig til. Hvis en attaché kommer fra en tidligere stilling i Forsvarskommandoen og dermed har et glimrende netværk dér, kan det være fristende at gå gennem Forsvarskommandoen, da de deler samme professionslogik, selvom det er Forsvarsministeriet eller Udenrigsministeriet, der er den ansvarlige myndighed for opgaven. Dermed kan de hoppe de lange processer, som ofte kendetegner de civile ministerier, over. Der opstår imidlertid et problem, hvis forsvarsattachéen på den måde går uden om Forsvarsministeriet og direkte til Forsvarskommandoen. Problemet kan refereres til som en *double blind*, og det opstår ved, at Forsvarskommandoen kan være uvidende om, at Forsvarsministeriet holdes ude af loopet og vice versa. Forsvarsministeriet kan i sådanne situationer få opfattelsen af, at forsvarsattachéerne ikke passer deres opgaver, selvom det modsatte potentielt kan være gældende. Dermed kan der opstå situationer, hvor viden går tabt mellem aktørerne.

Forberedelsen kan optimeres

Hvad enten der er tale om relationen mellem forsvarsattachéen og den hjemlige myndighed eller de civile diplomater ude på ambassaden, er det især forberedelse og forventningsafstemning, der kan lette samarbejdet. Gennemgående for alle interviews er italesættelsen af mangel på forberedelse. Langt de fleste forsvarsattachéer vi har talt med forklarer, at den administrative overgang til Udenrigsministeriet har været den sværeste, hvor det især er overgangen til de nye og anderledes systemer, de bruger meget tid på at forstå. Udover en potentiel samtale med HR om de praktiske aspekter, hvilket ikke italesættes af attachéerne som noget, de har deltaget i, så er der ingen forberedelse fra Udenrigsministeriets side – hverken ift. de administrative forhold eller livet på ambassaderne. Dette på trods af, at alle Udenrigsministeriets diplomater bliver sendt på kursus før udsendelse. Omvendt brugte Udenrigsministeriet ressourcer på at sende en forsvarsattaché på en uges HEAT-kursus (Hostile Environment Awareness Training) i England før udsendelse til Afghanistan. Dette var på trods af, at attachéen tidligere havde været udsendt i krig af flere omgange og i højere grad ønskede hjælp til de administrative forhold.

 attachéerne risikerer at blive tabt mellem to stole og dermed glemte i navigationen mellem de forskellige myndigheder. Problemet opstår, fordi myndighederne er organisatorisk adskilte, mens forsvarsattachéerne arbejder på tværs

I Udenrigsministeriet har man en forventning om, at attachéerne lærer om det administrative af deres kollegaer ude på ambassaderne. I praksis har diplomaterne her for travlt til at hjælpe. Disse forhold understreger, at attachéerne risikerer at blive tabt mellem to stole og dermed glemte i navigationen mellem de forskellige myndigheder. Problemet opstår, fordi myndighederne er organisatorisk adskilte, mens forsvarsattachéerne arbejder på tværs. Man risikerer derfor, at der ligger en stor og unødvendig koordineringsbyrde på forsvarsattachéernes skuldre, som kunne undgås, hvis de forskellige myndigheder bliver bedre til at tale sammen.

I Forsvarsministeriet har de en plan om, at alle attachéerne inden udsendelse skal nå rundt i ministeriets kontorer, Forsvarskommandoen samt de forskellige værn, hvilket ikke altid følges til dørs. I forlængelse heraf udtaler nogle af forsvarsattachéerne, at de ved udsendelsens start måtte bruge tid på at finde ud af, hvad stillingen indebar. På samme måde følger Forsvarsministeriet heller ikke op på, om forsvarsattachéen bliver forberedt af Udenrigsministeriet. Ligeledes foretages der ikke altid en forventningsafstemning ude på ambassaden, når forsvarsattachéen ankommer. Forsvarsattachéembedet er, som nævnt, det ældste attachéembede i Danmark, og man skulle derfor tro, at koordineringen på tværs af de hjemlige myndigheder ift. forberedelse er velkoordineret. I stedet peger datamaterialet på, at der måske netop er en opfattelse af *business as usual*, og at hvert ministerium går ud fra, at de andre forbereder

forsvarsattachéen. Dette kan igen resultere i, at forsvarsattachéerne nemt bliver tabt mellem to stole.

Ressourcer er sparsomme

Et andet eksempel, der understreger den organisatoriske afkobling mellem de hjemlige myndigheder, er løsningen af eventuelle ressourceproblemer. Forsvarsattachéerne er typisk en *enmandshær*, og derfor er det et gennemgående træk, at de kan mangle ressourcer til at fuldføre deres opgaver. Mange forsvarsattachéer anerkender dog at tilførsel af ekstra ressourcer er *nice to have* frem for *need to have*. En af attachéerne pointerer i den forbindelse, at han må gå ud fra, at Forsvarsministeriet er tilfredse med det arbejde, han leverer, da de ikke direkte udtrykker en utilfredshed, og "så behøver de jo ikke at hælde flere penge efter mig." Dette tyder på, at Forsvarsministeriet ikke tydeligt formår at give feedback og kommunikere klart til forsvarsattachéerne, hvorvidt opgaveløsningen er tilstrækkelig.

Ud af alle de forsvarsattachéer vi har interviewet, er det især forsvarsattachéerne i Kina og Rusland, der italesætter, at ressource manglen reelt påvirker deres opgaveløsning. Disse attachéer befinder sig i et ikke-ligesindet land, og de kan derfor ikke bruge de lokalansatte til fulde, da de sjældent er sikkerhedsgodkendte. Hertil kommer, at de lokalansatte ikke har diplomatisk immunitet, hvilket betyder, at de ikke er beskyttet i tilfælde af konflikt med værtsnationen. En lokalansat ansættes af Udenrigsministeriet, men hvis Forsvarsministeriet ønsker, at den ansatte skal stå til rådighed for mere end et halvt årsværk, kræver dette, at Forsvarsministeriet betaler for det. Hvis forsvarsattachéen derimod ønsker en praktikant, er det ambassadøren, der skal anmode Udenrigsministeriet om det. Ressourceproblemer skal, som eksemplet viser, løses på baggrund af flere forskellige myndigheder og interesser, hvilket i sig selv vanskeliggør, at en løsning kan findes.

Forsvarsattachévirket er ikke business as usual

Overordnet set fungerer samarbejdsrelationen mellem forsvarsattachéen og ambassadøren rigtig godt. Dog er forsvarsattachévirket kendetegnet ved et komplekst sæt af aktører og forskellige professionslogikker, hvilket kan resultere i en række udfordringer. Konsekvenserne af professionslogikken kan påvirkes ude på ambassaderne i en positiv eller negativ retning af forsvarsattachéens baggrund, ambassadetype og det politiske forhold til værtsnationen. Anderledes ser det ud ift. myndighederne derhjemme. Hvor man på ambassaderne har et større incitament til at indgå kompromisser og skabe et kollegialt fællesskab, er relationen hjemad til mere kompleks. Grundet distancen i tid og rum kan der lettere opstå misforståelser og divergerende mål mellem forsvarsattachéen og de hjemlige myndigheder. Her er værktøjer som rekruttering og incitamenter afgørende for forsvarsattachéens opgaveløsning, ligesom det er essentielt, at myndighederne informerer forsvarsattachéerne om, hvad deres reelle mål er. Medtager man både relationen til ambassadøren og myndighederne derhjemme, er der tegn på, at forsvarsattachéen kan blive tabt

mellem to stole – især ift. forberedelse og ressourcer. Tilgangen til attachévirket bør dog ikke være *business as usual*, og derfor formulerer vi en række anbefalinger for sektordiplotiet på forsvarsområdet, som kan fungere som inspiration til virkets fremtidige udformning.

Policyanbefalinger rettet mod Forsvarsministeriet

1) *Formalisér forberedelse og overlevering for forsvarsattachéerne inden udsendelse.* Hver forsvarsattaché har på baggrund af tidligere erfaring forskellige behov for forberedelse før udsendelsen. Ved at tale med forsvarsattachéen om disse behov og dermed tilpasse forberedelsen undgår man at tabe attachéen mellem to stole. Selv hvis den primære forberedelse skal foregå i Udenrigsministeriet, er det vigtigt at følge op på, at denne reelt gennemføres. På samme måde kan der fra Forsvarsministeriet initieres en mere formel overlevering mellem den forhenværende og den nye forsvarsattaché, så der ikke går information tabt i skiftet, hvilket har været tilfældet for flere af attachéernes vedkommende.

2) *Stabilisér kontakten med Forsvarsministeriet ved at undgå for stor rotation blandt de landeansvarlige.* Risikoen for misforståelser og tab af information og viden stiger, jo oftere forsvarsattachéen får en ny landeansvarlig, da samarbejdet og dermed kommunikation skal genopbygges.

3) *Tildel forsvarsattachéerne i lande som Rusland og Kina en assistent, eller justér forventningerne til forsvarsattachéernes opgaveudførelse.* Den foretrukne løsning på ressourceproblemet ville ifølge attachéerne være at udsende en dansk officer, som kan værtsnationens sprog og kan sikkerhedsgodkendes som assisterende forsvarsattaché. Det næstbedste ville være en lokalansat dansker, der kan sikkerhedsgodkendes. Forsvarsministeriet kan også oprette en *flyvende assistent tjeneste* med to-tre assistenter, der kan flyve ud og hjælpe forskellige attachéer i spidsbelastede perioder. Problemet med dette ville selvfølgelig være, at de *flyvende assistenter* skulle være generalister og derfor ikke have nogen nævneværdig forståelse for f.eks. kinesiske eller russiske forhold. Er ressourcerne ikke tilstrækkelige til disse anbefalinger, er det vigtigt at italesætte dette overfor attachéerne og samtidig nedjustere forventningerne til opgaveløsningen på de respektive ambassader for at undgå stress, frustrationer og utilstrækkelighed blandt forsvarsattachéerne. Sidstnævnte forhold gælder på tværs af alle forsvarsattachéer.

4) *Formalisér en jævnlig opdatering af attachéerne vedrørende politiske og forsvarsmæssige emner.* Når forsvarsattachéerne sidder på ambassaderne rundt omkring i verden, afkobles de nemt fra de hjemlige forhold og prioriteter. Ved jævnligt at opdatere dem om, hvilke politiske og forsvarsmæssige prioriteter der fylder i Forsvarsministeriet og Forsvarskommandoen, har forsvarsattachéerne nemmere ved at forstå konteksten for deres arbejdsopgaver og udføre disse i overensstemmelse med myndighedernes ønsker. Opdateringen kan f.eks. foregå over virtuelle møder eller via et månedligt nyhedsbrev.

5) *Etablér et formaliseret forum for kontakten mellem forsvarsattachéerne.* Ved at etablere et formaliseret forum, hvor forsvarsattachéerne kan diskutere attachévirkets format, give gode råd og vidensdele med ligesindede, kan man skabe bedre relationer attachéerne imellem, som også kan benyttes uformelt i den daglige opgaveløsning. Et sådan forum bør give mulighed for, at attachéerne kan tale sammen i mindre grupper, der evt. kan inddeles efter attachéernes placering eller lignende. Attachéerne sidder oftest alene på ambassaderne, og ved at etablere et formaliseret kommunikationsforum skaber man grobund for de mere uformelle og kollegiale fællesskaber, der oftest er de fora, der for alvor fremmer samarbejdet.

6) *Gør rotationsprincippet til et udgangspunkt for rekruttering af forsvarsattachéer.* Erfaring fra tidligere forsvarsattachéstillinger er en styrke i rekrutteringen af en kandidat til en attachépost. For at undgå at forsvarsattachéerne afkobles fra de hjemlige myndigheder og dennes prioriteringer og arbejdsgange, er det dog vigtigt, at forsvarsattachéerne mellem attachéposter vender hjem til Forsvaret. Dette giver yderligere den fordel, at attachéernes tillærte kompetencer kan benyttes i en hjemlig kontekst.

7) *Styrk relationsopbygningen mellem forsvarsattachéen og Forsvarsministeriet gennem gensidige besøg.* For at styrke og lette samarbejdsrelationen yderligere kræver det, at forsvarsattachéen og særligt den landeansvarlige har mulighed for at interagere fysisk. Forsvarsattachéerne forsamlés formelt to gange årligt derhjemme og opfordres samtidig til at afholde møder med de hjemlige myndigheder. Man vil med fordel kunne ændre opfordringen til et krav, der kan initieres af den landeansvarlige, da det er langt fra alle, som i realiteten benytter sig af muligheden. Endvidere kan informationsasymmetrien mindskes, hvis den landeansvarlige besøger forsvarsattachéen på dennes ambassade, da det giver et konkret indblik i forsvarsattachéens virkelighed.

8) *Udbred information om forsvarsattachéembedet, så viden om embedet ikke lever i et vakuum.* Forsvarsattachéembedet er et uudforsket område. Det gælder både for offentligheden, men flere af forsvarsattachéerne italesætter også selv, at de før udsendelsen var i tvivl om verkets format. Derfor er der et behov for at udbrede kendskabet hertil gennem udbygning af Forsvarsministeriets hjemmeside, men også f.eks. oplæg på officersuddannelsen, på andre relevante uddannelser og blandt den almene offentlighed.

Policyanbefalinger rettet mod Udenrigsministeriet

1) *Forbedr forberedelsen ved at sende attachéerne på førudsendelsesforløb.* Udenrigsministeriet tilbyder allerede deres egne ansatte sådanne forløb. Dette ville lette overgangen for attachéerne betydeligt og er relativt nemt at etablere for Udenrigsministeriet. Her er det vigtigt at bruge tid på kort at sætte attachéerne ind i, hvilke administrative systemer der kommer til at være anderledes end dem, de er vant til.

2) *Etablér et specifikt attachékursus for alle specialattachéer.* Man kan yderligere udbygge forberedelsen ved at etablere et kursus specifikt rettet mod attachéer. Dette kan med fordel indeholde en form for faglig indføring af attachéerne i diplomatlivet i Udenrigsministeriet, herunder også hvordan Udenrigsministeriet ser på specialattachéerne på repræsentationerne. Her kunne de andre ressortministerier med fordel deltage i etableringen af kurset, så der allerede hjemmefra er lagt en linje for, hvordan attachéerne bedst indføres i et andet ministerium. Dette skal være med til at gøre samarbejdsrelationen ude på ambassaden mere gnidningsfri.

3) *Formalisér forventningsafstemning mellem specialattachéen og ambassadøren ved attachéens ankomst.* På mange ambassader foregår der allerede en forventningssamtale ved starten af forsvarsattachéens udsendelse. Der er dog flere tilfælde, hvor disse aldrig bliver initierede eller glemt i hverdagens travlhed. Pga. professionslogikken, attachéembedets selvstændighed samt de skiftende chefer er det vigtigt, at forventningsafstemningen finder sted, da den kan have indflydelse på, hvorvidt arbejdsrelationen påvirkes i en positiv eller en negativ retning.

Tekstboks 1: Datamateriale

Vores analyse bygger på et datamateriale bestående af 25 interviews med både nuværende og forhenværende forsvarsattachéer, militærrådgivere og forsvarsrådgivere samt civile medarbejdere fra Udenrigsministeriet og Forsvarsministeriet. Vores datamateriale spænder bredt og har en repræsentativitet på 16 ud af 18 danske ambassader og repræsentationer, hvor der er udstationeret forsvarsattachéer³, ligesom flere af forsvarsattachéerne har været udsendt af flere omgange på forskellige ambassader.

Noter

- 1 Den første tak skal naturligvis gå til alle nuværende såvel som tidligere forsvarsattachéer, militærrådgivere og forsvarsrådgivere, der har afsat tid til at tale med os. Dertil kommer de ansatte i udenrigstjenesten og i Forsvarsministeriet, der ligeledes har deltaget i interviews.
- 2 NATO-Repræsentationen består af en civil søjle, DANATO, en militærsøjle, DAMIREP, samt en administrativ enhed. DANATO består desuden af udsendte civile diplomater fra både Udenrigsministeriet og Forsvarsministeriet
- 3 Danmark har d. 15.11.2020 oprettet en ny ambassade i Irak. Her er der to danske forsvarsattachéer akkrediteret til Irak og sideakkrediteret til Kuwait. De to stillinger var dog ikke offentliggjort på tidspunktet for dataindsamlingen.

Litteraturliste

- Eisenhardt, Kathleen M. (1989), "Agency Theory: An Assessment and Review", *Academy of Management Review*, 14(1): 57-74.
- Feaver, Peter (2003), *Armed Servants: Agency, Oversight, and Civil-Military Relations*, Cambridge Massachusetts: Harvard University Press.
- Finansministeriet (2020), *Finanslov for finansåret 2020. Tekst og anmærkninger § 12. Forsvarsministeriet*, Finansministeriet, <https://fm.dk/media/17679/fl20a12.pdf>
- Marcussen, Martin (2017), *Diplomati fra bar bund. Hverdagens diplomati på de danske ambassader*, København: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.
- Marcussen, Martin og Svend Roed Nielsen (2019), *På mission i Danmark. Diplomatisk tiltrækningskraft til debat*, København: Djøfs Forlag.
- Marcussen, Martin (2020), "Udenrigsministeriet anno 2020", *Økonomi & Politik: Udenrigsministeriets 250 års jubilæum*, 93(1): 6-20.

Paradiplomatiske relationer i Rigsfællesskabet

Tema 2: Frontlinjediplomatiet i forandring

Gennem interviews med diplomater og embeds personer fra Danmark, Grønland og Færøerne har vi undersøgt det udenrigspolitiske samarbejde i rigsfællesskabet. Med denne artikel ønsker vi at bidrage til en bedre forståelse af, hvordan samarbejdet mellem rigsfællesskabets frontlinjediplomater fungerer, samt hvordan disse handlerum er formet af rigsfællesskabets institutioner og den internationale politiske kontekst. På baggrund af vores data er det vores forventning, at man med relativt få ressourcer kan styrke samarbejdet og dermed rigsfællesskabet. Vi

anbefaler, at kontakten mellem Grønlands og Færøernes frontlinjediplomater og Asiatisk Plads øges, samt at Udenrigsministeriet i højere grad arbejder for at udbrede kendskabet til Danmarks forpligtelse til at inddrage og oplyse Grønland og Færøerne om udenrigspolitiske forhold. Grønland og Færøerne og deres respektive frontlinjediplomater bør i videst muligt omfang inkluderes på det udenrigspolitiske område, således af man fra dansk side giver rigsfællesskabets parter reel medindflydelse

Politik, pragmatik og paragrafer

Rigsfællesskabet er en unik statslig konstruktion bestående af de tre lande: Danmark, Færøerne og Grønland, der tilsammen udgør en stat; Kongeriget Danmark. Grønland og Færøernes selv- og hjemmestyre samt unikke nationalfølelser og befolkninger udfordrer således enhedsstaten som ramme både juridisk og ud fra et kulturelt perspektiv. Inden for de seneste årtier har Grønland og Færøerne udviklet stadig mere autonomi fra den sydlige del af kongeriget, og udenrigs-, forsvars- og sikkerhedspolitikken hører således til blandt de sidste områder, som fortsat bestemmes af regeringen i København. Grønland og Færøerne har dog med åbningen af flere udenlandske repræsentationer og med udgangspunkt i Fámjin- og Itilleq-erklæringerne fra henholdsvis 2005 og 2003 opnået mere udenrigspolitisk indflydelse og spiller en mere selvstændig international rolle.

Global opvarmning og smeltende iskapper bidrager desuden til en større global opmærksomhed på Arktis. Forandringerne skaber øgede muligheder for Grønland og Færøerne, hvor særligt Grønland oplever det øgede internationale fokus som en mulig vej ud af afhængighedsforholdet til Danmark. Opmærksomheden skaber dog flere udfordringer for Danmark, hvor afsmeltningen medfører sikkerhedspolitiske dilemmaer, der kulminerede med et tilbud om at indgå i en stor ejendomshandel med den forhenværende amerikanske præsident.

EVA VICTORIA ARPE

ØSTERGAARD

stud.scient.pol.,

Institut for Statskundskab,

Københavns Universitet,

evavictoriaoe@gmail.com

MATHILDE AGERSKOV

stud.scient.pol.,

Institut for Statskundskab,

Københavns Universitet,

mathildeagerskov29@gmail.com

MORTEN MUFF PEDERSEN

stud.scient.pol.,

Institut for Statskundskab,

Københavns Universitet,

tilmortenmuff@gmail.com

Grønlands og Færøernes betydning for Danmarks internationale position skal derfor ikke undervurderes. Især Grønland spiller en central rolle for det amerikanske militær og den danske rolle i NATO, men nye planer om en amerikansk radarstation i Færøerne kan også øge den færøske betydning betragteligt de næste år. Ikke mindst af strategiske årsager er Danmark derfor interesseret i at holde sammen på Kongeriget, da netop de arktiske nationer Grønland og Færøerne udgør vigtige årsager til, at man fra dansk side har kunne spille en større sikkerhedspolitisk rolle internationalt, end landets størrelse egentlig berettiger til. Det danske afhængighedsforhold til Grønland og Færøerne italesættes sjældent direkte, men med verdens øjne rettet mod nord har Grønland og Færøerne fået flere kort på hånden, hvilket man er meget bevidst om i både Nuuk og Thorshavn. Danmark kan derfor ikke længere slippe afsted med at gå enegang i Arktis, men skal i dag give rigets nordlige lande reel medindflydelse, og Danmark er derfor nødt til at balancere relationen til rigsfællesskabets parter på en knivsæg.

 Vi ønsker at bidrage til en bedre forståelse af, hvordan det udenrigspolitiske samarbejde fungerer mellem rigsfællesskabets frontlinjediplomater, og hvordan disses handlerum er formet af rigsfællesskabets institutioner og disses forandring

Rigsfællesskabets udenrigspolitik bestemmes fra København i et krydsfelt mellem politik, pragmatik og paragraffer. Det er i denne komplekse kontekst, at artiklen her skriver sig ind i et relevant, men underbelyst område inden for det danske diplomati. Vi ønsker at bidrage til en bedre forståelse af, hvordan det udenrigspolitiske samarbejde fungerer mellem rigsfællesskabets frontlinjediplomater, og hvordan disses handlerum er formet af rigsfællesskabets institutioner og disses forandring. Udenrigspolitik forstår vi her som summen af officielle eksterne relationer mellem uafhængige stater, para-stater og ikke-statslige aktører, der dækker bi-, multi- og transnationalt samarbejde (se ex. Hill, 2016: 4).

Rigsfællesskabets institutionelle rammer

De nuværende overordnede juridiske rammer for rigsfællesskabet fremgår dels af Danmarks Riges Grundlov, Lov om Grønlands Selvstyre og Lov om Færøernes Landsstyre. Grundloven gælder for hele rigsfællesskabet, men selvstyreordningen og hjemmestyreordningen giver henholdsvis grønlænderne og færingerne en vidtgående autonomi. Statsforfatningen, udenrigspolitik, forsvars- og sikkerhedspolitik og en række andre områder fastslås i grundloven som regeringsprærogativer og kan derfor ikke overgå fra Danmark til hverken Grønland eller Færøerne, så længe landene indgår i Kongeriget (Statsministeriet, 1953).

Danmark og Grønland underskrev Itilleq-erklæringen i 2003. I erklæringen tilkendegav den danske regering, at man ville sikre ligestilling i alle uden-

rigspolitiske spørgsmål, hvor både Danmark og Grønland berøres. Erklæringen giver Grønland juridisk adgang til og mulighed for at indgå i internationale organisationer og forhandlinger, der kun angår Grønland, samt muligheden for, at Selvstyret kan være medunderskriver på internationale forhandlinger. Da sådanne aftaler indgås som en del af rigsfællesskabet, skal Grønland underskrive ”Kongeriget Danmark for så vidt angår Grønland” (Statsministeriet, 2005b).

Fámjin-erklæringen er en fælles erklæring mellem Danmarks regering og det færøske landsstyre. Ifølge erklæringen kan Færøernes landsstyre indgå forvaltnings- og folkeretlige aftaler med fremmede stater og mellemfolkelige organisationer, så længe disse alene vedrører Færøerne eller er et samarbejde mellem Færøerne og Grønland. Da Færøerne er en del af rigsfællesskabet, skal Færøerne underskrive ”Kongeriget Danmark for så vidt angår Færøerne”. Færøernes ageren må dog ikke tilsidesætte rigsfællesskabets samlede interesser (Statsministeriet, 2005a).

De danske, færøske og grønlandske repræsentationsstrukturer

Danmarks Udenrigsministerium varetager Kongeriget Danmarks interesser over for tredjelande både bilateralt via Danmarks 103 repræsentationer i verden og gennem medlemskab af multilaterale organisationer som EU, NATO, FN og WTO. Disse internationale organisationer er blandt de mange internationale samarbejder, hvor rigsfællesskabet har et samlet medlemskab, som administreres i København, hvorfor Grønland og Færøerne ikke har selvstændige medlemskaber (Udenrigsministeriet, 2019). På enkelte af de danske ambassader er også grønlandske og/eller færøske diplomater tilknyttet. Dette drejer sig for Grønlands vedkommende om Bruxelles, Reykjavik og Washington D.C. med planlagt åbning af en repræsentation i Beijing i 2021 (Veirum, 2020; Naalakkersuisut, 2020). For Færøernes vedkommende drejer det sig om repræsentationer i Beijing, Bruxelles, London, Moskva og Reykjavik med en åbning af en repræsentation i Tel Aviv i 2021. Grønlandske og færøske diplomater er formelt udsendt af Udenrigsministeriet, som også udsteder repræsentanternes diplomatpas og udbetaler løn, men diplomaterne varetager udelukkende henholdsvis grønlandske og færøske interesser og rapporterer derfor også kun til Nuuk og Thorshavn. For at være repræsenteret på de danske ambassader betaler Grønland og Færøerne husleje til Udenrigsministeriet og afdækker Udenrigsministeriets lønomkostninger.

Rigsfællesskabets paradiplomati

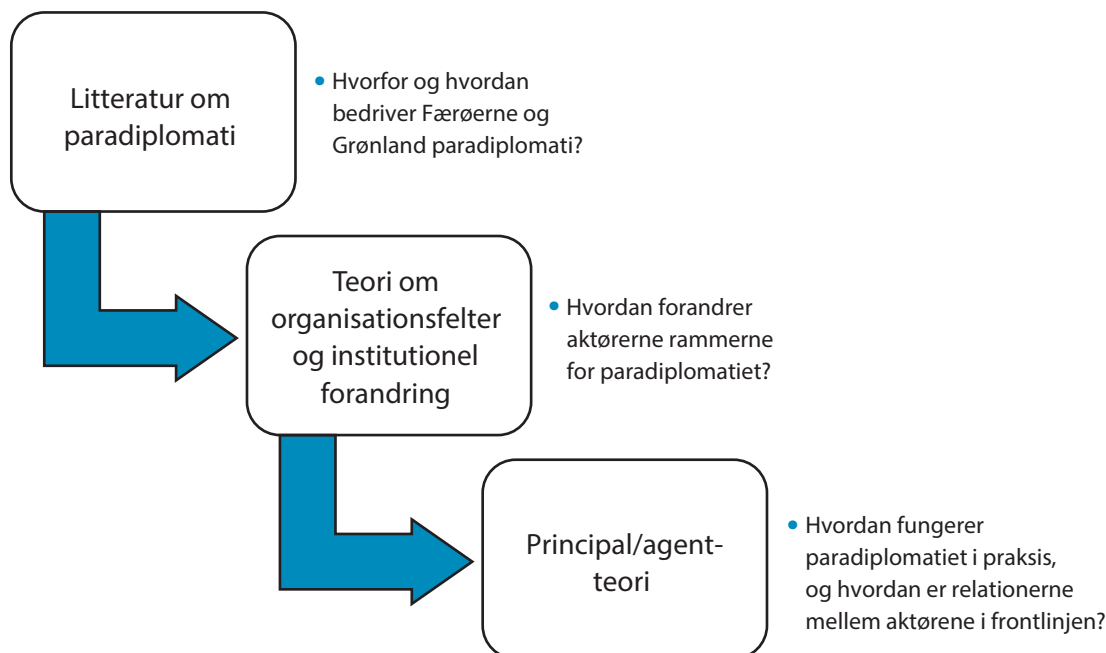
Vi har betragtet Grønlands og Færøernes internationale engagement som paradiplomati aktivitet. Paradiplomati forstås her som den type diplomati, der varetages af subnationale myndigheder, som eksempelvis Grønland og Færøerne, parallelt med den danske stats diplomati. Paradiplomati kan være rettet mod andre stater og internationale organisationer og formålet er at tilvejebringe forskellige former for økonomiske, kulturelle, politiske eller andre former for fordele (Kuznetsov, 2015: 31). Paradiplomati studeres ofte i en fø-

deral kontekst, da det forudsætter, at der eksisterer flere statslignende enheder med forskellige kompetencer over den samme befolkning. Grønlands og Færøernes konstitutionelle opbygning og tolkningen af grundloven giver således rigsfællesskabet en række føderale træk, hvorfor det paradiplomatiske begreb giver mening at anvende om Kongeriget Danmark. Formålet med at studere paradiplomati er ofte at undersøge den subnationale aktørs, her Grønland og Færøernes, konstitutionelle begrænsninger og muligheder for at handle internationalt (Chatterji og Saha, 2017: 376). Subnationale enheder opererer ofte i en juridisk/konstitutionel gråzone, da udenrigsanliggender typisk er et statsprærogativ, hvilket også er tilfældet i rigsfællesskabet (Lecours, 2008: 6). Paradiplomati er således en del af en tendens inden for litteraturen om international politik, hvor staters handlekraft i stigende grad opfattes som udfordret på grund af en stigende globalisering og regionalisering, hvor andre aktører end stater spiller en stadig større rolle (Kuznetsov, 2015: 1). I forlængelse heraf er det ikke atypisk, at paradiplomati opstår, hvis en substatslig aktør har ambitioner om øget autonomi, der går ud over de eksisterende rammers muligheder (Ackrén, 2014: 45).

 Paradiplomati forstås her som den type diplomati, der varetages af subnationale myndigheder, som eksempelvis Grønland og Færøerne, parallelt med den danske stats diplomati

Paradiplomatisk teori udgør det første trin i vores teoretiske ramme (figur 1). Det andet trin, som vi er gået ned ad, er teori om organisationsfelter og institutionel forandring (Mahoney og Thelen, 2009; March og Olsen, 2008). Her består organisationsfeltet af rigsfællesskabets udenrigsdepartementer, regeringer og udenlandske repræsentationer/ambassader. Fra denne type teori har vi både anvendt teorier med normmæssige og rationelle perspektiver. Teori om organisationsfelter og institutionel forandring har bidraget med en større forståelse for den juridiske og organisatoriske kontekst, som rigsfællesskabets frontlinjediplomater agerer inden for, samt hvilken betydning forandring i konteksten, såsom en ny regering eller geopolitiske skift, har for de forskellige aktører inden for organisationsfeltet. Inddragelsen af både normmæssig og rationel teori har været nødvendig for at belyse forskelle i ressourcer og identiteter som forklaringer på de institutionelle forandringer, som vi er blevet gjort bekendte med i de foretagne interviews. Det nederste trin i figur 1, principal/agent-teori, har betydning for vores konklusioner vedrørende kompetencefordelingernes betydning for forholdet mellem rigsfællesskabets aktører, samt hvordan frontlinjediplomaterne interagerer med hinanden og med deres respektive udenrigsdepartementer (Eisenhardt, 1989).

Figur 1: Teoritrappe

Interviews med danske, færøske og grønlandske diplomater

Vi har i løbet af efteråret 2020 foretaget et større antal interviews med grønlandske, færøske og danske frontlinjediplomater og embedsmænd. Fra Grønland har vi talt med udsendte diplomater på repræsentationerne i Bruxelles, Reykjavik og Washington D.C. samt Departementschefen i Departementet for Udenrigsanliggender i Nuuk. Fra Færøerne har vi talt med udsendte diplomater på repræsentationerne i Bruxelles, Moskva, Reykjavik, London, København og Moskva. Vi har dertil talt med den danske ambassadør til Canada, embedsmænd i det danske Udenrigsministerium samt den danske arktiske ambassadør. Vi har valgt at interviewe denne gruppe, da de til dagligt arbejder med og inden for rigsfællesskabets institutionelle rammer. I vores udvælgelse af interviewpersoner har vi lagt vægt på både bredden og dybden ved at interviewe en repræsentant fra næsten alle grønlandske og færøske repræsentationer. Vi valgte således at kontakte samtlige af de to landes nuværende repræsentationer med forventningen om, at ikke alle repræsentationer havde mulighed for at deltage. Vi fik imidlertid positiv respons fra tæt på samtlige repræsentationer, hvorfor vi endte med interviewaftaler med alle de kontaktede personer med undtagelse af én, der var på barselsorlov og én repræsentation, der ikke ønskede at deltage. Løbende under vores interviews fik vi anbefalinger om andre relevante informanter, som vi kontaktede og interviewede. Dog blev vi undervejs gjort opmærksom på, at Færøerne også har en repræsentation i Beijing, som på daværende tidspunkt ikke er nævnt på det færøske Udenrigsdepartements hjemmeside, men vi vurderede, at vores informationspunkt var mættet og valgte derfor ikke at kontakte repræsentationen. Da vi har informanter fra både Grønland, Færøerne og Danmark og fra både ude- og hjemmetjenesterne, antager vi, at vi ikke har en bias i udvælgelsen af interviewpersoner.

En færøsk udetjeneste i vækst

Gennem vores interviews med færøske udenrigsrepræsentanter mødte vi en udetjeneste i vækst, hvor flere nye repræsentationer åbnes med få års mellemrum, og hvor der er en ambition om, at Færøerne skal spille en mere synlig rolle internationalt. Nationsbygning og fremtidig selvstændighed nævnes som en del af den færøske motivation for at have en selvstændig repræsentationsstruktur. Da dialogen under interviewet faldt på de færøske bevæggrunde for at oprette selvstændige repræsentationer, udtalte en færøsk repræsentant: "Det er jo en erkendelse af, at vi er en del af verdenssamfundet. Vi ser os selv som et land, som måske er i gang med at blive en stat." Her italesættes selvstændighedsprocessen direkte som en bagvedliggende årsag til, at man har behov for at opbygge egne internationale kompetencer og know how. Nationsbygningsperspektivet kan forstås i forlængelse af færingerenes egen opfattelse af deres land som en nation med en særegen kultur. En færøsk repræsentant beskrev sammenhængen mellem nation og repræsentationer således: "[Færingerne] har et stærkt ønske om at markere, at de har egen identitet, sprog og kultur og med dette følger også, at man har eget flag og egne repræsentationer i udlandet." I dette interview og i flere andre blev der lagt vægt på den færøske identitet og kultur, som udslagsgivende for repræsentationernes oprettelse, og selvstændig international aktivitet omtales som en selvfølge i forlængelse heraf. På trods af at identitetsspørgsmål spiller en rolle i Færøernes internationale aktiviteter, blev den færøske identitet ikke italesat som værende i opposition til Danmark, - dette på trods af at Færøernes nuværende repræsentationer arbejder uafhængigt af det danske Udenrigsministerium. Vi fik dog et klart indtryk af et tæt og tillidsfuldt samarbejde mellem departementet i Thorshavn og Udenrigsministeriet, men det var samtidig tydeligt, at man ude på de færøske repræsentationer selv styrer butikken og ikke inddrager danske kollegaer i det daglige arbejde. Det skyldes i høj grad, at man på repræsentationerne primært, og i nogle tilfælde udelukkende, arbejder med handels- og fiskeripolitik, som er hjemtagne politikområder, hvor Færøerne har fuld autonomi. Det giver de færøske repræsentanter mulighed for at agere frit, men det skaber samtidig udfordringer, da disse politikområder til tider befinder sig i gråzonen mellem hjemtagede politikområder og udenrigspolitik.

 Nationsbygning og fremtidig selvstændighed nævnes som en del af den færøske motivation for at have en selvstændig repræsentationsstruktur

De konfliktfyldte færøske fisk: makrelkrig og lakseeksport

I samtlige interviews med færøske repræsentanter har handel og fiskeri fyldt meget, da disse er hjemtagede politikområder, som den færøske økonomi er direkte afhængig af. Fordi Danmarks fiskeri- og handelspolitik i vidt omfang bestemmes gennem EU-samarbejdet, lagde færøske repræsentanter vægt på, at Færøerne bedst selv repræsenterer egne interesser. Dette skyldes især, at Færøerne ikke er en del af EU-samarbejdet og derfor betragtes som tredjeland

med en handelsaftale, der stammer fra 1990'erne. Det forhold, at Færøerne er medlemmer af multilaterale organisationer som FN og WTO gennem deres tilknytning til Danmark, men samtidig står uden for EU, har derfor medført en række uensigtsmæssige episoder, hvor Færøerne og Danmark udadtil reelt fremstår mere som modspillere end medspillere. Det kan skyldes, at der opstår uenighed om, hvor kompetencen ligger, altså hvorvidt der er tale om udenrigspolitik eller hjemtagne politikområder. Det kan dog også skyldes, at tvisten eller sagen er opstået mellem EU og Færøerne (som det eksempelvis var tilfældet med den femårige makrelkrig, som Færøerne trak sig sejrrigt ud af i 2014), hvor Danmark er bundet af EU-medlemskabet. Dette kan også skabe en relativ skizofren dansk fremtoning over for andre lande, når Kongeriget har substatslige enheder, der står uden for EU-systemet, og dermed ikke er forpligtet til at overholde disses spilleregler.

Det er både på det handelspolitiske område og på fiskeriområdet, at disse græzoner opstår, og hvor Færøerne selv kalder på forandring af rammerne for rigsfællesskabet. Udfordringerne ses blandt andet i WTO, hvor Kongeriget har et samlet medlemskab, og hvor EU forhandler på vegne af Danmark, da dansk handelspolitik er overdraget til EU. Det medfører nogle udfordringer i praksis, når tvister opstår mellem Færøerne og EU eller Danmark. Dette skyldes, at EU er medlem af WTO og fører ordet på vegne af medlemslandene. Da Færøerne er omfattet af Danmarks medlemskab i WTO, fører EU også formelt ordet på vegne af Færøerne. Netop i forbindelse med tvister på handelsområdet er der eksempler på, at EU formelt har stået i den situation at skulle forhandle på vegne af Færøerne, selvom Færøerne er et selvstændigt toldområde uden for EU, og selvom selve tvisten er mellem Færøerne og EU. Dette skaber selvsagt udfordringer. En færøsk repræsentant gav et eksempel på de særlige udfordringer, som det medfører, i en sag, hvor EU anklagede Færøerne (samt Chile og Norge) for at dumpe laksepriserne i 00'erne:

“Vi rejste sagen over for WTO sammen med nordmændene og chilenerne. Jeg husker på det tidspunkt, at jeg rejste til Genève som repræsentant for det færøske landsstyre (...) Jeg kom ind i lokalet, og der står den europæiske delegationsleder. Hun siger, ‘jamen, du står på min delegationsliste i dag, hvordan kan det være?’ Jeg siger så, ‘ja, det kan jeg godt forklare’. Samtidig sidder nordmændene og chilenerne på den anden side af bordet, og siger, ‘hvad laver du på den side af bordet?’ Det var jo igen af hensyn til rigsfællesskabet, at det er Danmark der er medlem af WTO, og det er Kommissionen, der fører sagen på vegne af Danmark, og Færøerne og Grønland er en del af det danske medlemskab af WTO, og det betyder, at Kommissionen skulle føre ordet på vegne af Færøerne og Grønland, som ikke er med i EU. Det bliver et helt skizofrent set-up.”

Færingerne bruger eksempler, som ovenstående, som belæg for deres ønske om et selvstændigt medlemskab af WTO, fordi Færøerne står uden repræsentation ved konflikter med EU og Danmark. Det var eksempelvis tilfældet under makrelkrigen, der forløb fra 2009-2014, hvor EU anklagede Færøerne

for overfiskeri af makreller i Nordatlanten. Det medførte en delvis embargo af færøske fiskefartøjer fra samtlige af EU's havne samt importforbud af færøske makreller, hvorfor Danmark også i praksis sanktionerede en anden del af Kongeriget.

Det påpeges ligeledes, at det manglende WTO-medlemskab er en udfordring, når Færøerne forhandler nye handelsaftaler på plads, fordi eventuelle stridigheder mellem de bilaterale parter ikke kan afgøres uden inddragelse af Danmark og dermed EU. De danske embedsmænd mener dog ikke, at et færøsk WTO-medlemskab er hverken meningsfuldt eller muligt. Et selvstændigt færøsk medlemskab af WTO er i konflikt med rigsfællesskabets rammer og den danske udenrigspolitiske enekompetence. Færøerne og Grønland kan kun melde sig ind i internationale samarbejder, hvor Kongeriget ikke er medlem i forvejen. Hertil kommer, at WTO er en mellemstatslig organisation, hvor medlemmerne typisk er stater – altså ville Færøerne fremstå som en selvstændig stat ved et fuldkomment, selvstændigt medlemskab. En dansk embedsmand omtalte forholdet således: “Du kan ikke både være i rigsfællesskabet og så føre egen udenrigspolitik. De to ting hænger ikke sammen.” Med andre ord – man kan ikke både være en del af rigsfællesskabet, med alt hvad det indebærer på godt og ondt, og samtidigt have autonomi til at føre egen udenrigspolitik i form af fuldgyldigt og selvstændigt medlemskab i en mellemstatslig organisation, hvor Danmark i forvejen er medlem på hele Kongerigets vegne.

 En dansk embedsmand omtalte forholdet således: “Du kan ikke både være i rigsfællesskabet og så føre egen udenrigspolitik. De to ting hænger ikke sammen.”

Inden for handelspolitikken er vi også stødt på en række sager, hvor Færøerne succesfuldt har navigeret gennem gråzonerne i kompetencefordelingen for at forfølge egne, færøske interesser. Det ses i gråzonen mellem udenrigspolitik og handelspolitik, hvor Færøernes har brugt deres ret til at føre egen handelspolitik til at intensivere deres handel med Rusland, mens Danmark og det øvrige EU indførte omfattende sanktioner efter Ruslands annektering af Krim i 2014. En færøsk repræsentant beskrev de økonomiske incitamenter for den færøske øgede handel med Rusland således:

”[når] EU boykotter Rusland, sætter Rusland modtiltag ind, og det betyder, at når Færøerne ikke er medlem af EU, får Færøerne en særlig gunstig adgang til det russiske marked, når de russiske modtiltag rammer de lande og produkter, som normalt er Færøernes konkurrenter, netop på det russiske marked.”

Denne afpolitiserede tilgang til handel blev ikke delt af de danske diplomater, vi interviewede, som påpegede, at de har måtte forklare den særlige danske statslige konstruktion over for deres europæiske kollegaer for at klargøre, at Færøerne reelt handlede i overensstemmelse med loven, og at Danmark ikke

kunne tvinge dem til at efterleve de europæiske sanktioner. Danmarks dikotome opdeling af udenrigspolitik/ikke-udenrigspolitik får altså Kongerigets udenrigspolitik til at fremstå splittet udadtil, da Kongerigets frontlinjediplomater ikke agerer som én samlet aktør, når den færøske repræsentation i Moskva intensiverer lakseeksporten til Rusland, mens den danske ambassadør i Rusland samtidig arbejder på at indføre omfattende sanktioner. Dette sætter derudover danske diplomater i en akavet situation, når europæiske samarbejdspartners fiskeeksportører taber store summer penge som følge af EU's restriktioner, mens de kan se en del af et andet EU-medlemsland tjene store summer på eksportstoppet, også selvom Færøerne ikke er forpligtet på nogen måde til at overholde disse sanktioner.

De eksisterende rammer for rigsfællesskabet giver rigelig med plads til at udøve et skøn, hvilket Færøerne har udnyttet til at forfølge sine egne interesser uden om Danmarks udenrigspolitik

De eksisterende rammer for rigsfællesskabet giver rigelig med plads til at udøve et skøn, hvilket Færøerne har udnyttet til at forfølge sine egne interesser uden om Danmarks udenrigspolitik. Når samtalen under vores interviews faldt på handel med særligt Rusland, blev den manglende færøske udenrigspolitiske kompetence således også tilnærmelsesvist italesat som rygdækning. Færingerne anvender tydeligvis dikotomien og rigiditeten i den danske opdeling af udenrigspolitik og ikke-udenrigspolitik strategisk for at forfølge egne interesser. Dette sås senest ved Færøernes planer om at åbne en repræsentation i Jerusalem, hvor man fra dansk side fastslog, at placeringen af repræsentationer er indeholdt i den udenrigspolitiske kompetence, hvorfor den færøske repræsentation i stedet åbnes i Tel Aviv, hvor den danske ambassade også ligger. Ovenstående illustrerer, hvordan man fra færøsk side reelt har anvendt institutionerne klogt til at agere mere aktivistisk på den internationale scene, selvom Færøerne samtidig udadtil kritiserer, at grundlovens kompetencefordeling kontrollerer og begrænser deres muligheder.

Selvom Færøerne traditionelt har været særdeles *open for business* for alle, der ønskede det, er det imidlertid relevant at overveje, hvordan en øget amerikansk tilstedeværelse i Færøerne vil påvirke disse muligheder fremover. Således kan planer om en amerikansk radarstation i Færøerne, som skal overvåge russiske aktiviteter i Nordatlanten, medføre en øget amerikansk indflydelse i Færøerne. Der er allerede eksempler på amerikanske panderynker over for Færøernes åbenhed i forhold til ikke-vestlige aktører. Den nu forhenværende amerikanske ambassadør, Carla Sands, var således meget direkte i sine advarsler, da det færøske teleselskab Føroya Tele overvejede Huawei som leverandør af 5G-udstyr (Poulsen, 2020). Den amerikanske radarstation er fortsat blot på tegnebrættet, men har været drøftet på møder mellem Danmark og Færøerne samt forhenværende Secretary of State Mike Pompeo samt ved et bilateralt møde mellem Færøerne og den amerikanske Admiral Robert Burke,

der har ansvaret for den amerikanske flåde i Europa. Et møde som vi i øvrigt har kunnet erfare ikke forløb helt udramatisk, fordi repræsentanter fra Udenrigsministeriet mødte op i Thorshavn, uden at man i Færøerne efter sigende var blevet orienteret herom. Eksemplet illustrerer også tydeligt den uafklarede kompetencefordeling på det udenrigspolitiske område i Rigsfællesskabet.

Grønlands lune position mellem USA og EU – en løftestang for større handlerum

Grønlands bliver qua sin placering i Arktis stadig mere synlig på den internationale scene. Dette skyldes kombinationen af Arktis' geopolitiske betydning samt øgede muligheder for råstofudvinding, nye transportruter og fiskerimuligheder som følge af klimaforandringerne, der efterhånden er velkendte emner inden for international politik. Disse forhold blev også gentaget af både danske og grønlandske embedsmænd som udslagsgivende for Grønlands udvidede internationale handlerum. At omgivelserne muliggør udvidede internationale aktiviteter har således også afstedkommet, at mulighederne udnyttes mere aktivt. Dette skyldes også en øget selvbevidsthed blandt grønlænderne om deres geopolitiske positions strategiske betydning for Danmark, hvilket flere repræsentanter ligeledes italesatte. Den stigende internationale opmærksomhed på Arktis det seneste årti har således også betydet, at Grønlands strategiske betydning for Danmarks internationale position er blevet mere synlig. Derfor har man også fra dansk side prioriteret Arktis og Grønland inden for de seneste 10 år, hvor Kontoret for Arktis og Nordamerika (ANA) som ét af få kontorer i Udenrigsministeriet har oplevet øgede bevillinger. For første gang har man også i efteråret 2020 udsendt en fast medarbejder fra Udenrigsministeriet til Nuuk. Dette skyldes også, at selvom man i Grønland har fået en større bevidsthed om egen geopolitiske betydning og dermed også har tilegnet sig et udvidet handlerum, har man fortsat et begrænset kendskab til det storpolitiske spil som traditionelt og fortsat fremover vil være et prærogativ for regeringen i København. Medarbejderen skal således sikre en mere gnidningsfri koordination mellem København og Nuuk. Fra dansk side er det dermed også en balancering mellem på den ene side at give Grønland mere indflydelse til at træffe beslutninger til egen gavn, samtidig med at ANA-kontoret skal sørge for, at Nuuk er ordentlig klædt på til storpolitiske stormvejr og ikke kommer til at overtræde sine beføjelser til at agere udenrigspolitisk.

 Selvom man i Grønland har fået en større bevidsthed om egen geopolitiske betydning og dermed også har tilegnet sig et udvidet handlerum, har man fortsat et begrænset kendskab til det storpolitiske spil

På baggrund af vores interviewmateriale er det klart, at man i Grønland i større grad end tidligere bruger sin geostrategiske betydning aktivt i internationale forhandlinger. Ikke at man eksplicit nævner den gensidige afhængighed mellem Danmark og Grønland under forhandlinger, men snarere sådan

at bevidstheden om egen betydning har givet Nuuk en større selvtillid til at agere internationalt både alene samt ved at indgå mere aktivt i det internationale samarbejde med Danmark. Den større internationale aktivitet ses også i relation til tredjelande, hvilket også påvirker det interne magtforhold mellem Grønland og Danmark, fordi Grønland i højere grad end tidligere selv sætter dagsordenen. Dette ses eksempelvis i relationen til USA, hvor man i dag er mere bevidst om at udnytte Thulebasens betydning for amerikansk sikkerhed til egen fordel. Eksempelvis ser man det som en sejr, at USA nu anerkender Grønlands betydning for landets sikkerhed i en fælleserklæring:

”USA anerkender Grønlands betydning for det amerikanske forsvar (...). Grønland er meget vigtigt for det transatlantiske samarbejde og USA’s egen sikkerhed.“

Grønland anvendte også deres geografiske position aktivt under forhandlingerne om servicekontrakten for Thulebasen i efteråret 2020. Her sad Grønland aktivt med ved bordet sammen med Danmark og USA. For Grønland spillede særligt handelsrelationerne mellem USA og Grønland en vigtig rolle, og man lykkedes både med at få servicekontrakten tilbage på grønlandske hænder og at sikre en forbedret handelsrelation til USA. Flere grønlandske repræsentanter lagde vægt på, at det var vigtigt for grønlænderne, at de denne gang sad mere aktivt med ved forhandlingsbordet. Dette blev beskrevet i modsætning til den forrige aftale, hvor servicekontrakten endte hos en amerikansk udbyder, hvilket man i Nuuk anså som resultatet af en dansk fejl disponering i forhold til de europæiske udbudsregler, som ellers ikke gælder i Grønland:

”Hvis du skriver ud fra et dansk EU-mindset, så kommer du til at skrive som om, at Grønland var med i EU. Det var noget af det, der gik galt, da servicekontrakten med Thule gik i vasken (...). Der var der nogen, der sov lidt i timen...”

Således udspiller bevidstheden om egen vigtighed sig nu også i forhandlingsrummet, og dette har bidraget til de seneste år udvikling og udvidelsen af den grønlandske udenrigspolitiske aktivitet. Grønlands aktive rolle i forhandlingerne afspejler også en anerkendelse fra dansk side om, at de grønlandske forhandlere besidder evnerne til at forhandle med en stormagt som USA, og samtidig at det fra dansk side anerkendes som legitimering af aftalens gyldighed, at Grønland, som aftalen omhandler, selv har spillet en afgørende rolle i forhandlingerne. Hertil er det relevant at pointere, at man i Grønland har brugt erfaringer fra tidligere forhandlinger til at opbygge kendskab og kompetence til denne type af forhandlinger i deres udenrigsdepartement.

Grønlands udenrigsdepartement fremstår imidlertid mindre erfarent end det færøske, og man har således også færre repræsentationer end Færøerne ude i verden. Her synes Grønlands noget anderledes relation til EU at spille en væsentlig forklarende faktor. Grønland trådte ud af EU i 1985, men modsat Færøerne, som aldrig har været medlem, har man i Grønland et relativt tæt samarbejde med EU. Grønland har således OLT-status i EU (Oversøiske

Lande og Territorier), der blandt andet betyder, at man får et årligt økonomisk tilskud og har adgang til at søge om diverse fondsmidler. Derudover har man gennem Grønlandstraktaten fra 1985 toldfri adgang til det indre marked for fiskeprodukter, hvor EU til gengæld får adgang til fiskekvoter i grønlandske farvande. Idet Grønlands primære eksportmarked i mange år har været EU, har der således ikke været samme behov for at udvide det internationale engagement i Grønland. Det meget forskellige forhold til EU var således også en af de gentagende forklaringer på, at der ikke eksisterer noget særligt udbygget internationalt samarbejde mellem Grønland og Færøerne hverken udadtil eller over for Danmark.

Det meget forskellige forhold til EU var således også en af de gentagende forklaringer på, at der ikke eksisterer noget særligt udbygget internationalt samarbejde mellem Grønland og Færøerne hverken udadtil eller over for Danmark

Grønlands nye eksporteventyr

Efter at Grønland i mange år har levet en stille tilværelse qua den lune placering mellem eksportmarkedet EU og sikkerhedsvagten USA, fremstår Grønland mere velfunderet i sin internationale position og søger nu derfor også nye eksportmarkeder, samtidig med at de etablerede markedsadgange udbygges. Selvom Grønlands internationale aktiviteter indtil for nylig var afgrænset til EU og USA, hvilket også afspejles af deres repræsentationsstruktur, ser man nu også forandringer, der bevidner om, at man nu også kigger i andre retninger end mod syd og sydvest. Således spiller Kina en stadig større rolle for Grønlands økonomi, hvilket også er den primære årsag til, at Grønland åbner en repræsentation i Beijing i 2021. Interessen synes at være gensidig, da Kina også har udvist stor interesse både for de efterhånden famøse grønlandske lufthavnsprojekter, den nu genopstandne flådestation Grønnedal, råstofudvinding og for statussen som observatør i Arktis Råd med den selverklærede titel som *nær-Arktis* stat. Mens de kinesiske aktiviteter i Grønland har rejst røde flag (uden gule stjerner) i både Washington D.C. og København, fremstår Grønlands interesser i Kina primært som handelsmæssige, da det kinesiske marked udgør en stadig stigende andel af Grønlands eksport. Det kan således også ses som en del af en diversificering af den grønlandske økonomi, som eksempelvis Nationalbanken gentagende gange har efterlyst, idet Grønlands eksport altovervejende fortsat udgøres af fisk og skaldyr. I forlængelse af dette tydeliggøres det i vores interviews, at man i Grønland skal kunne eksportere til andre markeder end det europæiske, hvis landet skal opnå selvstændighed på sigt.

At være repræsentant for verdens eneste inuit-nation

Der eksisterer et stærkt og personligt drive blandt de grønlandske repræsentanter ude i verden, der ofte italesættes som en stolthed over at repræsentere eget land og folk samt et ønske om at gøre en positiv forskel for Grønland. En repræsentant beskrev således åbningen af Grønlands nyeste repræsentation som et personligt projekt, hvor repræsentationschefen selv stod for maling, internet og møbelsamling, samtidig med at denne skulle deltage i officielle arrangementer. Beskrivelsen gav associationer til en start-up-mentalitet og drive, som var stærkt og kendetegnende for de grønlandske repræsentanter, som vi har talt med. De grønlandske repræsentanter italesatte i høj grad identitet og kultur som afgørende for Grønlands behov for at agere internationalt. Grundlæggende blev det gentaget i samtlige interviews, at grønlændere bedst selv repræsenterer Grønland. Den særegne grønlandske kultur, sprog og befolkning blev således gentagne gange nævnt som årsagen til, at man i Grønland har behov for at være mere tilstede ude i verden, og hvorfor man ikke kan nøjes med at være repræsenteret gennem Kongerigets fælles ambassader. Ønsket om egen repræsentation er for flere begrundet i argumenter om, at man i Danmark ikke forstår sig på grønlandske forhold og dermed ikke på legitim vis kan repræsentere grønlænderne ude i verden. En grønlandsk repræsentant beskrev det således:

“Vi kender vores baggrund, vi kender vores historie og kultur, vi kender de lokale forhold i Grønland. Ligesom at Danmark er bedst til at repræsentere sig selv og kender de lokale forhold i Danmark, så gælder det samme også for Grønland og Færøerne.”

➤➤ Fra grønlandsk side forholder man sig imidlertid grundlæggende skeptisk over for Danmarks mulighed for at repræsentere et land, som de færreste nogensinde har været i, og hvor endnu færre forstår kulturen og taler sproget

Flere af de grønlandske repræsentanter italesætter den grønlandske nationale selvforståelse som en af de mest elementære årsager til, at man ønsker egne internationale repræsentationer. Den manglende danske forståelse for og kendskab til den grønlandske nation (herunder sprog, kultur og interne forhold) genkender danske embedsmænd, og man anerkender også, at disse forhold kan blive bedre. Fra grønlandsk side forholder man sig imidlertid grundlæggende skeptisk over for Danmarks mulighed for at repræsentere et land, som de færreste nogensinde har været i, og hvor endnu færre forstår kulturen og taler sproget. Hertil skal man sandsynligvis ikke undervurdere betydningen af Danmarks fortid som kolonimagt, som også blev italesat i flere interviews. Behovet for at agere internationalt kan således også ses som en mere symbolsk måde at markere Grønland som et selvstændigt land udadtil. En dansk embedsmand beskriver Grønlands motivation for at være internationalt tilstede og den grønlandske nationalitetsfølelse således:

“Et Grønland med udvidet selvstyre er også noget med at markere sig som aktør på den internationale scene, der er et eller andet nation building over det, tror jeg også – altså hvem er vi i forhold til resten af verden, og hvem er vi i forhold til Danmark.”

Dette aspekt af nationsbygning spiller også sammen med et ønske om at opnå selvstændighed – en ambition, som fylder mere i vores interviews med grønlandere end med færinger. Dette kommer også til udtryk ved en mere konkret udfordring for de grønlandske repræsentanter, da Grønland skal underskrive internationale aftaler: “Danmark for så vidt angår Grønland.” Denne formulering gælder også Færøerne, men omtales mere kritisk af grønlandske diplomater. Dette opleves som unødvendig dansk dominans, men er en del af rammerne for rigsfællesskabet, og det forhold, at Danmark har den udenrigspolitiske kompetence på vegne af hele riget.

Et udvidet paradiplomatisk manøvrerum?

Flere af de grønlandere og færinger, vi har talt med, fortæller, at forholdet mellem København, Nuuk og Thorshavn er blevet forbedret de sidste få år. Flere kobler denne forandring til den danske socialdemokratiske regering, der blev valgt i 2019. Det danske udenrigspolitiske system skulle være blevet mere lydørt både på politisk- og embedsmandsniveau efter dennes tiltrædelse, hvilket tilskrives en klar politisk ambition om en forbedret relation. Dette afstedkommer både et forbedret samarbejde i dagligdagen, men også med større politiske tiltag som det delte formandskab i Nordisk Ministerråd i 2020. Dette skifte i den danske, politiske tilgang til Grønland og Færøerne stammer formentlig fra en politisk overvejelse om rigsfællesskabets rammer. En af de danske embedsmænd, som vi talte med, beskrev de politiske overvejelser bag tendenserne i den danske, politiske tilgang til rigsfællesskabet således:

“Der er nogen, der abonnerer på den tilgang, at hvis man giver Grønland og Færøerne mere manøvrerum, så styrker man limen i rigsfællesskabet, for så har man det rart alle tre ved at være her. Så er der nogle, der tænker, at det rum kan ikke udvides yderligere, uden at vi går på kompromis med regeringens ansvar ift. grundloven (...). Så jeg tror det kommer an på, hvilken tilgang man abonnerer på. Jeg tror den nuværende regering abonnerer på den første.”

Denne embedsmand beskriver den politiske vekslen mellem to strategiske tilgange til rigsfællesskabet. Hvilken af disse strategier, der er bedst diskuteres til tider i Folketinget, men Udenrigsministeren abonnerer efter sigende på den første strategi. Det er tydeligt, at de grønlandske og færøske diplomater foretrækker den nuværende tilgang, hvor manøvrerummet er større. Der er dog stadig klare danske overvejelser om, hvor nogle grænser går. Som nævnt tidligere, er selvstændigt grønlandsk og færøsk medlemskab af internationale organisationer, som WTO, ifølge danske embedsmænd uforenelige med at være en del af Kongeriget Danmark. Det er altså fortsat den danske regering, som fører Kongerigets udenrigspolitik, selv når manøvrerummet udvides.

Rigsfællesskabets paradiplomatiske relationer nu og i fremtiden

Flere af de interviewede embedsmænd og diplomater påpeger, at de interpersonelle relationer generelt er gode, og at samarbejdet mellem danske, grønlandske og færøske frontlinjediplomater og embedsmænd generelt er velfungerende. Flere beskriver således også, at der er sket en forbedring i samarbejdet bare inden for de seneste par år, som særligt tilskrives den nuværende danske regering og dennes tilgang til rigsfællesskabet som konstruktion. Relationerne i rigsfællesskabet plejes i højere grad, så det forbliver meningsfuldt for alle parter at blive i fællesskabet. Den bagvedliggende årsag til de seneste års forbedring af relationerne tilskrives i høj grad den nye sikkerhedspolitiske situation, hvor Arktis spiller en afgørende rolle for Danmarks internationale position. Som følge heraf er Grønland og Færøernes strategiske vigtighed blevet mere synlig end tidligere. Forbedringen hænger dog også sammen med de seneste årtiers økonomiske udvikling i Færøerne og Grønland, hvor landene bliver fortsat mindre afhængige både økonomisk, men også politisk af Danmark. Danmark indgår også i højere grad i mere ligeværdige samarbejder med Nuuk og Thorshavn, hvor man er blevet mere erfaren i det internationale.

Det er dog blevet tydeliggjort i flere af de interviews, vi har foretaget, at der er udfordringer i rigsfællesskabet, som særligt omhandler de institutionelle rammer og opdelingen af kompetencer mellem Danmark, Færøerne og Grønland, og som skaber frustrationer og udfordringer for det diplomatiske korps og de paradiplomatiske enheder.

Trods de seneste års forbedringer er der fortsat en række udfordringer, som særligt omhandler gråzonerne mellem udenrigspolitik, der er en dansk enekompetence, og områder som handel, fiskeri og infrastruktur, der er hjemtagne til Færøerne og Grønland. Udfordringerne opstår særligt, når den danske udenrigspolitiske kompetence forhindrer Færøerne eller Grønland i at føre den politik, de ønsker, heriblandt at indgå handelsaftaler grundet manglende WTO-medlemskab eller modtage investeringer i infrastruktur eller råstofudvinding fra udenlandske selskaber. Flere af disse konflikter eller udfordringer opstår ved uenighed vedrørende grænserne for udenrigspolitik som sagsområder, og hvornår en sag omhandler et dansk eller hjemtaget område. Udfordringerne opstår også på flere af områderne, da Danmark har overdraget disse til EU, herunder handel og fiskeri, hvorfor EU blandt andet forhandler på vegne af Danmark, og i forlængelse heraf Færøerne og Grønland, i WTO og lignende sammenhænge. Da Færøerne og Grønland dog ikke er medlemmer af EU og det indre marked, opstår der nogle særlige situationer, som særligt Færøerne oplever som værende problematiske, da de har en fjernere tilknytning til EU end Grønland.

Vi vil anbefale, at den danske regering tager initiativ til en dialog med færøske og grønlandske politikere og regeringer vedrørende rigsfællesskabet og den danske enekompetence på forsvars-, sikkerheds- og udenrigspolitikken for Kongeriget. Denne dialog skal indledes af den danske regering for at vise

lydhørhed. Diskussionen skal både bidrage til at skabe større klarhed blandt rigsfællesskabets parter om de generelle udfordringer, som de juridiske rammer skaber, men diskussionen skal også skabe en større forståelse for både de danske, færøske og grønlandske positioner og prioriteringer, så rigsfællesskabet kan fremstå mere samlet udadtil, mens der samtidig skabes et bedre rum for, at landene hver især kan forfølge egne politiske prioriteringer. En sådan diskussion skal også gøre det lettere for andre stater og eksterne parter at forstå rigsfællesskabets konstruktion og dynamikker.

Vi anbefaler, at man øger kontakten mellem Færøernes og Grønlands frontlinjediomater og Asiatisk Plads. En øget kontakt kan ske med respekt for de opdelte kompetenceområder og kan med fordel udgøre et tilbud om faglig sparring med kollegaer fra København, der kan hjælpe til at styrke de interpersonelle relationer mellem Kongerigets diplomatiske korps

Derudover vil vi anbefale, at man øger kontakten mellem Færøernes og Grønlands frontlinjediomater og Asiatisk Plads. En øget kontakt kan ske med respekt for de opdelte kompetenceområder og kan med fordel udgøre et tilbud om faglig sparring med kollegaer fra København, der kan hjælpe til at styrke de interpersonelle relationer mellem Kongerigets diplomatiske korps. Dette kan eksempelvis opnås ved at invitere de grønlandske og færøske repræsentationschefer med til det årlige ambassadørmøde, som Udenrigsministeriet afholder i København. Dette udgør en symbolsk handling, men kan have positive effekter, fordi det sender et vigtigt signal til Grønland og Færøerne om, at man fra dansk side anser dem for ligeværdige kollegaer, som man ønsker at give reel medindflydelse.

Flere færøske og grønlandske embedsmænd oplever derudover et dansk embedsværk, der ikke er opmærksomme på at inddrage og informere dem om Danmarks udenrigspolitik. Dette problem kan en større kontakt mellem Asiatisk Plads, Nuuk og Thorshavn ligeledes imødekomme. På denne baggrund anbefaler vi, at man i Udenrigsministeriet aktivt forsøger at udbrede kendskabet til Danmarks forpligtelse til at inddrage og oplyse Grønland og Færøerne om udenrigspolitiske forhold. Konkret kan man udarbejde et cirkulære, der fastlægger, hvornår man inddrager og informerer Grønland og Færøerne. Et sådant cirkulære bør kunne implementeres uden nævneværdige omkostninger, men en større opmærksomhed på problematikken kan bidrage til en følelse af at blive mere inkluderet som en ligeværdig part i rigsfællesskabet.

Disse ovenstående anbefalinger, mener vi, kan fremme rigsfællesskabets udenrigspolitiske samarbejde, integration og koordination.

Litteraturliste

- Ackrén, Maria (2014), "Greenlandic Paradiplomatic Relations", i Lassi Heininen, red., *Security and sovereignty in the North Atlantic*, Palgrave pivot, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan, pp. 42–61.
- Chatterji, Rakhahari, og Swagata Saha (2017), "Para-Diplomacy: Concept and the Context". *India Quarterly: A Journal of International Affairs*, 73(4): 375–94.
- Eisenhardt, Kathleen M. (1989), "Agency Theory: An Assessment and Review", *The Academy of Management Review*, 14(1): 57-74.
- Hill, Christopher (2016), *Foreign Policy in the Twenty-First Century*, London: Palgrave.
- Kuznetsov, Alexander S. (2015), *Theory and practice of paradiplomacy: subnational governments in international affairs*, London; New York, NY: Routledge.
- Lecours, André (2008), "Political Issues of Paradiplomacy: Lessons from the Developed World", *Discussion Paper in Diplomacy*, Netherlands Institute of International Relations 'Clingendael'.
- Mahoney, James, og Kathleen Thelen (2009), "A Theory of Gradual Institutional Change", i James Mahoney og Kathleen Thelen, red. *Explaining Institutional Change*, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 1–37.
- March, James G., og Johan P. Olsen (2008), *Elaborating the "New Institutionalism"*, Oxford: Oxford University Press.
- Naalakkersuisut (2020), *Møder for Naalakkersuisut / Mødereferater / marts*. https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Moeder-for-Naalakkersuisut/Moedereferater/2020/03/10_03_20
- Poulsen, Regin Winther (2020), "Forget Greenland, There's a New Strategic Gateway to the Arctic", *Foreign Policy*, <https://foreignpolicy.com/2020/12/07/forget-greenland-faroe-islands-new-strategic-gateway-to-the-arctic/?fbclid=IwAR32bOGnJP15RqLmzkwJDI-5by-2jPSk6qZfKSWjBHNvnr9WzN5Fai7mEkQ>
- Statsministeriet (1953), *Danmarks Riges Grundlov. LOV nr. 169 af 05/06/1953*. [Grundoven], København.
- Statsministeriet (2005a), *Lov om Færøernes landsstyres indgåelse af folkeretlige aftaler. LOV nr. 579 af 24. juni*, [Famjin-erklæringen; Fuldmagtstoven vedrørende Færøerne], København.
- Statsministeriet (2005b), *Lov om Grønlands landsstyres indgåelse af folkeretlige aftaler. LOV nr. 577 af 24. juni*, København.
- Udenrigsministeriet (2019), *Repræsentationer i udlandet*, <https://um.dk/da/om-os/organisation/repr/>
- Veirum, Thomas Munk (2020), *Sermitsiaq, Beijing-repræsentation foreslås fra 2021*, <https://sermitsiaq.ag/node/224074>

De danske klimafrontposter – bastioner uden våben?

Tema 2: Frontlinjediplomatiet i forandring

Som følge af et historisk folketingsvalg, der af mange blev kaldt et "klimavalg" (Kallestrup og Eller, 2019), skruede Udenrigsministeriet i november 2019 op for sine klimaambitioner (Udenrigsministeriet, 2019). Ovenpå lanceringen af to forskellige bæredygtigheds- og klimastrategier blev 20 af Danmarks repræsentationer udnævnt som "klimafrontposter". Ingen af de to strategier har dog haft nævneværdigt fokus på, hvad rollen som klimafrontpost egentlig indebærer (Udenrigsministeriet, 2019; Regeringen, 2020). I denne artikel undersøger vi, hvordan Udenrigsministeriet har arbejdet med lan-

ceringen og implementeringen af klimafrontposterne. Hovedargumentet i denne artikel er, at som følge af en manglende kommunikation fra hjemmetjenesten til de 20 klimafrontposter er der opstået en uoverensstemmelse mellem hjemmetjenestens tilsigtede mål og klimafrontposternes forståelse af initiativet. Mens hjemmetjenesten på den ene side har set klimafrontpostinitiativet som et led i en vigtig og grundlæggende kulturforandring i Udenrigsministeriet, har frontposterne på den anden side savnet et højere ambitionsniveau.

"Flyet skal bygges, mens det er i luften"

15 diplomatiske repræsentationer blev i 2019 udnævnt til at skulle "sætte turbo på arbejdet med at fremme grønne danske løsninger i verden" (Udenrigsministeriet, 2019). Bæredygtighedsinitiativet "Udenrigsministeriet bliver grønt" bestod hverken af en fastlagt strategi eller handlingsplan. I stedet var ambitionen, at "flyet skulle bygges, mens det var i luften" (Baatrup, 2019). Regeringens globale klimastrategi, der blev lanceret efterfølgende i september 2020, havde til formål at bygge ovenpå med et strategisk rammeværk for Danmarks klimapolitiske mål globalt set. Klimastrategien ved navn "En grøn og bæredygtig verden" (Regeringen, 2020) var med til at konkretisere de danske globale klimaambitioner, men strategien indebar til trods for dette stadig ingen konkretisering af, hvilken rolle klimafrontposterne skulle spille. Fem nye diplomatiske repræsentationer blev føjet til puljen over klimafrontposter, men i hverken Udenrigsministeriets egen strategi eller regeringens globale klimastrategi blev det nævnt, hvilket formål disse frontposter skulle have. Dette har selvsagt affødt en uklarhed om, hvilken rolle klimafrontposterne har i den overordnede strategi, og hvordan de skal bruges.

I denne artikel undersøger vi derfor først og fremmest, hvordan hjemmetjenesten har assisteret de udvalgte repræsentationer i deres arbejde som klimafrontpost, og dernæst hvordan klimafrontposterne har forvaltet rollen som klimafrontpost.

Dette undersøges for at forstå, hvorvidt udnævnelsen af 20 diplomatiske repræsentationer som klimafrontposter egentlig har haft en substantiel effekt,

MILLE POULSEN JEFSEN

stud.scient.pol.,
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet,
millepj@hotmail.com

ANDREAS BØGH RØNBERG

cand.scient.pol.,
Institut for Statskundskab,
Københavns Universitet
andreas.ronberg@gmail.com

eller om det i stedet har været et forsøg fra Udenrigsministeriets side på at skabe grøn omtale uden egentligt indhold. Klimafrontpostinitiativet er fortsat nyt, og initiativet har hidtil ikke været undersøgt. Derfor ser vi også denne artikel som et bidrag til en debat om, hvordan der reelt arbejdes med grønne initiativer i det danske udenrigsministerium anno 2021. Grundlæggende af-føder dette spørgsmålet: er det mere snak end handling, eller er der handling bag? Samtidig giver undersøgelsen indsigt i, hvordan forholdet fungerer mellem hjemmetjenesten på Asiatisk Plads og de danske diplomatiske repræsentationer i udlandet. Dette forhold mellem ude- og hjemmetjenesten kommer særligt i spil, når Asiatisk Plads i stor hast udtænker og implementerer nye strategier, der har direkte effekt på repræsentationernes virke.

Det analytiske bagtæppe for denne artikel er principal-agent-teorien, der kan bidrage til en forståelse af, hvordan en beslutningstager (principalen) kan forsøge at etablere en relation til frontlinjemedarbejdere (agenterne), der sikrer en sikker og rettidig implementering af en given politik (Blom-Hansen et. al, 2014; Miller, 2005; Brunsson, 2019). Det gennemgående argument i denne litteratur er, at det kan være særdeles vanskeligt for principalen at være helt sikker på, at agenten optræder efter hensigten. Én af de centrale forklaringer er, at frontlinjemedarbejderen, alt andet lige, vil have meget mere indsigt i de praktiske forhold ude i frontlinjen end principalen. Der kan således opstå en informationsasymmetri mellem principal og agent, som kan betyde, at agenten forfølger egne målsætninger (Miller, 2005).

I forbindelse med dette projekt har vi gennemført interviews med i alt ni ud af 20 frontposter samt kontorchefen i kontoret for Grønt Diplomati (GDI) og klimaambassadøren. Vi har i den forbindelse talt med både multi- såvel som bilaterale diplomatiske repræsentationer med en stor geografisk variation.

Når Udenrigsministeriet fungerer som sin egen principal

For at forstå forholdet mellem hjemmetjenesten og klimafrontposterne har vi som nævnt benyttet en principal agent-teoretisk tilgang. Den primære principal over for klimafrontposterne forstås her som hjemmetjenestens kontor for Grønt Diplomati samt klimaambassadøren, mens klimafrontposterne ses som agenter. Det er værd at være opmærksom på, at der er flere principaler i dette principal-agent-forhold, da den politiske ledelse i Udenrigsministeriet udgør en principal over for både GDI, klimaambassadøren og klimafrontposterne.

Definitionen af en klimafrontpost er fra Udenrigsministeriets side ikke stringent og klart formuleret. Vi forstår klimafrontposter som diplomatiske repræsentationer udnævnt til at fremme danske, grønne løsninger globalt (Udenrigsministeriet, 2019). I vores interview med klimaambassadøren og kontorchefen for GDI fastslog hjemmetjenesten, at de 20 udnævnte klimafrontposter er blevet udnævnt ud fra en række forskellige overvejelser. Det dækker bl.a. repræsentationer, der er placeret i lande, hvor: 1) Danmark allerede har et stærkt bilateralt samarbejde, 2) Danmark kan gøre en forskel, 3) der ses et højt niveau af CO₂-udledning, 4) der er placeret ét eller flere multi-

laterale fora, og 5) der er brug for hjælp til at fremme den grønne omstilling. Ingen af disse overvejelser udgør nødvendige kriterier for at blive "optaget" som en klimafrontpost, men er udelukkende overvejelser, ud fra hvilke hjemmetjenesten indtil videre har udvalgt de 20 klimafrontposter.

Styringsinstrumenter

I et forsøg på at undgå, at agenten arbejder i modstrid med principalens ønsker, kan principalen vælge at anvende et udvalg af styringsinstrumenter (Blom-Hansen et al., 2014: 58). Disse instrumenter handler ofte om at mindske en eventuel informationsasymmetri mellem principal og agent, eftersom at risikoen for, at agenten vil handle ud fra egne målsætninger, typisk vil vokse som følge af dette. Det kan forventes at ske i tilfælde, hvor klimafrontposterne sidder med en større viden på deres respektive område end hjemmetjenesten. For at hjemmetjenesten som principal kan undgå, at klimafrontposterne som agenter forfølger egne målsætninger, kan hjemmetjenesten vælge at bruge en række styringsinstrumenter. Disse styringsinstrumenter kan deles i to overordnede kategorier: ex-ante og ex-post styringsinstrumenter. Ex-ante-kategorien dækker over forskellige typer af incitament, der ligger forud i tid for agentens arbejde, mens ex-post-kategorien dækker over kontrolinstrumenter – såsom fx sanktioner – der ligger efter i tid i forhold til agentens arbejde.

I vores case er det kun relevant at fokusere på ex-ante styringsinstrumenter, da vi gennem en analyse af disse får mulighed for at forstå principal agent-forholdet mellem hjemmetjenesten og klimafrontposterne. For at forstå dette forhold benytter vi os af en overordnet kategorisering af styringsinstrumenter, der står til rådighed for hjemmetjenesten i forsøget på at styre klimafrontposterne (Blom-Hansen et al., 2014). Det gælder styringsinstrumenter, der har med organisering, incitament, regulering og forventningsafstemning at gøre.

Første styringsinstrument, organisering, omhandler agentudvælgelse og relationen mellem principal og agent. Her indebærer dette først og fremmest Udenrigsministeriets udvælgelse af de diplomatiske repræsentationer, som skal bære titlen "klimafrontpost". Derudover indebærer det også Udenrigsministeriets beslutning om at oprette og derefter benytte departementets kontor for Grønt Diplomati og den nyudnævnte klimaambassadør som principal overfor klimafrontposterne.

Incitament som styringsinstrument indebærer typisk, at agenten belønnes for ønsket adfærd og straffes for uønsket adfærd. Det gælder ofte ændringer i budgetter og/eller opgaver til enten fordel eller ulempe for agenten. For at dette skal kunne lade sig gøre, er det nødvendigt, at principalen har mulighed for at kunne observere og kontrollere agentens arbejde.

Det tredje instrument, regulering, knytter sig til principalens brug af regler over for agenten. Disse kan typisk være enten procesregulerende eller indholdsregulerende. Procesregulerende regler knytter sig til de processer, agenterne skal følge i deres arbejde, mens de indholdsregulerende regler sætter rammerne for indholdet af agentens arbejde.

Fjerde kategori af styringsinstrumenter er en blødere kategori, der indebærer instrumenter såsom aftaler og benchmarking, hvor der ikke forekommer direkte belønninger eller straffe. I stedet beror disse alene på en fælles forventning om agentens arbejde. Det kræver dog, at der fra agentens side er en årsag til at ville indgå aftaler med principalen.

Opgaven er derfor at undersøge, hvorvidt og hvordan disse forskellige typer af styringsinstrumenter er blevet taget i brug af hjemmetjenesten. For at sammenligne principalens styringsinstrumenter med den egentlig indvirkning på agentens adfærd har vi valgt først at interviewe hjemmetjenesten og derefter udetjenesten. Hvis vi her kan observere et højt flow af information mellem ude- og hjemmetjenesten og dermed en lav grad af informationsasymmetri, er vores forventning, at hjemmetjenesten som principal er lykkedes med at bruge sine styringsinstrumenter efter hensigten.

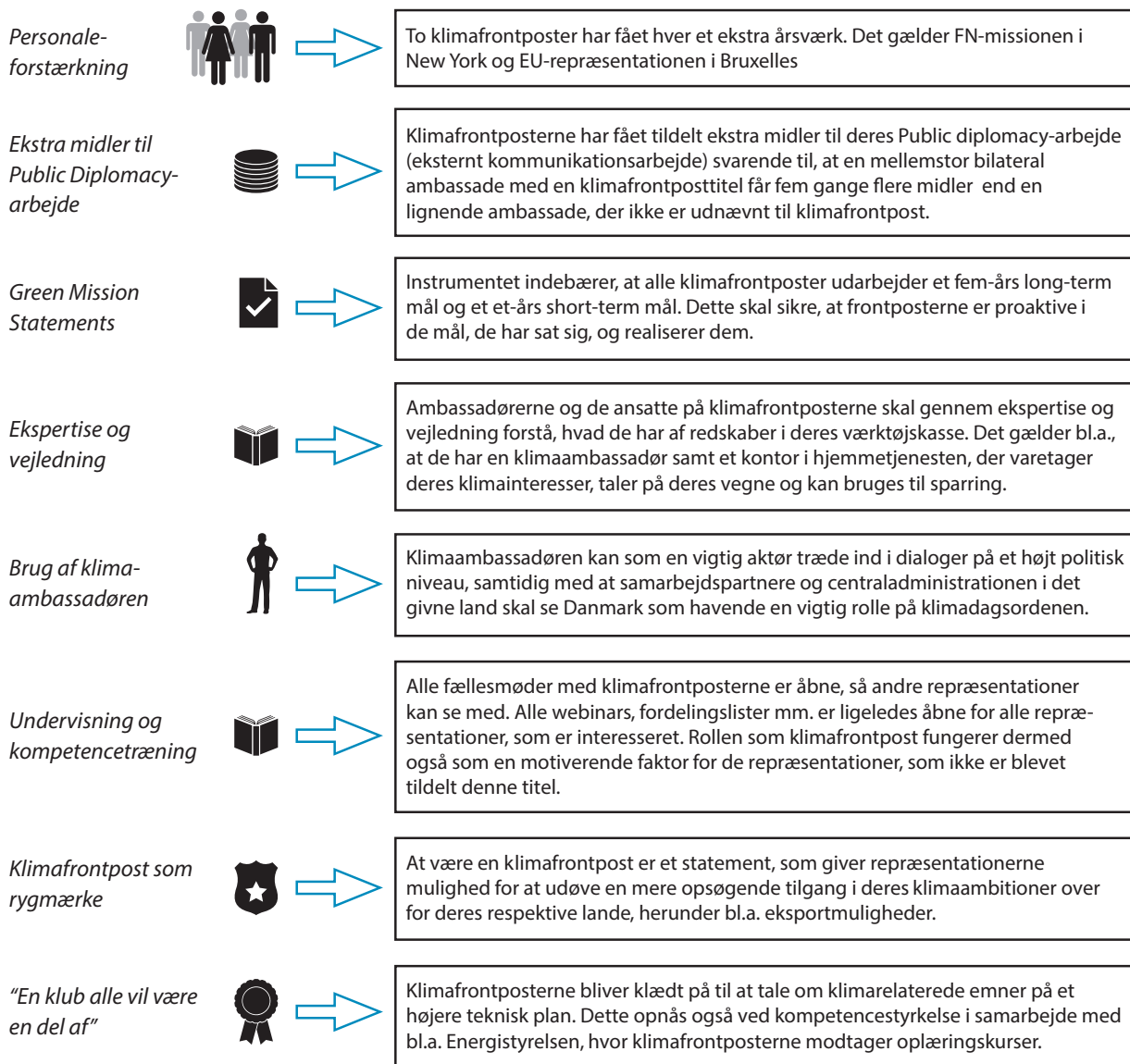
Klimafrontposternes behov for retning

For ikke kun at forstå forholdet og samarbejdet mellem hjemmetjenesten og klimafrontposterne, men ligeledes hvordan klimafrontposterne har reageret på udnævnelsen, undersøger vi også deres reaktionsmønstre og holdninger til initiativet. Begrebet “decoupling” anvender vi i den sammenhæng til at beskrive processen, hvor klimafrontposterne “afkobler” deres rolle. Fokus er dermed på, hvorvidt der er opstået en afvigelse mellem det, som klimafrontposterne forstår ved deres egen rolle, og det, som har været den politiske beslutning truffet i hjemmetjenesten (Brunsson, 2019:7). Vi arbejder her med en tese om, at når en organisation møder modsatte krav, så vil den som en naturlig konsekvens blive nødsaget til at hykle – det vil sige gøre noget andet end dét, der er meldt ud (Brunsson 2019: 7; Larsen, 2019).

For at forstå forholdet mellem hjemmetjenesten og klimafrontposterne og reaktionsmønstrene blandt klimafrontposterne undersøger vi først og fremmest, hvad en objektiv ideologisk enhedsfølelse har af betydning for reaktionsmønstrene blandt klimafrontposterne. Dernæst belyser vi de udfordringer, der kan opstå i udetjenesten, når de politiske udmeldinger fra Asiatisk Plads er vage.

Den objektive ideologi forstår vi som det sæt af fælles antagelser og normer, der dominerer en organisation inden for et givent område, og som sætter rammerne for organisationens interne diskussioner (Brunsson, 2019: 53). Antagelsen er, at organisationer tilstræber at etablere en ideologisk enhedsfølelse, der danner en fælles forståelse af en given situation og yderligere en fælles forståelse af mulighederne for at forbedre denne situation. Hvis en sådan objektiv ideologisk enhedsfølelse ikke opnås, vil der som oftest opstå konflikter eller uoverensstemmelser i handlinger inden for en organisation.

Figur 1: Hjemmetjenestens styringsinstrumenter

Udenrigsministeriet initiativ "Udenrigsministeriet bliver grønt" fra 2019 blev det første initiativ, som satte rammerne for den objektive ideologi for det grønne klimafrontpostarbejde. Som organisation vil det altid være nemmere at blive enige om en vag ideologi end en ideologi, der er mere kompleks og konkretiseret. Den vage definition af en ideologi har dog samtidig også den konsekvens, at den vanskeliggør mulighederne for at skabe fælles handlinger, som ikke udelukkende er handlinger, der repeterer tidligere adfærd (Brunson, 2019: 55). Hvis en ideologi er vagt defineret, vil den gøre det vanskeligt at mobilisere støtte til konkrete mål. En vag og uklar ideologi mindsker dermed incitamentet for de involverede parter til selv at tage handling. Derfor forventer vi at se, at hvis ideologien for det grønne klimafrontpostarbejde har været vagt defineret, så vil klimafrontposterne som aktører i højere grad fortsætte med det, som de plejer at gøre, og ikke nævneværdigt ændre adfærd. Hjemmetjenesten vil som principal i så fald ikke opnå de ønskede effekter af klimafrontpostarbejdet.

Initiativets styring og ideologi i Udenrigsministeriet

I det principal agent-forhold, som vi beskæftiger os med i denne artikel, er det nødvendigt for hjemmetjenesten som principal at trække på en række styringsinstrumenter for at sikre, at frontposterne forfølger det ny-prioriterede aktivistiske klimadiplomati. Når adspurgt om, hvilke styringsinstrumenter hjemmetjenesten benytter over for klimafrontposterne, nævner de selv otte instrumenter (figur 1).

Af ovennævnte styringsinstrumenter fremgår det, at kun to er direkte målbare i forhold til repræsentationen – dvs. instrumenter, hvor det for klimafrontposterne tydeligt fremgår, hvad de opnår eller får tildelt fra hjemmetjenestens side. Det gælder personaleforstærkning og tildeling af ekstra midler til offentlighedsdiplomati. Derudover er kun ét af de otte instrumenter direkte målbart i forhold til hjemmetjenesten – dvs. et instrument, hvor det for hjemmetjenesten tydeligt fremgår, hvad klimafrontposterne udretter. Dette ses ved frontposternes udarbejdelse af deres Green Mission Statements. Et instrument, der er strømlinet med den respektive ambassades overordnede årlige handlingsplan, kaldet SKS'en – strategisk koncernstyring.

De resterende fem styringsinstrumenter kan derimod ikke kategoriseres som målbare, da de i stedet beror på værdiladede mekanismer og tager udgangspunkt i den intrinsiske værdi, der består i at være klimafrontpost. Disse instrumenter skal dermed tolkes som supplerende muligheder, frontposterne kan vælge at trække på for at få en klarere retning på deres daglige arbejde i den nye klimaaktivistiske arbejdsgang. Figur 2 tydeliggør, hvad de forskellige styringsinstrumenter kan bidrage med. Instrumenterne er inddelt i fire kategorier af ex-ante styringsinstrumenter: organisering, incitament, regulering og blødere styringsinstrumenter.

Figur 2: Hjemmetjenestens ex-ante styringsinstrumenter

*Styringsinstrumenter, som ikke er blevet nævnt af hjemmetjenesten, men identificeret i nærværende artikel.

Generelt ses det, at der fra hjemmetjenestens side gøres brug af forholdsvist mange styringsinstrumenter. Styringsinstrumenterne, der knytter sig til organisering, har hjemmetjenesten i det interview, vi foretog med dem, dog ikke selv haft for øje, men er i stedet blevet identificeret af os. Det primære fokus fra hjemmetjenestens side har været, hvad der kan kategoriseres som værende *blødere styringsinstrumenter*, da halvdelen af de i alt 10 styringsinstrumenter tilhører denne kategori. I det følgende vil vi gennemgå, hvordan disse styringsinstrumenter har haft indvirkning på klimafrontposterne.

Incitament

Af de adspurgte klimafrontposter er der kun én frontpost, der giver direkte udtryk for, at de har kendskab til at have fået flere midler til rådighed, hvilket gjaldt en egentlig "grøn stilling" til at tage sig af klimadagsordenen. Derudover udtrykker en anden, at deres titel som klimafrontpost er årsag til, at de har fået forlænget et årsværk. Ved de resterende seks klimafrontposter fremgik det, at ingen af disse har fået nogen direkte information om ekstra tilførsel af midler.

Af de adspurgte klimafrontposter er der kun én frontpost, der giver direkte udtryk for, at de har kendskab til at have fået flere midler til rådighed

Når der spørges ind til, hvorvidt klimafrontposterne har fået ekstra midler i kraft af deres nye titel, nævner ingen af de interviewede klimafrontposter den øgede tilførsel af midler til deres arbejde med offentlighedsdiplomati. En tendens, der tydeligt indikerer en mangel i kommunikationen fra hjemmetjenestens side.

Tilbage står det klart, at ekstra midler som styringsinstrument kun har en egentlig effekt på en enkelt af de frontposter, vi har interviewet, da denne tydeligt er blevet gjort opmærksom på deres ekstra midler. Effekten for de resterende repræsentationer er derimod ikke blot fraværende, men skaber i stedet en forvirring, der får hjemmetjenesten til at fremstå uklar overfor repræsentationerne.

Regulering

Det fremgik klart i vores interviews med klimafrontposterne, at ingen af disse tydeligt kunne redegøre for, hvad de såkaldte Green Mission Statements (GMS) – eller grønne handleplaner – er, og hvordan de skal bruges. Overordnet set lod det til, at frontposterne var blevet bedt om selv at udarbejde disse handleplaner på baggrund af en bestilling fra hjemmetjenesten for efterfølgende at sende disse retur. Det virkede dog ikke til, at idéen med udarbejdelsen af disse grønne handleplaner var gået klart igennem. Selv de repræsentationer, som ellers fortalte om et godt og tæt samarbejde med kontoret for Grønt Diplomati og klimaambassadøren, gav udtryk for ikke at vide, om deres grønne handlingsplaner skulle være genstand for feedback, og om der vil blive fulgt op på deres opsatte mål. Flere frontposter gjorde desuden deres

første bekendtskab med kontoret for Grønt Diplomati, da de blev rykket for at fremsende deres handlingsplaner.

Green Mission Statements som styringsinstrument har dog nogle gode egenskaber, da de giver mulighed for, at hjemmetjenesten kan skabe sig et overblik over dets agents proces og målsætninger i deres arbejde som klimafrontposter. Men det er også tydeligt, at styringsinstrumentet mister værdi, hvis agenterne ikke har fået tilstrækkelig med information om, hvad handleplanerne skal bidrage med. Hermed opstår der en risiko for en forskydning mellem, hvad principalen ønsker at opnå, og hvad agenten leverer. Denne uklarhed bidrager til at forstærke informationsasymmetrien mellem principalen og agenten. En forskydning, der kan have den konsekvens, at styringsinstrumentet mister dets værdi.

Blødere styringsinstrumenter

I forhold til de to styringsinstrumenter, der knytter sig til henholdsvis ekspertise og vejledning samt undervisning og kompetencetræning, gav fire frontposter i deres interviews klart udtryk for at have gjort stor brug af kontoret for Grønt Diplomati og klimaambassadørens hjælp og bistand. En femte frontpost havde dog kun gjort begrænset brug af hjemmetjenestens bistand, mens tre frontposter gav udtryk for ikke at have haft nogen form for egentlig kontakt med hjemmetjenesten på dette område. Der ses dermed igen en mangel på kommunikation fra hjemmetjenestens side, da de frontposter, der ikke benytter sig af fornævnte ekspertise og vejledning, ikke virkede til at være opmærksomme på de muligheder og redskaber, der bliver stillet til rådighed for dem af kontoret for Grønt Diplomati.

Styringsinstrumentet, der bygger på klimafrontposttitlen som et rygmærke, lader på tværs af ambassaderne til at blive benyttet flittigt – herunder særligt som en såkaldt “samtalestarter”. To af de interviewede repræsentationer så dog deres klimafrontposttitel som en intern øvelse for Udenrigsministeriet og sagde specifikt, at de ikke tænkte, at deres specielle titel vil vække nogen interesse i deres respektive lande. I det store hele synes instrumentet dog at blive benyttet som tiltænkt.

I forhold til brugen af klimaambassadøren kunne det gennem vores interviews observeres, at tre ambassader havde nydt godt af et tæt samarbejde med klimaambassadøren. Et par enkelte repræsentationer havde på tidspunktet for vores interviews ikke haft kontakt til klimaambassadøren, og en af frontposterne kunne ikke afgøre, om den kontakt, de havde haft, skyldtes deres rolle som klimafrontpost eller blot det faktum, at de generelt arbejder med at sælge klimaløsninger. På tværs af interviewene kunne dog ses en bred opbakning til klimaambassadørens rolle samt de muligheder, en topdiplomat dedikeret til klimaområdet kan have. Det kan dog samtidig observeres, at ikke alle er klar over, hvordan klimaambassadøren konkret bliver anvendt eller skal anvendes.

Ingen af de interviewede frontposter nævnte noget i løbet af deres interview, der kunne tolkes som, at de anså frontpostinitiativet som en "klub". Kun enkelte af de adspurgte ambassader havde haft kontakt til andre frontposter angående deres klimaarbejde, hvilket ellers bør være et vigtigt element i klubkonceptet. Styringsinstrumentet virker i stedet til at have størst effekt på de ambassader, der ser sig selv stående udenfor klubben. Dette observeres i vores kontrolinterviews med tre ambassader, der ikke havde fået tildelt titlen som klimafrontpost, hvor to af ambassaderne gav udtryk for en vis uforståenhed over for fravalget af dem i det nye initiativ. Instrumentet kan dermed også tolkes som tilhørende incitamentskategorien, men virker i så fald en anelse utraditionelt, da det ikke er agenterne, men derimod udenforstående aktører, som instrumentet retter sig imod.

➤➤ Ingen af de interviewede frontposter nævnte noget i løbet af deres interview, der kunne tolkes som, at de anså frontpostinitiativet som en "klub". Kun enkelte af de adspurgte ambassader havde haft kontakt til andre frontposter angående deres klimaarbejde, hvilket ellers bør være et vigtigt element i klubkonceptet.

Hjemmetjenesten har som principal primært gjort brug af bløde styringsinstrumenter samt enkelte andre styringsinstrumenter. Belønninger og konsekvenser for agenterne har dog ikke været til stede overhovedet, hvilket har betydet, at principalen ikke har haft nogen mulighed for at "presse" agenterne til at handle på en bestemt måde. Manglen på kommunikation fra principal til agent skaber generelt et lavt informationsflow, hvilket kunne observeres for brugen af samtlige styringsinstrumenter. Dette skaber en øget informationsasymmetri, som i sidste ende danner en grobund for, at agenterne handler på anden vis, end hvad principalen ønsker.

Reaktionsmønstre – transitionen mellem politik og handling

I løbet af vores projekt har vi fundet, at hverken Udenrigsministeriets bæredygtighedsinitiativ fra 2019 "Udenrigsministeriet bliver grønt" eller Regeringens globale klimastrategi fra september 2020 "En grøn og bæredygtig verden" er nået i mål med at skabe en klar objektiv ideologi for det grønne klimafrontpostarbejde (Udenrigsministeriet, 2019; Regeringen, 2020). Begge strategier har på hver sin måde stadfæstet de overordnede rammer og prioriteter for Udenrigsministeriet og Regeringens grønne arbejde. Til trods for dette nåede strategierne ikke i mål med at få konkretiseret, hvilken rolle de havde tænkt sig, at klimafrontposterne skulle spille i den overordnede plan. Dermed har ingen af disse to strategier lykkedes med at skabe en klar objektiv ideologi for klimafrontpostarbejdet. Strategierne har været vagt defineret og haft en meget normbaseret tilgang til arbejdet, men har ikke været suppleret med klare operationaliserede mål. Gennem vores interviews med klimafrontposterne har

der derfor også tegnet sig et tydeligt billede af, at manglen på klare operationaliserede mål fra hjemmetjenestens side har vanskeliggjort klimafrontposterens arbejde. Mange af frontposterne har blandt andet udtrykt forvirring om, hvad forventningerne har været til dem. En af ambassaderne udtrykte: "Det var lidt af et chok for os, at vi blev en klimafrontpost. Det var noget, vi læste i nyhederne. Derfor var der i starten også en del forvirring om, hvad det betyder." Blandt flere af frontposterne har det endvidere skabt forvirring, hvordan klimafrontpostarbejdet skulle bygge ovenpå det arbejde, som repræsentationerne i forvejen var i gang med inden for klima- og miljøområdet.

"Det var lidt af et chok for os, at vi blev en klimafrontpost. Det var noget vi læste i nyhederne. Derfor var der i starten også en del forvirring om, hvad det betyder."

Kigger man på, hvilken effekt disse strategier alligevel har haft på frontposternes arbejde, og hvorvidt frontposterne har ændret adfærd, er det vigtigt at have for øje, at dette initiativ er blevet udrullet inden for et felt fyldt med eksperter. Flere af klimafrontposterne, som vi interviewede, har udtrykt, at de føler, at de i forvejen gør alt det, som ellers skulle have fulgt med klimafrontpostinitiativet. Dette forventes at hænge sammen med, at mange af de adspurgte klimafrontposter allerede har strategisk sektorsamarbejde på en række grønne områder. 12 ud af de 20 udnævnte klimafrontposter har i forvejen et bilateralt strategisk partnerskab eller myndighedssamarbejde med dertilhørende vækstrådgivere siddende på ambassaden. Danmark har på nuværende tidspunkt seks strategiske partnerskaber, som er blevet indgået på stats- og regeringschefsniveau. Partnerskaberne fokuserer på en bred vifte af politiske, kommercielle og sektorspecifikke interesserer, som Danmark deler bilateralt med det givne land, hvorunder det grønne område er ét aspekt af det samlede hele (Udenrigsministeriet, 2020; Statsministeriet, 2020). Myndighedssamarbejdet er fokuseret på samarbejde mellem danske myndigheder og myndigheder i strategisk vigtige udviklings- og vækstlande, hvor fokus er på bæredygtig vækst (Danida, 2020). De udsendte sektorrådgivere inden for det grønne område er typisk udsendt fra Energistyrelsen, Miljøstyrelsen eller Fødevarestyrelsen og er dermed eksperter inden for deres specifikke fagområde. Initiativet er dermed blevet udrullet inden for et felt med fagspecialister, der er dybt inde i deres stof. Altså ses der en situation, hvor beslutningstageren kan forventes at vide mindre om emnet end modtagerne af beslutningen. Tilsammen betyder dette, at opgraderingen af en ambassade til at være klimafrontpost ikke har haft særlig indvirkning på frontposternes arbejdsportefølje. Én klimafrontpost udtrykker det således: "Vi har jo hele tiden arbejdet med det grønne område. Vi har en række teams – det maritime team, miljø og vand og et fødevareteam (...). Derudover har vi en række sektorrådgivere. Det er jo ikke noget nyt for os."

I stedet tegner der sig et billede af, at frontposterne i højere grad har opfattet klimafrontpostinitiativet som en mulighed for internt, på den respektive

repræsentation, at fastslå vigtigheden af den grønne dagsorden. Flere af de adspurgte klimafrontposter understreger i den sammenhæng, at udnævnelsen er "et skridt i den rigtige retning". Udnævnelsen kan på den måde siges at udgøre en "identitetsmarkør", der har fastslået vigtigheden af det grønne arbejde internt på den givne repræsentation. Otte ud af ni adspurgte repræsentationer har i forlængelse af dette udarbejdet deres egen interne bæredygtighedsstrategi. Disse interne strategier varierer dog i indhold og omfang, alt efter hvem vi har talt med. Tre ud af de otte repræsentationer tilkendegiver imidlertid, at deres arbejde med en intern bæredygtighedsstrategi startede inden, de blev udnævnt som klimafrontpost. Dermed har udnævnelsen til klimafrontpost i disse tilfælde ikke haft en direkte effekt på udarbejdelsen af en intern bæredygtighedsstrategi.

De interne strategier har på tværs af alle adspurgte ambassader været fokuseret omkring de fysiske rammer på ambassaden. Én klimafrontpost har nedsat en "grøn gruppe", en anden kalder det deres strategi at være en "grøn ambassade", en tredje "greening the embassy", mens en fjerde har foretaget en organisationsændring, så et af deres teams nu hedder "Team Climate and Energy". Et gennemgående emne har været et fokus på grøn energi på repræsentationen. Seks ud af de ni adspurgte ambassader har eller har haft fokus på et bæredygtigt energiforbrug på repræsentationen, hvor to ud af seks allerede har fået solceller på taget, mens de resterende fire har ambitioner om selv-samme. Derudover har flere af frontposterne også fokus på transportdelen, hvor én ambassade allerede har fået hybridbiler som ambassadebiler, mens andre ligeledes arbejder mod dette mål. Slutteligt kan det observeres, at flere frontposter fokuserer på affaldssortering som et vigtigt element af den interne bæredygtighed.

I flere af tilfældene argumenterer frontposterne også for, at de ved at højne deres interne bæredygtighed, har kunnet bruge dette som et element til at skabe øget synlighed over for eksterne partnere om deres grønne profil. Dermed har det ikke kun været en fordel i et internt perspektiv at fokusere på de fysiske rammer, men det er ligeledes en fordel i et eksternt perspektiv, hvor det bliver nemmere for klimafrontposterne at promovere Danmark som et grønt foregangsland.

Otte ud af de ni adspurgte klimafrontposterne har ikke foretaget nogle strategiske ændringer som følge af udnævnelsen.

Til trods for dette kan det dog tydeligt observeres, at transitionen mellem politik og handling har været uklar. Klimafrontposterne har i høj grad følt, at de i forvejen gør det, som hjemmetjenesten har ønsket, at de skulle gøre. Derfor har klimafrontposterne ikke følt sig "overbevist" af initiativet og har i stedet fortsat med det, som de plejer. Otte ud af de ni adspurgte klimafrontposterne har ikke foretaget nogle strategiske ændringer som følge af udnævnelsen. Ini-

tiativet har dog indtil nu ført til en adfærdsændring blandt flere af frontposterne, for så vidt angår udarbejdelse af interne bæredygtighedsstrategier med fokus på repræsentationernes fysiske rammer, som må antages at have en positiv effekt på den eksterne synlighed.

Problemer i kommunikationen modarbejder målsætningerne

Tendenserne i Udenrigsministeriets arbejde med klimafrontpostinitiativet viser klart og tydeligt, at der har været en høj grad af informationsasymmetri til stede i arbejdet, og der har været adskillige problemer i samarbejdet mellem hjemmetjenesten og klimafrontposterne. Styringsinstrumenterne, der er taget i brug fra hjemmetjenestens side, har ikke virket efter hensigten, da der har været for mange problemer i kommunikationen fra principal til agenter. Det skyldes, at der ved samtlige styringsinstrumenter kan ses en mangel på information fra hjemmetjenesten til klimafrontposterne om funktionen, brugen og/eller eksistensen af disse.

Gennem vores interviews med de ni udvalgte frontposter synes den symbolske værdi i klimafrontpostinitiativet at være tydelig for alle. Frontposterne støtter alle initiativet og ser det som et skridt på vejen for Udenrigsministeriet mod at blive et af verdens fem grønneste udenrigstjenester. Adspurgt om, hvilke forslag de kunne have til justeringer af initiativet, efterspørger halvdelen af de klimafrontposter, der har haft titlen siden november 2019, dog specifikt flere ressourcer. Flere af disse nævner desuden i forlængelse af dette en efterspørgsel efter en generelt højere prioritering af det grønne område fra administrationens side. Dermed kan det siges, at for halvdelen af klimafrontposterne er projektet endnu ikke ambitiøst nok. Dette faktum understøttes ligeledes, når man kigger på repræsentationernes promovning af deres status som klimafrontpost. Kun to ud af de undersøgte ni klimafrontposter har per 3. januar 2021 en side på deres hjemmeside dedikeret til deres rolle som klimafrontpost. Dermed lader det til, at omend flere af repræsentationerne har brugt det som en samtalestarter til møder, så er ambitionsniveauet af udnævnelsen endnu ikke høj nok til, at de vælger at bruge titlen på deres offentlige sider.

Samtidig opfatter kontoret for Grønt Diplomati og klimaambassadøren, at initiativet som led i Regeringens globale klimastrategi udgør en reel kulturforandring i Udenrigsministeriet: "Det er en reel kulturforandring, vi er i gang med. Målet er, at hele UM – både ude og hjemme – skal tænke klimadimensionen ind i deres diplomatiske praksis". Holder man klimafrontposternes forståelse af initiativet op imod hjemmetjenestens ambitioner, kan det klart og tydeligt konkluderes, at der hersker en uoverensstemmelse mellem de to parter. Hvor den ene part ser initiativet som værende ressourcesvagt og til tider uambitiøst, ser den anden det som et led i en reel omfattende kulturforandring i Udenrigsministeriet.

Anbefalinger til fremtiden – en styrket implementeringsproces

For at sikre en bedre overensstemmelse mellem hjemmetjenestens ønskede resultater af klimafrontpostinitiativet og de foreløbige tiltag ude på klimafrontposterne er det værd at hæfte sig ved to overordnede parametre, hvor man med fordel kunne have styrket processen og dermed implementeringen af initiativet.

Det gælder først og fremmest, hvordan arbejdsprocessen kunne have været styrket i initieringsfasen – forstået som den periode, der ligger forud for implementeringen. Det kunne i denne fase have gavn timer initiativet, at hjemmetjenesten havde inddraget klimafrontposterne allerede her og ikke først bagefter. På den måde ville man have sikret mindre informationsasymmetri, og de fagspecifikke ledere på frontposterne ville have følt sig mere inkluderet i processen. Inddragelse og høring af de berørte fageksperter på de diplomatiske frontposter ville have øget incitamentet for en adfærdsændring på klimafrontposterne samt have skabt en mere klar objektiv ideologi for det grønne klimafrontpostarbejde i hele Udenrigsministeriet – hjemme såvel som ude. I stedet har det manglende informationsflow til en vis grad ført til uhensigtsmæssig agent-adfærd på klimafrontposterne, som i sidste ende har resulteret i, at klimafrontposterne har udtrykt et behov for flere ressourcer for at nå de tilsigtede mål. Generelt har vi desuden kunnet observere, at der blandt frontposterne har været udtrykt forvirring omkring, hvad der præcist forventes af dem.

Det andet parameter, der kunne have gjort arbejdet med initiativet mere klart for alle parter, er en klarere forventningsafstemning. Dette gælder særligt ift. klarhed omkring Green Mission Statements, klarhed omkring ekstra midler, en tydeliggørelse fra hjemmetjenesten om at skabe et fælles forum blandt klimafrontposterne, hvor de kan vidensdele bilateralt og til sidst klarhed omkring den rolle, som kontoret for Grønt Diplomati og klimaambassadøren skal spille over for frontposterne.

I forhold til frontposternes grønne klimahandlingsplaner udtrykte seks af de adspurgte ni ambassader uvished om, hvorvidt der bliver fulgt op på deres handlingsplaner fra hjemmetjenestens side. En mere klar linje fra hjemmetjenestens side ville her have sikret et bedre informationsflow og bidraget til at skabe en mere klar forventningsafstemning mellem principal og agent. Vi har dog senere fået indsigt i, at kontoret for Grønt Diplomati og klimaambassadøren ved udgangen af 2020 har gennemført en opfølgningssamtale med samtlige 20 klimafrontposter vedrørende deres grønne handlingsplaner. Dermed forekommer det, at opfølgningsprocessen på nuværende tidspunkt er blevet gennemført – blot med forsinket effekt.

Ser man på spørgsmålet om ekstra midler, har det ligeledes været et område præget af stor uklarhed. Her ville man dog blot gennem en klarere kommunikation kunne have sikret, at klimafrontposterne havde forstået, at der med udnævnelser til klimafrontpost fulgte ekstra midler til offentlighedsdiplomati. Det er klart, at hvis der i realiteten ikke følger ekstra midler med til en udnæv-

nelse, er det lige så vigtigt også at kommunikere dette forhold. I alle tilfælde er en tydelig kommunikation omkring ressourcer og opgaver af særdeles stor vigtighed for ambassader, der i forvejen er trængte på driftsressourcer.

Det tredje aspekt angående ønsket om bilateral vidensdeling imellem frontposterne vil ligeledes have nydt godt af et stærkere informationsflow. Gennem vores interview med kontorchefen for kontoret for Grønt Diplomati og klimaambassadøren var der et klart ønske om, at klimafrontposterne brugte hinanden, hvilket ikke viste sig at være tilfældet. Hvis der skulle have været et stærkere samarbejde på tværs af de diplomatiske repræsentationer, skulle der have været en tydeligere kommunikation fra Asiatisk Plads om, at dette var ønskværdigt. Dette kunne have affødt, at styringsinstrumentet "en klub alle vil være en del af" havde vundet større indpas blandt frontposterne.

Slutteligt har vi identificeret et behov for en tydeliggørelse af kontoret for Grønt Diplomati og klimambassadørens rolle over for klimafrontposterne. Tre repræsentationer udtrykte sig meget positivt omkring kontoret for Grønt Diplomati og i særdeleshed omkring klimaambassadørens funktion. Den generelle tendens var dog, at de fleste frontposter kun havde været i meget lidt eller slet ingen kontakt med kontoret for Grønt Diplomati og/eller klimaambassadøren. Eftersom at det har været hjemmetjenestens ønske som principal at have en reel samarbejdsfunktion med klimafrontposterne, er det et område, hvorpå man i fremtiden vil kunne skabe positiv forandring. En positiv forandring, som forhåbentlig vil gøre klimafrontposterne mere bevidste om hjemmetjenestens mål, og som dermed vil skabe grobund for, at hjemmetjenesten og klimafrontposterne stræber efter samme mål.

På baggrund af vores undersøgelse kan der udledes tre anbefalinger, der generelt kan tages i betragtning, når Udenrigsministeriet udvikler nye initiativer eller projekter, der direkte skal implementeres i udetjenesten.

Det gælder først og fremmest behovet for at sikre størst mulig gennemsigtighed og inddragelse i arbejdet med det nye initiativ. Det gælder særligt det forberedende arbejde inden selve implementeringsfasen, hvor man i større grad bør inddrage relevante og berørte fagpersoner og dermed gøre brug af agenternes viden og erfaring med det arbejde, som i sidste ende ønskes ændret.

Dette leder over i vores anden anbefaling, der ligeledes bygger på et behov for større agentinddragelse. Ved udarbejdelse af nye strategier inden for et felt fyldt med eksperter er det vigtigt, at principalen formulerer klare mål, der kan operationaliseres i det praktiske diplomati på ambassaderne. Uklarhed og opfattelsen af, at målsætningerne virker fremmede for den konkrete diplomatiske kontekst i et værtsland, vil mindske agenternes incitamentet for handling. Agentinddragelse er også i den sammenhæng nyttigt, da dette giver agenterne mulighed for selv at påvirke indholdet af strategien og dermed medvirke til skabelsen af mere klare og realistiske mål.

Slutteligt baserer vores sidste anbefaling sig på idéen om, at nye strategier – som klimafrontpostinitiativet – klart skal udtrykke, hvad deres bidrag er til det eksisterende felt. En mangel på dette kan, som tilfældet også er med de to ovennævnte anbefalinger, medføre en øget risiko for u hensigtsmæssig agentadfærd. Det skyldes, at hvis indholdet af et nyt initiativ af agenterne opfattes som værende stort set identisk med det arbejde, som de i forvejen udfører, vil det for agenten føles “nytteløst” at ændre adfærd. Der opstår derfor en risiko for, at agenterne vil se sådan et nyt initiativ som gammel vin på nye flasker, hvilket ikke lægger op til en stor adfærdsændring fra agenternes side.

Et initiativ under udvikling?

Siden vi startede dette forskningsprojekt, er vi blevet opmærksomme på, at klimafrontpostinitiativet er blevet taget op i Udenrigsministeriets ledelse. Samtidig er kontoret for Grønt Diplomati (GDI) og kontoret for Grønne Investeringer, Jobs og Lige Muligheder (GJL) i Udenrigsministeriet ved overgangen til 2021 blevet lagt sammen til ét fælles kontor ved navn kontoret for Grønt Diplomati og Klima (GDK). Et tiltag, som potentielt kan føre til, at hjemmetjenesten kan udøve mere assistance over for, blandt andet, klimafrontposterne. Derudover har hjemmetjenesten ved udgangen af 2020, som tidligere nævnt, gennemført opfølgningssamtaler med samtlige klimafrontposter, hvilket netop var et efterspurgt element. Tilsammen indikerer disse nye tiltag, at arbejdet med klimafrontposterne fortsat er under udvikling.

Litteraturliste

- Baatrup, K. (2019), “Udenrigsministeriet vil være supergrønt – men flyver videre”, *Djøfbladet.dk*, 27. november, www.djoefbladet.dk/artikler/2019/11/udenrigsministeriet-vil-v-ae-re-gr-oe-nt-og-flyver-videre-for-at-redde-klimaet.aspx
- Blom-Hansen, J., P. Munk Christiansen, T. Pallesen og S. Serritslew (2014), *Offentlig forvaltning – et politologisk perspektiv*, København: Hans Reitzels Forlag.
- Brunsson, N. (2019), *The Organization of Hypocrisy – Talk, Decisions and Actions in Organizations*, København: CBS Press.
- Danida (2020), “Fakta om myndighedssamarbejdet”, <https://um.dk/da/danida/danida-business/myndighedssamarbejde/udvidelse-2019/>
- Kallestrup, C. og Emil E. (2019), ”Forskerne har talt: Ja, det blev et klimavalg.” DR Nyheder. 12. juni, www.dr.dk/nyheder/politik/folketingsvalg/forskerne-har-talt-ja-det-blev-et-klimavalg
- Larsen, P. (2019), “Professor: Hykleri er nødvendighed for den moderne stat.” *Information.dk*, 8. Juni, www.information.dk/moti/2019/06/professor-hykleri-noedvendighed-moderne-stat
- Miller, G.J. (2005), “The Political Evolution of Principal-Agents Models”, *Annual Review of Political Science*, 8: 205-25.
- Regeringen (2020), “En grøn og bæredygtig verden – Regeringens langsigtede strategi for global klimaindsats”, september, <https://efm.dk/Media/6/F/Regeringens%20langsigtede%20strategi%20for%20global%20klimaindsats%20-%20En%20Gr%C3%B8n%20og%20B%C3%A6redygtig%20Verden.pdf>
- Statsministeriet (2020), “Danmark og Indien indgår grønt strategisk partnerskab,” Regeringen.dk. 28. september, www.regeringen.dk/nyheder/2020/danmark-og-indien-indgaar-groent-strategisk-partnerskab/
- Udenrigsministeriet (2019), “Udenrigsministeriet bliver grønt”, 10. november <https://um.dk/nyheder-fra-udenrigsministeriet/news-displaypage/?newsid=1836af74-8485-47ec-8f7f-fefbe8170a07>
- Udenrigsministeriet (2020), “Strategiske Partnerskaber,” <https://um.dk/da/udenrigspolitik/lande-og-regioner/strategiske-partnerskaber/>

Fremtidens lederprofil i udenrigstjenesten er musikalsk

Dobbelt temanummer

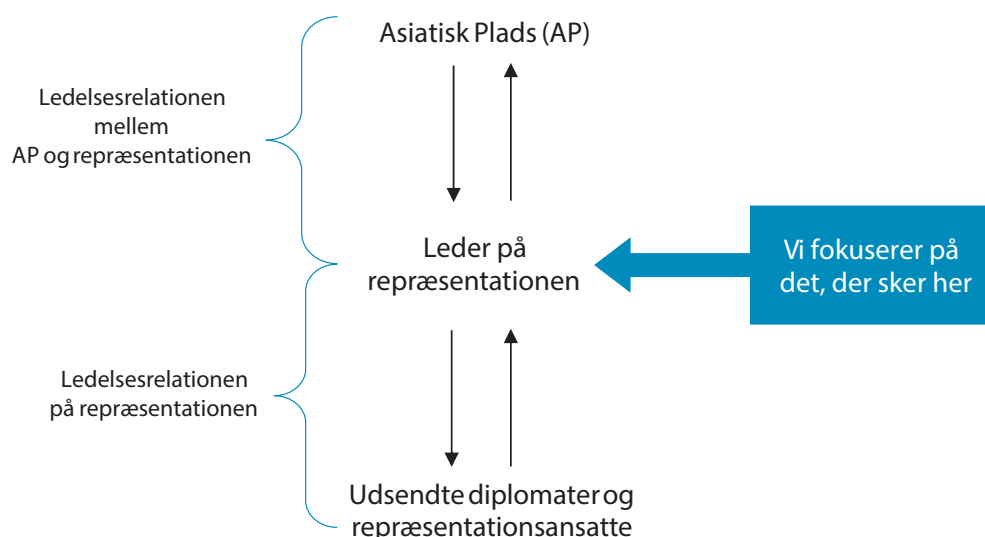
Udenrigsministeriets lederprofil bør gentænkes. Den nuværende lederprofil fremhæver, at "du er først og fremmest en god personaleleder". I samtaler med danske diplomater, der samlet set har ledererfaring fra alle klodens kontinenter, er det tydeligt, at den

gode leder i diplomatiet er mere og andet end personaleledelse. En ny lederprofil bør fremhæve: "Du er først og fremmest en musikalsk leder, der har blik for samspillet mellem dine medarbejderes trivsel og de faglige resultater, der skal opnås."

Ledelsesopgaven i Danmarks udenrigstjeneste er blevet professionaliseret over de seneste årtier. Samtidig er mængden og kompleksiteten af forventninger fra Udenrigsministeriets omverden øget. Lederne på de danske repræsentationer skal tage hensyn til komplekse og dynamiske forventninger fra multidimensionelle omgivelser: frem for at udstikke én klar retning skal ledelsen på Danmarks repræsentationer i stigende grad kunne navigere i forventninger og rationaler fra mange forskellige omgivelser, der oftest er modsatrettede.

Vi har undersøgt den konkrete ledelsespraksis på Danmarks repræsentationer. Med afsæt i en teoretisk ramme, der antager, at offentlige organisationer skal studeres i deres omgivelser, har vi fundet, at lederen ude på de diplomatiske repræsentationer oplever et betydeligt krydspres mellem hjemmetjenesten på Asiatic Plads og den lokale kontekst (figur 1).

Figur 1: Den diplomatiske leder i krydspreset mellem ude og hjemme

SOFUS GOLDSCHMIDT PEDERSEN

stud.scient.pol.,
Institut for Statskundskab,
København Universitet,
sofusgoldschmidt@gmail.com

SIMON HERMANN HEIN

stud.scient.pol.,
Institut for Statskundskab,
København Universitet,
simonhermannhein@gmail.com

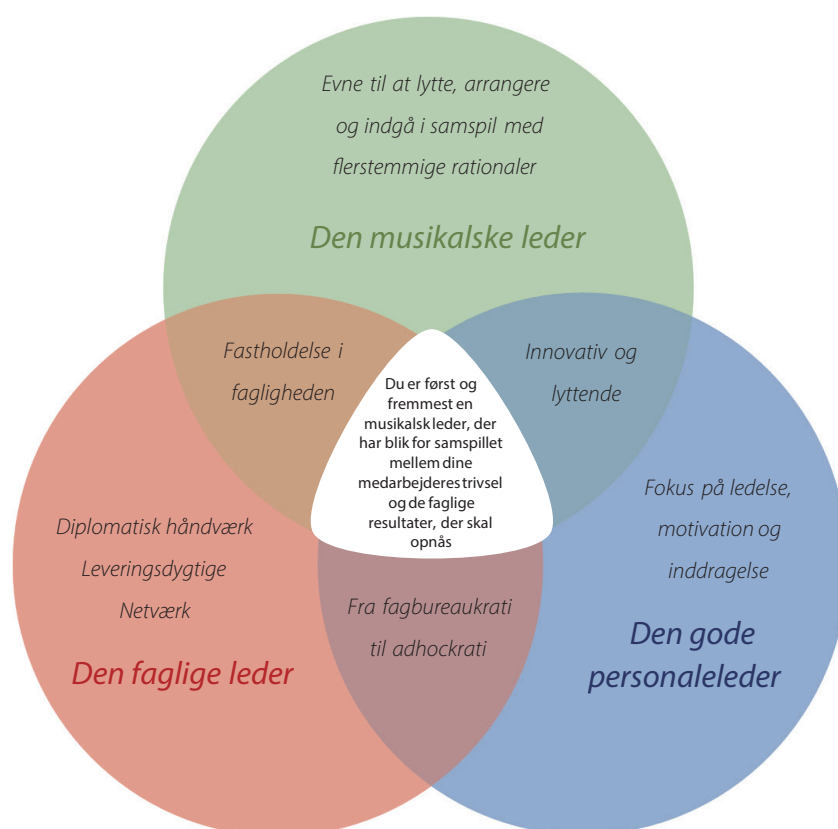
JENS OLE HAAHR VIBILD

stud.scient.pol.,
Institut for Statskundskab,
København Universitet,
jensolehaahrvibild@gmail.com

På baggrund af vores undersøgelse¹ konkluderer vi, at fremtidens lederprofil i Udenrigstjenesten bør slå fast, at faglighed og god personaleledelse er hinandens forudsætninger, og at dette gøres ved at fremme den diplomatiske leders helhedsforståelse – musikalitet.

Vores konkrete forslag til udarbejdelsen af Udenrigsministeriets nye lederprofil er at skifte formuleringen “du er først og fremmest en god personaleleder” ud med: “du er først og fremmest en musikalsk leder, der har blik for samspillet mellem dine medarbejders trivsel og de faglige resultater, der skal opnås” (figur 2).

Figur 2: Centrale egenskaber hos “den gode leder” i Udenrigsministeriets fremtidige lederprofil

Begrebet musikalitet står allerede nævnt i Udenrigsministeriets værdier som “en forudsætning for at kunne fornemme tonesproget i den internationale og hjemlige debat og omsætte signalerne til politiske og praktiske resultater. Det kræver lydhørhed, indlevelsessevne og forståelse for behov, ønsker og personlige relationer som indgang til samarbejde og opgaveløsning i politik, forvaltning og samfund” (Udenrigsministeriet, 2021).

Vores forståelse af musikalitet tager afsæt i den eksisterende litteratur om situationsbetinget ledelse og det krydspres fra omgivelserne, som en organisationsledelse skal forholde sig til (Hatch, 2018: 98; Rennison, 2014: 145ff;

Mintzberg, 1993: 23, 122). Vores fokus er rettet mod lederens evne til at lytte, arrangere og indgå i et samspil med et utal af komplekse og ofte modsætningsfyldte inputs fra omgivelserne. Musikalitet er nøglen til at lykkes med at lave en flerstemmig orkestrering af organisationens mangeartede mål og derved sikre, at det faglige output og personaleledelse bliver til to samspilende fænomener i organisationens bestræbelser på at levere den maksimale performance. Vi foreslår derfor, at musikalitet bør vægtes højere i Udenrigsministeriets lederprofil.

Vi har interviewet en række danske diplomater, der har ledelseserfaring gennem flere udsendelser, for at få en bedre forståelse af, hvilke mangeartede udfordringer og forventninger en leder i den danske udenrigstjeneste møder i det praktiske diplomati. Vi har spurgt ind til lederens oplevelse af relationen og styringsforholdet mellem Asiatisk Plads og repræsentationen, samt hvordan lederen forholder sig til ledelsesopgaven af danske og udenlandske medarbejdergrupper på repræsentationerne. Herunder har vi diskuteret, hvordan geografiske, politiske, kulturelle og økonomiske afstande mellem repræsentationens værtsland og Danmark spiller ind i lederens oplevede handlerum til at levere de bedst mulige resultater for Udenrigsministeriet i felten. Vi finder, at rotationsprincippet er med til at forkorte afstanden og øge handlerummet i relationen til Asiatisk Plads, da det sikrer lederen et netværk og forståelse for arbejdsgangene i Udenrigsministeriets forskellige organisatoriske niveauer. Endeligt har vi været omkring spørgsmålet om styringsværktøjer, og hvordan disse bliver oversat og opfattet i den lokale virkelighed ude på repræsentationerne. Det er på denne baggrund, at vi er kommet til den konklusion, at den nuværende lederprofil i udenrigstjenesten fra slutningen af 00'erne ikke længere afspejler den gode leder i praksis.

Behov for musikalitet i en adhokratisk organisation

Den gode leder skal i dag forholde sig til både at balancere repræsentationens faglige resultater hjemad og samtidig have et udadrettet fokus med den daglige ledelse af medarbejderne. Der er både høje krav til det faglige output samt organisationens omstillingsparathed til at gribe og forfølge skiftende dagsordener, der ovenikøbet kan være modstridende. Dette stiller krav til ledelsen. Med blik for helheden skal ledelsen forene en udviklende og motiverende personaleledelse med faglige resultater for at maksimere udenrigstjenestens output.

Fokus på ledelse har i løbet af de sidste 20 år været stigende, og især fokus på god personaleledelse er slået bredt igennem i organisationen ifølge vores interviewpersoner. Det fremhæves, at opmærksom personaleledelse spiller en vigtig rolle i at motivere medarbejdere, hvilket er en væsentlig faktor for en succesfuld opgaveløsning. Flere ledere giver dog udtryk for, at fokus på god personaleledelse har trængt hensynet til fagligheden i baggrunden. Én formulerer, at "smørret er blevet smurt tyndt ud, vi er blevet skåret så meget, at der ikke har været tid til fagligheden, som da jeg startede for 20 år siden", mens en

anden fremhæver, “at man godt kan mærke, at Udenrigsministeriet har mere fokus på ledervurderinger end faglighed og kompetencer.” Det øgede fokus på personaleledelse ses blandt andet i oplevelsen af, hvad der fører til forfremmelser i organisationen. Flere interviewpersoner beskriver en udvikling, hvor man tidligere blev forfremmet i organisationen med afsæt i faglige resultater og meritter, til at ledelseskompetencer i dag i højere grad indgår som grundlag for chefudnævnelser.

Dette stiller Udenrigsministeriet i et dilemma. Selvom “det ikke altid er ekspertten, der er den gode leder”, som en ambassadør udtaler, så er en stærk faglighed en del af fundamentet for, at en udepost leverer opgaveløsning på højeste niveau. To ambassadører, vi har interviewet, fremhæver, at det netop er gennem høj faglighed og indsigt på det arbejdsområde, man sidder med, at man skaber resultater, der er brugbare for Danmark. Det handler om, at man som diplomat skal være en relevant samtalepartner, og det bliver man kun, hvis man er godt inde i stoffet.

Lederen på en dansk repræsentation befinder sig i et multidimensionelt krydspres, der stiller komplekse og dynamiske krav, som organisationen skal forholde sig til. Udenrigstjenesten har fulgt en generel reformtendens blandt de europæiske udenrigstjenester siden den kolde krigs afslutning, der har afspejlet, at kompleksiteten og antallet af rationaler, den må følge, er øget. Der skal forenes fokus på en “stigende globalisering, stigende integration i Europa, den teknologiske udvikling, økonomisk smalhals, et paradigmeskifte i organisations- og ledelsesteorien og en stadig mere kritisk, selvbevidst, indsigtfuld og krævende befolkning” (Marcussen, 2017: 143).

Figur 3: Mintzbergs omverdensvariable og organisationstyper

I hvilken udstrækning stiller omverdenen krav til organisationens faglige ekspertise?	I hvilken udstrækning kan organisationen forudsige forandringer i dens omverden?	
	Stabil omverden	Dynamisk omverden besværliggør forudsigelser
Enkel omverden	Maskinbureaukrati	Enkel struktur
Kompleks omverden stiller høje krav til faglighed	Fagbureaukrati	Adhokrati

Kilde: tilpasset efter Grøn og Hansen (2016a: 120) ud fra Mintzberg (1993: 136).

Note: Pilen er tilføjet for at vise, hvilken organisationstype vi ser Udenrigstjenesten bevæge sig mod.

Ifølge Mintzberg (1993: 190) er hovedopgaven i fagbureaukratiet den opererende kerne, hvor medarbejderen i høj grad arbejder uafhængigt af sine kollegaer med fokus på at levere, hvad ‘klienten’ ønsker - om det så er i form af indberetninger til Asiatisk Plads eller opgaver i værtslandet. I skiftet til et adhokrati, hvor opgaveporteføljen er bredere og mere projektstyret, bliver den administrative organisations nøgleopgave at være understøttende for medarbejderstaben (Mintzberg, 1993: 253).

At kunne navigere i krydspresset mellem flere organisatoriske lag, faglighed og personaleledelse er ikke en enkel ledelsesopgave. Vi mener, at denne balancering kræver en *musikalitet*, forstået som evnen til at lytte og få flerstemmige rationaler til at spille sammen, samt at kunne navigere imellem det faglige fokus og personalemæssige ledelsesansvar. Lederen skal have evnen til at opfange de politiske og organisatoriske signaler og orkestrere disse signaler i repræsentationens bestræbelser på at levere den maximale performance.

Musikalitet som evnen til at arbejde i samme retning i en organisation præget af afstand

Den gode leder skal være i stand til at navigere helhedsorienteret i krydspresset fra repræsentationens multidimensionelle omgivelser. Særligt i forholdet til hjemmetjenesten på Asiatisk Plads spiller musikalitet en væsentlig rolle i lederens evne til at navigere i den geografiske, kulturelle, politiske og økonomiske afstand mellem værtslandet og Danmark.

En øget afstand betyder, at lederen oplever et større handlerum. Dette kan afspejles i en øget autonomi og diskretion omkring den daglige opgaveløsning i forhold til hjemmetjenesten. Handlerum kan opstå, hvis repræsentationen ligger i en tidszone uden for arbejdstiden på Asiatisk Plads, hvilket begrænser kontaktfladen og mulighederne for at vende løbende problemstillinger i den daglige sagsbehandling. Det kan også være, at repræsentationens primære formål er økonomi og handel, og at der ikke er en følelse af en tæt politisk bevågenhed fra København om udviklingen i værtslandet. Desuden kan repræsentationens værtsland være så kulturelt forskellig fra Danmark, at der er en forståelse fra hjemmetjenesten om, at det er folkene ude i felten, der bedst ved, hvordan man bør gå til opgaveløsningen i den bestemte kontekst. Lederne oplever desuden, at de forskellige dimensioner af afstand er afgørende for, hvor stor dagsordensættende kraft repræsentationen har, når der bliver indberettet hjem til Danmark.

Både Asiatisk Plads og repræsentationerne arbejder mod de samme politisk definerede mål, dog er opgaveporteføljer og arbejdsgange vidt forskellige. En essentiel del af arbejdet som udsendt leder i udenrigstjenesten er evnen til at navigere og oversætte hjemmetjenestens koordinering og fokus på ministerbetjening til den kulturelle og politiske virkelighed på udeposterne. Lederne er et vigtigt bindeled, der musikalsk kan oversætte rationaler og skabe en fælles tillid og forståelse mellem de organisatoriske niveauer.

Vi finder i vores undersøgelse, at rotationsprincippet – hvor ledere i udenrigsministeriet skiftevis udsendes til en repræsentation og arbejder i hjemmetjenesten på Asiatisk Plads – er med til at mindske lederens oplevede afstand. Skiftet mellem forskellige stillinger hjemme og ude skaber en forståelse på tværs af organisatoriske niveauer. Lederne får dermed et indgående kendskab til de forskellige opgaveporteføljer og arbejdsgange, som forskellige poster indebærer. Samtidig skaber rotationsprincippet et bedre netværk i organisationen. Interviewpersonerne fremhæver netværket fra arbejdet på Asiatisk

Plads som en afgørende faktor for samspillet mellem ude og hjemme. Mens Marcussen om ambassadørens netværk i værtslandet skriver, at ”netværk er livsnerven i det diplomatiske håndværk” (Marcussen, 2017: 187), gør logikken sig også gældende for ambassadørens netværk på Asiatisk Plads. Dét at den udsendte leder kender til Udenrigsministeriets indenrigspolitiske kontekst gennem stillinger på Asiatisk Plads, neddroser behovet for monitorering og sikrer hurtigere arbejds gange mellem repræsentationen og København.

De danske repræsentationer er dog stadig underlagt en række styringsværktøjer, hvor vi i vores undersøgelse har haft særligt fokus på SKS’erne (Statens Koncernsystem) og indtjeningsmål. På trods af at flere ledere oplever perverse effekter af styringen, navnlig at der i højere grad fokuseres på opgaver, der kan dokumenteres, opfattes styringsværktøjerne ikke som et udtryk for kontrol eller mistillid. Dette tilskrives ledernes indgående kendskab til de forskellige opgaveporteføljer og arbejds gange, som forskellige poster indebærer.

Ledernes erfaring fra arbejdet i hjemmetjenesten giver en bedre forståelse for de tekniske omgivelser i dansk indenrigspolitik og de medfølgende krav til organisationens økonomiske performance (Grøn og Hansen, 2016b: 146). De har dermed lettere ved at lave en musikalsk oversættelse af styringsværktøjernes rationale for medarbejderne i repræsentationens lokale kontekst. Styringsværktøjerne kan således både tjene til brug for legitimering i Udenrigsministeriets indenrigspolitiske omgivelser, samtidig med at de spiller ind i den virkelighed, som repræsentationen oplever i værtslandet.

Variierende grader af afstande mellem København og repræsentationen er med til at skabe handlerum for den udsendte leder, hvilket ligeledes øger behovet for lederens netværk i organisationen. Rotationsprincippet gør det nemmere for lederen at navigere musikalsk, idet det øger lederens forståelse og brug af styringsværktøjerne i det daglige arbejde samt udnyttelse af handlerummet på tværs af forskellige afstande mellem Asiatisk Plads og repræsentationen.

Musikalitet i tilpasningen til lokale forhold og ledelse af forskellige grupper af ansatte

Den gode leder skal kunne tilpasse sig repræsentationens lokale og politiske kontekst, samt afbalancere personaleledelse og faglighed i ledelsen af de ansatte for at opnå optimale resultater. Ledere i udenrigstjenesten bør have evnen til at lytte og omstille sin ledelsesstil efter den politiske og kulturelle kontekst i værtslandet samt i ledelsen af de lokale repræsentationsansatte.

Det generelle billede af repræsentationernes medarbejdersammensætning har ændret sig over de sidste 20 år. I dag er der et betydeligt flertal af repræsentationsansatte, hvor der før var flere udsendte diplomater. Dette stiller krav til lederens evne til at kunne forstå, motivere og skabe samspil med de ansatte på tværs af medarbejdernes kompetencer, kulturelle baggrund eller karrieresti.

Sammensætningen af medarbejdergruppen har en betydning for repræsentationens faglige output. Vores undersøgelse indikerer, at en større kulturel og politisk afstand mellem Asiatisk Plads og repræsentationen, øger vigtigheden af de repræsentationsansattes bidrag i det daglige arbejde. Lokale repræsentationsansatte har en bedre kulturel og politisk forståelse for værtslandet, der i de fleste tilfælde overskygger den, de udsendte formår at opbygge i deres relativt korte tid på den givne udepost. Danske udsendte diplomater har derimod et andet netværk på Asiatisk Plads samt et andet timemæssigt råderum til at give den en "ekstra skalle" i spidsbelastningsperioder. For at udetjenesten skal have mest gavn af de forskellige medarbejdergruppers styrker, kræver det en musikalsk leder, der kan afbalancere de forskellige ledelsesmæssige, kulturelle og faglige rationaler i inddragelsen af de forskellige medarbejdergrupper i det daglige arbejde. Det handler ikke kun om at undgå at skabe et A- og et B-hold, men også om at få de forskellige medarbejdergrupper til at brillere med deres forskellige kompetencer. Alligevel findes der praktiske omstændigheder, der er svært uundgåelige og som udpensler forskelle mellem grupperne. Der findes en række formelle privilegier hos udsendte, oftest kontraktuelle, som repræsentationsansatte ikke kan drage nytte af. Dette har eksempelvis gjort sig gældende under COVID-19, hvor forskellige danske medarbejdergrupper på repræsentationerne ikke havde ens mulighed for at blive evakueret og hjemsendt.

Afbalancering mellem faglighed og personaleledelse udfordres yderligere ved, at lederen jævnligt roterer mellem at være udsendt og arbejde "hjemme" på Asiatisk Plads. Dette giver en ny politisk og kulturel virkelighed, lederen skal forholde sig til. Særligt i forbindelse med den kulturelle afstand til værtslandet og ledelse af lokale medarbejdere har flere af de interviewede ledere peget på overleveringen og ankomst til værtslandet som en af de største udfordringer ved at lede på en arbejdsplads langt væk fra Danmark. Dette skyldes manglende ressourcer og fokus på kulturel forberedelse, som angiveligt i høj grad varierer fra udepost til udepost. Omvendt er rotationsprincippet med til at fastholde lederens musikalske forståelse for organisationen, idet rotationen skaber netværk i og samhørighed med organisationen. Det sikrer ligeledes, at lederen undgår at blive for forankret i værtslandets kulturelle og politiske virkelighed og "går native".

Den musikalske leder skal have blik for forskellene i medarbejdergrupperne på de danske repræsentationer, hvilket skabes ved at lytte og indgå i et samspil med flerstemmige inputs fra repræsentationens omgivelser – både ift. værtslandet og Asiatisk Plads. Musikalitet er nøglen til at orkestrere et flerstemmigt sammenspil mellem organisationens mangeartede mål i en kompleks kulturel og politisk kontekst. Derved sikrer lederen, at det faglige output og personaleledelse bliver til to samspillende fænomener i repræsentationens daglige arbejde.

En musikalsk lederprofil i en global organisation

Vi mener, at Udenrigsministeriet bør lade begrebet musikalitet indgå mere aktivt i lederprofilen. Dette vil sidestille og gøre faglighed og god personaleledelse betinget af hinanden samt fremhæve evnen til at indgå i et multidimensionelt krydspres som en central lederegenskab i den moderne udenrigstjeneste.

Kort sagt er der tre grunde til, at musikalitet kunne være den helt centrale dimension i udenrigstjenestens nye lederprofil:

- For det første er der et behov for musikalitet som bindeled i udviklingen fra et fagbureaukrati til et adhokrati til at fastholde fokus på de faglige resultater i den omstillingsparate, adhokratisk organisation.
- For det andet skal lederne håndtere problematikker relateret til forskellige dimensioner af afstande mellem Asiatisk Plads og repræsentationen. Afstand øger lederens handlerum på repræsentationerne og øger betydningen af et udbygget netværk i organisationen. Rotationsprincippet styrker derfor lederens forudsætning for at kunne agere som et musikalsk bindeled i organisationen.
- For det tredje skal den musikalske leder kunne afbalancere faglighed og personaleledelse ift. den politiske og kulturelle kontekst, som lederen befinder sig i på repræsentationen.

Med repræsentationer i omkring 100 byer og 80 lande dækker Danmarks globale netværk bredt (UM, 2019). Ledelse på repræsentationerne finder af denne grund også sted i meget forskelligartede kontekster – fra små repræsentationer med få medarbejdere til store ambassader med flere faglige afdelinger bestående af både danske og udenlandske medarbejdergrupper. Fælles er dog, at Udenrigsministeriet har brug for helhedsorienterede ledere, der kan lytte og skabe samspil i et krydspres af forskellige rationaler i hverdagen på en moderne repræsentation. For at balancere mellem faglige resultater og god personaleledelse må lederen være i stand til at lytte, arrangere og indgå i et samspil med forskellige og oftest modsætningsfyldte input og rationaler i lederens omgivelser. Vi foreslår derfor, at musikalitet bør indgå som en central egenskab i Udenrigsministeriets fremtidige lederprofil.

Noter

- 1 De fund, der er gengivet i denne kronik, er resultatet af en undersøgelse af en række diplomaters oplevelse af ledelsesopgaven i udenrigstjenesten (Pedersen, Hein og Vibild, 2021). Undersøgelsen er lavet som et eksamensprojekt i forbindelse med et forskningsseminar i efteråret 2020 med temaet Diplomati i Frontlinjen. Ludvig Goldschmidt Pedersen takkes for nyttige kommentarer til tidligere udgaver af manuskriptet til denne kronik.

Litteratur

- Grøn, C.L.H. og H.F. Hansen, (2016a), "Organisation og omgivelser i et rationelt perspektiv", i A. Berg-Sørensen, C.H. Grøn og H.F. Hansen, red., *Organiseringen af den offentlige sektor. Grundbog i offentlig forvaltning*, København: Hans Reitzels Forlag, pp. 111-34.
- Grøn, C.L.H., og H.F. Hansen (2016b), "Organisation og omgivelser i et normperspektiv", i A. Berg-Sørensen, C.H. Grøn og H.F. Hansen, red., *Organiseringen af den offentlige sektor. Grundbog i offentlig forvaltning*, København: Hans Reitzels Forlag, pp. 135-57.
- Hatch, M.J. (2018), *Organization theory: Modern, symbolic, and postmodern perspectives*, Oxford: Oxford University Press.
- Marcussen, M. (2017), *Diplomati fra bar bund: Hverdagens diplomati på de danske ambassader*, København: Djøf Forlag.
- Mintzberg, H. (1993), *Structure in fives: Designing effective organizations*, Prentice-Hall, Inc.
- Pedersen, S.G., S.H. Hein og J.O.H. Vibild (2021), "Diplomatisk ledelse i Krydspresset mellem Asiatisk Plads og udepostens ansatte, universitetsopgave", Institut for Statskundskab, Københavns Universitet.
- Rennison, B.W. (2014), "Polyfont lederskab - fra monofoniens kontrol til polyfoniens coping", i Klaus Majgaard, red., *Sprækker for fornyelse: Nye perspektiver på offentlig styring og ledelse*, København: Djøf Forlag.
- Udenrigsministeriet (2019), Repræsentationer i udlandet. Udenrigsministeriet, <https://um.dk/da/om-os/organisation/repr/>
- Udenrigsministeriet (2021), Mission, vision og værdier. Udenrigsministeriet, <https://um.dk/da/om-os/organisation/mission/>

Infrastrukturens antistruktur for arbejdsmigranter i Danmark?

Dobbelt temanummer

Marlene Spanger og Sophia. D. Hvalkof (2020), *Migranternes mobilitet: Mellem kriminalisering, menneskehandel og udnyttelse på det danske arbejdsmarked*, Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Migranternes mobilitet: Mellem kriminalisering, menneskehandel og udnyttelse på det danske arbejdsmarked er en bog, som udspringer af projektet ”Menneskehandel og tvangsarbejde” (2016-2019). Det er blevet til i et samarbejde mellem Aalborg Universitet og fagforeningen 3F og er finansieret af satspuljemidler. Projektet har haft til formål at undersøge ”udnyttelse af arbejdsmigranter, tvangsarbejde og menneskehandel” (s. 10) i landbrugs- og rengøringssektorerne og byggeriet og herunder undersøge, hvordan en række aktører influerer migranternes situation på det danske arbejdsmarked. Forfatterne Marlene Spanger og Sophia Hvalkof er ansat ved Institut for Politik og Samfund ved Aalborg Universitet.

Bogens kapitler fortæller om eksempler på forskellige former for udnyttelse og diskuterer de prekære forhold, som migranterne i bogen ofte arbejder og opholder sig under i Danmark. På tværs af eksempler fra landbrug, byggeri og rengøring belyser forfatterne, hvordan migranter kan sættes i horrible situationer i et krydsfelt mellem deres særlige migrantstatus under f.eks. fast track-ordninger, arbejdsgivernes interesser, myndighedernes arbejde og beføjelser, fagbevægelsens interesser, rekrutteringsbureauernes interesser, NGO’ers arbejde og teknologiske muligheder. Med et analytisk udgangspunkt i ”migrationens infrastruktur” ønsker forfatterne hermed at vise, hvordan migranternes migrationsbehov- og ruter skabes gennem denne infrastruktur af forskellige aktører omkring migranterne. Som læser får man her indblik i det spindelvæv af interesser, muligheder og barrierer, som både dokumenterede og udokumenterede migranter er en del af under deres arbejde i Danmark.

På den baggrund diskuterer bogen, hvordan divergerende diskurser om og tilgange til menneskehandel får indflydelse på arbejdet med arbejdsmigranter. Forfatterne argumenterer for, at migranter veksler mellem at blive anset for at være ofre eller kriminelle hos de forskellige aktører. De empiriske eksempler viser, at migranterne derfor ikke nødvendigvis får den hjælp, de har brug for under deres ophold i Danmark. Forfatternes underliggende omdrejningspunkt er spørgsmålet om menneskehandel; hvordan forskellige aktørers tilgang til menneskehandel former deres arbejde med arbejdsmigranter. Hvorvidt der rent faktisk er tale om menneskehandel eller ej i nogle af bogens

ASTRID STAMPE LOVELADY¹
Antropolog, ph.d.
asl@cas.au.dk

eksempler, forbliver et ubesvaret spørgsmål, da forfatterne primært tager udgangspunkt i diskurser om og forståelser af menneskehandel. For læseren kan det virke som om, at forfatterne gerne vil undgå at besvare spørgsmålet om menneskehandel. Men da det netop er en central del af bogens og projektets omdrejningspunkt, kunne man som læser godt have tænkt sig, at forfatterne selv havde taget mere stilling til deres egen (forskningsmæssige) forståelse af og tilgang til menneskehandel. Er det et bevidst valg, at forfatterne ikke selv vil tage stilling til et så politiseret emne? Som læser kunne jeg her godt have tænkt mig en tydeligere forståelse af forfatternes ståsted og valg af analysestrategi.

Ikke desto mindre får læseren et klart indtryk af, at det danske arbejdsmarked i dag indebærer en række udfordringer, som bør tages alvorligt. Dette er der som sådan ikke noget nyt i. Som læser tænker jeg, at et historisk perspektiv ville have været gavnligt for at sætte arbejdsmarkedets problematikker i kontekst. Eksempelvis har fagforeninger historisk set stillet sig skeptisk over for arbejdsmigranter (Lillie, 2010: 699; Nielsen og Sandberg, 2014: 24), f.eks. i forbindelse med polske migrantarbejdere på Lolland i slutningen af 1800-tallet og starten af 1900-tallet (Nielsen, 1999; Sane, 2000) samt i forbindelse med migranter fra Tyrkiet og Pakistan i Danmark i 1960'erne og 1970'erne (Rytter, 2013: 37). Når migranter med lavere lønforventninger og villighed til at acceptere vilkår, der er dårligere end normalstandarder, kommer ind på det danske arbejdsmarked, kan det risikere at udfordre de etablerede standarder. Bogens problematikker (Nielsen og Sandberg, 2014) er således ganske velkendte fra både Danmark og andre lande (f.eks. Lillie, 2010; Zolberg, 1987). En historisk – og eventuelt international – rammesætning af bogens materiale i forhold til det danske arbejdsmarked kunne her have været med til at stille endnu skarpere på netop de udfordringer på det danske arbejdsmarked, som vi ser i dag, samt hvilken rolle fagbevægelsen eventuelt kan have i denne forbindelse. Fagbevægelsen har gennem historien spillet en væsentlig rolle for at forbedre forholdene på det danske arbejdsmarked: inkl. for migranter som f.eks. ved indførelse af ”Lov vedrørende Anvendelse af udenlandske Arbejdere til Arbejde i visse Virksomheder samt det offentlige Tilsyn dermed” (den såkaldte ”Polaklov”) i 1908.² Men bogen kunne måske med fordel have udfordret sig selv mere i forhold til at give læseren en forståelse af, hvordan historisk modstridende interesser mellem arbejdstagere og arbejdsgivere kan være med til at polarisere det danske arbejdsmarked på et i dag globalt arbejdsmarked med bekymrende store uligheder. Hvad betyder det for den ellers velkendte danske *forhandlingsmodel*? Her kan man f.eks. hente inspiration hos Arnholtz og Andersen (2018), der netop analyserer nogle af de ophedede problematikker mellem arbejdsmarkedets parter, som er opstået i kølvandet på EU's udvidelse mod Østeuropa fra 2004, samt de nye strategier, som parterne og aktører på arbejdsmarkedet er begyndt at bruge. Som læser savner jeg altså en diskussion af den danske arbejdsmarkedetsmodel i forhold til de problematikker, som bogen præsenterer. Arbejdsmarkedets parter står herudover forskelligt i sektorer som landbrug og byggeri, og det spiller en rolle for migranterne (f.eks. Lovelady, 2020: 72; Lovelady og Arnholtz, 2016: 10).

En væsentlig problematik, som bogen tager op, er rekrutteringsfirmaers rolle i migrationens infrastruktur. Her viser forfatterne, hvordan rekrutteringsfirmaer profiterer fra Danmarks stramme indvandringspolitik i kombination med mangel på arbejdskraft i nogle sektorer og muligheden for at rekruttere arbejdskraft fra lande med lavere lønniveauer, særligt i Øst- og Centraleuropa. Hvor nogle rekrutteringsfirmaer tilbyder en fair rekrutteringsservice, er der også nogle, som i høj grad udnytter migranter og sætter dem i økonomisk gæld. Som bogen beskriver, og som jeg selv har erfaret gennem mit arbejde inden for både landbrug og byggeri, spiller rekrutteringsfirmaer og mellem-mænd en væsentlig rolle for mulig udnyttelse af migrantarbejdere i Danmark. Forfatterne skal her have en cadeau for at være med til at sætte fokus på den signifikante rekrutteringsindustri inden for flere sektorer og med aktiviteter i lande både inden for og uden for EU (se også Gammeltoft-Hansen og Sørensens, 2013, antologi om den globale migrationsindustri).

En anden væsentlig problematik, som bogen tager op, er den måde, hvorpå digitalisering af offentlige tjenester i Danmark skaber mulighed for, at f.eks. arbejdsgivere kan udnytte folks migrantstatus i Danmark og stjæle deres identitet. Eksempelvis kan arbejdsgiveren bruge migrantens personoplysninger (som arbejdsgiveren ved registreringen af migranten i Danmark kan få adgang til) til at registrere en virksomhed i migrantens navn, uden at migranten er vidende om dette. Det kan lade sig gøre, fordi man kan oprette en virksomhed uden at møde personligt op, men blot ved hjælp af personoplysninger. I tilfælde af virksomhedens konkurs er det i så fald migranten – det vil sige den registrerede ejer af virksomheden – som hæfter for konkursen. Migrantens mangel på viden om det danske samfund og system bliver i den forbindelse altså grobund for kriminelle handlinger som identitetstyveri. Bogen giver her et vigtigt eksempel på, hvordan digitale services, der har til formål at gøre oprettelsen af virksomheder lettere, i realiteten kan blive brugt til identitetstyveri, fordi arbejdsgiveren udnytter en medarbejders migrantstatus i Danmark. Forfatterne er altså her med til at sætte fokus på kompleksiteterne omkring denne form for udnyttelse, og hvordan digitale muligheder kan blive brugt til at understøtte kriminelt identitetstyveri.

Relationerne mellem forskellige aktørers ageren på arbejdsmarkedet er således med til skabe en risiko for, at migranter kan befinde sig i nogle gange særdeles sårbare situationer i Danmark. Men bogens kortlægning af migrationens infrastruktur giver ikke nogen udtalt forståelse for, hvem *menneskene* i denne infrastruktur er, og hvad deres strategier er for at indgå i og omgå infrastrukturen. Som læser ville jeg netop have forventet at få ”kød og blod” på menneskene og deres liv, når nu bogen lægger op til etnografisk arbejde (s. 34). Jeg ville således f.eks. gerne have lært ukrainske Yaros lidt bedre at kende. Hvem er han udover at være en ukrainer, der er blevet udsat for grov og voldsom behandling i forbindelse med sit arbejde i Danmark? Og hvordan kan et kendskab til Yaros som menneske udvide vores analytiske forståelse for hans tilværelse og migrationshistorie?

I sammenhæng hermed mangler man som læser også en egentlig kritik af infrastruktur-begrebet. Er der egentlig tale om en infrastruktur for migrationen? Eller er der netop tale om det modsatte? Infrastruktur har inden for antropologi været et populært og flittigt benyttet begreb inden for de senere år (måske også inden for andre fagområder). Etymologisk set refererer infrastruktur dog til "en underliggende struktur" (Merriam-Webster). Men med de mange udfordringer og catch-22-situationer, som bogen beskriver, kan man spørge sig selv, om der er en egentlig infrastruktur. Er det ikke netop manglen på infrastruktur, som giver anledning til de mange problemer, som bogen påpeger? Ser vi måske ikke nærmere migrationens "assemblages" (Deleuze og Guatteri, 1987; Olwig et al., 2020), hvor migrantkategorier- og statusser, institutioner, interesser, beføjelser og forpligtelser har svært ved at hænge sammen og skabe en infrastruktur? Bogens konklusion kunne her med fordel have samlet bedre op på infrastruktur som analytisk begreb, og hvad jeg som læser får ud af at forstå migranternes situation gennem infrastrukturens optik.

Forfatterne taler om definitionen på menneskehandel og prekarisering, men ikke "udnyttelse", som er et begreb, der bruges gennem bogen. Som læser ville jeg gerne vide, hvad forfatterne mener, at udnyttelse er, og hvilken betydning det har for forståelse af forholdet mellem arbejdsgiver og arbejdstager i dag. Feldman (2015) argumenterer f.eks. for, at vi alle er migranter i en kapitaldrevet og på mange måder usikker verden, men at der selvfølgelig er situationer, hvor netop ens migrantstatus – og mangel på statsborgerskab – har betydning for ens muligheder i modtagersamfundet. Her kunne jeg som læser godt have tænkt mig, at forfatterne i højere grad diskuterede, hvornår netop en status som migrant i Danmark har betydning for, hvordan og hvornår en arbejdstager bliver udnyttet, og hvornår udnyttelse givetvis skal ses i sammenhæng med mere fundamentale samfundsændringer med betydning for vores arbejdsliv. Andre arbejdstagergrupper, som ikke nødvendigvis er migranter, kan også blive udnyttet og arbejde under prekære forhold (se f.eks. Hirslund, Møller og Salamon, 2020).

I kortlægningen af de forskellige aktører omkring migranterne undrer det mig som læser, at projektdeltagerne tilsyneladende ikke har talt med arbejdsgiverforeninger og brancheorganisationer. Alt andet lige må disse siges at være en væsentlig del af infrastrukturen. Blev disse aktører ikke inviteret til at deltage (hvorfor evt. ikke?), eller sagde de nej til at deltage (og evt. med hvilken begrundelse)? Virksomhedsrepræsentanter blev tilsyneladende interviewet, men deres stemme synes ikke at fylde synderligt i analysen. Fra mit eget arbejde på området er jeg desuden blevet klar over, at ganske mange migranter er medlemmer af fagforeningen Krifa og ikke 3F. Det undrer mig derfor også, at Krifa ikke på en eller anden måde er blevet inddraget. Hvad betyder Krifas tilsyneladende succes med at rekruttere medlemmer blandt migrantarbejdere for 3F's arbejde? Og hvorfor har Krifa denne succes (er det alene på grund af et lavere medlemskontingent)? Som læser af en bog, der tager sit analytiske udgangspunkt i migrationens infrastruktur, mangler jeg at høre disse modstri-

dende interesser, og hvordan de spiller ind i infrastrukturen (andet end f.eks. en reference på s. 43-44).

Alt i alt kunne jeg som læser godt mangle en mere kritisk tilgang til datamaterialet, da det ville styrke bogens argumenter. Men med sine mange eksempler på tværs af sektorer bidrager bogen til en særdeles vigtig debat om, hvordan den nuværende indretning af det danske arbejdsmarked er med til at skabe rammerne for arbejdsmigranternes vilkår. Som læser tænker jeg, at man kan læse bogen som et bidrag til at forstå mange migranternes vanskelige forhold på det danske arbejdsmarked. Og man kan således med fordel læse bogen for at forstå nogle af de magtkampe, som finder sted mellem interesser på arbejdsmarkedet i dag.

Noter

- 1 Astrid Stampe Lovelady er ph.d. i antropologi fra University of St Andrews og er gæsteforsker ved Afdeling for Antropologi på Aarhus Universitet. Hun har udført feltarbejde i Rumænien, Polen og Danmark og har gennem mange år beskæftiget sig med Øst- og Centraleuropa. Til daglig arbejder hun som specialkonsulent i SEGES, hvor hun bl.a. har fokus på vilkår for internationale medarbejdere i dansk landbrug
- 2 Lov om brug af udenlandsk arbejdskraft 1908 (<https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/lov-om-brug-af-udenlandsk-arbejdskraft-1908/> (sidst tilgået den 5. april 2021)).

Litteratur

- Arnholtz, Jens og Søren Kaj Andersen (2018), "Extra-institutional changes under pressure from posting", *British Journal of Industrial Relations*, (56)2: 395-417.
- Deleuze, Gilles og Félix Guattari (1987), *A Thousand Plateaus: Capitalism and Schizophrenia*, Minnesota: University of Minnesota Press.
- Feldman, Gregory (2015), *We Are All Migrants: Political Action and the Ubiquitous Condition of Migrant-hood*, Stanford: Stanford University Press.
- Gammeltoft-Hansen, Thomas, og Ninna N. Sørensen, red., (2013), *The Migration Industry and the Commercialization of International Migration*, London; New York: Routledge.
- Hirslund, Dan, Julie Rahbæk Møller og Karen Lisa Salamon, red. (2020), *Prekarisering uden grænser*, København: U Press.
- Lillie, Nathan (2010), "Bringing the Offshore Ashore: Transnational Production, Industrial Relations and the Reconfiguration of Sovereignty," *International Studies Quarterly*, 54(3): 683-704.
- Lovelady, Astrid Stampe (2020), *Wandering becomings. Free Movement, Farm Labouring and Desires of Becoming*, PhD thesis, University of St Andrews, UK.
- Lovelady, Astrid Stampe og Jens Arnholtz (2016), »Midlertidighed i proces: Udstationerede bygningsarbejdere i Danmark,« *Social Kritik*, 28(147): 6-17.
- Nielsen, Dorte (1999), *Polakloven – Forudsætningerne for Loven af 21. maj 1908 om anvendelse af udenlandsk arbejdskraft i landbruget*, Farum: Farums Arkiver & Museer.
- Nielsen, Nils og Marie Sandberg (2014), "Between Social Dumping and Social Protection. The Challenge of Creating Orderly Working Conditions Among Polish Circular Migrants in the Copenhagen Area, Denmark," *Ethnologia Europaea*, 44: 23-37.
- Olwig, Karen Fog, Kristina Grønenberg, Perle Møhl og Anja Simonsen, red. (2020), *The Biometric Border World: Technology, Bodies and Identities on the Move*, London & New York: Routledge.
- Rytter, Mikkel (2013), *Family Upheaval: Generation, Mobility and Relatedness among Pakistani Migrants in Denmark*, Oxford and New York: Berghahn Books.
- Sane, Henrik Zip (2000), *Billige og villige? Fremmedarbejdere i fædrelandet ca. 1800-1970*, Farum: Farums Arkiver & Museer.
- Zolberg, Aristide (1987), "'Wanted but not Welcome': Alien Labour in Western Development," i W. Alonso, red., *Population in an Interacting World*, Cambridge: Harvard University Press, pp. 36-73.

Abstracts

Dobbelt temanummer

Theme Editors' Introduction: Anthropological Contributions

Kasper Tang Vangkilde, Associate Professor and Head of AnthroAnalysis, Department of Anthropology, University of Copenhagen, kasper.vangkilde@anthro.ku.dk

Pernille Hohnen, Professor, Department of Anthropology, University of Copenhagen, pernille.hohnen@anthro.ku.dk

Simon Lex, Tenure Track Assistant Professor, Department of Anthropology, University of Copenhagen, simon.lex@anthro.ku.dk

Anthropology has become increasingly influential in a growing number of societal domains. While anthropologists have occasionally been criticized – also by themselves – for not taking active part in key societal discussions and challenges, anthropologists today are clearly engaged in topical societal issues. Whether climate, health, crime, digitalization, sustainability, economy, integration, aging, or something else, anthropologists are involved. But what is it that anthropology can contribute to society? In this theme issue, we focus on anthropological contributions to societal challenges and questions. Through six case studies, we demonstrate how anthropologists may generate both critical insights and constructive suggestions. In this introduction to the theme issue, we elaborate on the anthropological contributions as we seek to explicate some of the key ways in which anthropology may make a difference to society.

Gender, Bodies, and Controversies in Craftwork

Maia Ebsen, Ph.D. Scholar, Department of Anthropology, University of Copenhagen, me@anthro.ku.dk

Discussions about gender are increasingly becoming a concern at Danish workplaces. The public debate often queries the *vertical gender division* in the labour market, i.e. the gender ratio in the hierarchy of individual workplaces, whereas the *horizontal gender division*, i.e. the gender ratio within business sectors and professions, is more rarely debated. But what might we learn about the relation between gender and work if we explore the work of a group of female employees in a so-called male-dominated industry in Denmark? In this article, I examine a construction company that is striving to employ more female craft workers. I explore the close relation between gender, body, and professional identity, and show how the female craft workers' presence and participation in the work is problematized, albeit they contribute to a rethinking of the construction work.

Fresh Air in the Classroom: Anthropological Contributions to the Smart City

Simon Lex, Tenure Track Assistant Professor, Department of Anthropology, University of Copenhagen, simon.lex@anthro.ku.dk

Within a context of technological optimism, I present a case in which urban developers continuously meet practical obstacles when attempt-

ing to establish smart cities in Denmark. Since people living in the cities do not use the smart technologies as expected, anthropologists are involved in order to bridge the gap between technical expectations and daily practices. By exploring and documenting daily practices, the anthropologists expand a technically-oriented approach to the smart city. Furthermore, anthropologists ensure an understanding of different positions and stakeholders, thus helping cities to build a constructive relationship between citizens, local organizations, and centrally managed institutions. With an empathic approach and multivoical analysis of the city, anthropology introduces understandings that help to think and act across organizational boundaries and interests, and thereby provide a better basis for sustainable urban development.

Negotiating Debt in Credit Based Society: An Anthropological Analysis of Handling Debt in Denmark

Pernille Hohnen, *Professor, Department of Anthropology, University of Copenhagen, pernille.hohnen@anthro.ku.dk*

Credit and debt are classical anthropological topics and anthropologists are also increasingly concerned with cultural and moral aspects and understandings of credit and debt in the financialized economy. In an anthropological perspective, debt can be viewed as both socially constructed and as a moral and social obligation. Therefore, although debt is experienced as binding, the allocation of this obligation is not quite as obvious as we think. In some contexts, debt and debtors are highly stigmatized while, in others, debt is traded as a commodity. Some forms of debt are even conceptualized as 'disposable money' and treated as income. Embarking on fieldwork among young adults and voluntary debt advisors, the article addresses this variety in handling debt in a Danish context. Based on three empirical examples, the article shows how debt negotiations vary, but also

how the most vulnerable groups have the smallest space of negotiation.

From Handball to Business: New Anthropological Perspectives on Leadership and Performance

Kasper Pape Helligsøe, *Ph.D. Scholar, Department of Anthropology, School of Culture and Society, Aarhus University, kph@cas.au.dk*

Kasper Tang Vangkilde, *Associate Professor and Head of AnthroAnalysis, Department of Anthropology, University of Copenhagen, kasper.vangkilde@anthro.ku.dk*

Sport and business are often compared. Usually, it is former elite athletes who reflect on their own experiences and the relevance of these in a business context. But what might we learn if the parallel between sport and business is explored and analysed in detail? In this article, we invite the reader inside a professional handball club called Bjerringbro-Silkeborg Handball for the purpose of describing how leadership and performance are practiced in the club, and how this may be applied constructively in business, here in a software company called Systematic. Our ambition is to generate new insights and initiatives of relevance to leading teams in high performance environments, as well as more broadly to show the creative potential of comparison. But is the comparison of handball and software development not like comparing apples and pears? Well yes, but that is exactly part of the point. We demonstrate this by drawing on the anthropological tradition of comparing different societies and communities.

When Dignity Is Equal to Independence: An Anthropological Analysis of Demands for Activity and Self-Help in Aging Policies

Bjarke Oxlund, *Professor MSO and Head of Department, Department of Anthropology, University of Copenhagen, bjarke.oxlund@anthro.ku.dk*

In the past decade, Danish aging policies have been dominated by strong ideas about active aging, independence, and dignity. Based on ethnographic insights about aging Danes, this article shows how demands for activity and self-help in aging policies have made it partly illegitimate to become frail and in need of care services. The article argues that aging policies that are primarily based on activity theory run the risk of eroding the social contract between the individual and society that has characterized the Danish welfare state since the 1950's. It also shows that the social relation between care receivers and care providers changes as a consequence thereof.

Calibrating Neighbour Noise: the art of producing a common standard

Adam Veng, *Scientific Assistant, Department of Anthropology, University of Copenhagen, a.veng@anthro.ku.dk*

Sandra Lori Petersen, *Post Doc, Department of Anthropology, University of Copenhagen, sandra.lori.petersen@anthro.ku.dk*

Thea-Maria Sørensen, *Scientific Assistant, Department of Anthropology, University of Copenhagen, tms@anthro.ku.dk*

This article is based on anthropological interventionist research among residents struggling with neighbour noise nuisances in apartment buildings in Copenhagen. It explores how perceptions of neighbour noise are related to the particular importance of 'the home' in Danish everyday life as a place for upholding 'inner', private values and maintaining a border to the 'outer', public world. Residents often 'calibrate' neighbour noise through upholding their 'inner' values as a

standard for how other residents should behave, and thereby issues around neighbour noise are at the risk of turning into neighbour disputes. In the article, we describe research-based interventionist workshops composed of elements of common listening as well as information on and possible ways of improving the particular acoustic qualities and soundproofing of their building. We show how, for some residents, this allows for a 're-calibration' of what they perceive as the norm concerning neighbour noise to a common, acoustic-material 'outer.'

Denmark's Status in the United Nations HQ

Milan K. Jha, *MSc Political Science, milan_jha@hotmail.com*

Using status theory as the analytical framework, this article examines Denmark's status relative to its closest Nordic competitors in the UN HQ in New York: Norway, Sweden and Finland. Since 2001, successive Danish governments have neglected the UN as a foreign policy priority, potentially resulting in a status loss. For Denmark, status is especially relevant at the moment, as the country will stand for the 2024-election to the arguably most important multilateral decision-making body in the world: The United Nations Security Council. The analysis concludes that Denmark's relative status since 2001 has been reduced on the examined areas of development cooperation and military engagement. To account for this status loss, Denmark ought to change its strategy if the country wants to optimize its chances of gaining a seat on the Security Council in case of a contested election.

The Danger of Being Caught between Two Stools. The Defense Attachés as an Integrated Part of the Foreign Service

Line Lindegaard Christensen, *student of political science, University of Copenhagen, line-lindegaard@hotmail.com*

Sofie Amalie Juhl-Rasmussen, *student of political science, University of Copenhagen, ku.sofie@gmail.com*

Caroline Thoby, *student of political science, University of Copenhagen, caroline@thoby.dk*

The Ministry of Foreign Affairs no longer has a monopoly on Danish foreign policy. Sector diplomacy is booming, and defense attachés are especially relevant in a time of shifts in international relations. In this article, we examine the otherwise unexplored field of Danish defense attachés. We inspect the complex relations between the defense attaché and the Danish embassies, the Ministry of Defense, the Defense Command Denmark and the Ministry of Foreign Affairs. Despite their differences in culture and profession, the cooperation between all parties works well. As for most processes with differentiation of actors, there can arise problems of misunderstandings and loss of knowledge. In a time where Denmark attempts to maintain international cooperation, it is increasingly important to scrutinize the service of defense attachés to organize it to be as optimal as possible in the pursuit of furthering Danish interests.

Paradiplomatic Relations within the Kingdom of Denmark

Eva Victoria Arpe Østergaard, *student of political science, Department of Political Science, University of Copenhagen, evavictoriaoe@gmail.com*

Mathilde Agerskov, *student of political science, Department of Political Science, University of Copenhagen, mathildeagerskov29@gmail.com*

Morten Muff Pedersen, *student of political science, Department of Political Science, University of Copenhagen, tilmortenmuff@gmail.com*

The Kingdom of Denmark is a unique construction of three countries in one state; Denmark, The Faroe Islands and Greenland. The Greenlandic and Faroese governments administrate most policy areas, but foreign affairs remain a prerogative for the Danish government. This paper examines the effects of this division of policy areas and the resulting grey areas. We have interviewed diplomats and civil servants from all three countries to understand how the institutional setup of the Kingdom shapes foreign policy outwardly as well as the relationship between the three countries and their foreign policy departments. We conclude that an examination of the division of policy areas in the current geopolitical context is necessary to overcome issues relating to especially fishing and trade. These areas are Greenlandic and Faroese competences but committed by Denmark to the EU where neither Greenland nor The Faroe Islands are members.

The Danish Green Frontline missions – a bastion without weapons?

Mille Poulsen Jepsen, *stud.scient.pol., Department of Political Science, University of Copenhagen, millepj@hotmail.com*

Andreas Bøgh Rønberg, *cand.scient.pol., Department of Political Science, University of Copenhagen, andreas.ronberg@gmail.com*

In November 2019, the Danish Ministry of Foreign Affairs (MFA) decided to engage itself further into the climate agenda (Udenrigsministeriet, 2019). After the launch of two climate and sustainability strategies, the MFA named 20 of its representations as “Green Front Line Missions” but with no further focus on what this title entails (Udenrigsministeriet, 2019; Regeringen, 2020). In this article we investigate how the MFA has worked with the launch and implementation of the Green Front line Missions as a new initiative. Our main argument is that as a consequence of a lack of communication from the home service to the 20 Missions, a discrepancy has occurred of the home service’s intended objective and the

Missions' understanding of the initiative. While the MFA perceives the new initiative as a part of a fundamental change of culture within the Ministry, the Missions have instead expressed the initiative as not being ambitious enough.